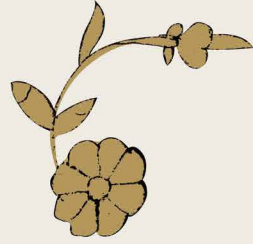

SAKIP
SABANCI
MÜZESİ

Kitap
Sanatları
ve
hat

KOLEKSİYONU

Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi
Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu

Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi
Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu
2012

ISBN 978-605-4348-32-9

SERGI

Sergi Konsepti
Dr. Nazan Ölçer
Prof. Dr. Zeren Tanındı

Sergi Kuratörleri
Prof. Dr. Zeren Tanındı
Ayşe Aldemir Kilercik

Genel Sekreter
Bülent Bankacı

Koleksiyon Bakımı
Nurçin Kural Özgörüş

Restorasyon
Nurçin Kural Özgörüş
Filiz Kuvvetli
Gürcan Mavili

Sergileme Senaryosu ve Yönetimi
Boris Micka

Sergi Tasarımı
GPD Exhibitions and Museums

Tasarım Yönetimi
Leon Carlos Álvarez

Teknik Yönetim
Manuel Serrano
Umut Durmuş
José María Hijón

Pano Bilgi Uygulama
Victoria Llanos
Margarita Azcona
Elisa Espiau

Görsel ve İşitsel Proje Yapım
Ángel Tirado
Beatriz Molinero

İllüstrasyon
Javier Hermida

Teknik Destek
David Garrido
Christos Stefanidis
Manuel Ariston
Ignacio Alcalá

Teknik Koordinasyon
Ozan Rıza Acar

Teknik Uygulama
Can Paçacıoğlu
Salih Göle
Yahya Ulusal Kuş

Abbas Kılıç
Seyfettin Vıcıl
Mustafa Sıra

Teknik İşbirliği
Arox Bilişim Sistemleri A.Ş.
Larves Artware Solutions
Mert Torun
DDC Reklam

Bilgilendirme Videoları
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
Prof. Dr. Sitare Turan Bakır
Yrd. Doç. Hüseyin Gündüz
Yrd. Doç. Ali Rıza Özcan
Arş. Gör. Nuray Dönmez
Arş. Gör. Gürcan Mavili
Arş. Gör. Atilla Yusuf Turgut
Öğr. Gör. Taner Alakuş
Havva Yağcı
Ali Rıza Kara

Hat Üslupları Panosu
Mehmed Özçay
Mustafa Parıldar
Savaş Çevik

Mali Koordinasyon
Aytekin Aşlı

İdari İşler
Şeref Cankur

Çocuklar için Eğitim Programları
Söz Danışmanlık
Sibel Sönmez
Gülçin Uslu

Yetişkinler için Eğitim Programları ve
Yan Etkinlikler
Asuman Akbabacan

Halkla İlişkiler ve Tanıtım
İpek Yeşildağ
A&B İletişim A.Ş.
Publicis Yorum

Ürün Tasarımı
Bige Ökten

Fotoğraflar
Hadiye Cangökçe
Bahadır Taşkın

KATALOG

Katalog Yazarları
Prof. Dr. Zeren Tanındı
Ayşe Aldemir Kilercik

Koordinasyon
Çağatay Anadol

Editör
Ayşen Anadol

Tasarım
Gözde Oral
Birebir Tasarım Çözümleri Ltd. Şti.

Uygulama
Kemal Kara

Arapça ve Farsça Transkripsiyon ve Çeviri
Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler

Yapım
Kitap Yayınevi Ltd. Şti.

Baskı ve Cilt
Mas Matbaacılık A.Ş.
Kâğıthane Binası
Hamidiye Mahallesi
Soğuksu Caddesi No. 3
34408 Kâğıthane-İstanbul
Sertifika No: 12055
t: 0 212 294 10 00
f: 0 212 294 90 80
e: info@masmat.com.tr

TEŞEKKÜRLER

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
İstanbul
Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul
Ayasofya Müzesi, İstanbul
Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul
Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul
Bibliothèque Nationale de France, Paris
Staatliche Museen, Museum für
Islamische Kunst, Berlin

Sakıp Sabancı Müzesi

Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu

Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul

Önsöz

DR. NAZAN ÖLÇER

...

6

Türk Sanatında Kitap

PROF. DR. ZEREN TANINDI

...

9

Sakıp Sabancı Müzesi

Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu

AYŞE ALDEMİR KILERCİK

...

29

Kitapseverlerin Hazinesi: Sanatlı Elyazması Kitaplar

KATALOG N° 1—32

...

37

Müslümanların Kutsal Kitabı: Kuran-ı Kerim

KATALOG N° 33—59

...

101

İnancın Yankıları: Resimli Dua Kitapları

KATALOG N° 60—73

...

149

Kitapların, Şairlerin ve Hattatların Dostu Bir Sultan: II. Bayezid

KATALOG N° 74—79

...

185

**Sultanların Yazılı Alâmeti:
Tuğra ve Tuğralı Belgeler**

KATALOG N° 80—100

...

199

Bir Hattatın Yazı Çekmecesinden

KATALOG N° 101—133

...

227

**Duvara Asılan Güzel Yazılar:
Levha ve Hilve-i Şerif**

KATALOG N° 134—172

...

261

**Hattatların Hünnerli Çalışmaları:
Murakka ve Kıt'a**

KATALOG N° 173—199

...

325

Güzel Yazıda Çağdaş Yorumlar

KATALOG N° 200

...

371

Kaynakça

...

374

Kısaltmalar

...

382

Önsöz

DR. NAZAN ÖLÇER

SÜ Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü

Müzelerin temel kaynağı olan koleksiyonlar, genelde bir konuyla ilgilenenlerin buna ilişkin eserlere yönelttikleri ilgiyle başlar; küçük adımlarla toplanan malzemenin verdiği haz ve gururla pekişir; beğenildiği ölçüde, sahibini yola devam etme kararında yüreklendirir. Bazen toplayanı bizzat araştırma yapmaya, uzmanlaşmaya sevk ederken, çoğu zaman da profesyonel uzman ve araştırmacıların davetini gerektirir. Sonuçta, türleri ne olursa olsun, koleksiyonlar tanınır, ulaşılabilir, hatta yayınlanır aşamaya gelir. Bazı koleksiyonlar uzun yıllar aile içinde muhafaza edilir, sonraki kuşaklardan koleksiyonu kuran kadar meraklı bir üyeyi bekler; bazıları ise el değiştirerek farklı koleksiyonlara kaynak teşkil eder. Çoğu koleksiyonun kaderi toplayan kişinin ömrü kadar olur, büyük merak ve hevesle toplanan malzeme onları keşfedip değerlendirecek bir meraklı çıkmazsa, farklı yönlerle dağılır, kaybolur.

Sabancı Hat Koleksiyonunun kaderi, kurucusunun vizyonu ve sağladığı imkânlar sonucu farklı olmuş, eserler bir müze çatısı altında sanat ve bilim dünyasına sunulduğu gibi, koleksiyonun gelişmesi için de gerekli alt yapı sağlanmıştır.

Sakıp Sabancı bu süreci *Bıraktığım Yerden-Hayatım* adını taşıyan 2004 tarihli kitabında şu sözlerle anlatır:

“Sakıp Sabancı Koleksiyonu, babamız rahmetli Hacı Ömer’in çizdiği yolda ilerlemem sayesinde oluştu. Bu koleksiyonun yurt dışında gördüğü ilgi, ulusal olduğu kadar uluslararası bir değere de sahip olduğunu gösteriyor. Eşsiz eserleri kapsayan, maddi değeri dolarla ifade edilemeyecek kadar büyük olan bu koleksiyonu kendime saklamadım. Hayattayken yurt içinde görülmesini sağlayan düzenlemeler yaptım. Yurt dışındaki sergileri düzenledim. Yetmedi. Ölümümünden sonra kalıcı bir müzede varlığını sürdürmesi için hayattayken gerekli düzenlemeleri yaparak örnek teşkil ettim. Bu, başka ülkelerde varlıklı ve koleksiyon sahibi kimselerin yaptığı, fakat Türkiye için ilk olan bir iştir.”

Sakıp Sabancı burada koleksiyonunu babası Hacı Ömer’in çizdiği yolda ilerlerlerken oluşturduğunu söylemektedir. Bu çerçevede Hacı Ömer’in etkisini hatırlamak önemlidir.

Kayseri’deki mütevazı yaşam koşulları içindeki ilk gençlik yıllarından başlayarak eski ve el emeği ürünü eşyaya sezgisile

beğeni ve ilgi duyan; refaha kavuştuğu dönemde, ailesini İstanbul’a taşıma kararı aldığı aşamada isabetli bir uzak görüşlülükle Emirgân’daki görkemli köşkü içindeki değerli eserler ve eşyayla birlikte Mısırlı Hıdiv ailesinden satın alan; müzayedelere ilgi duyan, beğendiği ve sonradan köşke adını verecek at heykeli için kıyasıya mücadele edecek kadar kararlı bir şahsiyetin varlığı, şüphesiz Sakıp Sabancı için önem taşımış olmalıdır.

Sakıp Sabancı’nın Osmanlı hat sanatına duyduğu ilginin 1970’lerde satın aldığı, Sultan II. Mahmud’un yazmış olduğu bir levhayla başladığı bilinmektedir. Bunu kısa sürede başka eserler, Kuran, ferman, vakfiye gibi değişik hat sanatı örnekleri izleyecektir. Kendisinde oluşmaya başlayan bu koleksiyon merakında yakın iş ilişkisinde olduğu Japonya’da yazı sanatına verilen büyük değer, bu sanatın geçmişine duyulan saygının ve titizlikle saklanan ve gururla gösterilen koleksiyonların da mutlaka bir etkisi olmalıdır.

Ancak bu merakın dünya çapında ilgi gören bir koleksiyona dönüşmesinde en büyük etken, değerli bazı yol göstericilerin onun yanında yer almasıdır. Eski eser ve müzayede dünyasının gerçek anlamda içine doğmuş olan Raffi Portakal, bu süreç içinde Sakıp Sabancı’nın güvendiği yakın bir dostu olduğu gibi, onu bu farklı dünyayla, bu dünyanın önde gelen uzmanları, müze koleksiyonlarıyla tanıştıran, buluşturan kişi de olmuştur. Bu çerçevede tanıştığı hat uzmanı Dr. Uğur Derman, hat ve cilt sanatının büyük ustası Prof. Emin Barın gibi şahsiyetler, Sabancı Hat koleksiyonu gelişirken önerileri ve görüşleriyle yol gösterici olmuşlardır.

Sakıp Sabancı’nın hat koleksiyonunu oluşturduğu dönemde bu eserlerin günümüzdeki kadar ilgi odağı olmadığını bilmek gerekir. Bu, Sabancı Koleksiyonu için hiç şüphesiz bir şans olmuştur. Bu sayede pek çok değerli eser koleksiyona kazandırılmıştır. Ancak, koleksiyonların merak sonucu satın alınan münferit eserler kadar satılma ihtimali olan diğer koleksiyonların duyulup alımı ile de zenginleştiği bilinir. Bu bağlamda Raffi Portakal’ın devreye girmesi, Şevket Rado ve Halil Bezmen koleksiyonlarının satın alınmasıyla Sabancı Koleksiyonu kısa sürede Türkiye’nin en önemli hat

koleksiyonlarından biri haline gelebilmiştir. Bu da koleksiyonun uluslararası çapta ve çok önemli müzelerde sergilenmesinin yolunu açacaktır. Nitekim 1989'da Moskova'da ilk kez sergilenen koleksiyon, daha sonraki yıllarda "özel koleksiyon" olarak dünyanın başlıca müzelerinde yabancı ziyaretçilerle buluşmuştur.

Sakıp Sabancı'nın kendi sözleriyle devam edersek:

"Sabancı Koleksiyonu ilk defa 1989 yılında Rus hükümetinden gelen davet üzerine Moskova'da sergilendi, büyük ilgi gördü. Daha sonra, 1998 yılında New York'ta dünyanın en büyük müzelerinden Metropolitan'da üç ay süreyle 154 bin kişi tarafından izlendi. ABD'de gördüğü ilgi üzerine koleksiyonun Los Angeles ve Harvard üniversiteleri müzelerinde sergilenmesi kararı alındı. Fransa'da Louvre Müzesi'nde açılan sergi büyük bir sanat olayı olarak kabul edildi. Boston gezisine çıktı, Berlin'de, Frankfurt'ta sergilendi. İspanya'dan, Madrid'den sergi davetleri geldi. Bu ilgi koleksiyonun uluslararası önemini ortaya koyuyor."

Bu sergilerin başarısının ve gördüğü büyük ilginin Sakıp Sabancı'yı koleksiyonunun geleceğini tayin konusunda yüreklendirdiği kesindir. Nitekim, sergiler sona ermeden, Sabancı Müzesi'nin kuruluşuyla ilk karar alınmış olur:

"Babamız rahmetli Hacı Ömer'den kalan ve içinde yaşadığım Emirgân'daki Atlı Köşk'ü, isteyerek, ülke ve gençlik yararına olacağına inanarak Sakıp Sabancı Müzesi olarak yaşatılmak üzere Sabancı Üniversitesi'ne tahsis ettim. Yıllarca içinde barındığım Atlı Köşk'ü, mobilyaları, avizeleri, halılarıyla bir bütün olarak üniversiteye bıraktım. Pijamamı alıp terk etmeye talip oldum. Bunun da örnek bir karar olduğuna inanıyorum."

Müzenin 2002 yılında açılmasıyla Sabancı Hat ve Resim Koleksiyonu, köşk ile birlikte satın alınan Avrupa kökenli değerli eser, mobilya ve dekoratif eşya müze envanterine geçmiş oldu. Eser sayısı kısa sürede önemli yeni alım ve bağışlarla arttı, bu gelişmeye paralel olarak çağdaş sunum ve aydınlatma tekniklerinden yararlanan yeni sergileme sistemleri geliştirildi; bu süreç içinde Türkiye'nin yurtdışında gerçekleştirdiği pek çok karma sergiye ülkemizin en büyük müzeleriyle birlikte katıldı, eser ödünç verdi; pek çok yayına konu oldu. Barındırdığı eserler bir yandan bu alanda çalışan araştırmacılara daima açık

tutuldu, bir yandan da müze bünyesinde yer alan örnek kâğıt konservasyonu ünitesi kapsamında yönetici uzman Nurçin Kural Özgörüş ve yardımcıları tarafından çağdaş yöntemlerle korundu ve depolandı.

Koleksiyonun satın alınan yeni eserlerle birlikte yeniden tasnifinde bu alanın önde gelen uzmanları, bilim insanlarıyla çalışma ayrıcalığına kavuşuldu. Topkapı Sarayı'nın ünlü elyazmaları koleksiyonunu uzun yıllar boyunca yönetmiş, bu müzenin müdürlüğünü de yapmış olan Dr. Filiz Çağman ile bu alanın başka bir otoritesi olan Prof. Dr. Zeren Tanındı'nın bu süreç içinde titiz araştırmacı kimlikleriyle Sakıp Sabancı Müzesi bünyesinde yer almaları, koleksiyon yöneticisi Ayşe Aldemir Kilercik için benzersiz bir okul olduğu gibi koleksiyonun araştırma ve sunumu içinde büyük bir şans teşkil etti.

Kapılarını 2002'de ziyaretçilere açan Sakıp Sabancı Müzesi 2012'de 10. yılını kutlamaktadır.

Bu süreç içinde pek çok farklı sanat buluşmasına vesile olan Osmanlı Hat Sanatı Koleksiyonu, bu kutlama çerçevesinde yeni bir misyonla yola çıkmış bulunuyor.

Harf devrimi sonrası belirli akademik kesimler dışında genç kuşakların yabancı kaldıkları hat sanatının, sergilenen elyazması kitap ve diğer malzemeyle birlikte çağımızın dijital teknolojiyle nasıl mükemmel bir beraberlik sergileyerek zenginleşebileceğini, pek çok unsuru anlaşılır kılan yeni ufuklar açabileceğini, şakacı bir tavrı elden bırakmadan genç kuşaklara bu köklü sanatla ilgili bilgi aktarımı yapabileceğini göstermeyi amaçladık.

Sabancı Müzesi çatısı altında müzecilik alanında yapmaya gayret ettiğimiz diğer öncü çalışmalar gibi, bu farklı sunum tekniğinin de pek çok takipçisi olacağına, bu köklü sanatımızın yaygınlaşmasına katkıda bulunacağına inanıyoruz.

Sakıp Sabancı Hat Koleksiyonu'nu yeni bir anlayışla sergilemeyi planladığımız zaman, koleksiyonun yer aldığı Atlı Köşk'ün Sabancı Ailesi'nin yaşadığı dönemdeki haliyle korunan odalarının, tablo, mobilya ve dekoratif eşyanın da onarımı, yeniden düzenlenmesi ve Yeni Galeri ile bağlantısının sağlanması arzu edilmişti. Büyük meblağlara mal olacağı anlaşılan bu proje, Dilek ve Sevil Sabancı'nın cömert bağışları, Müze

Yönetim Kurulu Başkanı Güler Sabancı'nın büyük desteğiyle mümkün oldu. Kendilerine sonsuz teşekkür borçluyuz.

Bu büyük projeye kalkışırken, pek çok uluslararası önemdeki sergide birlikte çalıştığımız mimar Boris Micka, iç mimar Victoria Llanos ve müze teşhiri konusunda uzman ekipleriyle yeniden buluştuğumuz için mutluyuz.

Sakıp Sabancı Müzesi'nin teknik kadrosu bu süreçte yetkinlikle görev yaptı; Y. Mim. Umut Durmuş, Y. Müh. Ozan Rıza Acar uygulamanın her aşamasında bizimle oldular.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'yle gerçekleştirdiğimiz yakın işbirliği için Rektör Prof. Yalçın Karayağız, Fakülte Dekanı Prof. Zeki Alpan, Bölüm Başkanı Prof. Dr. Sitare Turan Bakır'a içtenlikle teşekkür ediyorum.

Yeni teşhir planını yapılandıran Koleksiyon Yöneticisi Ayşe Aldemir Kilerci; "Kitap Sanatları ve Hat" projesinin her aşamasını titizlikle izleyen ve yapıcı eleştirileriyle yönlendiren Prof. Dr. Zeren Tanındı; projenin her aşamasında büyük desteğini gördüğümüz Genel Sekreter Bülent Bankacı ve projenin mali açıdan gerçekleşmesini yöneten Aytekin Aşlı, "Kitap Sanatları ve Hat" koleksiyonumuzun yeni yüzüyle ziyaretçiyle buluşmasını sağladılar.

Koleksiyonumuzu geniş çevrelere taşıyacak olan katalogumuzun tasarım, yayına hazırlık, çeviri ve basım aşamalarındaki zahmetli süreç ise, Gözde Oral, Çağatay Anadol, Ayşen Anadol, Mary Işın ve Lokman Şahin yönetiminde Mas Matbaası çalışanlarının büyük emek, sabır ve dostluklarıyla aşıldı, gerçek oldu. Hepsine içtenlikle teşekkür ederim.

Sakıp Sabancı Müzesi, 10. yılında, müzenin kurulmasında amil olan Sakıp Sabancı Hat Koleksiyonu'nu geleceğe yönelik, çağımız teknolojisine açık bir anlayışla yeniden yapılandırırken, bunun kurucumuzun, her yeni düşünceye akli ve yüreğiyle açık olan Sakıp Sabancı'nın da vizyonu doğrultusunda olduğuna inanıyor ve onu bir kez daha rahmetle, şükranla anıyoruz.

Türk Sanatında Kitap

PROF. DR. ZEREN TANINDI

Hat ve Tezhip: İlk Örnekler

İslam dünyasında ortaçağın ilk dönemlerinden başlayarak yöneticiler ve varlıklı kesim sanata ve kitaba ilgi duymuş, tezhipli, tasvirli ve güzel ciltli, üstat bir kâtibin hattıyla yazılmış kitaplara sahip olmak istemişlerdi. Diplomatik hediye olarak gönderilecek değerli eşyaların arasında sanatlı kitaplar hep önde yer alırdı.

İslam dünyasında kitap haline getirilen ilk metnin Kuran olduğu düşünülür. Bu ilk metnin yazısının Suriye ile Kızıldeniz arasında kalan bölgede yaşayan Nebatilerin veya bu bölgenin kuzeydoğusunda yaşayan Süryanilerin yazısına dayandığı ileri sürülmüştür.¹ Nebati ve Süryani yazıları 7. yüzyıldan itibaren, Emeviler döneminde (661-750) değişikliklerle kullanıldı, ilk örnekleri hicazi ve kûfi olarak adlandırıldı. Kuran kopyaları 11. yüzyıla kadar genellikle kûfi hatla yazıldı. Bu hattın ortaya çıktığı bölgenin doğusunda farklılaşarak yazılana Maşrık kûfisi, özellikle Kuzey Afrika'nın batısında, Güney İspanya'da olmak üzere daha farklı yazılana Mağrip kûfisi adı verildi. Fakat kitap kopyalamaya (istinsah etmeye) en uygun yazı üsluplarını ortaya çıkaran, Abbasiler döneminde (750-1258) yaşamış hattat İbn Mukle (ö. 940) oldu. Muhakkak, reyhani, sülüs, nesih, tevki, rika adıyla yarattığı altı farklı yazı üslubuna “aklâm-ı sitte” dendi. Abbasi yönetimindeki Bağdad'da yetişen İbnü'l-Bevvab (ö. 1022) İbn Mukle'nin yolunu izledi ve yeni yazı türlerinde Kuran'ı ve edebi eserleri sanatkârane kopya eden ilk hattat oldu; eserleri günümüze ulaşabildi. Onu İlhanlı dönemi Bağdad'ında yaşayan hattat Yakut el-Mustasimî (ö. 1298) izledi. Aklâm-ı sitteye daha sonra katılan yazıların en ünlüsü 14. yüzyılın sonlarında Celayiri dönemi hattatı Mir Ali et-Tebrizî'nin geliştirdiği nestalik hattıdır. 11. yüzyıldan başlayarak sanatlı kitaplar üretimine önem veren devletlerden Abbasilerde, İlhanlılarda, Celayirilerde, Timurilerde, Türkmenlerde, Safevilerde, Özbeklerde, Baburilerde, Memluklerde, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda, kitap kopyalamaya uygun bu yazı türlerinden birinde veya birkaçında birden uzmanlaşmış, çeşitli konularda sanatlı kitaplar üreten hattatlar yetişti. Saraylılar ve kentsoylular tarafından büyük itibar gören ve ödüllendirilen bu hünerli hattatlar sadece kitap kopyalamadılar, ülkelerindeki camilerin, türbelerin, kütüphanelerin, saray köşklerinin duvar yazılarını da yazdılar; özellikle Osmanlılarda padişahların alameti olan tuğraları tasarladılar, onların emirlerini, devletin kararlarını içeren belgeleri kaleme aldılar (kat. no. 80-100).

Kuran'da “Yaratan Allah'ın adıyla oku. O, insanı kan pıhtısından yarattı. Kalemle yazmayı öğreten, insana bilmediğini öğreten, keremi erişilmez mertebede olan Allah'ın adıyla oku” (Alâk: 1-5) ve “Hokka ile kalem, kalemle yazdıklarını şahit tutarım ki” (Kalem: 1) ayetlerinde Allah inancını yaymak ve insanlığı yükseltmek hususunda kalemin önemi vurgulanır, yazı aracı olan kalem, okuma kadar üstün görülür ve methedilir. Bu ayetlerin Kuran'ın güzel yazı yoluyla kopyalanarak yayılmasında büyük rol oynadığı kabul edilir. Kuran'ın hatasız yazılması ve doğru okunması önemlidir. Hatasız okumayı sağlamak amacıyla 10. yüzyıldan başlayarak harflerin yakınına farklı renk mürekkeple işaretler konmaya başlandı. Daha sonraları bu işaretlerle yetinilmedi, her surenin başına, her ayetin sonuna özel işaretler kondu. Ayrıca her beş ve on

Res. 1: Abdullah el-Herevî tarafından istinsah edilmiş Kuran-ı Kerim nüshasının ketebe kaydı (kat. no. 35).

¹ Bu konudaki tartışmalar için bk. Blair 2006, 77-84.

Res. 2: 1440 civarına tarihli bir Kuran-ı Kerim cüzünün deri cildi (kat. no. 34).

Res. 3: Galatalı Ahmed'in istinsah ettiği Kuran-ı Kerim nüshasının ketebe kaydı (kat. no. 11).

ayetin bitiminde, her cüzün ve cüzün yarısının veya dörtte birinin bittiği sayfa kenarına yazıyla belirtildi. Bütün bu işaretler Kuran kopyalarının bazılarında zengin desenlerle süsledi.

Elyazma kitapların sayfalarını tezhipleme, süslemeli deri cilt içine alma geleneğinin Kuran kopyalarında başladığı söylenebilir. Şam'da Emeviye, Tunus'ta Kayrevan, Yemen'de San'a ulu camilerinde bulunan ve 8.-10. yüzyıllar arasına tarihlenen Kuran sayfaları ve ciltleri, süslemeli ilk önemli kitap örnekleridir. Erken örnekler genellikle yatay, bazen rulo halinde parşömen yaprakları üzerine "kûfî" denilen köşeli harflerle ve koyu siyah mürekkeple yazılmıştı. Ciltleri ise tahta iskelet üzerine geçirilen bezeli deve derisindendi. 10. yüzyıldan başlayarak başta Abbasiler olmak üzere, devlet yöneticileri, ileri gelenleri ve zengin aydınlar yaptırdıkları camilere ve türbelere, medreselere, Müslümanlar arasında saygı duyulan sufilerin kabirlerine, Medine'de Hz. Muhammed'in kabrine, bir tür itibar göstergesi olarak tek cilt veya cüzler halinde (kat. no. 34), bu kez kâğıttan olan sayfaları usta müzehhipler tarafından süslenmiş, hattı ünlü kâtipler tarafından çekilmiş, hünerli mücellitlerin hazırladığı ciltlerle kaplanmış, bazılarının uzun kenarı 100 santimetreyi bulan Kuran nüshaları bağışladılar.

Ortaçağın ilk dönemlerinden başlayarak, Müslüman devletlerde varlıklı kesimin ve yöneticilerin kütüphaneler kurdukları yıllarda, bir yandan başta Grekçe olmak üzere farklı dillerde yazılmış felsefe, tıp, botanik, astronomi ve astroloji metinleri Arapçaya çevriliyor, bir yandan da halk ağzından derlenerek yazılmış aşk öyküleri, aslı Sanskrit dilinde yazılmış kıssadan hisse çıkaran masallar, komik, eğitici serüvenler güzel bir yazıyla kopya ediliyor, özellikle ilk sayfası bezeniyor, bazılarının özgün kestane rengi deri cildinin üzerine aletle geometrik biçimler yapılıyor, bazılarında ise yazarın anlattıkları resme dönüşüyordu.²

Sanatlı elyazma kitaplarda o kitabı hazırlayan ekipten, yani mücellit, hattat, müzehhip ve nakkaş gibi sanatkâr grubundan ismi kitapta yazılı olan, genelde kitabın satırılarını kopya eden ve kendisine kâtip veya hattat denen kişiydi (kat. no. 48). Bu gelenek erken 20. yüzyıla kadar sürmüştü. Nadiren, bazı hattatlar, kopya ettikleri kitabın tezhibini, tasvirini ve cildini de yapıyordu. Bazı kitaplarda sadece müzehhip tezhibin üzerindeki bir alana minicik harflerle, bazen ressam resmin bir köşesine adını yazmış, kimi ciltlerde mücellit cildin üzerine ismini kayda geçirmiş, sanatlı bazı kitaplarda, o kitabı sipariş eden kişinin ismi de ilk sayfaya yapılan son derece süslü bir madalyonun içine yerleştirilmişti.³

Anadolu'da Sanatlı Kitaplar : 13.-14. yüzyıllar

13. yüzyıldan başlayarak kitaba, kitap sanatına ilgi duyulduğu, Konya'da medreselere ve Mevlana'nın türbesine vakfedilen kitaplardan ve vakfiye kayıtlarından anlaşılıyor. Konya Sadeddin Köpek medresesinde, Rebiyülsani 677/Eylül 1278 tarihinde, kâtip Hasan b. Cuban b. Abdullah el-Konevî'nin 10,5 x 8 cm boyutlarında kopyaladığı Kuran'ı Muhlis b. Abdullah el-Hindî tezhiplmişti.⁴ Kuran nüshasının ketebe kaydındaki bilgiler, Konya'daki medrese ve benzeri kurumlarda yeni kitapların yazıldığına ve istinsah edilerek tezhiplendiğine işaret ediyor. Sanatlı kitapların Anadolu'daki erken örneklerinin bazıları da tanınmış seçkinler için hazırlanmıştı. Bunlar arasında öne çıkan Mevlana Celaleddin Rumi'nin *Mesnevî*'sinin temize çekilmiş bilinen ilk kopyasıydı.⁵ Eser Receb 677/18 Kasım-17 Aralık 1278 tarihinde, 49,5 x 32 cm boyutlarında istinsah edilmiş, yukarıda sözü geçen küçük Kuran'ı süsleyen müzehhip Muhlis b.

² Çağman ve Tanındı 1986, 29-32.

³ Bu özellikler için bkz. Yıldırım 2000, 603-616; Çağman ve Tanındı 1996, 135, 136; Tanındı 1990, 134; Tanındı 2003b, 872; Aşıcı 2009, 300-314.

⁴ DCBL. 1466 (Wright 2009, 72).

⁵ KMM. 51 (Tanındı 2010, 247).

Abdullah el-Hindî de her bölümünün ilk dört sayfası için farklı bir tezhip tasarlayarak Anadolu Selçuklu kitap sanatının muhteşem bir örneğini yaratmıştı. İşte bu nadide kitabı Konya'nın seçkin mevlevilerinden Cemaleddin Mübarek hazırlatmıştı. Bilinen örneklerle bakıldığında, Mevlana'nın bu *Mesnevî* nüshasının böyle zengin tezhipli ve bu boyuttaki ilk edebiyat eseri olduğu söylenebilir. Diğer yandan, aynı çevrede 13. yüzyıl ortalarında, nakkaş Abdülmümin b. Muhammed el-Hoyî, *Varka ve Gülşah* isimli hazin bir aşk öyküsünü görselleştirmişti.⁶ Grekçe aslından Arapçaya çevrilen astronomi, mekanik, botanik ve zooloji kitaplarının, Artuklu yöneticilerin hamiliğinde Mardin'de, Diyarbakır'da, Silvan'da 12.-13. yüzyıllar arasında kopya edilerek resimlendirildiği de görülüyor.

Sanatlı Kitapların Osmanlı Örnekleri

Osmanlı kitap sanatı, esas olarak İslam dünyasının geleneğine bağlıydı. Bu dünyada gelişmiş, serpilmiş ve çeşitlenmiş olan kitap sanatının temel anlatım dilinin ana ilkelerini izlemişti. Öte yandan, bu ilkeler Osmanlı beğenisine uyarlanmış, imparatorluğun geniş coğrafyasından ve komşularından beslenerek Osmanlı sarayının kendine özgü çoğulculuğuyla koştur bir biçimde, ilk bakışta tanınabilen özgün bir kitap sanatı dili yaratılmıştı. Ustadan çırağa aktarılanlarla belirgin bir sürekliliği yansıtan Osmanlı kitap sanatı, bir yandan da ürünlerin verildiği yüzyıllar boyunca hep yeni dinamiklerle çeşitlendi. İslam dünyasının batısında, 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra güçlenen Osmanlı devletinde, padişahlar ve seçkinlerin sanatlı kitapların üretimini himaye etmeye 15. yüzyılın başlarında Bursa'da başladıkları söylenebilir.

İlk Payitahttan Örnekler: 15. Yüzyılın İlk Yarı

15. yüzyıl başlarında hazırlanan sanatlı kitapların ilk birkaçı Sultan II. Murad'a (h. 1421-1444, 1446-1451) ithaf edilmişti. Onun kitap sanatı hamiliğinin Amasya'daki şehzadelikte başladığını gösteren bir örnek biliniyor. Bu kitap Osmanlı şairi Taceddin Ahmedî'nin (ö. 1412-1413) *İskendername* adlı resimli eseridir.⁷ Aynı şairin *Divan*'ı da 840/1436-37 yılında hattat ve müzehhip Ahmed b. Hacı Mahmud el-Aksarayî tarafından güzel nesih hatla kopya edilmişti; hattat kitabın tezhibini de üstlenmiş, eserini Sultan Murad'a sunmuştu.⁸ Müzehhip Ahmed, *Divan*'ın geometrik tasarımlı levha tezhibinde ve başlık tezhiplerinde kullandığı renklerle, çiçek ve buket biçimleriyle 15. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul saray nakkaşhanesinde yaygınlaşacak bir üslubun önderliğini yaptı. Türk tezhibi çok renkliliğe ilk defa onun çalışmasıyla kavuştu.

Bu dönem sanatlı ciltlerinin tarihli ilk örneği 14 Cemaziyülâhîr 838/15 Ocak 1435 yılında Sultan II. Murad'a sunulan müzik teorisiyle ilgili kitaba aittir.⁹ Kitabın deri dış kapakları aletle, iç kapakları deri oyma tekniğiyle bezenmiştir. Müzik kitabının cildinin bezemelerinin daha geniş deri yüzeydeki uygulaması, ilk Osmanlı Kuran nüshalarının ihtişamlı bir örneğinin deri cildinde görülür.¹⁰ Sakıp Sabancı Müzesi'ndeki bir cüz de (kat. no. 34) bu dönemin sanatlı kitapları arasında yer alabilir.

İlk payitahtın seçkinlerinden Umur Bey (ö. 1461), babası Timurtaş Paşa (ö. 1404) ve kardeşleri gibi, Bursa'da padişahlara hizmet etmiş bir devlet adamıdır. Ahmed Dai gibi dönemin

⁶ TSMK. H.841 (Daneshvari 1986; Çağman ve Tanındı 1986, 50).

⁷ PBN. Turc.309 (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 23-24).

⁸ İSK. Hamidiye 1082m (Özen 2007, 19-20, 68-73; Tanındı 2009, 262).

⁹ TSMK. R.1726 (Raby ve Tanındı 1993, 112-117; Tanındı 2003a, b, 845, 872-875).

¹⁰ BTİEM. 207 (Raby ve Tanındı 1993, 106-111).

şairlerini ve bilginlerini destekleyen Umur Bey'in bir kitapsever olduğu, yaptırdığı mescit, imaret ve medresede okunmak üzere bağışladığı kimi sanatlı kitaplardan bellidir.

Timurî ve Türkmen Saraylarından Osmanlı Sarayı'na Sanatçı Göçü

Sanatlı kitapların İstanbul sarayı nakkaşhanesinde üretilen ilk örnekleri Sultan II. Mehmed'e (h. 1444-1446, 1451-1481) sunulmak üzere genelde tıp, felsefe, mantık, belagat, coğrafya konularında hazırlanmış eserlerdi. Bu kitaplar dönemin üstat hattatları tarafından yazılmış, ilk sayfaları tezhiplerle bezenmiş, dışları ve içleri farklı teknikte ve farklı renklerde süslenmiş deri ciltlerle kaplanmıştı. Boyları 36 ile 40 cm arasında değişen, biri altınla süslü hatla, diğeri siyah mürekkeple muhakkak hatla istinsah edilen, iki Kuran nüshası vardır ki, gerek hatlarının güzelliği, gerekse tezhiplerinin renk ve desen zenginliğiyle İstanbul saray nakkaşhanesinin 15. yüzyıl ikinci yarısı sanatlı kitapları arasında başyapıtları oluştururlar.¹¹ Bu nadide Kuran nüshalarının hattatları bilinmiyor, ama bunları istinsah edenin 15. yüzyılın ikinci yarısında nesih, nestalik ve divani veya kadim talik denilen hatla edebiyat ve bilim kitaplarını istinsah eden kâtiplerden biri olduğuna şüphe yoktur. Bu kişiler arasında divani veya kadim talik (zülf-i arus) hatta üstat Seyyid Muhammed Munşî es-Sultanî, nestalik hatta Muhammed el-Bedahşî el-Hüseynî ile Gıyas el-mücellid el-İsfahanî, nesih hatta Şahabeddin el-Kudsî ve daha sonra Kuran hattatı olarak ünlenecek Amasyalı Şeyh Hamdullah sayılabilir.¹²

Bu dönemde saray mücellitlerinin hazırladıkları deri ciltlerin dış kapaklarında genellikle cilt yüzeyine oranla iri, kenarları dilimli, salbekli oval şemse ve köşebentler görülüyordu. İç kapaklarda çoğu kez oyma deriden yapılan süslemeler kullanılmıştı. Yaygın olmamakla beraber kitapların deri dış kapaklarında aletle veya kalıpla yapılmış hayvan mücadelelerini gösteren süslemelere de rastlanmaktaydı. O çağın Türkmen ve Timurî mücellitlerince sık kullanılan bu tür tasarımları İstanbul'a taşıyan, Türkmen mücellit ve hattat Gıyaseddin el-İsfahanî olmalıdır.¹³ Deri cildin dış kapaklarında rugani teknikte süslemeler de bu dönemde görülür. Çoğu Sultan II. Mehmed için hazırlanmış bir grup kitabın dış veya iç kapaklarına bazıları İtalyan bazıları ise Bursa işi kırmızı, yeşil, nakışlı veya düz kadifeler kadar, desenli ipekli, çizgili pamuklu dokumaların da kaplandığı görülür.¹⁴

Türk resim sanatının örnekleri başkentin Bursa'dan Edirne'ye ve sonra İstanbul'a taşınmasından sonraki yıllarda artmaya başladı. Bu artışta 15. yüzyıl ortalarına doğru Timurî yönetimindeki Şiraz ve Herat'tan, 15. yüzyıl ikinci yarısında ise Akkoyunlu yönetimindeki Şiraz ve Tebriz'den Osmanlı topraklarına, Amasya, Bursa Edirne ve İstanbul'a göç eden hattat, mücellit, musavvir ve müzehhiplerin de rolü vardı. Bu etkileri taşıyan ilk tasvirler Edirne'de 1455/56 yılında kopya edilen *Dilsuzname*, *Külliyat-ı Kâtibi* ve *İskendername*'de yer alıyordu.¹⁵

Diğer yandan, II. Mehmed'in isteğiyle İstanbul sarayına batılı sanatkârlar da davet edilmişti. İtalyan sanatkâr Constanzo da Ferrara muhtemelen 1477/78 yılında İstanbul'a gönderildi. Bu sanatçı İstanbul'da kaldığı süre içinde üzerinde II. Mehmed'in portresi olan bir bronz madalya hazırladı.¹⁶ Sultan II. Mehmed'in isteği üzerine Venedikli ressam Gentile Bellini 1479-1480 yılında İstanbul'a gönderildi. Bellini'nin İstanbul'daki çalışmalarından günümüze kalan II. Mehmed'in yağlı boya büst portresi ve portreli bronz madalyasıdır.¹⁷ Osmanlı seçkini

¹¹ Raby ve Tanındı, 47-64, 126-78; TİEM. 30, 448 (İstanbul 2010, 362-367).

¹² Raby ve Tanındı 1993, 70-76.

¹³ Raby ve Tanındı 1993, 182-183, 188-189.

¹⁴ TSMK. A.1672 (Raby ve Tanındı 1993, 154-155; Raby ve Tanındı, 150-153, 166-181).

¹⁵ OBL.Quseley 133, TSMK. R.989, VBMN. Or.XC (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, 26-35).

¹⁶ OAM (İstanbul 2000, 89).

¹⁷ LNG. 3099, OAM (İstanbul 2000, 80-81, 87).

Res. 4: Şeyh Hamdullah ketebeli murakka (kat. no. 79).

ve bürokrati, yazar Mustafa Âli, 1587’de yazdığı, kitap sanatkârlarının biyografilerini içeren kitabı *Menakıb-ı Hünerveran*’da, ressam Sinan Bey’in Venedikli ressam Mastori Pavli’nin öğrencisi olduğunu, Sinan Bey’in öğrencisi Bursalı Ahmed Şiblizade’nin de portre yapan ressamların en iyisi olduğunu belirtir. Mustafa Âli’nin verdiği bu bilgiler, Sultan II. Mehmed’in Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’ndeki bir albüm içinde yer alan ve kâğıt üzerine yapılmış imzasız iki portresinden birinin Sinan Bey’e, diğerinin ise onun öğrencisi Bursalı Ahmed Şiblizade’ye atfedilmesine yol açmıştır.¹⁸

Sultan II. Bayezid’in Sanatlı Kitapları: Hattat Padişah ve Hocası

Fatih’in oğlu Sultan II. Bayezid (h. 1481-1512) hükümdar olmadan önce 27 yıl Amasya’da valilik yapmıştı. Çevresinde birçok kâtip, şair oluşu Amasya’da kültürel etkinlik yoğunluğunu açıkça gösterir. Sultanın kültür himayeciliği tahta çıktığında da sürdü. O da çağdaşı Müslüman yöneticiler gibi davrandı. Timurî sultan Hüseyin Baykara (ö. 1506), Herat’ta, Akkoyunlu sultanı Yakub (ö. 1490) Şiraz ve Tebriz’de, Memluk sultanı Kayıtbay (ö. 1495) Kahire’de kültürel zenginliklerin çoğalmasında etkili olmuşlardı. Bu yöneticilerin himayesindeki sanat ortamında özellikle 15. yüzyılın son çeyreğinde kitap sanatının son derece özenli ve özgün örnekleri yaratıldı. Kayıtbay için hazırlanmış muhteşem tezhipli ve ciltli bir Kuran nüshasında olduğu gibi, İstanbul elyazma eser kütüphanelerindeki sanatlı kitapların kimilerinde Sultan II. Bayezid’in zarif oval mührünün basılı oluşu, bu yöneticilerin nakkaşhanelerinin veya kitap hazinelerinin başyapıtlarını Bayezid’e hediye gönderdiklerini gösterir.¹⁹ Öte yandan bu ülkelerden Osmanlı sarayına sanatçı göçü de artmıştı. Bu arada, II. Bayezid’in kitaba olan geniş ilgisi babasından devraldığı kitap hazinesinin sistemli kataloglama çalışmasının yapılmasına yol açmış, kayda geçirilen kitaplara sultanın oval mührü basılmıştı.

15. yüzyılın ikinci yarısı başlarında Sultan II. Mehmed için kitaplar istinsah eden nestalik hattatlarından Muhammed el-Bedahşanî ve Gıyaseddin el-mücellid el-İsfahanî, oğlu Sultan II. Bayezid için de birçok eser hazırladılar.²⁰ Nestalik hattatı Sultan Ahmed el-Herevî ise II. Bayezid’in hazinesi için manzum bir kahramanlık destanını, *Gerşasbname*’yi 905/1499’da istinsah etti.²¹ Acem’den geldiği anlaşılan şair Efsahî’nin Sultan Bayezid için yazdığı dizeler nestalik hattın üstatlarından biri tarafından yazıya geçirilmiş ve zarif tezhiplerle süslenmişti. Bu eser Sakıp Sabancı Müzesi’nin nadide kitapları arasında yer alır (kat. no. 76). Acem’den Osmanlı sarayına geldiği anlaşılan bir diğer şair, Nakkaş Mahmud b. Abdullah da nestalik hatla sultanın Farsça *Şahname*’sini (*Şahname-i Melik-i Ümmi*) yazıp muhtemelen resimlemişti. Eserin resimleri, cildi ve tezhibi Akkoyunlu Türkmen kitap sanatı üslubunun titreşimlerini barındırır.²²

Dönemin kitap sanatı örneklerinin baş köşesindekiler hattat Şeyh Hamdullah’ın (ö. 1520) istinsahı olan bir grup Kuran’dır.²³ Amasya’da doğan ve uzun yıllar bu şehirde yaşayan Şeyh Hamdullah, Şehzade Bayezid’in ilgisini çekmiş, daha sonra İstanbul’a gelen Şeyh Hamdullah sultanın hat hocalığını yapmıştı (kat. no. 79, 174). Aklâm-ı sittede uzmanlaşan hattatın, nesih yazının daha sonraki Türk hattatlarına da yol gösterecek tarzda Kuran yazısı olarak yerleşmesinde rolü oldu. Gerçi onun yazı tarzı 11. yüzyılın ünlü nesih hattatı Ali b. Hilâl (Bevvab) el-Bağdadî’nin geleneğini sürdüren Şemseddin Baysungurî (1430’da hayatta)

¹⁸ TSMK. H.1153, 10a, 145a (İstanbul 2000, 82, 90; Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, 35-41).

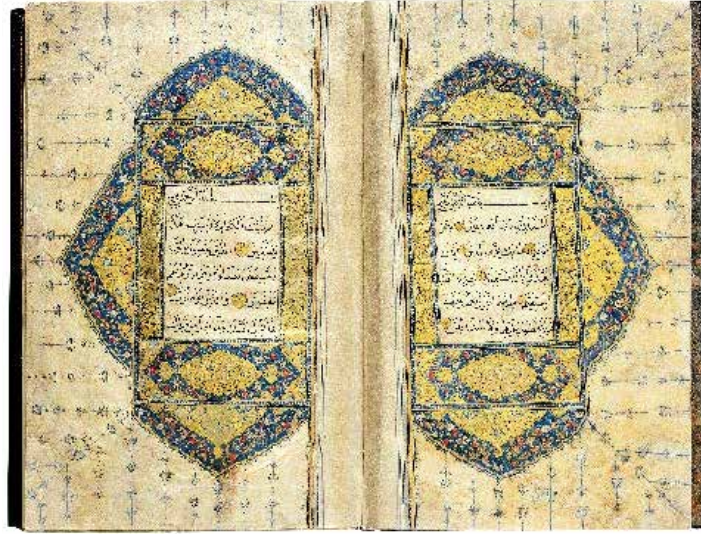
¹⁹ TİEM. 533 (İstanbul 2010, 264-265).

²⁰ Raby ve Tanındı 1993, 91-95, 182-191.

²¹ İSK. Ayasofya 3287.

²² TSMK. H.1123 (Raby ve Tanındı 1993, 190-191; Yoltar-Yıldırım 2006; Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 43-55).

²³ TSMK. A.5, E.H.71-72, İÜK. A.6662, TİEM. 402 (Raby ve Tanındı 1993, 192-213).

Res. 5: Şehzade Korkut ketebeli Kuran cüzü (kat. no. 78).

gibi Timurî hattatlarının nesih hatla kopya ettikleri Kuran nüshalarında da görülyordu, ancak Hamdullah harfleri, satır aralıklarını, harekeleri öylesine düzenlemişti ki sayfalar açıklık ve netlik kazanmıştı. Özellikle 1494-1508 arasında istinsah ettiği bir grup Kuran nüshası bu özellikleriyle öne çıkar ve kimilerinin sonlarında Osmanlı dönemi Kuran nüshalarında gelenek olmayan nestalik hatla manzum yazılmış *Falname* de bulunur.²⁴ Sözü edilen eserlerin levha, serlevha tezhiplerinin tasarımları, motiflerin inceliği, renk zenginliği de öylesine ustalıklıdır ki, Türk tezhibinde daha önce böylesi yoğunluktaki çalışmaların edebiyat eserlerinde ve Kuran nüshalarında yapılmamış olduğu söylenebilir. Dönemin Kuran nüshalarını bezeyen müzehhiplerden ikisinin ismini biliyoruz. Biri, Hasan b. Abdullah, diğeri Fazlullah Nakkaş'tır.²⁵ Şeyh Hamdullah hattıyla Receb 899/Nisan 1494 tarihinde istinsah edilen Kuran nüshası bezemeleri, mükemmel kalıplanmış ve muhtemelen Gıyaseddin ve Ahmed mücellitlerin elinden çıkmış cildiyle öne çıkar. Levha ve serlevha tezhiplerinin renkleri ve motiflerinin düzeni Fazlullah nakkaşın üslubunu hatırlatır. Sultan Bayezid'in şehzadelerinin kitap sanatlarına meraklı olduklarını biliyoruz. Şehzade Korkut (ö. 1513) ise babası gibi hattattı; Sakıp Sabancı Müzesi'nin nadide Kuran koleksiyonunda yer alan bir nüsha da onun tarafından 1500 dolayında kopya edilmiş, haşiyeli zarif serlevha tezhiplerle süslenmişti (kat. no. 78).²⁶

1500-1505 arasında İstanbul'da Eski Saray'ın bahçesinde yapımı süren II. Bayezid külliyesi içindeki caminin tefrişi, saray sanatkârlarını hayli meşgul etmiş olmalıydı. Caminin inşaatı sürerken ve bittikten sonra cami için Kuran nüshaları, halılar, seccadeler, kandiller, askılar, fenerler, cüz mahfazaları, rahleler, avizeler, Kuran keseleri, çoğu bizzat bu eserleri hazırlyanlar tarafından hediye olarak camiye getirilmişti.²⁷ Derviş Hasan b. İlyas el-Bursevî'nin 914/ 1509 yılında istinsah ettiği zarif desenlerle bezenmiş, üstat bir mücellidin tasarladığı deri ciltli büyük boy bir Kuran nüshası da muhtemelen kitapsever sultanın camisine hediye edilmek üzere hazırlanmıştı.²⁸ Sakıp Sabancı Müzesi bu dönemde nadide bir eseri kopya eden Derviş Hasan'ın hattıyla yazılmış bir vakfiyeye sahiptir (kat. no. 75). Sultanın çevresinden tanınmış bir kâtip

²⁴ TSMK. A.5, E.H.71, TiEM.402 (Farhad ve Bağcı 2009, 90-91).

²⁵ TSMK. A.5, İÜK. 6662; LKK. 204 (Rogers 1995, 48-49; Küpeli 2009, 333-334).

²⁶ Sevilla 2008, 104-105.

²⁷ Meriç 1958, 8-14.

²⁸ İSK. Ayasofya 1 (Derman 2010, 38-39).

Res. 6: Sultan II. Bayezid tuğralı vakfiye (kat. no. 75).

olduğu anlaşılan Derviş Hasan, Sultan II. Bayezid'in altın tuğrasını taşıyan bu vakfiyeyi rikâ hatla yazmış, gelenek olmadığı halde bir vakfiyede ismini kâtip olarak zikreden muhtemelen ilk hattatlardan biri olmuştu.

Osmanlı Saray Teşkilatında Kitap Sanatçıları Yeri

15. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı sarayı yönetimi, Osmanlı Saray teşkilatı içinde “ehl-i hıref” denen bir sanatkarlar topluluğu oluşturmuştu. Sarayın her türlü sanat ve zenaat işlerini gören ve saraydan maaş alan ehl-i hıref 16. yüzyılda kalabalık bir kadroya sahipti. Yıllar boyunca bu topluluğun hazırladığı eserlere yapılan harcamalar ve sanatkarlara ödenen ücretler göz önüne alınacak olursa, saray yönetiminin, sultan ve vezirin bu denli bir masrafı üstlenmesi, sanat eseri üretimini yoğun devlet işlerinin bir parçası olarak görmelerindendi. Osmanlı sarayının kitap sanatçıları ehl-i hıref teşkilatı içinde kâtipler, mücellitler, nakkaşlar adı altında bölükler oluşturuyor ve bu teşkilatın diğer mensupları gibi yevmiye üzerinden üç ayda bir maaş alıyorlardı. Mücellit, musavvir, müzehhip ve çırakların aldıkları maaş ve terakkiler maaş defterine yazılıyordu. Eser üretiminin yoğun olduğu dönemlerde veya ehl-i hıref içinde yapılacak işe uygun yetenekli biri bulunmadığında, çarşı esnafı arasından ücret karşılığında yeterli sayıda usta saraydı çalıştırılırdı. Bayramlarda, padişah için yapılan özel işlerde padişah eseri getiren sanatkarı kaftan veya para vererek ödüllendirirdi. Sanatkarın adı, getirdiği eserin cinsi, karşılığında ona ödenen paranın tutarı veya verilen kaftanın cinsi “in'am defteri”ne kaydediliyordu. Sanat değeri olacak kitabın hazırlığına ilişkin tasarılar yönetimin üst kademesini ilgilendirirdi. Saray nakkaşhanesinde işe başlayan her sanatkar, ehl-i hırefe bağlı olsun veya olmasın, sarayın hizmetinde ve yönetimin istediği doğrultuda eser vermekle yükümlüyüdü. Ancak, yeni uyum ve güzellik yolları yaratmada sanatkar özgürce davranabiliyordu. Yazma eser hazırlayanların sarayın neresinde çalıştıklarına ilişkin kesin bilgilere rastlanmaz. Nakkaşhane adını alan bu mekânların bir bölümünün sarayın birinci avlusunda, bir kısmının ise saray dışında Aslanhane denilen binanın yanında olduğu anlaşılmıştır.²⁹

Kitap Sanatçılarının Tarihinin Yazılması

16. yüzyıl Osmanlı aydınları arasında şair, mütercim, tarihçi, eleştirmen ve devlet adamı Mustafa Âli öne çıkar.³⁰ Meslek yaşamı Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlamış, Sultan III. Mehmed döneminde ölümüyle sona ermişti. Dolayısıyla 16. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, özellikle 1580'den sonra, zaman zaman payitahtan uzak diyarlarda görevlere atanmasına rağmen, daima Osmanlı siyasi ve kültürel ortamının içinde olmuştu. Saray nakkaşhanesinde sanatlı kitap üretiminin en canlı ve verimli döneminin yaşandığı yıllarda, bu üretimin canlı tutulmasında rol alan isimlerden padişah hocası Sadeddin Efendi, Babüssaade Ağası Gazanfer ve hazine dar ağa cüce Zeyrek ile dostane ilişkiler kurmuş, bu iki ağa Âli'nin bazı eserlerinin sultana sunulmasında aracı olmuştu. Bazı eserlerini görevli olduğu eyaletteki nakkaşlara resimletmiş, *Nusretname* isimli eserini Gazanfer Ağası aracılığıyla padişaha sunduğunda, bu kitabın saray nakkaşhanesinde kendisinin gözetimi altında, ona bağlı sanatçılar tarafından

²⁹ Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 16-17.

³⁰ Fleischer 1996.

Res. 7: İmamzade Mehmed ketebeli
En'am-ı Şerif (kat. no. 62).

resimlendirilmiş son derece süslü bir kopyasının yapılmasını sağlamıştı. Bu iş Âli'nin kitap sanatçılarıyla yakınlaşmasına, nakkaşhane ortamını tanınmasına da yol açmış olmalıydı. 1585'te defterdar olarak atandığı, ancak görev başkasına verilince işsiz kaldığı Bağdad'da kültür çevreleriyle iç içe günler geçirmiş, daha sonra yazacağı eseri için gereken ön bilgileri burada tanıştığı ve sık sık bir araya geldiği Safevi yazarı Kutbeddin Yezdi'nin kitap sanatkârları üzerine yazdığı risalesinden edinmişti. Ertesi yıl *Menakıb-ı Hünerveran*'ı yazdı. 1587 yılında destekçisi Hoca Sadedin Efendi'ye sunduğu bu eserde Âli Osmanlı yazınında ilk defa başlangıçtan 16. yüzyılın sonlarına kadar İslam kitap sanatçılarının biyografisini vermişti. Sanatçı biyografilerini çağdaşı Safevi yazarlar da kaleme almıştı; ama Mustafa Âli eserinde Safevi meslektaşlarının yazdıklarına ekler yapmış, diğer taraftan Osmanlı kitap sanatçılarına geniş yer vermekle kalmamış, Osmanlı kitap sanatkârları arasındaki rekabeti, hilekârlıkları, daha önce edindiği nakkaşhane ortamına dair gözlemlerini toplum eleştirmeni olarak değerlendirmiş, böylece eşsiz belgeler içeren bir tür sanat tarihi kitabı yazmıştı.³¹

Padişah Alâmetinin (Monogramının) Sanata Dönüşmesi: Tuğralar

Osmanlı padişahlarının tezhipli tuğra örnekleri genelde kitap halinde düzenlenen vakfiyelerde yer alır. Bunun güzel bir örneği Sakıp Sabancı Müzesi'ndedir: Eğrikapılı Mehmed Rasim hattıyla 1148/1735'te kopya edilen ve halkârla süslenen zarif *En'âm-ı Şerîf* içinde I. Mahmud'un (h. 1730-1754) bezemeli tuğrası vardır (kat. no. 62).³² Sultan III. Ahmed'in (h. 1703-1730) kendi hattıyla çektiği tuğraları içeren bir Murakka-i Has, tezhipleri, halkârî süslemeleri ve lâke tekniğinde yapılmış cildiyle muhteşem bir eserdir.³³ Nadir kitaplarda sık sık kullanılan tuğra ise süslemesi olmayan mühürdür. Sarayın kitap hazinesinde olan kitaplarda Sultan II. Bayezid, I. Selim (h. 1512-1520) III. Ahmed ve I. Mahmud'un mühürlerinden biri veya ikisi genelde hep vardır. Bu alâmetler sarayın resmi belgelerinde sanatsal nitelik kazanmıştır. Bilinen örneklerle

³¹ Bağcı 2012 (baskıda).

³² Derman 2004, 98-101.

³³ TSMK. A.3653 (Derman 2009).

Res. 8: Sokollu Mehmed Paşa'ya verilen berat (kat. no. 87).

göre tuğrası bezenen ilk padişah Sultan II. Bayezid'dir. Padişahın bir fermanında görülen bu tuğrasında beyzelerin her birinin içi farklı renk ve desende tezhiplenmiştir.³⁴ 16. yüzyıldan başlayarak ferman vb belgelerin tuğralarının tezhip tasarımı zenginleşir, tezhip tuğranın bölümleri olan beyze, sere, hançere, tug, zülûf kısımlarını içine alarak sayfanın üst kısmına doğru uzayan üçgen bir biçim alır (kat. no. 87, 88). Son örneklerle kadar belgelerde genelde bu tasarım korunmuş, bazen tezhipli üçgenin dışında, bazen içinde belgeyle ilgili padişahın kendi yazısıyla olan notu öne çıkarmak için unvan tezhip yapılmıştır (kat. no. 92, 93, 95, 96, 98). Duvara asılmak üzere bazen enleri yaklaşık iki ile beş metre arasında değişen tezhipli padişah tuğraları da tasarlanmıştır. Bu tür eserlerde tuğrayı oluşturan bölümlerin dışında, tuğranın üzerinde yer aldığı kâğıdın köşeleri, çerçevesi de tezhiplenmiştir. Bazı tuğralarda bölümlerinin içi boş bırakılmış, padişahın mahlasının etrafı tezhiplenmiş, bol çiçekli buketlere yer verilmiştir. Tuğraları tasarlayan kâtibin ve tezhipleyen nakkaşın isimleri de nadiren eserin üzerinde yer alır. Osmanlı saray nakkaşhanesinde 16. yüzyıl sonlarında ünlenen nakkaş Hasan, Sultan I. Ahmed'in (h. 1603-1717) duvara asılmak üzere hazırlanan büyük boydaki tuğrasını tezhiplenmiş ve ismini de yazmıştır.³⁵

Fetihler Kitap Sanatına Yansıyor: 1514-1520

Osmanlı Devletini yönetenler başta sultan ve veziri olmak üzere Osmanlı topraklarına katılan ülkelerin zenginliklerinin, sanat eserlerinin ve sanatçılarının değerini kuşkusuz çok iyi biliyorlardı. O ülkenin taşınabilen değerleri ve sanatçılarının bir kısmı Osmanlı sarayına getirilirdi. Özellikle Sultan I. Selim döneminde kimi sürgün, kimi kendi isteğiyle Doğu'dan gelen sanatkârların Osmanlı nakkaşhanesinin belirli bir düzeye ulaşmasında önemli rolleri olmuştu. Sultan I. Selim 1514'te Tebriz'i Safeviler'den aldığı geniş bir sanatkâr kadrosuyla çalışan Tebriz nakkaşhanesi, sanat alanında bütün İslam dünyasına üstünlük kazanmış durumdaydı. Safevi sultanı Şah İsmail (ö. 1524) 14. ve 15. yüzyıllar boyunca İslam kitap sanatında değerli yapıtların hazırlandığı Şiraz ve yöresini Akkoyunlulardan, Herat'ı Timurîlerden almış, ünlü sanatçıları ve önemli yapıtlarını Tebriz Sarayı nakkaşhanesinde toplamıştı. İşte I. Selim Tebriz'i aldığı Safevilerin nakkaşhanesini en gözde sanatçıları ve sanat eserleriyle donanmış durumda buldu. Aralarında Horasanlı sanatkârların da olduğu bir grup Tebrizli sanatkâr İstanbul nakkaşhanesine gönderildi; aralarında Şah İsmail'in tutsağı olan Timurî şehzade, kitapsever Bediüzzaman Mirza (ö. 1517) da vardı ve I. Selim'e tasvirli bir *Şahname-i Firdevsî* hediye etmişti. İstanbul Sarayı'nın nakkaşhanesine yeni katılan sanatkârların üretimi olan resimli kitapların ilklerinden biri 921/1515 tarihli *Mantkû't-Tayr*'dı. Bir diğer kitap ise 1530 civarına tarihlenen ve Osmanlı tarihiyle ilgili resimli kitapların ilklerinden olan *Selimname*'dir. Osmanlı saray nakkaşhanesinin teşkilatlanmaya başladığı ve henüz tarih kitaplarını resimlemenin yaygın bir gelenek olmadığı sıralarda, nakkaşhanenin ilk çalışmaları edebi konulu eserlerdi. Ali Şir Nevâî'nin *Hamse* ve *Divan*'ları, İslam klasiklerinin ünlü iki kitabı *Hamse-i Nizamî* ve *Şehname-i Firdevsî* nüshalarının Türkçe çevirileri resimlemek için seçilen eserler olmuştu.³⁶

Böylece Horasanlı, Tebrizli nakkaşların, Osmanlı sarayında eğitilenlerin ve İstanbul esnafı arasından seçilenlerin de katkılarıyla Osmanlıya özgü hale getirilmiş öğelere bakıldığında, imparatorluk sanatının 1520'lerden sonra ortaya çıktığı görülüyor. Kitap

³⁴ TSMK. E.5527/2 (İstanbul 1986, 40; Tanındı 2003b, 869).

³⁵ Sözü geçen tuğra örnekleri konusunda bkz. TSMK.GY.1400 (İstanbul 1983, E.53); TSMK. GY.1392; TSMK. GY.825 (İstanbul 1983, E.335); TSMK. GY.1394 (Akalay 1979, res. 20).

³⁶ Devrin diğer eserleri için bkz. TSMK. E.H.1512, TSMK. H.1597-1598; Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 56-64.

Res. 9: Ahmed Karahisarî ketebeli karalama (kat. no. 5).

sanatındaki imparatorluk imgesinin ilk örneğini Sultan I. Selim'in *Divan*'ında buluyoruz. Bir nestalik hat üstadının yazdığı şiirleri zarif halkâri, unvan ve serlevha tezhipler, satırların arasına ve baş sayfaya yerleşmiş tasvirler süslüyor.³⁷ Sultani özellikler taşıyan Osmanlı dönemi kitap sanatı örneklerinde mücellidin ve müzehhibin isimleri ketebe sayfasında nadiren zikredilir. Bunlardan biri 923/1517'de hattat Halilullah b. Mahmud Şah'ın altın muhakkak ve sülüs hatla kopya ettiği Kuran'dır. Bu eseri bezeyen müzehhip Muhammed b. Ali el-Fakîh Behemmî kitabın sonundaki zahriye tezhibin dar pervazının içine ismini beyaz mürekkeple yazmıştır.³⁸

Gücün ve Zaferlerin Kitapları: 1550-1600

Osmanlı Devletinin doğuda ve batıda güç oluşturmaya, devlet gelirlerinin de artmaya başladığı sırada, dönemin sultanı ve vezirleri yoğun devlet işlerinin arasında yüklü harcamaları da göze alarak Osmanlı sarayının nakkaşhane teşkilatını sağlam temellere oturtular. Teşkilatın düzenli çalışmasında, nakkaşhanede üretilenlerin imparatorluğun şanına yakışan bir şatafata, cıvı cıvı lüks ve zenginliğe ulaşmasında sultanların ve vezirlerin himayesinin önemli rolü olmuştur.

Sanatlı Kitapların Yazıları: 16. Yüzyıl Hattatları

Şeyh Hamdullah'ın nesih hattını 16. yüzyılın ilk yarısında izleyenler oğlu Mustafa Dede, torunu Derviş Muhammed ve bir diğer hattat Abdullah b. İlyas'tı. Daha sonra Ahmed Karahisarî (ö. 1556) Kuran'ı nesih hatla yazmada Yakut üslubunu benimsedi. Karahisarî 953/1546-47 tarihinde istinsah ettiği Kuran nüshasına rikâ hatla yazdığı ketebe satırlarında Esadullah Kirmanî'nin (ö. 1488) talebesi olduğunu belirtir. Bu eserin sonuna siyah tahrirli altınla reyhani, muhakkak ve sülüs hatla yazdığı dua satırlarında, önceki ve çağdaşı meslektaşlarından farklı olduğu hemen anlaşılır. Karahisarî'nin Türk hat sanatına getirdiği yenilikleri bir mecmuada izliyoruz. En'am suresinden, hadislerden ve *Kasidetü'l-Bürde* metinlerinden seçtiği satırları müselsel, satrançlı kûfî hatlarla yazar. Harflerin içi siyah tahrirli altınla veya sade siyah mürekkeple boyandığı gibi, bazılarında altın ve siyah mürekkeple çiçekler de yapılmıştır. Karahisarî'nin 62 x 41 cm boyutlarında bir Kuran nüshası tasarladığını, ölümüyle yarım kalan kitaba manevi oğlu Hasan Çelebi'nin devam ettiğini, eserin 1596'da tamamlandığını ve böyle bir kitabın maliyetinin ne olduğunu belgelerden biliyoruz.³⁹

Abdullah Kırımı, Mehmed b. Şükrullah, dönemin Kuran kopyalarını nesih hatla kaleme alanlardı. Öte yandan, 16. yüzyılda edebi ve tarihi eserleri kopya eden üstat hattatlar da vardı. Melek Ahmed Tebrizî, Muhammed Şerif, Emir Bay Şirvanî, Yusuf el-Herevî, Mirza Hubi Şirazî, Alaeddin Mansur Şirazî, İlyas nestalikle, Sinan b. Mehmed Bosnaî ve Ali Adanavî talikle tarihi ve edebi manzum ve mensur eserleri istinsah etmişler, sonra bu eserler tasvirlenmiştir. Ali b. Yusuf, Mustafa b. Abdülcelil nesih hatla tarih kitaplarını istinsah eden ve eserleri tasvirlenen diğer üstat kâtiplerdir. Tarihçi, ressam, silahşör Matrakçı Nasuh divani yazıda, devlet adamı Ahmed Feridun Bey sülüs, nesih, rikâ, divani ve siyakat yazmada üstattı. Divan-ı Âli kâtibi Mahmud b. Abdülvedud gibi bir devlet adamının da Müslümanların en sık okuduğu En'am ve Kehf surelerini istinsah ettiği görülüyor.⁴⁰

³⁷ İÜK. F.1330 (Washington 1987, 70); Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 61-62.

³⁸ TiEM.224 (İstanbul 2010, 376-381).

³⁹ TSMK. Y.Y.999 (Karahisari 1980); TiEM. 1443 (Washington 1987, 51); TSMK.HS.5 (Çağman 2000, 57-73).

⁴⁰ TSMK. E.H.406 (İstanbul 1983, E.183).

Kâğıttan Oyma-Kesme Harflerle Yazılan Kitaplar

Kâğıdı oyarak veya kâğıttan kesme harflerle metin oluşturma ve bitkisel süsler yapmanın (kat'ı sanatı) İslam kitap sanatındaki bilinen ilk örnekleri günümüze Memlukler döneminden, 14. yüzyılın ikinci yarısından ulaştı.⁴¹ Osmanlılarda ise, ilk kez Mehmed b. Gazanfer 946/1539-40 yılında bir edebiyat eserini nestalik hatla, metni kâğıttan oyup renkli kâğıt üzerine yapıştırarak hazırlamıştı.⁴² Aynı yıllarda Ali isimli bir sanatkâr nestalik ve tevki hatla *Kırk Hadis* metnini ve bir dua mecmuasını kâğıttan kesme nesih hatla kopya etti.⁴³ Bu tür kitaplar yalnızca bu son derece zor yazı tekniğiyle göze çarpmıyordu; her eserin sayfa kenarları zerefşanlı, halkârlı, ebrulu kâğıtlarla çevreleniyor, üstat müzehhipler metin başlarına zarif serlevha, unvan tezhipleri ve üstat bir mücellit de uzaklardan fark edilecek parlaklıkta bir cilt yapıyordu. Sultana veya şehzadesine sunulmak üzere hazırlanan bu nefis kitapların her biri nakkaşhanenin bir başyapıtıydı.⁴⁴ Kitap sanatında, Osmanlı kâğıt oymacıların hazırladıkları, murakkalar içinde tek yapraklar halinde yazılar da göze çarpmıyordu. 17. yüzyıl başlarında Bursalı Fahri'nin, 17. yüzyıl sonları- 18. yüzyıl başlarında Mehmed Nakşi'nin (kat. no. 14), Mehmed Halazade'nin⁴⁵ bu tarzda tek sayfalar halinde hazırladıkları son derece zarif oyma yazıları vardır. Ayrıca kitapların sayfalarını zenginleştirmek için kâğıt oyma çiçekler de yapılmıştı. Bunlardan öne çıkan örnekler, oyma çiçeklerle sayfaları bir tür bahçeye dönüştüren bir mecmuada yer alır.⁴⁶

Musavver ve Müzehhep Kitaplar

Osmanlı tasvir sanatında tarihi konuları ele alan ve dingin, ağırbaşlı diziler halinde hazırlanan eserlerin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bu tür resimli kitapların başında Osmanlı padişahlarının tarihini manzum olarak anlatan ve *Şehname* adı verilen eserler gelir. Resimlenmek üzere manzum bir tarih yazma görevi verilen ilk yazar Fethullah Arif Çelebi'dir. Arif Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın (h. 1520-1566) emriyle yazdığı *Şehname*'sini beş ciltte toplamıştı. Resimli birinci, dördüncü ve beşinci ciltleri günümüze gelen bu tarihin beşinci cildi olan *Süleymanname*, Sultan Süleyman'ın saltanatının 1520-1558 yılları arasında geçen olayları konu alır. Ramazan ortaları 965/Haziran sonu- Temmuz başı 1558 yılında hazırlanan ve içinde 69 resim bulunan eseri çıraklarıyla beraber beş nakkaş hazırlamıştı.⁴⁷

Matrak oyunundaki becerisi dolayısıyla “Matrakçı” lakabını alan Nasuh, 16. yüzyılın ilk yarısında yazdığı ve resimlediği tarih kitaplarıyla, hazırladığı mimari maketleriyle, silahşorluk gösterileriyle tanınmıştı. Ayrıca, divani hattıyla ünlüydü. İnsan figürüne hiç yer vermemiş olsa da, topografik manzaralara gözü büyüleyen bir düzen vermiş, yazıyla anlatamadıklarını görsel dile aktarmıştı. İslam'da salt manzara ressamlığında çığır açan Matrakçı, kentlerin 16. yüzyıldaki durumlarını fotoğraf çeker gibi belgeliyordu.⁴⁸

Bu dönemde tek sayfalara yaptığı portrelerle ünlenen bir ressam da aynı zamanda şair ve gemici olan Nigârî'ydi. Çağdaşı iki sultanın, Kanuni Süleyman ile II. Selim'in portrelerini yaptığı gibi, meslektaşı Barbaros Hayreddin'i de resmetmişti.⁴⁹

Osmanlı kitap sanatının verimli ve ihtişamlı dönemi 1579-1595 arasındır. Osmanlı padişahlarının tarihleri bu dönemde minyatürlenmiş eserler arasında önde gelir. Yine

⁴¹ İSK. Ayasofya 4170 (Mesara 1991, res. 42-43).

⁴² TSMK. H.845 (Mesara 1991, res. 19).

⁴³ TSMK.E.H.2851 (Washington 1987, 60); TSMK. H.92 (Karataş 1966, no. 5561).

⁴⁴ Paris 1990, 306-07. Bu konu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Çağman 2012 (baskıda).

⁴⁵ LKK. 30 (Rogers 1995, 265); TSMK. GY.325/6; Aksoy ve Çağman 1998, 58-59; Çağman 1998, 68-69.

⁴⁶ İÜK.T.5461 (Derman 1974, 17-21; Demiriz 2005, 57-65).

⁴⁷ TSMK.H.1517 (Atıl 1986); Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 92-111.

⁴⁸ İÜK. T.5964 (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 74-81).

⁴⁹ TSMK. H.2134, y.2b-3a, y.8, 9 (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 85-91).

Res. 10: Kuran-ı Kerim nûshasının serlevha tezhibi, 16. yüzyıl ortaları (kat. no. 18).

bu dönemde şehnamecilik görevi Seyyid Lokman'a verilmişti; nakkaş Osman'la birlikte çalışacaktı. İşte bu ikilinin ve yardımcılarının hazırladığı eserlere *Tarih-i Sultan Süleyman*, *Şehname-i Selim Han*, *Şehinşehname*, *Hünernâme*, *Zübdetü't-Tevarih* adları verildi. Ayrıca kumandanların zaferlerini, sünnet düğünü şenliklerini, Hz. Muhammed'in biyografisini konu alan kitaplar da resimlenen diğer eserlerdi. Sultan III. Murad'a (h. 1574-1595) kadar Osmanlı padişahlarının portrelerini bir kitapta toplama geleneği de 1579'dan itibaren ünlü musavvir-nakkaş Osman ile başlamıştı.⁵⁰

16. yüzyılın ilk yarısında saray nakkaşhanesinde müzehhip olarak çalıştığı bilinen Bayram b. Derviş, levha tezhip tasarımıyla II. Bayezid döneminde ünlenen müzehhip Hasan b. Abdullah geleneğinin taşıyıcısı oldu. 930/1523-24 yılında Abdullah b. İlyas hattıyla istinsah edilen Kuran'ı Bayram b. Derviş tezhiptemişti.⁵¹ Müzehhip Bayram altın yaldızın hâkim olduğu geometrik levha tezhip tasarımıyla ve desen inceliğinde Hasan müzehhip kadar ustadır. Bu iki usta müzehhibin üslubu 977/1570 yılında kâtip Hasan Çelebi hattıyla istinsah edilen küçük bir Kuran'ın tezhiplerinde yansır.⁵²

Dönemin bir diğer kitap bezeme sanatkarı nakkaş Kara Memi'yi asıl üne kavuşturan, Sultan Süleyman'ın şiir kitabına yaptığı muhteşem tezhipler ve halkârî süslemelerdi. Bahar dallarını, gülleri, sümbülleri, karanfilleri, laleleri, hançeri yaprakların saray nakkaşhanesinin tüm ürünlerinde kullanılmasını ve yaygınlaşmasını Kara Memi sağladı. 16. yüzyıldaki saray bahçelerinin coşkulu, zengin, rengârenk görüntüsü nakkaş Kara Memi'yi ve onun gibi doğa gözlemcisi olan başka sanatçıları derinden etkilemiş olmalıdır.⁵³ Ahmed Karahisari ve Hasan Çelebi'nin yazdığı Kuran'ın ve minyatürlü tarih kitaplarının, Sultan III. Murad'ın *Divan*'ının tezhip işleri 1580 yılından sonra saray nakkaşhanesinin başta nakkaş Hasan ve Mustafa olmak üzere bütün müzehhiplerini hayli meşgul etmiş olmalıdır.⁵⁴

Ciltlere Yansıyan İhtişam

16. yüzyılın ortalarından sonra gömme şemseli ve köşebentli deri ve ipekli kumaş ciltler, altın ve gümüş levhayla kaplı, üzeri değerli taşlarla süslü veya pırıltılı lâke ciltler, kitap sanatının en verimli döneminde, saray sanatının tüm ihtişamını gösterecek şekilde tasarlandı. 16. yüzyıldan erken modern dönemlere kadar ciltçilerin geleneksel tasarımı içleri saz üslubunda kalıpla bezenmiş gömme şemse ve köşebentlerdi. Bu uygulamayı 16. yüzyıl ilk yarısında yaratan mücellit Mehmed b. Ahmed idi. Kardeşleri Hüseyin, Hasan ve Mustafa, Mehmed'in oğlu Süleyman da bu geleneği ustalıklı sürdürdü.⁵⁵ Rugani veya lâke denilen kitap kapları ise saray nakkaşhanesinin müzehhip, musavvir ve mücellitlerinin işbirliğinin ürünüdür. Sultan III. Murad'ın *Divan*'ının kabı saray sanatının ihtişamını göz önüne getiren bir baş yapıttır.⁵⁶ Saray atölyesi kuyumcularının başı olan Mehmed, cildin dış kapaklarını farklı biçim ve teknikte işlenmiş altınla kaplamış, altın yuvalara yerleştirilmiş zümrüt, yakut, inci ve elmaslarla bezemişti.

Murassa ciltler bu eserle sınırlı değildi. Saray hazinesindeki birçok Kuran'ın kabı saray kuyumcularının eseri idi. Mustafa Âli'nin yazdığı *Nusretname* isimli tarih kitabının cildinin kırmızı ipek saten üzerine sıvama renk renk ipek ipliklerle işlenmiş çiçeklerle bezemeli dış kapakları da saray ihtişamını bir başka biçimde gösteriyordu.⁵⁷ Kuşkusuz kitaplarda ihtişamın

⁵⁰ Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 112-157.

⁵¹ TSMKE.H.58 (İstanbul 1983, 144-145).

⁵² DCBL. 1527 (James 1980, 93).

⁵³ İÜK. T.5467 (Paris 1990, 308-09; Atasoy 2002, 134-139).

⁵⁴ Tanındı 2003b, 881-886.

⁵⁵ Paris 1990, 314-315.

⁵⁶ TSMH. 2/2107 (Çağman 1984, 53-58).

⁵⁷ TSMK.H.1365 (Tanındı 2003a, 858-859).

Fig. 11: Demircikulu lakabıyla bilinen Yusuf ketebeli Kuran-ı Kerim nüshası (kat. no. 39).

göstergesi sadece ciltlerle sınırlı değildi; kitabın sayfalarına bakıldığında, zenginliğin tezhiplere, tasvirilere, ayrıca sayfa kenarları ile yazı zeminindeki halkârî veya aks bezemelere yansıdığı görülür.

Murakkalar

Hattat, musavvir ve müzehhiplerin tek yaprak halindeki çalışmalarını bir araya toplayan murakka (albüm) yapımcılığının İslam kitap sanatında ayrı bir yeri vardır. Tek tek eserlerin sayfalara özenle yerleştirilerek ciltlenmesinde, müzehhip, musavvir, hattat, cetvelkeş, vassaleci, mücellit, kağıt oymacı gibi sanatkârların önemli katkısı olmuştur. Yapıldıkları bölgeler, tarihler farklı olmasına rağmen, bazı murakkalarda eserler öylesine beceri ve uyumla aynı sayfa üzerinde bir araya getirilir ki nakkaşhanenin erişmiş olduğu yüksek düzey izlenebilir. Bu tür murakkaların başyapıtları Safevi şahları ve şehzadelerinin nakkaşhanesinde 16. yüzyılda hazırlananlardır.⁵⁸ Osmanlı kitap sanatında da 16.-19. yüzyıllar arasında çok sayıda murakka hazırlanmıştır; bazıları Safevi murakkaları gibi birer başyapıttır. Böyle murakkalarda imzalı eserleri olan ressamardan biri, Türk resmine kalem-i siyahi teknikte çizilmiş, her biri adeta bir kuyumcu yapıtı olan peri, ejder, simurg kuşu gibi efsanevi yaratıkları, saz yapraklı hatayı demetlerini katan Şah Kulu, diğeri de Veli Can'dır.⁵⁹ Osmanlı döneminde murakka tasarlayanlar arasında ismi bilinen üstatlardan biri de Sultan I. Ahmed dönemi (h. 1603-1617) devlet adamlarından Kalender Çavuş'tur. Kâğıtları vassale tekniğiyle birbirine kaynaştırma işinde ve kâğıt oyma yapmada üstat olan Kalender'in bu becerisi I. Ahmed için tasarladığı murakkalardaki ve *Falname*'deki işlerinden anlaşılır.⁶⁰

Kitap Sanatında Geleneğin Sürdürülmesi: 17. Yüzyıl

17. yüzyıl başında özellikle Sultan I. Ahmed için hazırlanmış eserlerin ve bu sultanın camiine vakfedilen büyük boyutlu Kuran nüshalarının deri ciltlerine bakıldığında, mücellit Abdi'nin üslup özelliklerini taşıdıkları görülür. Bu ciltler içleri saz üslubunda kalıpla bezemeli gömme, altın yaldız şemseli ve köşebentli, kartuşlu, enli pervazlı olarak tasarlanmış, kimilerinin enli pervazı içine celi muhakkak hatla ayet yazılmıştır.⁶¹

17. yüzyıl boyunca üretilen resimli kitaplarda artık eski ihtişam görülmez. Yüzyılın başında hazırlanan resimli kitaplarda Nakkaş Osman'ın ve Nakkaş Hasan'ın üsluplarının etkisi barizdir. Enderun'da yetişen ve vezirliğe kadar yükselen Nakkaş Hasan 1605'te Bursa muhafızıydı ve Sultan I. Ahmed'in Bursa'yı ziyaretinden önce Bursa sarayının hazırlanması için görevlendirilmiş ve bu saray için bir de fener yapmıştı. Nakkaş Hasan Sultan I. Ahmed'in eni üç metreye yaklaşan tezhipli bir tuğrasını da hazırlamıştı.⁶²

I. Ahmed döneminin resim etkinliği vassale yapmada usta Kalender Paşa'nın gayretiyle *Falname* ve murakka yapımcılığıyla sürerken, Sultan II. Osman dönemindeki (h. 1618-1622) resim etkinliği şair Nadi' ile ressam Nakşî'nin uyumlu işbirliğini yansıtıyordu. Nakşî, Nadi'î'nin *Divan*'ında sultanlara ve bürokratları için söylediği övgü dolu sözleri görselleştirdi. II. Osman döneminin olaylarını, sultanın katıldığı Hotin seferini konu alan *Şehname-i Nadi'î*, Nakşî dahil birkaç ressamın işbirliğiyle hazırlanmıştı. Osmanlı şair ve şeyhlerinin portrelerini

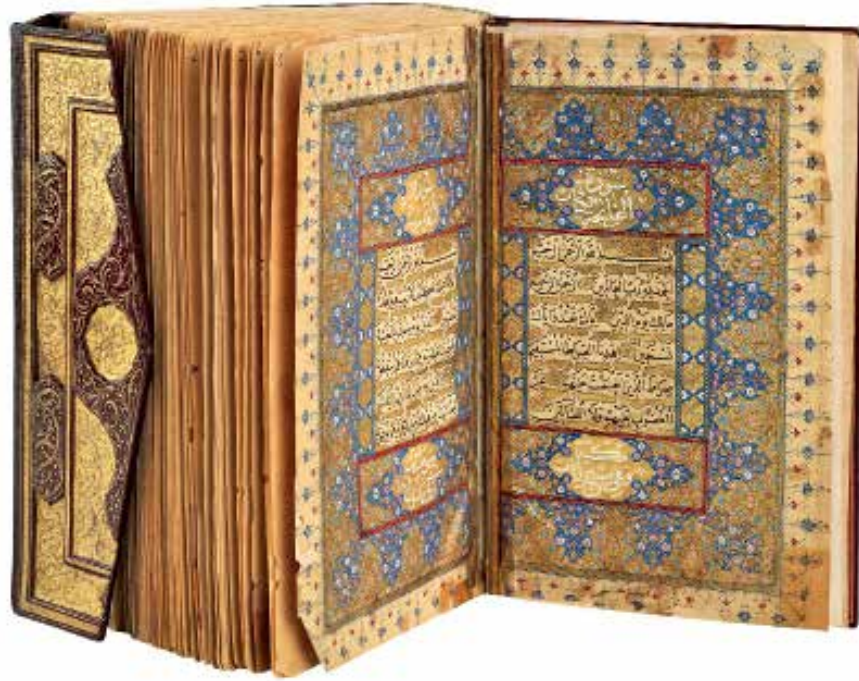
⁵⁸ TSMK'de olan bu murakkalar için bkz. Roxburgh 2001, 2004.

⁵⁹ Mahir 2002, 401-417; Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 229-233.

⁶⁰ Bağcı (baskıda); Farhad-Bağcı 2009, 68-75.

⁶¹ TİEM. 535 (İstanbul 2010, II, 420-421).

⁶² Nakkaş Hasan konusunda bkz. Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 179-185; TSMK. GY.1394 (Akalay 1979, res. 20).

Res. 12: Hafız Osman ketabeli Kuran nüshası (kat. no. 47).

de yapan Nakşî'nin bu çalışmaları da beğeniliyordu.⁶³ 17. yüzyıl resim etkinliği, tek figür çalışmaları, kıyafet albümleri, günlük yaşamdan kesitleri sunan tek yaprak resimlerle ve Osmanlı padişahlarının portreleriyle sürdü.

Sanatlı Kitapların Değişen Temaları

17. yüzyılın ikinci yarısında saray nakkaşhanesinde hazırlanan eserlerin cilt ve tezhip tasarımlarını yapan sanatçıların geleneği ustalıklı korumakla kalmayıp yeni geleneklerin tohumlarını da attıkları görülür. 17. yüzyıl boyunca özellikle dua kitapları ve Kuran nüshaları usta müzehhip ve mücellitlerin elinden çıkmıştı. Bu sanatkârlardan biri Hasan, diğeri Derviş Mehmed müzehhipti. Biri dönemin ünlü hattatı Hafız Osman'ın hattıyla, diğeri Hafız Mehmed b. İbrahim'in hattıyla istinsah edilen Kuran nüshalarını süslediler.⁶⁴ Sakıp Sabancı Müzesi'nde Hafız Osman'ın istinsah ettiği ve Hasan müzehhibin tezhiplendiği bir Kuran nüshası yer alır (kat. no. 57). Bu üstat müzehhiplerin serlevha tezhiplerinde, uçları yuvarlak biçimlerle son bulan sivri uçlu haşiyeli pervazlar dikkati çeken başlıca özelliktir. Özellikle lacivert renk parlaklığını kaybetmiş, soluk sarı veya açık sarı tonunda sürülmüş salt altın yüzeyler hâkim renk olmuştur. Kitabın cildinin dış kapaklarında bazen içleri saz üslubunda bezemeli şemseli köşebentli tasarım geleneği korunurken, bazılarında şemse köşebent arası sarmal rumilerle doldurulmuş, yaygın olmamakla beraber saz üslubunda bezemeli lâke ciltler de yapılmıştır.⁶⁵ Dönemin cilt tasarımı ve sayfa kenarlarının renkli halkârı bezemeleriyle göz kamaştıran bir kitap sanatı örneği IV. Mehmed'in (h. 1648-1687) annesi Hatice Turhan Sultan'ın (ö. 1683) 1073/1663 tarihli vakfiyesidir.⁶⁶

17. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Şeyh Hamdullah'ın yolunu izleyen başta hattat Derviş Ali, Hafız Osman olmak üzere ünlü hattatlar tarafından kopya edilmiş, zarif tezhiplerle süslü, kolayca taşınabilen boyutta, *En'am-ı Şerif* adıyla kayıtlara geçen, ancak içinde En'am suresiyle birlikte başka surelerin ve duaların da olduğu, birçok kitabın hazırlandığı görülüyor.

⁶³ Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 194-197, 212-225; Tanındı 2003c, 136-45; TSMK.H.889. TSMK.H.1124. TSMK. H.1263.

⁶⁴ İÜK. A.6549 (Derman 2010, 168-173); TSMK. E.H.140 (Tanındı 2003b, 886).

⁶⁵ TSMK.E.H.1487; İÜK. A.6549 (Derman 2010, 173) ve TSMK. M.505 (Çağman ve Tanındı 2005, res. 6).

⁶⁶ İSK. Turhan Valide 150 (İstanbul 1983, 230; Özen 1998, 61-62).

Res. 13: Derviş Ali ketebeli Kuran-ı Kerim nüshası (kat. no. 42).

Yüzyılın sonlarına doğru *En'am-ı Şerif*lerin yanı sıra *Delâ'ilü'l-Hayrât* isimli dua kitapları da resimli olarak hazırlanmaya başlamıştı.⁶⁷ Bu dönemde bir Kuran nüshasının sonuna “mühr-i nübüvvet” resmi de eklenebiliyordu.⁶⁸ Mevlana Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi*'sinin bölümleri tezhiplerle, sayfa kenarları halkârla bezenmiş örnekleri de 17. yüzyıl ortalarına doğru çoğalmıştı. Bunda geçimini Mevlana'nın *Mesnevi*'sini istinsah ederek kazanan talik hattatı Cevrî'nin katkısı da vardır.⁶⁹ 17. yüzyıl sonu Osmanlı kitap sanatı ve kültürünü ilgilendiren önemli bir olay da Köprülü Mehmed Paşa'nın (ö. 1661) Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk müstakil kütüphane binasını İstanbul Divanyolu'nda yaptıрма girişimiydi. Kütüphane oğlu Fazıl Ahmed Paşa (ö. 1676) tarafından tamamlanmıştı.

Kitap Sanatında Gelenek ve Yenilik: 18. yüzyıl Nadide Kitapların Hazine-i Âmire'den Kütüphanelere Taşınması

Osmanlı Sarayı hazinesi sadece para saklanan bir yer değildi. Nadide kitaplar da bu hazinenin eşyaları arasındaydı. Kitaplar yüzyıllar boyunca Topkapı Sarayı'nın hazinesinde birikmişti; bazıları Osmanlı, fakat çoğu başka Müslüman devletlerin nakkaşhanelerinde 10.-19. yüzyıllar arasında hazırlanmış, metinleri ya da sanat değerleriyle öne çıkan, Osmanlı sultanlarına özellikle Safeviler'den hediye yoluyla gelenler eserlerdi. Kimi devlet görevlileri ölünce kitaplarına el konur, hazineye aktarılırdı. Belgeler kitapların bulunduğu muhtemelen iki farklı hazine mekânına işaret eder. Birisi Bodrum Hazinesi, diğeri Hazine-i Âmire'dir. Aynı belgeler hazine eşyası olarak kitapların da sayımının yapıldığını gösterir. Kitapların hazinede hangi koşullarda durduğu bilinmiyor. Ancak hazinede biriken kitapların sağlıklı ortamda tutulmasının sorun olduğu anlaşıyor; nitekim ilk defa Sultan III. Ahmed (h. 1703-1730) Topkapı Sarayı'nın Enderun avlusunda müstakil bir kütüphane binası yaptırmıştı.⁷⁰ Bodrum Hazinesi'nden çıkarılan yaklaşık üç bin kitap kütüphanenin dolaplarına yerleştirildi, Muharrem 1132/Kasım-Aralık 1719 tarihinde kütüphane açıldı, düzenlenen deftere kitaplar kaydedildi. Daha sonra Sultan I. Mahmud (h. 1730-1754) Ayasofya'nın güney yönünde, o sırada cami olarak kullanılan yapının içinden girilen bir kütüphane inşa ettirdi; 1153/1740 yılında törenle kütüphanenin açılışı yapıldı. Hazine-i Âmire'den çıkarılan bazı kitaplar ve devlet ricalinin bu kütüphaneye hediye olarak getirdikleriyle birlikte yaklaşık dört bin kitap dolaplara yerleştirilmiş, kitaplar konularına göre deftere kaydedilmişti.⁷¹ Bu arada, I. Mahmud'un yaptırdığı Nuruosmaniye Camii avlusunda da müstakil bir kütüphane binasının inşasına başlanmıştı, ancak yapı Sultan III. Osman (h. 1754-1757) döneminde tamamlanabildi ve içine beş bin civarında kitap yerleştirildi.⁷² Bu kitapların bazıları Topkapı Sarayı'nın hazinesinden getirilmiş olmalıdır.

Vezirler ve diğer devlet ileri gelenleri 18. yüzyıl boyunca sanatlı kitapların da yer aldığı müstakil kütüphaneler yaptırmayı sürdürdüler. Hazine-i Âmire'deki nadide kitaplarla kütüphane tesis eden son padişah II. Abdülhamid (h. 1876-1909) oldu. Yıldız Sarayı içinde 1893 yılında tamamlandığı sanılan kütüphanenin nadide elyazma kitapları Topkapı Sarayı Hazinesi'nden getirilmişti.⁷³ Bu kitapların çoğunun özgün ciltleri çıkarılmış, yerine Yıldız kütüphanesine özgü kırmızı deriden II. Abdülhamid'in tuğrasını taşıyan ciltler yapılmıştı. Sultanın 1909'da tahttan indirilmesinden sonra Yıldız Sarayı'nda başlayan tasfiye sonrası,

⁶⁷ KMM. 6828 (Bağcı 2003, 18-19).

⁶⁸ TiEM. 464 (İstanbul 2010, 427).

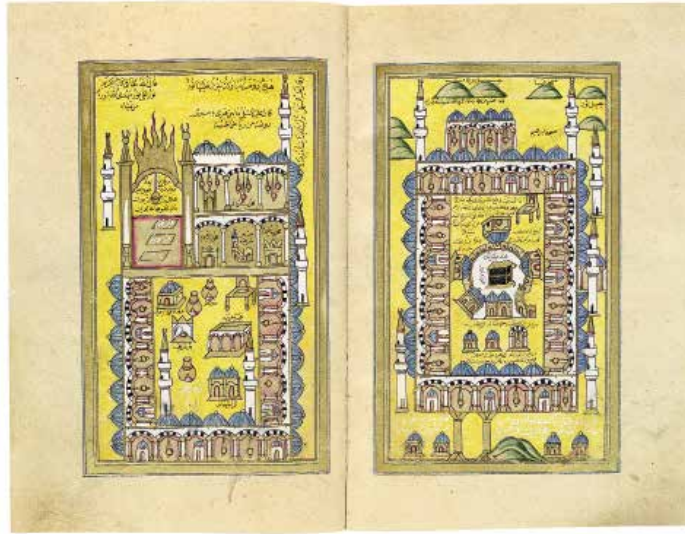
⁶⁹ TSMK. A.1354 (Çağman ve Tanındı 2005, 511, res. 7-8); Tanındı 2011, 226.

⁷⁰ Baykal 1949, 76; Yenal 1949, 85-90; Erünsal 1988, 77-80.

⁷¹ Erünsal 1988, 87-90; Kut 1999; Aydın 2007, 617-621.

⁷² Erünsal 1988, 100-101.

⁷³ Candemir 2008, 132. Topkapı Sarayı'ndan Yıldız Sarayı'na giden kitapların nasıl ve kim tarafından seçildiği, seçilen kitapların listesi hakkındaki bilgilere henüz ulaşamamıştır.

Res. 14: Mehmed Şakir ketebeli En'am-ı Şerif'ten Mekke ve Medine tasviri (kat. no. 65).

kitaplar Maarif Nezaretine devredildi. Kitapların bir kısmı 1912'de Topkapı Sarayı'na, bir kısmı Müze kütüphanesine (muhtemelen İstanbul Arkeoloji Müzesi) ve Askeri Müze'ye gönderildi. Kalan kitaplar, Topkapı Sarayı'ndan alınanlar dahil birçok eser 1924'te Darülfünun'a devredildi, böylece bugünkü İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi oluştu.⁷⁴

Modern Eğilimlerin Kitap Sanatına Yansıması

Yedikuleli Seyyid Abdullah, Eğrikapılı Mehmed Rasim, Şekerzade Mehmed Efendi gibi 18. yüzyıl hattatları Hafız Osman'ın takipçileriydi. Sultan III. Ahmed'in de hat sanatında ve tuğra tasarlamada üstatlaştığı, 1140/1728-29 tarihli bir murakka içindeki zengin tezhipli çalışmalarından bellidir.⁷⁵ Yedikuleli Seyyid Abdullah, III. Ahmed'in emriyle 1124/1712 yılında bir Kuran kopya etmiş, müzehhep kitaba, dış kapakları murassa cilt de yapılmıştı.⁷⁶ Talik yazan ve yazıları murakkaları dolduran hattatlardan Abdülbaki Arif, Şeyhülislam Veliyüddin ve Mehmed Esad Yesari de bu dönemin ünlüleriydi. Veliyüddin'in oğlu Mehmed Emin ise sanatlı kitaplara sahip olan ve onlarla yepyeni murakkalar tasarlatan veya bunları kendisi tasarlayan bir seçkindi.⁷⁷

18. yüzyılda müzehhep Kuran sayfası tasarımında geleneksellik sürerken, geleneksel elemanlara özgün biçimler de katıldı. Bu biçimlerin önde geleni renk renk, çeşit çeşit çiçeklerdir. Bunlardan birini müzehhip Mustafa Cihangirî tasarlamış, tezhiplendiği Kuran nüshasının sonuna Peygamber Muhammed'in hilyesinin yazılı olduğu bol çiçekli bir vazoya yapmıştı. Müzehhip Hasan Üsküdarî de zer-ender-zer üslubunda yaptığı Kuran serlevha tezhibinin çiçekleri arasına Mekke ve Medine tasviri yerleştirmişti. Nakkaş Seyyid Ahmed ise 1207/1793 tarihli bir Kuran nüshasının tezhiplerini yapmış, duraklarının birinin içine Medine tasviri yerleştirmişti. Aynı müzehhip bugün Sakıp Sabancı Müzesi'nde olan bir *En'am-ı Şerif* nüshasını da tezhiplendiği gibi, eserin sonunda yer alan ve talik hatla yazılmış Hilye-i Şerif'i de süslemişti (kat. no. 65). Seyyid Ahmed, Mustafa el-Üsküdarî müzehhiplerin çalışmalarındaki

⁷⁴ Çavdar ve Türkmen 2001, 637-641; Candemir 2008, 136. Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin tasfiyesi sürecinde, 1912-1924 arasında, nadide kitapların nerede korunduklarına açıklık getirilmemiştir.

⁷⁵ TSMK. A.3653 (Derman 2009a).

⁷⁶ İÜK.A.6543 (Derman 2010, 212-219).

⁷⁷ Kundak 2009, 426.

Res. 15: Şemseli ve köşebentli deri cilt (kat. no. 26).

gibi gölgeli boyanarak hacim kazanmış natüralist buketler, gölgelenmiş iri hatayiler de dönemin tezhip tasarımının yeni bezeme öğeleriydi. Bu dönemin üstat bir sanatkârı olduğu anlaşılan müzehhip Mustafa Sakıp Sabancı Müzesi'nde korunan Yahya b. Osman hattıyla 1157/1744-45 yılında hazırlanmış Kuran nüshasını güllü tezhiplerle donatmıştı (kat. no. 48). 18. yüzyıl Türk kitap sanatında sayfa tasarımında yepyeni özelliklerle karşımıza çıkan ise bir gramer kitabıdır. 1151/1738 tarihli bu kitapta yazının üçgenler içine yazılarak sayfaya yerleştirilmesi ve çok sayıda gül tasvirli tezhiplerin üçgen tasarımlar arasındaki duruşu sayfaları benzersiz kılan özellikleridir.⁷⁸

Kitap ciltlerinde ise 18. yüzyıl ortalarında geleneksel şemse-köşebentli tasarım sürerken, ortası şişkin, dar uzun şemse biçimleri de yaygınlaşmıştı (kat. no. 26). Bu biçimdeki şemse içine aletle sarmal rumiler ve noktalar, içi çiçeklerle dolup taşan vazo motifleri yapıldı (kat. no. 28). Kitap kaplarında rugani tekniği saz üslubundaki motiflerle ciltlere de uygulayan sanatçıların önde geleni, tezhiplerinde eskiyle yeniyi birlikte kullanabilen Ali el-Üsküdarî'ydî.⁷⁹

Batının Osmanlı toplumunu fazlasıyla etkilemeye başladığı 18. yüzyılda, minyatür ressamlığının gelişiminde, Batılı resim anlayışını gelenekselliğe uygulamayı özellikle doğa biçimlerinde ustaca başaran nakkaş Levnî ve İbrahim'in önemli payı vardır. Levnî'nin ve İbrahim'in Sultan III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet düğünü şenliklerini görselleştirdiği eserleri *Surname*'dir. Türk sanatında portre ressamlığının hatırı sayılır bir yeri olduğu, padişah portrelerinin hiçbir İslam ülkesinin sanat dünyasında Osmanlılarda olduğu kadar yapılmadığı bilinir. Levnî de dönemine kadar olan Osmanlı sultanlarını, nakkaş Osman'dan beri gelenek olduğu şekilde otururken betimlemiş, ancak hamisi III. Ahmed'i süslü bir tahtta, yanında şehzadesiyle göstermişti.⁸⁰ 18. yüzyıl sonlarının kitap sanatındaki özgün bir eseri de şiirlere eşlik eden batılı resim üslubunda betimlenen kadın ve erkek portreleriydi.⁸¹ Cildi özgün, bölüm başları, sayfa kenarları ve bazı portrelerin arkaları renk renk tezhipli bu nadide kitabın döneminde sevildiği ve kopyalarının yapıldığı görülür.

Türk kitap sanatında, *En'am-ı Şerif*, *Delâ'ilü'l-Hayrat* gibi metinlerin özenle yapılmış tezhiplerle, resim ve şekillerle süslü olarak tanınmış hattatlarca kopya edilmesi 18. yüzyıldan başlayarak, özellikle de 19. yüzyılda yaygınlaşmıştı. Kolay taşınan boydaki bu kitaplarda, zengin tezhipli tılsımlı şekiller, Muhammed Peygamber'in fiziksel özelliklerini anlatan hilyeler, kutsal eşyaların ve Mekke ile Medine şehirlerinin resimleri vardır.⁸² Mekke ve Medine'nin belki de bilinen en sanatlı tasvirini barındıran bir *Delâ'ilü'l-Hayrât* da 1173/1759 yılında Dimetoka'da hazırlanmıştı.⁸³ Bu şekilde tasarlanmış dua mecmualarının hayli rağbet gördüğü kütüphanelerdeki çok sayıdaki örnekten anlaşılıyor.⁸⁴ Sakıp Sabancı Müzesi bu alanda zengin bir koleksiyona sahiptir (kat. no. 60, 73). Dua mecmualarında bu tür tasvirlerin artmasında, 17. yüzyılın sonlarında yaygınlaşmaya başladığı sanılan bir halk inancının etkisi olmalıdır: Bu inanca göre Peygamber'in yazılı tasvirine, yani Hilye-i Şerif'e ve Peygamber'in Medine'deki kabrinin tasvirlerine bakanlar Peygamber'i görmüş gibi olacaklar, günahları affolunup bağışlanacak, Allah'ın rahmetine kavuşacaklardı. Özellikle Karadavudzade Mehmed Efendi'nin (ö. 1756) *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ın açıklamalı Türkçe çevirisindeki sözleri bu inancı pekiştirmişti.⁸⁵ Bu sözlerin etkisi elyazmalarla sınırlı kalmayacak 18. yüzyıldan başlayarak kitaplardaki Hilye-i Şerifler, dualar, ayetler, tasvirler, bazen şiirler, tılsımlı sözler büyük boydardaki kâğıtlara geçirilerek bazen tahta üzerine, bazen kalın karton üzerine yapıştırılıp tezhiplenecek,

⁷⁸ İSK. Mihrîşah Sultan 433 (İstanbul 1993, 235; Özen 2003, 169; Demiriz 2005, 150-151). 18. yüzyıl tezhip özellikleri için bkz. TİEM. 407 (İstanbul 2010, 428); İSK. Pertevniyal 8 (Özen 2003, 176-177); TSMK. Y.Y.1122 (Demiriz 1996, 77-94); İTİEM 245 (İstanbul 2010, 430-431); DCBL. 1570 (James 1980, 97); Wright 2009, 114-115; DCBL. A.4936, T.449 (Wright 2009, 36-37, 154); İSK. Halet Efendi 5 (Özen 2003, 173; Madrid 2007, 100-101).

⁷⁹ 18. yüzyıl ciltleri için bkz. İSK. Yeni C. 1 (Derman 2010, 261-263; Safwat 2000, 209, 214, 218; Madrid 2007, 134-135; Derman 2010, 276, 279, 282; Duran 2008, 68-79).

⁸⁰ TSMK. A.3593, A.3594. TSMK. A.3109 (İrepoğlu 1999; Bağcı, Çağman, Renda ve Tanında 2010, 266-274).

⁸¹ İÜK. T.5502 (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanında 2010, 280-281).

⁸² DCBL.T.449, T. 463 (Wright 2009, 46, 154-163); SSM 101-0288, 103-0294, 103-0287 (Madrid 2007, 102-105, 110-113).

⁸³ İSK. Halet Efendi 5 (Özen 2003, 172-175, Özen 1999, 63).

⁸⁴ TSMK. bu tür kitapların çoğu yayınlanmamış zengin bir koleksiyonuna sahiptir (Karatay 1966, 264-279). Ayrıca bkz. Safwat 2000, 206-220; 226-230; 268-275; Bağcı 2003, 13-45.

⁸⁵ Bağcı 2003, 14.

Res. 16: Mustafa İzzet ketebe Kuran-ı Kerim nüshası (kat. no. 50).

çerçevesiyle her an seyredilmek üzere evlerin duvarlarına asılacaktı.⁸⁶ Böylece hattatlar, müzehhipler ve musavvirler için de yeni bir çalışma alanı açılmıştı. Hilve-i Şerifler o gün bu gündür hayli rağbet görmektedir.

Üslup Zenginliği, Yeniliğe Direnenler ve Çağdaş Yorumlar: 19.-20. Yüzyıllar

19. yüzyılda kitaplar artık matbaalarda basılıyordu. Buna rağmen, sultanların ve halktan kişilerin portrelerinden oluşan albümler, usta kâtiplerin hattıyla yazılmış, özenle tezhiplenmiş, bezemeli ciltli Kuranlar, dua ve şiir kitapları, methiyeler elyazma olarak 20. yüzyılın başlarına kadar üretilmişti.

Müzehhiplerin 18. yüzyılda Avrupa barok ve rokoko üsluplarını görmeleriyle, 19. yüzyıl başlarında kitap tezhibi renk ve desen bakımından zenginleşti. Vazolar, sepet ve saksılar içinde gölgeli boyanarak hacim kazandı, renk renk iri çiçekler, buketler, kurdeleler, perdeler, fiyonklar, geniş yapraklar bu dönem tezhiplerinin bezeme öğeleriydi. Bu üslupta tezhiplenmiş bir *Amme Cüzü*'nün hattatı da Sultan Abdülmecid'di (h. 1839-1861).⁸⁷ Sayfa tasarımında çerçeveyle sınırlı, bordürlü düzenlemeler genelde terk edilmişti; bezemeler metnin etrafında serbestçe genişleyerek sayfa kenarlarına doğru yayılıyordu.⁸⁸ Sakıp Sabancı Müzesi bu üslupta tezhiplenmiş bazı muhteşem kitap sanatı örneklerine sahiptir (kat. no. 22, 49). Benzer bir üslup deri ciltlerin dış kapaklarına da yansımıştı (kat. no. 29). Ciltlerin dış ve iç kapaklarının alet ve fırçayla yapılmış altınla baklava biçimleriyle bezenmiş örnekleri sıklıkla uygulanan bezemeler olmuştur.⁸⁹ 19. yüzyılda Ali Ragıp, Raşid, Ahmed Ataullah gibi bazı kitap sanatkârları hem mücellit hem de müzehhip olarak eserleri süslediler.⁹⁰

Tasvirli kitaplar 19. yüzyılın ilk yarısından sonra görülmez. 19. yüzyılın ilk yarısında kitaplardaki resimler, portrelere ve şiirlere eşlik eden suluboya tekniğinde yapılmış manzaralar veya seyahatnamelerdeki kent tasvirleriydi.⁹¹ Aynı yıllarda bir taraftan da kitap içindeki manzaralar, portreler kitap sayfalarından çıkarak Batılı anlamda tuval resmi olmuştur.⁹² Benzer bir yaklaşımı hattatlar ve müzehhipler de benimsedi. Kuran ve dua kitapları kopya eden üstat hattatlar Kuran'dan bazı sureleri, hadisleri, ayetleri, hikmetli sözleri duvara asılacak şekilde büyük boyda, çeşitli yazı üsluplarında, bazen istifler yaparak yazdılar, süslemelerini de dönemin müzehhiplerine yaptırdılar. Bu tarzın önde gelen temsilcilerinden biri hattat Mustafa Rakım'dı. Aynı zamanda portre ressamı olan Rakım, büyük mekânlara asılmak üzere padişah tuğrası tasarlamış, anıtsal yapıların yazılarını yazmıştı. 1192/1778 yılında bir Kuran, 1231/1815 tarihinde renk renk buketlerle altınla saz üslubunda tezhipli bir *Hadikatü'l-Cevami* kopya etmişti.⁹³ Bu yüzyılda hem büyük boy yazılar tasarlayan, hem de kitap kopyalayan hattatlardan bir diğeri Kazazker Mustafa İzzet'ti. Nesih hatla Kuran nüshaları da istinsah etmiş, bunlardan ikisini müzehhip Hasan tezhiptmişti. Sakıp Sabancı Müzesi'nde hurde talikle istinsah ettiği bir Kuran nüshası yer almaktadır (kat. no. 49).⁹⁴

19. yüzyılın bir yeniliği de kitap sanatçılarının İstanbul dışındaki faaliyetleriydi. Bu faaliyetin yoğun olduğu bir yer bugün Bulgaristan'da olan Şumnu'ydu. 19. yüzyıl ortalarından aynı yüzyılın sonlarına kadar birçok hattat ayetberkenar tarzını kullanarak Şumnu'da sanatlı Kuran nüshaları istinsah ettiler. Osmanlı toprakları içinde İstanbul hariç hiçbir şehirde böylesine yoğun bir kitap sanatı etkinliği görülmemiştir. Şumnulu hattatların en ünlüsü

⁸⁶ Dua mecmualarındaki yazı, resim, şekil düzenlemesinin kitap sayfalarından çıkarak duvara asılacak levhalara yansımalarının nadide bir örneği SHM'de bulunan bir Hilve-i Şerif'de görülür (no. 1501-Y.94). Bkz. Bilgi 2004, 81; Taşkale ve Gündüz 2006, 20.

⁸⁷ TSMK. HS.3 (Karatay 1962, no.1526. Demiriz 2005, 238-39).

⁸⁸ TSMK. E.H. 435, 436 (Tanındı 2003b, 891); TİEM. 477, 4414, 372 (İstanbul 2010, 438-447, 450-451); SSM.190-0410, 100-0281 (Madrid 2007, 78-79, 116-117; Derman 2010, 330-331); DCBL. T.490 (Wright 2009, 81).

⁸⁹ Safwat 2000, 209, 232-233, 240, 248, 250, 258, 326; Tanındı 2003a, 863; Madrid 2007, 136-137; Wright 2009, 155.

⁹⁰ TİEM. 372; 408, 478; TSMK.GY.481. Ayrıca bkz. James 1980, 98-101.

⁹¹ TSMK. H.912, BSB. Or.3064, İÜK.T.4179 (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 303).

⁹² Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 301-305.

⁹³ Hattat Rakım konusunda bkz. Serin 1999, 133-38; Kuran LKK. no. 1076 (Bayani, Stanley ve Rogers 2009, 170-171); *Hadikatü'l-Cevami*: İÜK. T.8872 (Özen 2007, 34, 64, 112-113, 123).

⁹⁴ Madrid 2007, 116-119; Derman 2010, 330-35; Demirören koleksiyonu (Taşkale 2000, 537-552); DCBL. 1586 (James 1980, 99); TİEM. 1162-1191; 408 (İstanbul 2010, 438-441).

Res. 17: Mehmed Nuri ketebeli Kuran-ı Kerim nüshasının cildi (kat. no. 52).

Mehmed Nuri'ydi. Onun ve diğer meslektaşlarının hattıyla 1855 civarında yazılmış, zarif tezhipli, güzel deri ciltle kaplı Kuran nüshalarının yayınlanmamış nadide örnekleri Sakıp Sabancı Müzesi'nde korunmaktadır (kat. no. 52, 55).⁹⁵

20. yüzyıl başlarında ise müzehhip ve mücellitler 16. yüzyılın geleneksel tasarımını tercih ettiler. Bunların görkemli bir örneği hattat Hasan Rıza'nın 1330/1911 yılında istinsah ettiği, tezhibi Bahaeddin'e ait (Tokatlıoğlu) olan eserdir.⁹⁶ Geleneksel kitap sanatının son temsilcisi, Süleyman Çelebi'nin Mevlit metninin 1349/1931 yılında Kamil Akdik hattıyla kopya edilen nüshasıdır; eseri müzehhip Bahaeddin (Tokatlıoğlu) zarif tezhip ve halkârlarla süslemiştir.⁹⁷ Necmettin Okyay, Ali Alpaslan, Macit Ayral, Şeref Akdik gibi bazı Türk hattatları 1945'te bir araya gelerek, Sultan II. Mehmed'in *Dîvân*'ından seçilmiş dizeleri farklı hat üsluplarında kopya ettiler, müzehhip Rikkat Kunt her sayfanın kenarlarını halkârla, koltukları tezhiplerle süsledi, yedi yıl süren bu çalışmayı mücellit Emin Barın murakka haline getirdi ve eseri, Rikkat Kunt'un tasarladığı motiflerle bezenmiş bir deri ciltle kapladı.⁹⁸

20. yüzyılda bazı sanatkârlar eski üstatların çalışmalarını çeşitli boylarda kâğıtlara kopya ederek geleneksel biçimleri uygularken, bazıları da geleneksel biçimleri yorumladılar (kat. no. 200). Bazı modern ressamalar da geçmişin hattatlarının ve musavvirlerinin çalışmalarına çağdaş yorumlar getirerek çalıştılar; örneğin Ergin İnan Mevlana'nın *Mesnevi*'sinin metninden, Erol Akyavaş da *Miraçname* metninden hareketle dizi halinde resimler yaptılar.⁹⁹

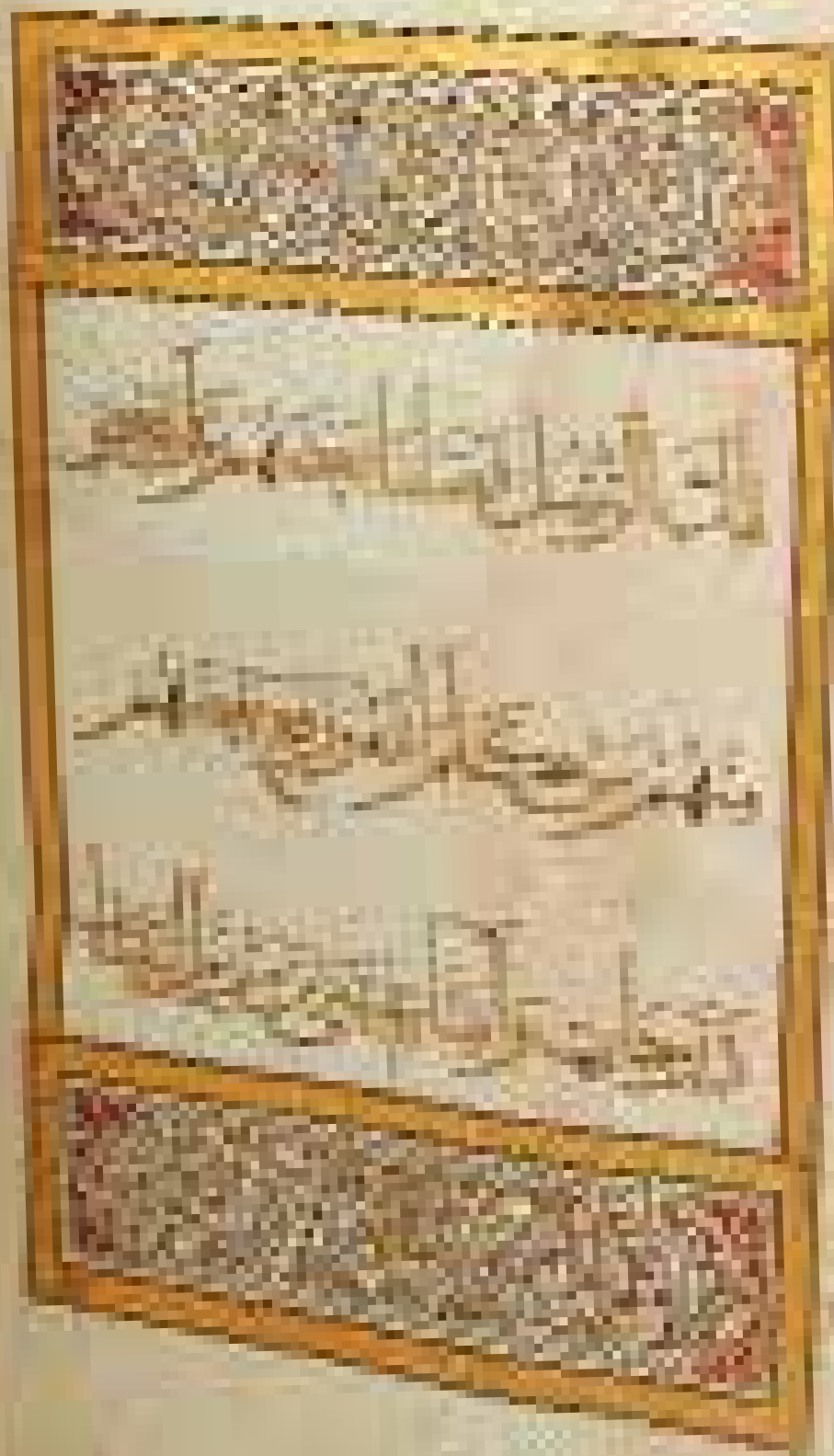
⁹⁵ Şumnu lu hattatlarla ilgili ilk çalışma Süheyl Ünver'e aittir (Ünver 1984, 31-36). Ayrıntılı çalışma için bkz. Stanley 2000, 483-512; Bayani, Stanley ve Rogers 2009, no. 54, 222-251; Safwat 2000, 244-253.

⁹⁶ TSMK.Y.Y.325 (Derman 2010, 404-411).

⁹⁷ TTKK. Y.297 (Akkuş ve Derman 2008).

⁹⁸ Bugün özel bir koleksiyonda olan eser için bkz. Barın 1975, 23-27.

⁹⁹ İnan 2007; Akyavaş 2004.

Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu

AYŞE ALDEMİR KİLERCİK

<
1440 civarına tarihli bir Kuran-ı Kerim cüzü
(kat. no. 34).

¹ Köşk'ün Atlı Köşk olarak tanınmasının nedeni, heykeltıraş Louis Daumas'nın 1864'te Paris'te dökümü yapılan bronz at heykelidir. Mahmud Muhtar Paşa'nın (ö. 1935) Moda'daki konağının 1952'de eşyalarıyla satışa çıkarılması üzerine, at heykelini de Hacı Ömer Sabancı satın almış, Emirgan'daki köşkün bahçesine yerleştirilmiştir.

² Köşk'ün arazisi ve önceki sahipleri hakkında bkz. Tugay ve Tugay 2002, 37-41.

³ Sakıp Sabancı'nın özel koleksiyonuna satın alınan ilk hat eseri olan, Sultan II. Mahmud ketebeli levha müze koleksiyonlarına aktarılmıştır ve sergidedir (kat. no. 134).

⁴ Sakıp Sabancı Özel Koleksiyonu, müzeye aktarılmadan önce, *Letters in Gold: Ottoman Calligraphy from the Sakıp Sabancı Collection* başlığıyla 11 Eylül-13 Aralık 1998 arasında New York, The Metropolitan Museum of Art; 25 Şubat-17 Mayıs 1999 arasında Los Angeles, County Museum of Art ve 9 Ekim 1999-2 Ocak 2000 arasında Cambridge, Harvard University Art Museums'da; *Calligraphies Ottomanes: Collection de Musée Sakıp Sabancı, Université Sabancı* başlığıyla 16 Mart-29 Mayıs 2000 arasında Paris, Musée Louvre'da; *Siegel des Sultans: Osmanische Kalligrafie Aus dem Sakıp Sabancı Museum, Sabancı Universität* başlığıyla 3 Şubat-8 Nisan 2001 arasında Berlin, Deutsche Guggenheim Museum'da ve 16 Mayıs-15 Temmuz 2001 arasında Köln, Museum für Angewandte Kunst'da sergilenmiştir.

⁵ Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat koleksiyonu 11 Aralık-2 Mart 2008 arasında Madrid, Real Academia de Bellas Artes de San Fernando'da; 4 Nisan-15 Haziran 2008 arasında ise Sevilla, Real Alcázar'da sergilenmiştir.

Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi'nin Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu, Boğaziçi'nin tarihi semtlerinden Emirgan'da, bahçesindeki at heykelinden dolayı Atlı Köşk adıyla tanınan aile ikametgâhında yer alır.¹ Atlı Köşk, Hıdiv İsmail Paşa'nın oğlu Hasan İsmail Paşa (ö. 1888) ile "Küçük" Mehmed Ali Paşa'nın (ö. 1861) kızı Prenses Hatice'nin oğulları Prens Mehmed Ali Hasan (ö. 1945) tarafından 1925'te İtalyan mimar Edouard de Nari'ye yaptırılmıştı. Prens ölümü üzerine köşk, oğulları Mehmed İzzeddin Hasan ve İsmail İzzeddin Hasan'a miras kaldı.² İşadamı Hacı Ömer Sabancı (ö. 1966), köşkü 1951'de, içindeki değerli mobilyalarla birlikte Prens Mehmed Ali Hasan'ın oğullarından satın aldı. Sabancı ailesi köşke taşınınca eski eserlere duydukları ilgi arttı. Babasının ardından ailesiyle birlikte Atlı Köşk'te yaşamayı sürdüren Sakıp Sabancı (ö. 2004), 1970'lerden itibaren satın almaya başladığı Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yapılmış yağlıboya tabloları, Avrupa ve Çin porselenlerini, değerli dekoratif objeleri babasından kalan antika eşyaya ekleyerek özel bir sanat koleksiyonu oluşturma yolunda ilerledi. Sultan II. Mahmud'un (h. 1808-1839) yazmış olduğu bir levhayı satın almasıyla ünlü hattatların hüsnühat örnekleri ve Kuran-ı Kerim nüshaları başta olmak üzere sanatlı elyazmalarını da toplamaya merak saldı.³ Koleksiyon 1980'lerde satın alınan özel kitap koleksiyonlarıyla zenginleşti. Sakıp Sabancı'nın bu koleksiyonunun, 1989'dan itibaren yurtdışındaki önemli müzelerde sergilenmeye başlaması ve büyük ilgi görmesi, Sakıp Sabancı ve ailesinin koleksiyonu geliştirme ve müze oluşturma fikrini güçlendirmişti.⁴ Köşk, müzeye dönüştürülmek üzere 1998'de Sabancı Üniversitesi'nin kullanımına tahsis edildi, 2002'de Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi adıyla ziyarete açıldı. Atlı Köşk'ün alt katı Aile Salonları olarak Sabancı ailesinin köşkte yaşarken kullandıkları eşyalarla, o dönemin bir hatırası olarak korundu. Üst kat odaları ise sanatlı kitaplar ve hüsnühat eserlerinin sergilendiği yerler olarak düzenlendi. Geçen on yıl boyunca, üst kattaki sergileme düzenli olarak yenilendi, eserler yurtdışında sergilendi ve koleksiyon yeni kazanılan eserlerle zenginleşmeye devam etti.⁵

Koleksiyon, 14. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıla kadar uzanan sürede hazırlanmış sanatlı elyazması Kuran-ı Kerim nüshaları ve dua kitapları, Osmanlı hattatlarının ayetleri, hadisleri, güzel sözleri farklı hat karakterlerinde yazdıkları kıt'a, murakka ve levhalar, Osmanlı padişahlarının tuğralarıyla donanmış, bazıları tezhipli resmi belgelerin yanı sıra hattatların yazı araçlarından oluşur. Abdullah Herevi hattıyla muhtemelen Semerkand'da 1441-42 yılında kopya edilen Kuran nüshası (kat. no. 35) ve 1440 civarında muhtemelen Bursa'da kopya edilen Kuran cüzü (kat. no. 34) koleksiyonun erken örnekleri arasında yer alır. 1500 civarına tarihlenen bir Kuran nüshası da (kat. no. 77) saray üslubunu yansıtan tezhipleriyle dikkati çekiyor. Aynı döneme tarihlenen bir En'am-ı Şerif ise (kat. no. 3), muhakkak ve nesih hatlarıyla, Abdullah Amasî'nin (ö. 1492 sonrası) Osmanlı yazı sanatının geleceğini belirleyecek olan yazı üslubuna örnek oluşturuyor.

Kitap sanatına düşkünlüğüyle bilinen Sultan II. Bayezid'in (h. 1481-1512) çevresindeki sanatkarların önde geleni, şehzadeligi sırasında Amasya'da yakınlık kurduğu, Osmanlı

Res. 1: Demircikulu lakabı ile bilinen Yusuf tarafından istinsah edilen Kuran-ı Kerim nüshası (kat. no. 39).

Res. 2: En'am-ı Şerif (kat. no. 3).

hüsnühat sanatının önderi hattat Şeyh Hamdullah'ın (ö. 1520) çalışmaları da koleksiyonda önemli yer tutuyor. Hattatın tek yaprak halindeki yazılarından oluşan albümler (kat. no. 79 ve 174), onun bir düzene kavuşturduğu harfleri ve netlik kazandırdığı yazı üsluplarını gözler önüne serer. Şeyh Hamdullah yolunu takip eden genç hattatlardan Hüseyin Şah da, Şeyh üslubunu benimseyen sonraki kuşağın temsilcisi olarak, bir dua kitabı (kat. no. 36) ile koleksiyondaki yerini alıyor. Şeyh Hamdullah'ın üslubunu takip eden, ancak ketebe kaydı olmayan bir Kuran nüshası ise yazısının yanı sıra 16. yüzyıl Osmanlı sarayı beğenisini yansıtan tezhipleriyle koleksiyonun en dikkat çeken eserleri arasındadır (kat. no. 18). Benzer bir anlayışla yazılmış ve tezhiplenmiş bir diğer Kuran nüshası ise, Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut (ö. 1513) tarafından istinsah edilmiştir (kat. no. 78). Efsahî adlı şairin Sultan II. Bayezid'i öven Farsça kasidelerini içeren kitap nestalik hattı ve zarif tezhipleriyle dikkati çeker (kat. no. 76).

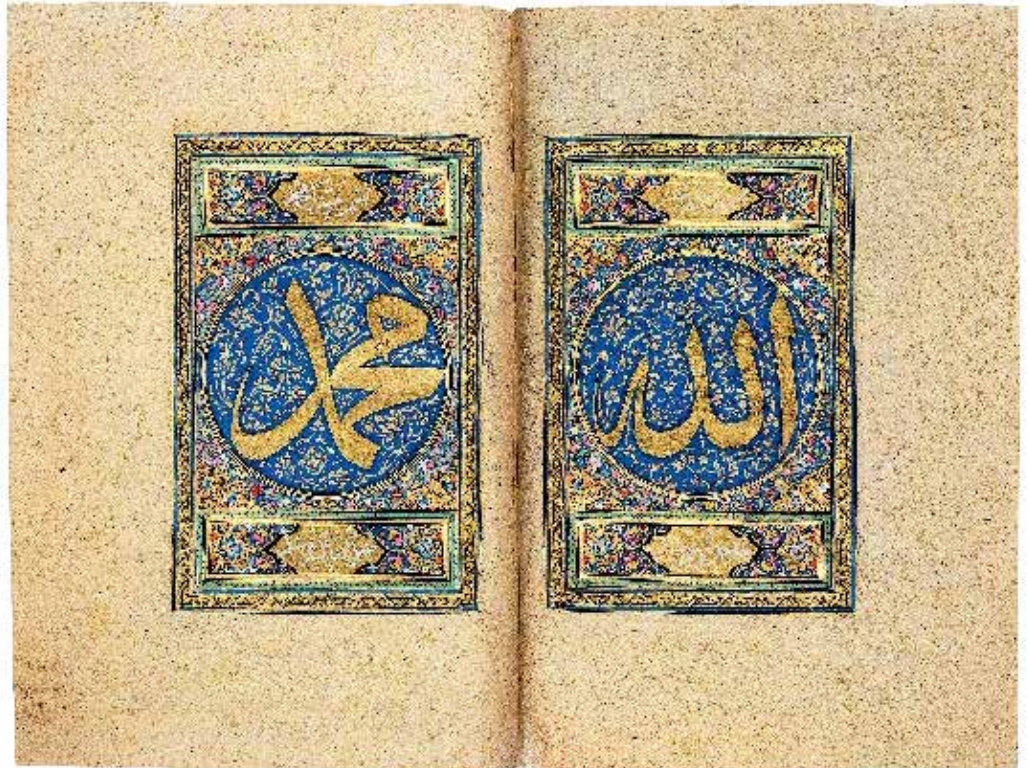
Şeyh Hamdullah'tan sonra yazı üsluplarının oluşumuna yaptığı katkılarla öne çıkan bir diğer isim olan Ahmet Karahisarî'nin (ö. 1556) ketebe kaydını taşıyan bir karalama, harflerdeki güzellik arayışının sürdüğünü gösteriyor (kat. no. 5). Karahisarî'nin öğrencisi olduğu bilinen, bu büyük hattatın üslubunu devam ettiren Yusuf b. Abdullah'ın (ö. 1611) 977/ 1569'da istinsah ettiği son derece zarif tezhipli Kuran nüshası, Demircikulu lakabıyla tanınan bu hattatın kaleminden çıktığı bilinen üç eserden biridir (kat. no. 39). 17. yüzyılın öne çıkan ismi Derviş Ali'dir (ö. 1673); bu sanatkâr Şeyh Hamdullah'ın harflerini en güzel biçimde yazmaya çalışmıştır ve ikinci Şeyh Hamdullah olarak kabul edilir. Koleksiyonda yer alan, hattatın farklı tarihlerde istinsah etmiş olduğu Kuran nüshaları, dua kitapları ve hüsnühatlar hattatın üslubundaki gelişimi ortaya çıkarır (kat. no. 6, 42, 43, 44, 64, ve 175). Bu eserlerden Derviş Ali'nin öğrencilerinden ikisi, Suyolcuzade Mustafa (ö. 1685) ve Ağakapılı İsmail (ö. 1706) ile birlikte 1083/1672-73 yılında istinsah ettiği En'am-ı Şerif (kat. no. 64) çarpıcıdır. Derviş Ali'nin, daha sonra onun öğrencisi Suyolcuzade Mustafa b. Ömer el-Eyyubî'nin öğrencisi olan Osman isimli genç bir hattat, hocalarını aşacak ve Osmanlı yazı sanatında kendi ismiyle anılan bir üslubu yaratacaktır. Hafız Osman'ın (ö. 1698) günümüze ulaşabilen birkaç Kuran nüshasından biri Sakıp Sabancı Müzesi

koleksiyonundadır (kat. no. 47). Bu eseri Hasan b. Mustafa tezhiplenmiştir. Hafız Osman'ın koleksiyonda yer alan eserleri hattatın Şeyh Hamdullah'ın harflerine ve yazı üsluplarına katkısını gözler önüne serer (kat. no. 46, 178 ve SSM 120-0371). Hafız Osman'ın yazı sanatına getirdiği yeniliklerden biri, Hilye-i Şerif adı verilen yazı levhalarıdır; hilyelerde Hz. Muhammed'in fiziksel görünüşü hattatın geliştirdiği bir formda yazılır. Müzedeki hilye örnekleri arasında Yedikuleli Seyyid Abdullah'ın (ö. 1731) hazırladığı 1698-99 tarihli bir hilye yer alır (kat. no. 71).

18. yüzyılda yaygınlaşan, küçük boyutlarıyla kolay taşınabilen dua kitaplarının seçkin örneklerden biri, 1193/1779-80 yılında Abdullah Edirnevî'nin (ö. 1787 civarı) istinsah ettiği ve Hafız Mehmed'in tezhiplendiği En'am-ı Şerif'tir (kat. no. 63). Bu dua kitaplarının koleksiyondaki diğer örnekleri arasında İbrahim Dâimî'nin (ö. 1756) ve Galatalı Ahmed Nailî'nin (ö. 1813) istinsah ettiği *Delâ'ilü'l-Hayrât*'lar yer alır (kat. no. 24 ve 66). *Delâ'ilü'l-Hayrât*'larda Mekke ve Kâbe'nin, Medine ve Hz. Muhammed ile yakınlarına ait kabirlerin tasvirleri, Hz. Muhammed ve yakınlarının hilyeleri, ayrıca tılsımlı şekiller vardır. Bu kitapları tezhiplayen kimi sanatkârlar esere isimlerini de kaydetmiştir. Tomar biçiminde tasarlanan, içine farklı hatlarla Kuran'dan ayetler, hadisler, Allah'ın doksan dokuz ismi, tılsımlı sözler yazılan dua kitaplarının bir örneği koleksiyonda ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bezemesinin üslup özelliği nedeniyle, 14. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da veya Memluk topraklarında hazırlanmış olduğu düşünülmektedir (kat. no. 60).

Sakıp Sabancı Müzesi'nde tek sayfa olarak tasarlanıp bezenmiş birçok 18. yüzyıl hat örneği korunuyor. Bu tek sayfalar birlikte ciltlenmek üzere hazırlanır, hatta uzun bir metin, kıt'a adı

Res. 3: Tomar halinde bir dua mecmuası, muhtemelen 14. yüzyıl (kat. no. 60).

Res. 4: Abdullah Edirnevî tarafından istinsah edilmiş, Hafız Mehmed tarafından tezhiplenmiş En'am-ı Şerif (kat. no. 63).

Res. 5: Şekerzade Mehmed ketebeli kıt'a (kat. no. 182).

verilen formda tek tek yapraklara yazılıp murakka adı verilen albümlere yerleştirilirdi. Sakıp Sabancı Müzesi'nde Hafız Osman (kat. no. 178), Yedikuleli Seyyid Abdullah (kat. no. 179, 180), Şekerzade Mehmed (kat. no. 181, 182), Giritli Mehmed (kat. no. 187), Ağakapılı İsmail (kat. no. 176), Berberzade Mehmed Said (kat. no. 186), Yesari Mehmed Esad (kat. no. 189) ketebeli kıt'alar ve murakkalar vardır. Mustafa Kütahî ve İsmail Zühdi ketebeli kıt'alar (kat. no. 185 ve kat. no. 184, SSM 110-0125), aynı harfin tekrarıyla oluşmuş bir tekerlemenin yazıldığı ve böylece hattatın harf oyunundaki ustalığını gösterdiği yazılar olarak son derece ilginçtir. Tek sayfaların ve albümlerin yanı sıra, gelenek ve yeniliğin iç içe girdiği bu dönemde üretilmiş önemli kitap nüshaları da koleksiyonda yer alıyor. Yahya b. Osman (ö. 1756) ketebeli ve 1157/1744-45 tarihli bir Kuran nüshası (kat. no. 48), bu dönemin tezhiplerinde bir yenilik olan gölgeli boyanmış çiçek buketleriyle muhteşemdir; bezemeyi tasarlayan sanatkar müzehhip Mustafa, ketebe sayfasındaki bir hatayı çiçeğinin içine ismini yazmıştır.

Res. 6: Yahya b. Osman ketebeli Kuran-ı Kerim nüshası (kat. no. 49).

Osmanlı yazı sanatında 18. yüzyıldan itibaren yazılar kitaplardan çıkarak büyük boyutlu levhalara dönüşmüş, duvarlara asılmıştı. Bu yeni eğilim, yazıların da farklı yazılmasına yol açtı; hattatlar kitap yazımında kullandıkları yazı üsluplarını büyük boyutlara taşıdılar. Levha yazarların önde gelen isimlerinden Mustafa Rakım ve çağdaşı Mahmud Celaleddin ketebeli örnekler (sırasıyla kat. no. 135 ve 137, 138, 139) bu dönemin en iyi temsilcileridir. Sultan II. Mahmud (h. 1808-1839), hocası Mustafa Rakım ile celi sülüs yazı üslubunu çalışmıştı. Sakıp Sabancı'nın satın aldığı ilk hüsnühat eseri levhayı işte bu sultan yazmıştır (kat. no. 134). Levhalar ve hilyeler (kat. no. 71, 72, 167, 168, 169, 170, 171, 172) bu yüzyılda iç mekânların duvarlarını süslüyordu.

Koleksiyonun 19. yüzyıl örnekleri başta Kuran nüshaları, dua kitapları, kıt'alar, murakkalar ve levhalar olmak üzere hüsnühat sanatının çeşitli uygulama alanlarını içerir. Kuran istinsahı

Res. 7: Sultan II. Mahmud ketebeli zer-endûd levha (kat. no. 134).

Res. 8: Hasan Âşıkî tarafından istinsah edilmiş Kuran-ı Kerim nüshası (kat. no. 54).

bu dönemde de devam ediyor, yeni nüshalar hem geleneksel üslupta, hem de Batı etkisindeki Türk rokoku tarzında tezhipleniyordu. Türk rokokuğunun en dikkat çekici örneği şüphesiz Kazasker Mustafa İzzet (ö. 1876) ketebeli Kuran nüshasıdır. Gerek Kuran yazısı olarak tercih edilmeyen talik hattıyla, gerekse müzehhip Hasan'ın tasarladığı serlevha tezhibiyle döneminin eşsiz eserlerinden biridir (kat. no. 49). Benzer bezeme üslubuna sahip bir diğer örnek ise, kurdelelerle birbirine bağlanan çiçek buketleri ve büyük yapraklarla süslenmiş serlevhasıyla 1845 civarına tarihlenen bir *Elif-Ba*'dır (kat. no. 22). Koleksiyonda 19. yüzyıl eserleri arasında Mehmed Şevki'nin (ö. 1887) 1279/1862-63 yılında istinsah edip Müzehhip Hüseyin'in tezhiplendiği Kuran nüshası (kat. no. 20); Ahmed Ârif (ö. 1909) ketebeli, Müzehhip Derviş'in tezhiplendiği Kuran nüshası (kat. no. 57); Mehmed Hilmi'nin (1869'da hayatta) istinsah ettiği, bezemelerini Hüseyin Hüsnü'nün tasarladığı bir diğer Kuran nüshası (kat. no. 56); Seyyid Ahmed'in tezhiplendiği bir En'am-ı Şerif (kat. no. 65); Ahmed Zihni'nin Batı etkisindeki Türk rokoku üslubundaki bezemelerini ve muhtemelen cildini yaptığı bir sure kitabı (kat. no. 29) vardır. Bu yüzyılda da gösterişli murakkalar hazırlanıyor, tezhipleniyordu. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin (ö. 1876) 1265/1848-49 yılında özenle hazırladığı murakkaa, yazısı ve tezhibiyle gösterişli bir örnektir (kat. no. 192). 19. yüzyılda yaygın olan tek sayfa halindeki kıt'alara ise, hattatı nedeniyle ilgi çekici bir örneği, Sultan Abdülmecid'in (h. 1839-1861) yazısını gösterebiliriz (kat. no. 191).

Bu yüzyılda payitaht dışında sanatlı kitapların hazırlandığı yer Şumnu'dur. Sakıp Sabancı Müzesi'nde, Şumnu'da istinsah edilmiş bir grup Kuran nüshası vardır (kat. no. 52-55). Şumnulu Mehmed Nuri'nin 1261/1845 yılında Şumnu'da istinsah ettiği Kuran (kat. no. 52), tezhibi ve cildiyle diğer örnekler arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Sıra dışı bir örnek de, bir insan

Res. 9: Sokollu Mehmed Paşa'ya verilen sınırname (kat. no. 86).

vücudu oluşturacak şekilde istiflenmiş yazıdır (kat. no. 159). Bu eser gibi tekkeler için yazılmış, bazıları yazı-resim biçimine bürünmüş levhalar da koleksiyonda yer alır (kat. no. 154, 156, 157, 158).

20. yüzyıl başı hüsnühatlarından seçkin eserleri ise büyük boyutlu yazı levhalar (kat. no. 162, 163, 164, 165 ve SSM 130-0406), Hasan Rıza Efendi'nin (ö. 1920) 1318/1900-01 tarihinde yazdığı icazet (SSM 190-0306) ve Hafız Tahsin Hilmi Efendi'nin (ö. 1915) 1312/1894-95 yılında istinsah ettiği, 1323/1905-06 yılında Osman Yumnî Efendi'nin (ö. 1919) tezhiplendiği bezenmiş bir Kuran nüshası (kat. no. 59) temsil ediyor.

Sakıp Sabancı Müzesi'nin sanatlı kitapları arasında komşu kültürlerin sanatlı kitaplarından nadide örnekler de yer alıyor. Bunlardan biri, Safi b. Kerim b. İbrahim Şirazî hattıyla 1045/1635-36 yılında muhtemelen Şiraz'da, gubari nesih hatla istinsah edilmiş olan Kuran nüshasıdır (kat. no. 27). İran'da Safevi döneminde, 1087/1676-77 yılında Ağa Muhammed b. el-merhum Ziyaeddin el-Merağî'nin istinsah ettiği ve muhtemelen 19. yüzyılda Kaçar döneminde zarif desenlerle tezhiplenmiş Kuran nüshasının (kat. no. 21) üretim süreci ise elyazma eser araştırmaları için önemli veriler sunuyor. İran'da, muhtemelen 18. yüzyıl sonunda hazırlandığı sanılan ve Hz. Ali'nin hayat hikâyesini anlatan tarih kitabı metne eşlik eden resimleriyle, müzenin bir diğer nadir eseridir (kat. no. 25).

15. yüzyılın başından 20. yüzyıl başına kadar sarayda hazırlanan ve Osmanlı sultanlarının tuğrasını taşıyan imparatorluk belgeleri, önceleri tomar halinde taşınırken zamanla katlanarak saklanmışlardı. Bugün ise özellikle muhteşem tuğraları nedeniyle koleksiyonlarda yer bulup sergileniyorlar. Müzedeki en erken tarihli belge 814/1411 tarihli, Çelebi Sultan Mehmed (h. 1413-1421) tuğralı bir vakfiyedir (kat. no. 80). Sultan II. Mehmed (h. 1444-1446, 1451-1481) ve Sultan II. Bayezid (h. 1481-1512) tuğralı örnekler de Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerine ışık tutuyor (kat. no. 74, 75, 81, 82, 83). Sultan II. Bayezid tuğralı belgelerin belgesel önemlerinin yanı sıra kitap sanatlarına ilişkin verdikleri bilgilerle de ayrı bir yerleri vardır. Birinin hattatı, bir Kuran da istinsah etmiş olan Derviş Hasan b. İlyas el-Bursevî'dir (kat. no. 75). Diğer bir belgede ise çeşitli camilere rahleleriyle birlikte bağışlanan Kuran nüshaları ve listelenen vakıf binaları dikkati çekiyor (kat. no. 74).

Hattatların yazı araçları hat üretim safhalarını gözler önüne serer. Sakıp Sabancı Müzesi koleksiyonunda hattatların yazı malzemelerini yanlarında taşımalarını sağlayan divitler, kâğıt makasları, âharlanmış kâğıtları pürüzsüz hale getirmek, altın yaldız yüzeyleri ve satırları parlatmak için kullanılan mührerler, kamış kalemler, kalemtırışlar ve kamış kalemlerin üzerinde kesildiği maktalar ile tüm bu araçları taşımaya, saklamaya yarayan yazı kutuları yer alır. Usta mührü taşıyan hattat araçları sayesinde, dönemin ün kazanmış ustalarını biliyoruz. 18. yüzyılın divit yapımında öne çıkan isimlerinden Mehmet ve Ali ustaların damgalarını taşıyan divitler (kat. no. 102 ve 103), 19. yüzyılına tarihlenen, Saraybosna'nın Foça kasabasında Mustafa Usta'nın yaptığı makaslar (kat. no. 122), Âdem usta damgalı kâğıt makasları (kat. no. 120), Fennî ustanın yaptığı kalemtırış (kat. no. 107), koleksiyonun nadir örneklerindendir. Sultan Abdülmecid'in (h. 1839-1861) tuğrasını taşıyan gümüş yazı takımı (kat. no. 101), rahleler (kat. no. 131 ve 132) ve hattat kutuları, koleksiyonu tamamlar. Bunlardan manzara resimli yazı kutusu özellikle dikkat çeker (kat. no. 128); kapağındaki resimler, Batılılaşma döneminin etkisiyle 18. yüzyılda görülmeye başlayan ve iç mekânların duvarlarında, barok süslemelerin arasına yerleştirilen manzara resimlerinin küçük boyutlu örnekleridir.

Res. 10: “Allah bütün kapıların açıcısıdır” anlamına gelen Yâ Fettah yazılı kâğıt makası (kat. no. 119).

Sakıp Sabancı Müzesi, geçmişin geleneksel sanatlarını bugüne taşımayı da amaçlıyor. Çağdaş sanatçıların güzel yazı sanatından esinlenerek yarattıkları özgün tasarımlar, bu amaç doğrultusunda müze koleksiyonlarındaki yerlerini aldı. Kutluğ Ataman’ın (d. 1961) hüsnühat sanatının müstesna örneklerini oluşturan “müsenna” veya “aynalı” dediğimiz simetrik yazı kompozisyonlarını çağdaş bir yorumla hatırlattığı videoları, koleksiyonun günümüz sanatıyla bağlantısını sağlıyor (kat. no. 200).

Sanatseverleri 1970’lerde büyük bir tutkuyla toplamaya başladığı özel koleksiyonunu paylaşabileceği bir müzeye kavuşturan Sakıp Sabancı’ya göre, “başarı ve kalıcılık yalnız ekonomik değerlerle değil, sanat, kültür ve eğitime verilen katkı ile de ölçülebilir.” Bu düşünceyle kurulan ve on yılı geride bırakan Sakıp Sabancı Müzesi, Türk ve İslam sanatlarından hüsnühat, tezhip, cilt ve tasvir örneklerini, Sabancı Üniversitesi’nin çatısı altında, akademik bir bakış açısı ve çağdaş müzecilik anlayışıyla sergileyerek bu geleneksel sanatları geniş kitlelere ulaştırmayı arzuluyor.

Kitapseverlerin Hazinesi: Sanatlı Elyazması Kitaplar

İslam dünyasında ortaçağın ilk dönemlerinden başlayarak sanata ve kitaba gitgide daha çok ilgi duyan yöneticiler ve varlıklı kişiler, tezhipli, tasvirli ve güzel ciltli, metni üstat bir kâtibin hattıyla yazılmış kitaplara sahip olmak istediler. Merv, Bağdat, Kurtuba gibi çağın bilim merkezlerinde kütüphaneler kuruldu, kitapların aynı zamanda istinsah edildiği, ciltlendiği yerler olan kitapçı dükkânları çoğaldı. Bundan böyle diplomatik hediye olarak gönderilecek değerli eşyaların arasında sanatlı el yazma kitaplar hep önde yer alacak, sultanların kitap hazineleri dolup taşacaktı.

Kitapsever sultanlar, devlet adamları, zenginler için, Kuran dışında, konusu genelde edebiyat, tarih olan eserler de tezhiplendi, metni açıklayan resimler yapıldı, bu eserlerin kâğıdına, başta altın olmak üzere boyalarına, metni yazan hattata, resimleri yapan musavvire, sayfaları rengârenk, biçim biçim çiçek, yaprak, dal motifleriyle donatan müzehhibe, kitabın ilk bakışta göze çarpan kısmı olan cildine emek veren mücellide yüklü paralar ödendi.

1

Hamid Aytaç (ö. 1982) tarafından
1384 / 1964 yılında yazılmıştır

Müzehhibi: Rikkat Kunt (ö. 1986)

65 x 50 cm

Kâğıt üzerine mürekkep, boya ve altın

SSM 130-0531

Yayınlanmamıştır

Hutût-ı mütenevvia (yazı çeşitleri) levhası

Osmanlı hat sanatında çok sık kullanılan yazı çeşitlerinin alt alta sıralanarak yazıldığı levhalar, hattatların farklı yazılardaki becerilerini göstermek açısından tercih ettikleri bir kompozisyon olmuştur. Sergideki kompozisyon, 1909'da hocası Sami Efendi'nin emekliye ayrılması üzerine Divan-ı Hümayun'da "hutût-ı mütenevvia" muallimliği görevine gelmiş olan Kâmil Akdik (ö. 1941) tarafından geliştirilmiştir. Hattat Hamid Aytaç da ketebesinde "Hattatların başı diye ünlü el-Hac Ahmed Kâmil'in hattından naklen Allah'a hamd, peygamber Hz. Muhammed'e, tüm ailesine salât ile 1386/1964 senesinde Hamid el-Amidi tarafından yazılmıştır" diyerek levhasını Ahmed Kâmil Akdik'in kompozisyonunu takliden yazdığını vurgulamaktadır.¹ SSM'de hattat Hamid Aytaç tarafından istinsah edilmiş 1368/1949 tarihli bir hilye (kat. no. 172) ve 1371/1951 tarihli bir levha (kat. no. 166) vardır.

Hattat levhasına alt alta iki farklı yazı üslubunda, yani kûfî ve sülüsle yazdığı hutût-ı mütenevvia çalışmalarıyla başlar. Bu başlık kısmının altındaki on üç satırda çeşitli yazı üsluplarını kullanarak ayet ve hadislerden seçilmiş Arapça cümleler yazmıştır. İlk satırda celi sülüsle "Her şeye onun ebedi adıyla bereketlenerek besmele ile başlayalım. Şüphesiz o duaları iştiridir" ibaresi görülür. Altında nesih hatla yazılmış, "Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Kalem ilk olarak besmeleyi yazmıştır. Bunun için siz de kitap yazdığınız vakit başına besmele koyun" anlamına gelen hadis okunmaktadır. Muhakkak hatla yazılan satır ise "Rabbim beni bereketli bir yere kondur. Sen konuk ağırlayanların en hayırlısı" ayetidir (Müminun: 29). Altındaki sülüs satırda "Ebu'l Muzaffer şöyle dedi: Küçüklerin büyüklere sözle değil, fiili olarak hizmet etmeleri gerekir"; tevki satırda "Çocuklarınıza güzel yazı öğreterek ikram ediniz. Çünkü güzel yazı en önemli işlerdendir ve en büyük sevinçtir. Allah'ın velisi olan Hz. Ali doğru söyledi" anlamındaki hadisler yazılmıştır. İki satırlık ince tevki satırlarda ise "Resulullah -üzerine salât ve selam olsun- dedi ki: Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir; ona zulmetmez, onun isteğini geri çevirmez ve onu küçük düşürmez. Takva buradadır diyerek üç kere kalbine işaret etti. Bir insanın, Müslüman kardeşini küçük düşürmesi günahdır. Her Müslümanın kanı, malı, namusu diğer Müslümana haramdır. Allah'ın peygamberi doğru söyledi" sözleri yer alır. Celi talik hatla "Her şeye onun ebedi adıyla bereketlenerek besmele ile başlayalım. Şüphesiz o duaları iştiridir" anlamına gelen satırın altındaki ince talik iki satırda "Hz. Peygamber dedi ki: Allah, en çok camileri çok olan yerleri sever. En sevmediği de pazarlardır. Size gizli ve aleni olarak Allah'a ibadet etmenizi, az yemek yemenizi, az uyumanızı, az konuşmanızı, günahlardan çekinmenizi, insanlarla çok haşır neşir olmamanızı ve oruca devam etmenizi tavsiye ederim" anlamına gelen hadis yazılmıştır. Talik satırların ardından eski divani hatla yazılmış, "O, aziz, kimseye muhtaç olmayan, herkesin ihtiyacını karşılayan, yardım eden, darlık ve sıkıntıları gideren ve herkesi başarıya ulaştırandır. Onun isimleri mukaddestir, nimetleri boldur ve ardı arkası kesilmez ve iyiliklerinin sonu yoktur" sözleri, altında ise celi divaniyle yazılmış, "Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tesbih edin. Allah, diriye ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır. Ölümünden sonra yeryüzünü diriltir. Siz de mezarlarınızdan işte böyle çıkarılacaksınız" anlamına gelen ayetler (Rum: 17-19) okunmaktadır. Rıka hatla yazılmış son satırda ise "Güzel ahlak kıymetlidir; kişinin yalnız kalması tehlikelidir; tatlı suyun başı kalabalık olur; halkına yumuşak ol ki karşılık bulasın; yumuşak dilli ol ki cevap alsın; yumuşak söz, kalpleri fetheder; insanın başına bela gelmesi dilinden dolayıdır; kişinin tevazuu saygınlığına neden olur, kibirlenmesi helakine neden olur" anlamına gelen sözler yer alır. Son satırın altında ince bir çizgiyle ayrılan ketebe kaydı okunmaktadır. Levhanın tezhipleri ve halkâripleri, altın yaldız cetvelin alt kısmındaki "Rikkat" imzasından anlaşıldığı gibi, dönemin üstat müzehhibi Rikkat Kunt tarafından yapılmıştır.

¹ Hamid Aytaç'ın yazdığı bir diğer hutut-ı mütenevvia levhası için bkz. Derman 2006, 210-II.

خطوط الملتقى

خطوط الملتقى

بِسْمِ اللَّهِ تَعَالَى
بِذِكْرِ الْقَائِمِ

بِسْمِ اللَّهِ تَعَالَى بِذِكْرِ الْقَائِمِ

رَبِّ الْخَلْقِ الْمُبَارَكِ
وَالْمُخَيَّرِ الْمُنْزِلِينَ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى
لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا

أَكْرَمُ الْكَوْنِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ
وَأَكْبَرُ الْوَجْهِ

2

Abdullah el-Herevî (1467'de sağ) evasıt Şevval 847 / 1444 Şubatının ilk on günü içinde yazmıştır

17,5 x 19 cm; sülüs, nesih ve rıka hat, 7 satır

Âharlı ve ebrulu kâğıt, siyah mürekkep, altın

—

SSM 110-0527

Yayınlanmamıştır

Kıt'a

Abdullah el-Herevî, Timurî şehzade Baysungur'un (ö. 1433) Herat'taki kütüphanesinde, hattat Cafer'in yanında yetişmiştir. Sülüs hattı iyi yazdığı, efşan ve vassale yapmada üstat olduğu, Herat ve Meşhed'deki bazı yapıların dış yazılarını da yazdığı bilinir.¹ SSM'deki kıt'ada hattat Abdullah el-Herevî bir satır sülüs besmele, iki satır nesih hikmetli sözler ve iki satır nesih dua ve iki satır rıka hatla ketebe yazmıştır.² İlk satırdaki halkârî bezemeler ve sayfa kenarındaki ebrular 20. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Topkapı Sarayı Müzesi ve İstanbul Üniversitesi kütüphanesindeki murakkalarda Abdullah el-Herevî'nin Semerkand'da ve Herat'ta sülüs, nesih, divani, rıka ve reyhani hatla yazdığı, 1430-1467 arasına tarihli, bazılarında istinsah yeri ve tarihi de yazılı başka hat çalışmaları da vardır.³ Bu çalışmalara dayanarak hattatın SSM'deki bu kıt'asının Semerkand'da yazıldığı söylenebilir. Kâtibin istinsahı olan bir Kuran SSM'dedir (kat. no. 35).

¹ Qadı Ahmad 1959, 66; Soucek 1982, 195-197.

² Abdullah el-Herevî'nin benzer düzende bir kıt'ası Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki bir murakkadadır (TSMK.H.2153, y. 110b).

³ TSMK. H.2153: 16b, 64a, 110b, 111b; H.2160: 6a, 16b; H.2172: 58b, 59a, 60a, 61b; H.2161: 27a, 27b, 42b; H.2151: 61b ve İÜK: F.1422: 45a, 59a, 59b, 60b, 62b. TSMK H.2161, H.2151 ve İÜK. F.1422 numaralı eserlerdeki Abdullah el-Herevî hatları için bkz. Roxburgh 2001, 138, 143; Roxburgh 2004, 201-202, 227.

3

1500 civarı

25,7 x 16,3 cm; 31 yaprak, nesih ve muhakkak hat, sayfada 9 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar, altın

—

SSM 101-0336

Yayınlanmamıştır

En'am-ı Şerif

En'am suresi, mavi renkte uzun tıgılı unvan tezhibiyle başlar (y. 2b). Unvan tezhibinin ortasındaki altın zeminli kartuş içine sure ismi ve kaç ayet olduğu sülüs hatla yazılmıştır. Kartuş dışındaki alana lacivert zemine altın naif dallar ve çiçekler yapılmış, minicik köşebentler altın zemine altın rumillerle süslenmiştir. Sayfalar siyah tahrirli altın cetvelligidir. Her yaprakta metin bir satır muhakkak, üç satır harekeli nesih hat düzeninde yazılmış, koltuklara tezhip yapılmamıştır. Hatların düzeni Abdullah Amasî'nin (1500'de sağ) üslubunu hatırlatır.¹ En'am suresini okumaya başlamadan önce ve sonra okunması gereken dualar ile bazı sayfa kenarlarındaki Türkçe açıklamalar kitabın başına (y. 1b-2a) sonradan eklenmiştir. Yaprak 2a ve 31a'da Ahmed b. Mehmed'in kenarları dilimli oval mührü basılıdır. Kitabın salbekli gömme şemseli kestane rengi deri cildi 20. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

¹ Serin 1992, 29.

فلا عندكم من علم فخرجوه

ان سمعونا لا لظن وان شئنا لا
نصبرون • فانه محمد بن ابي القاسم
فوقنا ههنا كذا • فليقل

شهدناكم الذين يشهدون

ان الله عز وجل قال في حديثه
شهدناهم ولا نسمع منهم الذين
كذبوا بالانبياء والذين لم يثبتوا

بالاخرة وهم يزعمون بعدلون

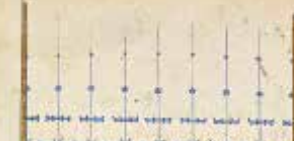
فالتعالوا انما حرم ربكم

عليكم الا تفرقوا • فليقل
نصبرنا ولا نملكوا اولادكم من
نبيكم • فليقل

تغزوا القوا حش ما ظهر منها

وبما تظن ولا تفتنوا القوم الى
حرم الله الا الحق لكونه وسيدكم
ملككم • فليقل

اليتيم لا بالتي هي احسن

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي خلق السموات
والارض وسجد للالهيات و
الشجر والذين كفروا بآياته

يعجلون هو الذي خلقكم

من طين ثم قضى اجالكم

اجل سمعوا من الله فلو كان
وهو الله في السموات والارض
يعلم سرهم وهم يفترون

وما نأنيهم فرائض من ايات

التي لا كانوا بها مؤمنين
فقد كذبوا بالحق لما جاءهم
فهم كانوا كافرين

يستهنون ان لا يرؤاكم

4

İmadü'l-Hasenî (ö. 1615) hattıyla 1008 / 1599-1600 tarihinde yazılmıştır

14,5 x 24 cm; talik hat, 2 satır

Âharlı ve halkârî kâğıt, siyah mürekkep, altın

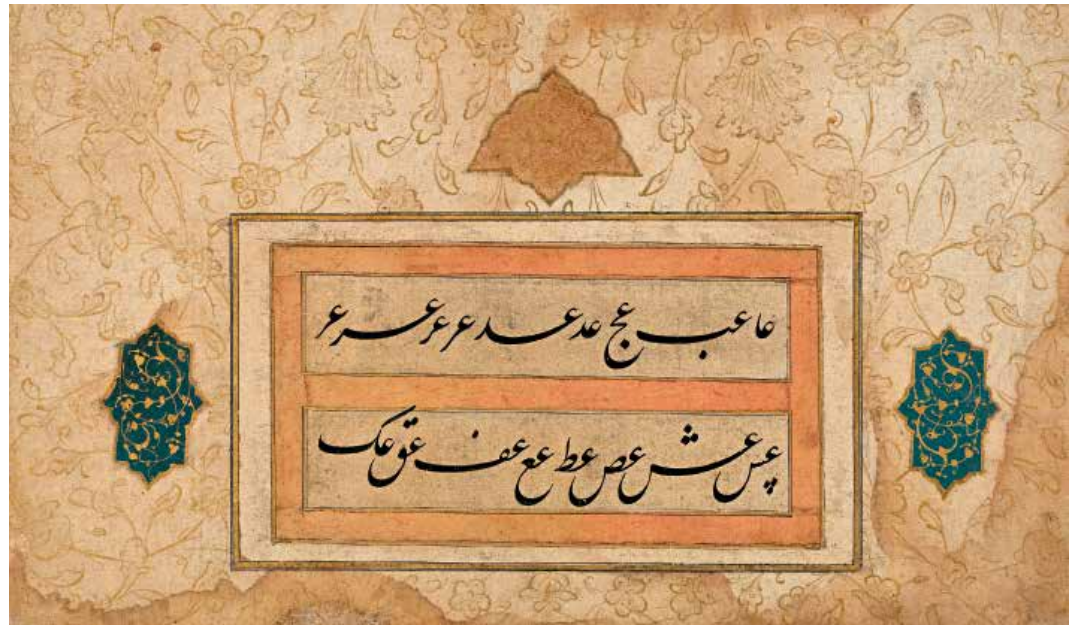
—

SSM-120-0519

Yayınlanmamıştır

Müfredat meşkleri murakkası

Ketebesinde kendisini “Fakir, günahkâr İmadü'l-Hasenî yazdı. Günahları bağışlana, ayıpları örtüle” anlamındaki Farsça sözlerle tanıtan, tarihi de rakamla veren hattat, İran’da Safevi şahı I. Abbas’ın döneminde (h. 1587-1629) Kazvin, Tebriz ve İsfahan’da çalışmış, Safevi bürokratlarından kitap hamisi Ferhadhan Karamanlı’nın (ö. 1598) hizmetinde de bulunmuştur.¹ Talik hatta üstat olan sanatkâr birçok kıt’a yazmış, edebi eserler istinsah etmiştir.² İstinsah ettiği eserler arasında tasvirli olanlar da vardır.³ Murakkanın ketebe satırları iki sütun üzerine yazılmış, yazı alanının etrafına pembe, mavi kâğıtla pervaz yapılmış ve altın cetvel çekilmiştir (y. 5a). Enli sayfa kenarları bu yazı alanına vassale yapılarak yerleştirilmiş ve üzerine ince dallar, yapraklar, tomurcuklar, hatayilerle halkârî süsleme yapılmıştır (y. 1b). Sayfa kenarında lacivert ve tarçını zemine altınlı ince dal ve yapraklarla süslü kartuşlar vardır. Murakkanın bir diğer yaprağında yazı yine iki sütun üzerine yazılmış, etrafına pembe ve lacivert kâğıtla pervaz yapılmıştır (y. 3a). Sayfa kenarına aks tekniğinde selvi ağaçları, çiçekler ve hayvanlar yerleştirilmiş, motiflerin konturları altınlanmıştır. Özellikle 16. yüzyılda Osmanlılarda, Safevilerde, Baburilerde ve Özbekler döneminde kitapların sayfa kenarları çoğu zaman halkârî ve aks tekniğinde bezenirdi. Sayfa kenarlarını belirtilen teknikte göz alıcı renkler ve türlü türlü motiflerle ustalıkla tasarlayanların önde gelenleri Safevi dönemi sanatkârlarıydı.⁴

¹ Safwat 1996, 34, 109, 130; Serin 1999, 234, 239.

² TSMK örnekleri için bkz. Karatay 1961a, no. 31, 58, 581, 667.

³ Soudavar 1992, 274-285.

⁴ Roxburgh 2004, 214, 216-219, 228-30, 232-235.

طش طص طط طع طف طوط طك

طل طسم طم طن طه طوط طلا طي طو

5

Ahmed Karahisarî (ö. 1556)

35 x 26,3 cm; sülüs hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep

—

SSM 190-0456

Yayın: İstanbul 2007a, 58; Madrid 2007, 144-145; Sevilla 2008, 164-165

Karalama

“Karalama/meşk” hattatın hüsnühat hünerlerini devam ettirip geliştirmek, yeni tasarımlar yaratmak için yaptığı bir tür harf denemeleri veya harfleri doğru yazmayı öğrenmek amacıyla yazılmış alıştırımlardır. Öte yandan, bu tür bazı çalışmaların imzalı oluşu, tezhipleniş, özenle tasarlanmış murakkalar içine yerleştirilişi, meşklerin sıradan işler olmadığını, sanatkârın bir özgürlük anını yansıtan özgün eserler olarak değerlendirildiğini gösterir.¹ Bu çalışmalarda hattat, kimi zaman hadislerden seçilmiş güzel ve veciz sözleri yazar veya sadece harfleri geliş güzel “karalar”, kimi zaman istifler yapar. Sergilenen karalamada hattat Karahisarî edebi deyişleri ve güzel sözleri tekrarlamaktadır. “O’na hamdeden kulu Ahmed Karahisarî meşketti” anlamına gelen ketebe kaydı *Meşekahu’l-abdu ahmeduhu Ahmed el-Karahisârî* özenle tasarlanmış bir tür karalama izlenimi verir. Hattatın bazı harf ve kelimeleri ince çerçeve içine almasından sonra yazı aralarında kalan boşluklar minicik altın güllerle süslenmiştir. Karahisarî’yi asıl ünlendiren eserleri, istinsah ettiği Kuran-ı Kerim ve En’am-ı Şerif nüshalarıdır.² Ahmed Karahisarî, Kuran nüshalarının ketebe kayıtlarında belirttiği gibi Esadullah Kirmanî’den hat eğitimini almıştır. Bir Kuran ve bir Enam-ı Şerif nüshasında nesih hattı Bağdatlı ünlü hattat Yakut el-Mustasimî’nin (ö. 1298) üslubunda,³ bir diğerinde Yakut ve Şeyh Hamdullah üsluplarında yazdığı görülür.⁴ Enam-ı Şerif nüshalarında siyah tahrirli altın celi sülüs, altın ve siyah celi muhakkak hatlarla yazdığı başlıklar, altın ve siyahla yazdığı müselsel besmeleler, altın ve siyahla yazdığı makili düzenlemeler Karahisarî’nin farklı hat üsluplarındaki hünerinin belgeleridir.⁵ Bu büyük hattatın tasarlayıp yazmaya başladığı, ancak ölümü üzerine manevi oğlu Hasan Çelebi’nin tamamladığı 62 x 41 cm boyutlarındaki Kuran nüshası da aynı sayfada celi muhakkak, nesih, tevki, celi sülüs ve reyhani hatlarla yazılmıştır. Kitabın tezhiplenmesi, ciltlenmesi 1596’ya kadar sürmüştür.⁶ Ahmed Karahisarî’nin 1526-1554 arasında istinsah ettiği eserler sadece hatlarıyla değil, sayfaları süsleyen farklı tasarımlardaki renk renk tezhipleriyle, üstat mücellitlerin yaptığı deri ciltleriyle göz kamaştırır ve Osmanlı kitap sanatının başyapıtları arasında ön sıralarda yer alır.

¹ Edgü t.y., XIII-XV.

² Kuran-ı Kerim nüshaları: TSMK. Y.Y.999; TiEM. 400; İÜK. A.6714; En’am-ı Şerif: TSMK. E.H.416; TiEM. 1443, 1438; SK. Süleymaniye 15. Belirtmek gerekir ki Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu’nda kayıtlı (HS.5) muhteşem Kuran-ı Kerim’in ketebesinde Karahisarî’nin hattı olduğunu belirten bir kayıt yoktur. Ancak arşiv kayıtlarına dayanarak bu eseri Karahisarî’nin yazmaya başladığı, ölümü üzerine talebesi Hasan Çelebi’nin devam ettiği anlaşılmıştır (bkz. Çağman 2000, 57-73). SSM’deki 100-0278 envanter numaralı Kuran nüshası da (kat. no. 17) 16. yüzyılda Safevi döneminde muhtemelen Şiraz’da istinsah edilmiştir; kitaba İstanbul’da sonradan eklenen ketebe kaydında, eserin hattatının Ahmed Karahisarî olduğu yazılıdır.

³ TiEM. 400 ve 1438 (İstanbul 2010, 384-387).

⁴ TSMK. E.H.416 (Çağman ve Aksoy 1998, 56-57).

⁵ TiEM 1443, 1438 (İstanbul 2010, 386-387; Alpaslan 1999, 55-57).

⁶ TSMK. HS. 5 (Çağman 2000, 57-73; Derman 2010, 56-63).

[illegible]

6

Derviş Ali (ö. 1673) tarafından
1077/1666-67 tarihinde yazılmıştır

27 x 33,5 cm; sülüs hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep

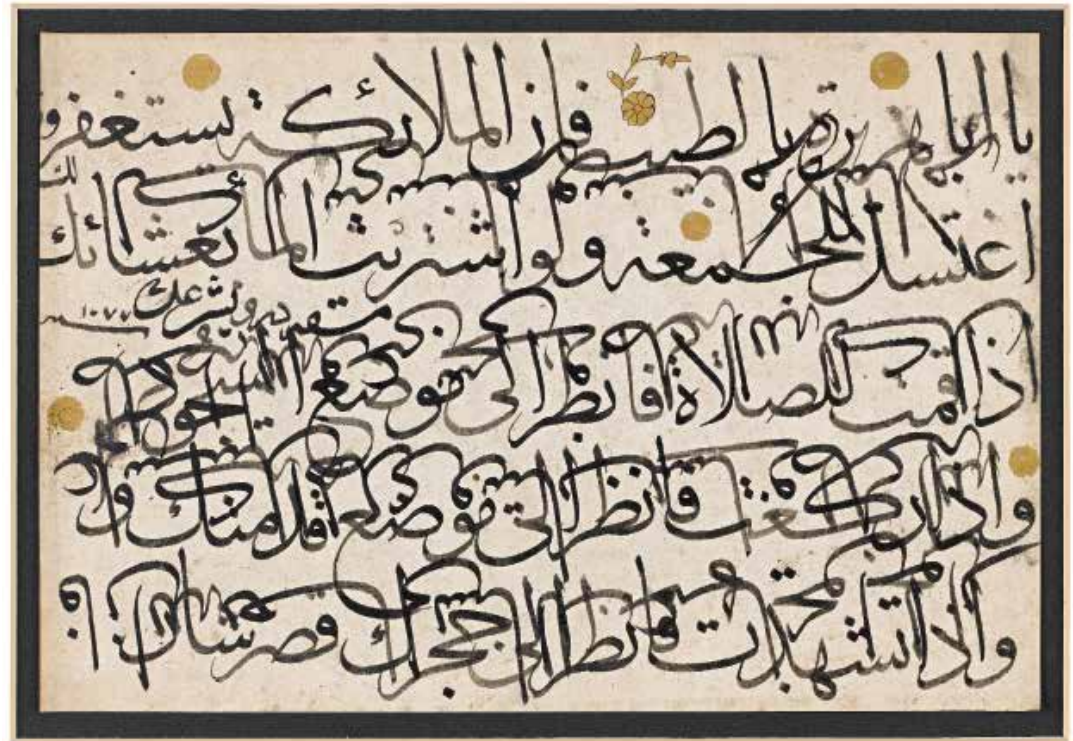
—

SSM 190-0529

Yayın: İstanbul 2007a, 70; Madrid 2007,
148-149; Sevilla 2008, 168-169

Karalama

Derviş Ali, hocası Halid Erzurumî'den (ö. 1630-31) aldığı hüsnühat eğitimiyle hattat Şeyh Hamdullah'ın (ö. 1520) üslubunu devam ettirmiştir.¹ 17. yüzyılın önde gelen hattatlarının hocası olan Derviş Ali, sanat hayatının son dönemlerine tarihlenen bu karalamasında ketebesini "Derviş Ali sene 1077" şeklinde kaydetmiştir. Eser, usta hattatların dahi el alışkanlıklarını yitirmemek için sürekli yazı alıştırmaları yaptıklarını gösterir. Hattat, sülüs hatla Allah'a ibadetin fazileti hakkındaki hadisleri yazdığı karalamasında kâğıdı kimi zaman düz, kimi zaman da baş aşağı tutarak yazmıştır. Karalamanın üzerindeki altın duraklar ve çiçekli bezeme sonradan yapılmıştır. SSM'de hattatın istinsah ettiği üç Kuran nüshası (kat. no 42, 43 ve SSM. 100-0256), dua kitapları (kat. no. 44, 64 ve SSM. 101-0292), iki murakka (kat. no. 175 ve SSM. 120-0380) vardır.

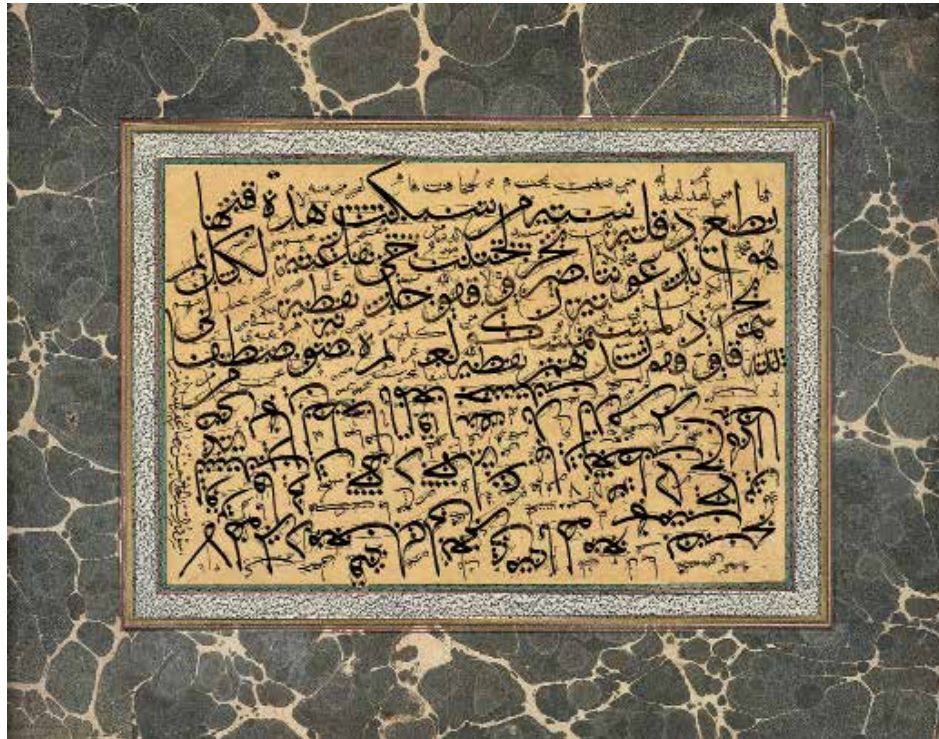
¹ Şeyh Hamdullah'ın üslubunu izleyen ve Derviş Ali'ye uzanan hattatlar silsilesinde Şükrullah Halife (ö. 1543 sonrası), Pir Mehmed b. Şükrullah (ö. 1580), Hasan Üsküdarî (ö. 1614) ve Halid Erzurumî (ö. 1630-31) yer alır. Derviş Ali'nin bu silsileyi devam ettiren en ünlü öğrencisi ise Hafız Osman'dır (ö. 1698).

7

Hasan Rıza (ö. 1920) tarafından
1298/1880-81 yılında yazılmıştır
25 x 31 cm; sülüs, nesih ve rika hat
Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep
—
SSM 190-0580
Yayın: Derman 2006, 124-125

Karalama

20. yüzyılın tanınmış hattatlarından Hasan Rıza, Yahya Hilmi (ö. 1907), Mehmed Şefik (ö. 1880) ve Sami Efendi'den (ö. 1912) hüsnühat öğrenmiştir. Medresetü'l-Hattatın'de sülüs ve nesih dersleri vermiş, son Osmanlı hattatlarını yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Halim Özyazıcı (ö. 1964) da vardır. Hattatın sergide yer alan karalaması, ölçülü bir talim meşkidir. Ölçü olarak kullanılan noktalar ve çizgilerle harflerin ve harf birleşmelerinin boyutları ve oranları belirlenir ve yazının estetik düzeni kurulur. Üslup sahibi usta hattatlar bu denemelerle ideal harf ve kelime ölçülerine ulaşmanın yollarını arar, kendilerini izleyen genç hattatlara model bırakırlar. Hasan Rıza, genç hat öğrencilerine yaptırdığı hat alıştırımları sırasında bu meşkleri kullanmış olmalıdır. Hattatın karalamasında rika hatla “Bunu Seyyid Hasan Rıza yazdı, Allah günahlarını affetsin” anlamına gelen Arapça ketebe kaydı ve 1298 tarihi yer alır. SSM'de hattatın elinden çıkmış bir murakka (kat. no. 196), bir levha (kat. no. 162), bir hilye (kat. no. 171) ve iki icazetname (SSM. 190-0328 ve 190-0306) vardır.¹

¹ Hasan Rıza'nın istinsah ettiği bir Kuran nüshası için bkz. DCBL. A. 1590, Arberry 1967, kat. no. 228; İÜK. A6682, TSMK Y.Y. 325, Derman 2010, 398-411

8

Ölçülü talim meşki

Abdurrahman Hilmi (ö. 1805)
tarafından yazılmıştır

18,5 x 26 cm; sülüs hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 190-0522

Yayın: İstanbul 2007a, 66;

Madrid 2007, 178-179;

Sevilla 2008, 198-199

Ölçülü talim meşklerinde, nokta, çizgi ve işaretler aracılığıyla, harflerin ve harf birleşmelerinin boyut ve biçimleri belirlenir ve yazının estetik düzeni kurulur. Hattatların el kıvraklıklarını canlı tutmak için sık sık başvurdukları karalamalar gibi, talim meşkleri de alıştırma ve çalışma amaçlıdır. Üslup sahibi usta hattatlar bu denemelerle ideal harf ve kelime ölçülerine ulaşmanın yollarını arar, kendilerini izleyen genç hattatlara modeller bırakırlar. Meşke düştüğü ketebe kaydında Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi'nin (ö. 1756) öğrencisi olduğunu vurgulayan Abdurrahman Hilmi'nin genç hat öğrencilerine hat talimi yaptırdığı bilinmektedir. Sergilenmekte olan meşk de bu derslerde kullanılmış olmalıdır. Harflerin dengeli bir biçimde kâğıdın bütününe yerleştirilmiş olmasından, alıştırma dahi olsa meşklerde bir düzen gözetildiği anlaşılmaktadır. Meşkin yazı boşlukları küçük çiçekler ve yapraklarla bezenmiştir.

9

Mehmed Şevki (ö. 1887) tarafından 1280 / 1863-64 yılında yazılmıştır

16,8 x 25,8 cm; 13 kıt'a, sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

—

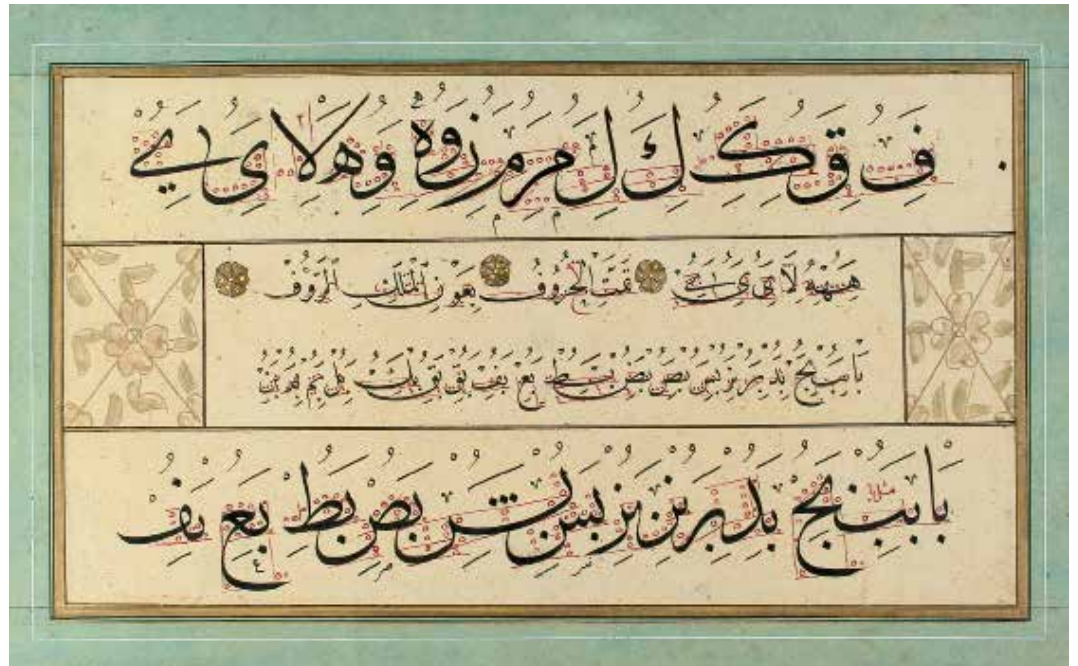
SSM 120-0216

Yayın: New York 1998, 126-127; Paris 2000, 126-127; Berlin 2001, 126-127; Derman 2002, 178-179; Derman 2004, 158-159; Madrid 2007, 176-177; Sevilla 2008, 196-197

Ölçülü meşk murakkası

Sultan II. Abdülhamid'in (h. 1876-1909) şehzadelerine yazı hocalığı yapan son dönemin ünlü hattatlarından Şevki Efendi'nin öğrencileri için yazdığı birçok meşk günümüze ulaşmıştır.¹ Hattat adayları önce müfredat meşklerini, yani harfleri ve heceleri, sonra da mürekkebat meşklerini, yani seçilmiş bazı metinlerden satır düzenini öğrenirlerdi.² İki satır sülüs arasındaki iki satır nesih düzeninde yazılan, 13 kıt'adan oluşan sergideki bu körüklü murakka da, müfredat ve mürekkebat meşklerini içerir. Hattat, öğrencilerinin işini kolaylaştırmak için harflerini kırmızı mürekkeple noktalayarak ölçülendirmiştir.

Bu murakkanın, "Ey Rabbim işimi kolaylaştır, zorlaştırma ve hayırlı bir sonuca erdir" anlamındaki Rabbi Yessir duası ile başlayan ilk on kıt'ası müfredat meşki, son üç kıt'ası ise alıştırma metinlerini içeren mürekkebat meşkidir. Son kıt'anın karşısındaki boş yaprak (8a), kırmızı sümbüllü kahverengi ebru kâğıtla süslenmiş, kıt'aların arka yüzleri uçuk mavi, turuncu ve yeşil renkli ebru kâğıtla kaplanmıştır. Murakkanın kahverengi deri cildinin dış kapakları şemseli ve köşebentlidir.

1 Şevki Efendi'nin ölçülü bir meşk murakkası LKK. MSS 239'de (Safwat 1996, 28-31); meşk kıt'aları İSK. Yazma bağışlar, No. 2637'de (Alparslan 1999, 85) ve TSMK. GY 190/1'de (Derman 1992, 132, 215) yer alır. SSM'de hattatın elinden çıkmış 1279/1862 tarihli bir Kuran (kat. no. 20), 1269/1853 tarihli bir dua kitabı (SSM 103-0299) ve 1285/1868 tarihli iki levha (SSM 130-0121 ve 130-0122) vardır.

2 Başka bir örnek, II. Mustafa ve III. Ahmed'e de hat hocalığı yapmış olan Hafız Osman'ın (ö. 1698) ölçülü meşk murakkasıdır (TİEM. 2460; bkz. Çağman ve Aksoy 1998, 78-79).

هَذِهِ مِنْ مِثْلِهِ تَرْكُ طَرِيقِ هَفْ

فَبَكَرَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِفِينَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَجْهَكَ

وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ شَأْنُكَ

هَقُّكَ هَلْ مَرَّ مِنْ هَوَاهِي

وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ شَأْنُكَ وَلَا الْمَغِيْرُكَ

وَقَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِحَسَنِ الْخَطِّ قَالَهُ مِنْ مِثَالِهِ

الزرق صدق على ووفى الله حرره السيد محمد الشوقي

10

20. yüzyıl başı

31,6 x 23,2 cm; talik hat, 24 kıt'a

Âharlı ve ebrulu kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

—

SSM 120-0226

Yayın: New York 1998, 154-155; Paris 2000, 154-155; Berlin 2001, 154-155; Derman 2002, 204-205; Derman 2004, 184-185; Blair 2006, 518; İstanbul 2007a, 85; Madrid 2007, 186-187; Sevilla 2008, 206-207

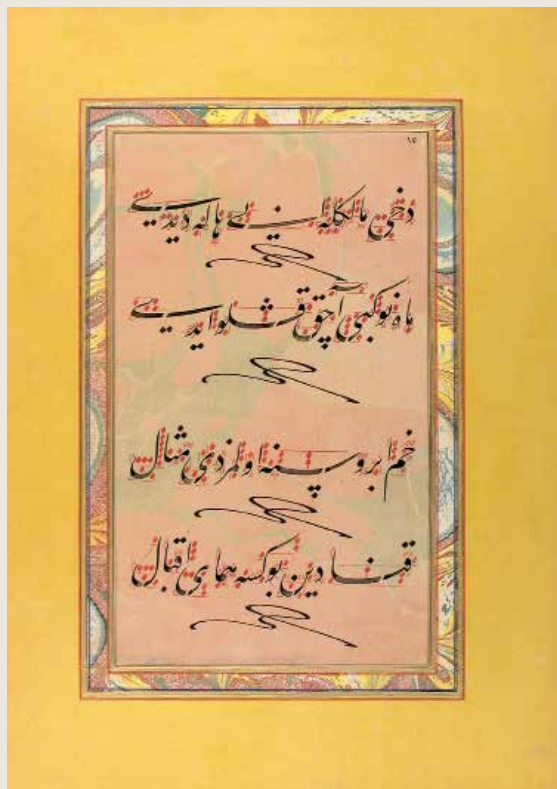
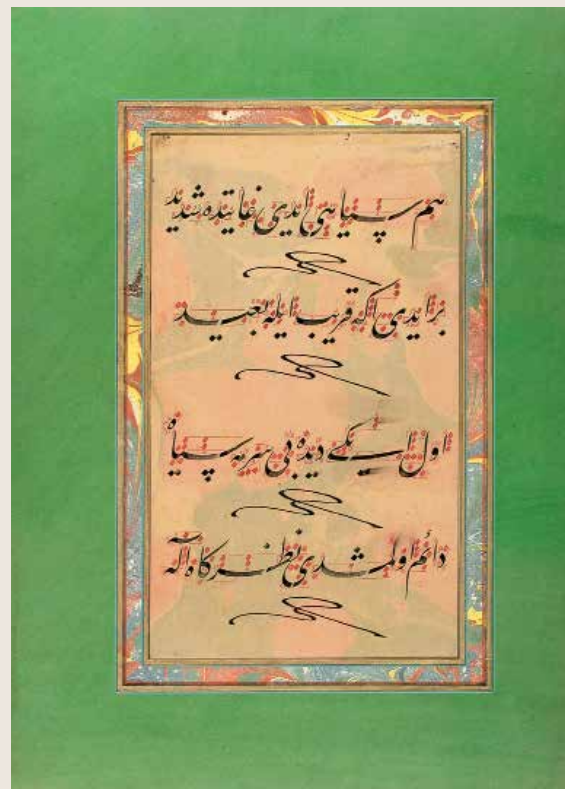
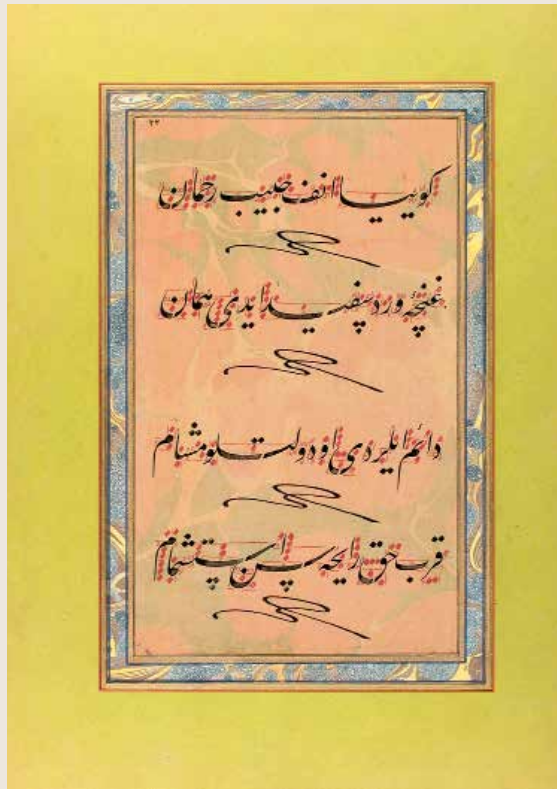
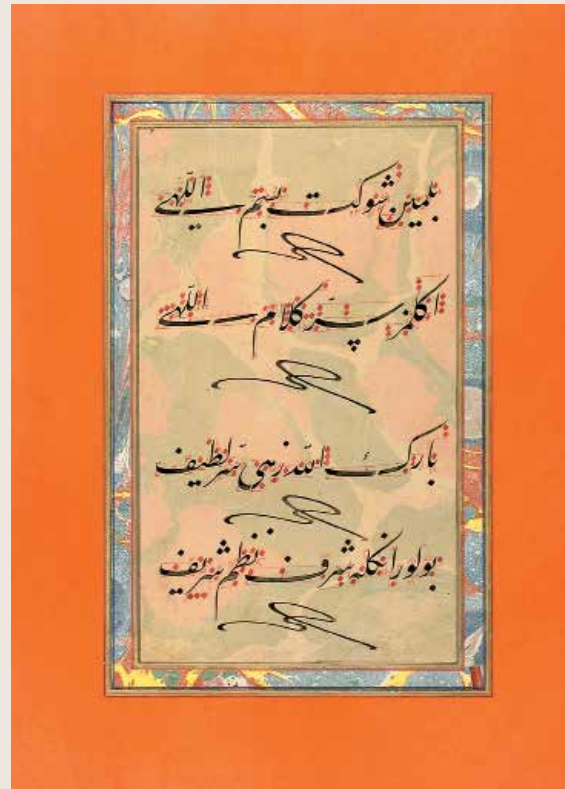
Ölçülü meşk murakkası

Murakka, seçilmiş metinlerin yazı alıştırmasının yapıldığı bir mürekkebat meşkidir.

Kâğıtlar açık yeşil ve pembe tonlarda ebrulu; turuncu, yeşil, sarı kâğıtlarla vassalelidir. Bu renkli kâğıtlar ile yazı alanlarını birleştiren ince altın cetvellerin ortasında renkli ebrulardan kalın bir pervaz vardır.

Meşk murakkalarında âdet olduğu üzere herhangi bir bezeme yapılmamıştır. Harfler kırmızı noktalarla ölçülendirilmiştir. Satır aralarında, üsluplaştırılmış *sa'y* (çalış) işaretleri bulunmaktadır. Hattat, diğer talik hattatlarının da meşk murakkalarında yaptığı gibi, kasıtlı olarak sulu bir mürekkeple yazarak öğrencilerinin kameş kalemin ve mürekkebin hareketlerini görmesini sağlamıştır.¹ Eseri 20. yüzyılın başına tarihlenmek mümkündür. Murakkanın, eski bir kalıp kullanılarak yapılan cildi 20. yüzyılın ilk yarısına tarihlenebilir. Cildin iç kapakları Mustafa Düzgünman'ın (ö. 1990) yaptığı kırmızı gelincik buketli ebru kâğıtla kaplıdır.

¹ Şevket Rado ve Uğur Derman bu meşikleri hattat Nazîfe (ö. 1913) atfetmiştir. Hattatın bu meşki, ünlü talik yazı ustası Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin (ö. 1849) yazdığı bir meşkten kopya ettiği tahmin edilmektedir (Derman 2002, 204-205).

11

Galatalı Ahmed Nailî'nin (ö. 1813) hattıyla
1222 / 1807-08 yılında istinsah edilmiştir

19 x 11,8 cm; 358 yaprak, nesih ve rika
hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
renkli boyalar, altın

—

SSM 100-0253

Yayın: Madrid 2007, 114-115; Sevilla 2008,
134-135

Kuran-ı Kerim nüshasının ketebe sayfası

Hattat Nailî yaşamı boyunca birçok Kuran ve dua kitabı istinsah etmiştir. Ketebe satırlarından, SSM'deki bu nadide eserin yazdığı 113. Kuran olduğunu öğreniyoruz.¹ Fatiha ve Bakara surelerini süsleyen serlevha tezhibin kenarları sivri dilimli enli pervazlı ve uzun kenarda üçgenimsi haşiyelidir. Altın ve lacivert zeminli alanlarda sık dizilmiş minicik pembe, beyaz, eflatun rozet çiçekler, üçgen haşiye içindeki yeşil renkli bulut ve dar pervazın kırmızı zeminli bölmeleri tezhibi ayrıcalıklı kılan özelliklerdir. Sure başları, sayfa kenarındaki hizb, cüz, secde, aşr gülleri de tezhiplidir. Kuran'ın sonunda hatim duası ve ketebe kaydı yer alır (y. 355a-357b). Arapça yazılmış uzun ketebe kaydı şöyledir: “Levha ve kalemi yaratan ve insana bilmediğini öğreten Allah’a hamdolsun. Bana Kuran’ı okumayı, onu istinsah etmeyi nasip ettiği için ona şükürler olsun. O kitaba hamd ile başladım, Allah’a sığınarak bitirdim. Salât ve selâm O’nun peygamberi, kıyamet gününün şefaatçisi (Hz.) Muhammed’e, idrak sahibi ailesine olsun. Bu, istinsah ettiğim 113. mushaf-ı şeriftir. Yüce Allah’a en çok muhtaç yazarlar arasında Nailî diye bilinen ve Galata’da –Allah burayı afet ve belalardan korusun– sakın el-Hac Ahmed tarafından iyi niyetle Allah’ın nimetlerine hamd, peygamberine, ailesine, tüm ashabına ve gönderilen peygamberlere salat ile izzet, saadet ve şeref sahibinin hicretinin 1222. senesinde istinsah edilmiştir. Allah bunu İstanbul’da [Beldetü’l-Tayyibet] ve Osmanlı İmparatorluğu’nda [Dârü’s-Saltanatı’l-‘Aliyye] rahmetine ve bol nimetlerine sebep kılsın. Allah, onun sahibinin talihini açık etsin. Yarabbi bu kitabın sahibini, müstensihini, okuyucusunu, ölmüş ya da yaşayan tüm inananları rahmetinle bağışla. Hamd âlemlerin rabbi içindir”. Ketebenin son satırlarının iki yanındaki tezhipli üçgen alanda, sağda içinde “Kaptan-ı Derya Gazi Hüseyin Paşa” yazılı, solda yazıları tam okunamayan birer madalyon vardır. Bu sayede Kuran’ın Kaptan-ı Derya Gazi Hüseyin Paşa’nın muhtemelen kız kardeşi için istinsah edildiği anlaşılır. Bu nadide Kuran’ın miklepli cildinin kestane rengi deri dış kapakları, ortada bir merkezden çıkan ve aletle yapılıp altınlanmıştır. İç kapaklara sarı renkte âharlı kâğıt kaplanmıştır. Kitabın yapraklarının birleştiği yere (baş-etek-ağız) halkârî süsler yapılmıştır.

¹ Ahmed Nailî'nin istinsahı olan tezhipli Kuran nüshaları için bkz. Derman 2010, 292-296; İstanbul 2010, 436-437; Karatay 1962, no.1476.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ
فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ الْمَظِينِ
وَلْيَقْضِ الْفِتْنَةَ وَأَكْلًا شَنِيعًا
إِنَّا كَالْعَصِ
وَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ الْمَظِينِ
وَلْيَقْضِ الْفِتْنَةَ وَأَكْلًا شَنِيعًا
إِنَّا كَالْعَصِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ
فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ الْمَظِينِ
وَلْيَقْضِ الْفِتْنَةَ وَأَكْلًا شَنِيعًا
إِنَّا كَالْعَصِ
وَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ الْمَظِينِ
وَلْيَقْضِ الْفِتْنَةَ وَأَكْلًا شَنِيعًا
إِنَّا كَالْعَصِ

12

19. yüzyıl

33 x 21,4 cm; talik hat, 17 kıt'a

Âharlı ve ebrulu kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

—

SSM 120-0379

Yayın: Taşkale ve Gündüz 2006, 21; New York 1998, 102-103; Paris 2000, 102-103; Berlin 2001, 102-103; Derman 2002, 148-149; Derman 2004, 126-127; Madrid 2007, 182-183; Sevilla 2008, 202-203.

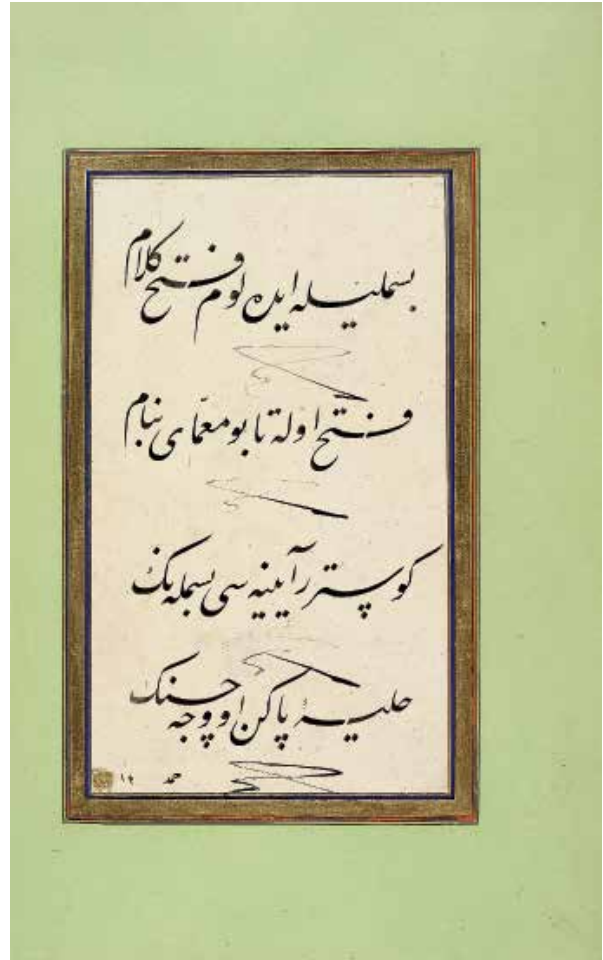
Kâğıtları damgalı meşk murakkası

Murakkada, düz, âharlı ve ebrulu renkli kâğıtlar üzerine talik harflerin ve hecelerin alıştırmasından oluşan müfredat meşki (1.-12. kıt'alar) ile bismelenin fazileti, Allah'ın büyüklüğü ve gücü, Hz. Muhammed'in vasıfları hakkındaki kısa metinlerden oluşan mürekkebat meşki (13.-17. kıt'alar) yer alır. Eserin 13. ve 14. kıt'alarında Hakanî Mehmed Bey'in (ö. 1606) 1007/1598 yılında yazdığı 716 beyitlik Türkçe *Hilye-i Hakanî*'den beyitler de vardır.¹ Kıt'aların yazılı olduğu kâğıtların alt köşeleri damgalıdır.² 12.-13. ve 15. kıt'alardaki, üzeri altın yaldızlanmış soğuk damga, 18. yüzyılın kâğıtçılarından Rifatî Efendi'ye aittir. 1.- 2. kıt'alarda ise Kadri isimli bir diğer kâğıt ustasının damgası okunmaktadır.³ Murakkanın son yaprağında (y. 10a), "Kadri" damgalı kâğıt üzerine 19. yüzyıl üslubunda, içinde çiçekleriyle büyükçe bir vazö resmedilmiştir.

¹ Uğur Derman, yaptığı karşılaştırmalar sonucunda bu eserin hattının üslup olarak hattat Arabzade Mehmed Sadullah Efendi'ye (ö. 1843) atfedilebileceğini öne sürmüştür (Derman 2002, 148).

² Kâğıtçıların talik hatla yazılmış kâğıtların köşelerine soğuk damga basmaları veya altın varak üzerine isimlerini yazmaları gelenek olduğundan, bu kâğıtlar talik hat kâğıdı diye bilinir (bkz. Özen 1985, 68).

³ Kadri Usta'nın soğuk damgayla basılmış imzasının bulunduğu bir diğer talik meşk ve damganın fotoğrafı için bkz. Acar 1999, 35. Bu ustanın, Uğur Derman'ın bahsettiği (Derman 2002, 124), Yesari Mehmed Esad Efendi'nin kapısında oturarak onun öğrencilerine meşk kâğıdı satan Kadri usta olma ihtimali, bu murakkanın Yesari Mehmed Esad Efendi'nin öğrencilerinden biri tarafından yazılmış olduğunu destekler. Bu da muhtemelen Arabzade Mehmed Sadullah Efendi olmalıdır.

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

ص ص ص ص ص

مق مکنت مل مم سم

من مود مس ملا می

ما سب سچ سد

مر منر مش

کع کف کق کلکت

کل کم کن کو که کلا کی کے

ما موب مج مد مر منر

مش مش مص مط مع

13

Yedikuleli Seyyid Abdullah
hattıyla 1108 / 1696-97 yılında
istinsah edilmiştir

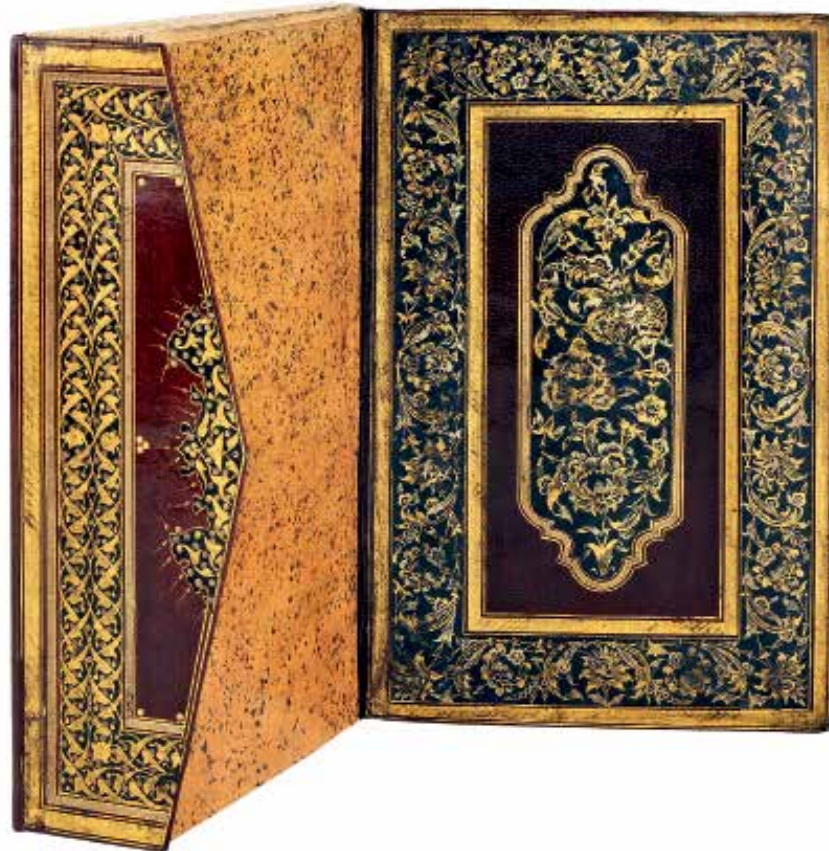
18,7 x 12 cm; 59 yaprak, nesih hat,
sayfada 8 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep ve
altın

—
SSM 101-0303
Yayınlanmamıştır

En'am-ı Şerif'in deri cildi, iç kapakları ve simefşanlı yan kâğıdı

Eserin miklepli cildinin kestane rengi deri dış kapakları salbekli, orta kısmı geniş, dar ve uzun şemseli ve enli pervazlıdır. Şemse ve pervazın içi altınlanmış rumilerle doldurulmuştur. Cildin iç kapaklarının orta alanı vişne rengi deridir. Bu kısımda siyah deri zemine fırçayla çalışılmış, altınla boyanmış saz üslubunda bezemeli uzun bir şemse vardır. Saz üslubundaki bezeme siyah deri zeminli enli pervazın içine de yapılmıştır. Tarçinî renk âharlı yan kâğıdı kararmış simefşanlıdır. Toz altının veya gümüşün jelatinli suyla karıştırılarak fırçayla veya elek üstünden âharlı kâğıda püskürtülmesiyle yapılan süsleme çeşidi olan sim-zerefşan değerli elyazma kitapların sayfalarını süslemiştir. Sim-zerefşanla süslü çeşitli renklerdeki âharlı veya ebrulu kâğıtlar yazının zemininde ve sayfa kenarlarında veya nadiren yan kâğıtlarında kullanılmıştır. En'am, Yasin, Duhan, Fetih, Rahman ve Vakia surelerini içeren kitap zer-ender-zer unvan tezhiplidir, sayfa kenarları halkârîdir.¹ Hafız Osman'dan icazet alan Seyyid Abdullah, Sultan III. Ahmed'den (h. 1703-1731) himaye gördü ve sarayın hat muallimliğine getirildi. 1124/1712 yılında istinsah ettiği Kuran nüshası, tezhipleriyle olduğu kadar murassa cildiyle de göz kamaştırır.²

¹ Hattatın SSM'deki diğer eserleri için bkz. kat. no. 71, 178, 180 ve SSM 120-0392, 120-0338; 110-0430; 190-0439.

² İÜK.A.6543; Derman 2010, 212-219.

14

Nakşî, 1720 civarı

29 x 18,5 cm; nestalik hat

Halkârî bezemeli ve Âharlı kâğıt üzerine
altın

—

SSM 110-0237

Yayınlanmamıştır

Kâğıt oyma kıt'a

Hız. Ali'nin Allah'ı yücelten ve O'ndan af dileyen Arapça sözleri nestalik hatla kâğıttan oyularak hazırlanmış (erkek oyma), harfler altınlanmış ve koyu krem rengi kâğıda mailen yedi, üç kenarda yatay birer satır olmak üzere yapıştırılmıştır (18,2 x 8cm).¹ Bu yazının etrafına üzeri halkârî bezemeli mavi ve krem rengi kâğıtla vassale yapılarak pervazlar oluşturulmuştur. Kökeni 5. yüzyıla, Çin'e uzanan kâğıt oyma (katı'), İslam sanatında 14. yüzyılın ikinci yarısında Memluk, daha sonra Timurî ve Türkmen sanatçılar tarafından son derece sanatlı biçimlerde uygulanmıştır. 16. yüzyıldan başlayarak Osmanlı ve Safevî sanatçıları zengin kâğıt oyma eserler yaratmışlar, Cumhuriyet Türkiye'sinde de bu sanat ilgi görmüş, çağdaş uygulamaları yapılmıştır.² Sakıp Sabancı Müzesi'ndeki eserine "katı' Nakşî" imzasını koyan sanatçının 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın ilk yarısı arasında hazırladığı kâğıt oyma kıt'alar, yer yer kesme minicik çiçek ve dallarla da süslüdür.³

1 Hz. Ali'nin yüz sözünü içeren ve *Sad Kelime-i Ali* başlığıyla istinsah edilmiş yazmalar arasında sanatlı olanlarının en ünlüsü harfleri oyma olarak 1470 civarında, muhtemelen Batı İran'da hazırlanan kopyadır (TIEM. no. 2474; Roxburgh 2004, 167-169). Hz. Ali'ye atfedilen bir şiiri Meşhed'de 945/1538 yılında Abdülvahhab el-Hüseynî nestalik hatla oyma olarak hazırlamıştır (Karatay 1969, no. 8484). Hz. Ali'nin sözlerinin oyma tekniğiyle hazırlanmasının bir kerametinin olup olmadığı bilinmiyor, ama bu tür metinlere oyma ustalarının ilgi duyduğu aşîkârdır; nitekim el-Busirî'nin yazdığı Hz. Peygamber'e methiye de 773/1371-72 yılında bir Memluk kâğıt oyma sanatçısı tarafından hazırlanmıştır (İSK. Ayasofya 4170; Mesare 1991, res. 42-43).

2 İslam dünyasında kâğıt oyma işleriyle ilgili bkz. Çağman 2012.

3 Rogers 1995, 265; Safwat 1996, 196.

15

20. yüzyıl başı
16 x 22 cm
—
SSM 100-0437
Yayınlanmamıştır

Ebrulu kâğıt

Kitreli su yüzeyine serpilmiş ve ince bir telle şekil verilmiş renkli, toz boyalara kâğıdın bir yüzünün temas ettirilerek su yüzündeki şekillerin kâğıt üzerine geçirilmesiyle oluşturulan ebru, geleneksel bir kâğıt süsleme sanatıdır. Ebru kâğıtlar, İslam kitap sanatında, yazı ve tasvirlerle pervaz veya güzel yazılara zemin oluşturmak üzere kullanılmıştır. Osmanlı ebrularının bilinen ilk örnekleri 16. yüzyılın ilk yarısındanıdır.¹ Sergideki ebru, ayetlerin (En'am: 20-24) yazılı olduğu bir sayfanın arkasına yapıştırılmış, pembe, mavi ve beyaz renklerin hâkim olduğu "zerefşanlı şal ebru"dur.²

¹ TSMK. E.H. 2851, Washington 1987, 60.

² Zerefşanlı ebruların sanatı örnekleri 1540 civarına tarihlenen bir amme cüzünün sayfa kenarında görülür (TSMK. E.H. 266, Çağman ve Aksoy 1998, 54-55).

16

Eyüplü Hafız Osman Efendi (ö. 1781)
tarafından 1169 / 1755-56 yılında istinsah
edilmiştir

20 x 11,3 cm; 14 yaprak, nestalik hat,
sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 190-0331

Yayınlanmamıştır

Bedir Risalesi'nin ebru cildi

Bedir savaşına katılanların isimlerinin zikredildiği ve faziletlerinin anlatıldığı kitabın cildi, 20. yüzyılda geçirdiği bir onarım sırasında kumlu hatip ebrusu ile çaharkûşe olarak miklepsiz şekilde hazırlanmıştır. Ebru kâğıt, 19. yüzyıldan itibaren cilt onarımları sırasında tercih edilen bir malzemedir; iç ve dış cilt kapaklarının yanı sıra mikleplerin üzeri de ebru kâğıtla kaplanmıştır.¹ Kitabın yan kâğıtlarından birinin üzerinde "1182 senesinde Seyyid Muhammed b. Hasan'ın mülkiyetine geçmiştir" şeklindeki aidiyet kaydı ve aynı kişinin ismini taşıyan sekizgen bir mühür vardır.

¹ Ebru ciltler burada görüldüğü gibi sade bırakılsa da, ebru kâğıt üzerine gömme deri şemse ve köşebentli örnekler de vardır (Özen 1998, 29-30, 91).

17

Şiraz, 1580 civarı

19,3 x 12,4 cm; 236 yaprak, nesih ve rıka hat, sayfada 17 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar, altın

—

SSM 100-0278

Yayın: New York 1998, 56; Paris 2000, 56; Berlin 2001, 56; Derman 2002, 52-55; Derman 2004, 66.

Kuran-ı Kerim nüshasının zahriye tezhibi

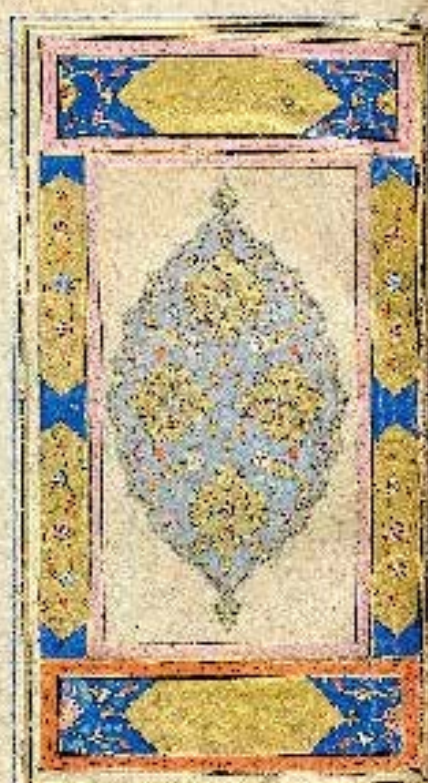
Sanatlı yazma kitaplarda genelde ilk iki yaprakta, bazen birinci yaprağın a yüzünde oval, dairevi, yıldız biçimi veya daha farklı tasarımlarla yapılmış süslemeli sayfalar vardır. Bu süslemelerin orta alanına çoğu kez kitabın, yazarının ismi, kitabın kim için hazırlandığı, kitap bir Kuran ise bir ayet yazılır. Bu orta alan tamamen tezhiplendiği gibi boş da bırakılabilir. İşte bu sayfalara zahriye adı verilir. Buradaki zahriye yapraklarında (y. 1b-2a) ortada etrafı minik çiçeklerle halkâri ve mavi renkli rumi tığlarla çevrili, salbekli ve sekiz kollu bir şemse ile köşebentler vardır. Şemsenin ortasına altın zemine beyaz rıka hatla “De ki: Yemin ederim eğer insanlar ve cinler Kuran’ın benzerini getirmek üzere toplansalar, birbirlerine arka çıksalar da bir mislini getiremezler” ayeti (İsra: 88) yazılmıştır. Tezhibin temel renkleri altın, lacivert ve turuncudur. Kuran’ın Fatiha ve Bakara sureleri geleneğe uygun olarak haşiyeli enli pervazlı serlevha tezhiplidir (y. 2b-3a). Kitabın sayfa kenarındaki gülleri, sure başları da tezhiplidir. Cüz, hizb, aşr, secde işaretleri altın rıka hatla sayfa kenarına yazılmıştır. Yaprak 235b’de unvan tezhibinin altına rıka hatla, Esadullah Kirmanî’nin talebesi Ahmed el-Karahisarî’nin hattıyla 948/1541-42’de istinsah edildiği yazılıdır. Bu satırların altındaki alana altın ve lacivert zeminli, bulut ve rumi motifli levha tezhip yapılmıştır. Aynı sayfanın kenarında siyah mürekkeple yazılıp sonra silinmiş notların izleri seçilmektedir. Etrafı pervazlı, mavi zeminli oval şemseli bir diğer levha tezhip de yaprak 236a’da yer alır. Kitabın 1b - 235a arasındaki tezhipleri incelendiğinde, Safevi döneminde 1580’lerde Şiraz’da istinsah edilen eserlerin tezhipleriyle benzer oldukları görülür.¹ Zahriye tezhibinin ortasına İsra suresinden 88. ayetin yazılması da 16. yüzyılda Safevi döneminde Şiraz’da istinsah edilen Kuran nüshalarında yaygındır.² Yaprak 1b-3a arasındaki tezhiplerde görüleceği gibi, Safevi üslubundaki tezhipli yaprakların 2 cm kadar kesilmiş olduğu anlaşılır. Halbuki 235b-236a yapraklarındaki tezhipte böyle bir kesinti görülmediği gibi üslubu da diğerlerinden çok farklıdır; 16. yüzyıl Osmanlı tezhip üslubunun 20. yüzyıl başlarındaki bir uygulaması gibidir. Miklepli vişne çürüğü deri cildin dışı bulutlar, rumiler, hatayilerle kalıpla bezemeli yaldız gömme şemseli ve köşebentlidir. Miklebi ve sertabı yenilenmiş, bu yenileme sırasında eski sertaba ait “Masun ve mahfuz bir kitaptır. O’na yalnız pak olanlar dokunabilir” ayetlerinin (Vakıa: 78-79) kalıpla yazılı olduğu kartuş korunmuştur. Onarımda iç kapaklara kestane rengi sade deri kaplanmış olmalıdır. Cildin dış kapaklarının 16. yüzyıl sonlarına ait olduğu söylenebilir. Safevi döneminde 1580 civarında Şiraz’da istinsah edilip tezhiplen ve muhtemelen ciltlenen bu Kuran nüshası bir şekilde İstanbul’a ulaşmış olmalıdır. Cildi yıprandığı veya kaybolduğu için kitabın yeni sahibi muhtemelen 20. yüzyıl başlarında usta bir hattata ketebe kaydını yazdırmıştır. Ayrıca, kitabın değerini artırmak üzere son iki yaprağını dönemin üstat bir müzehhibine süsletmiş, sonra da ciltletmiş olmalıdır. Mücellit kitabın sayfalarını muhtemelen cilde uydurmak için kesmek zorunda kalmıştır.

¹ Uluç 2006, res. 176-79; İstanbul 2010, 319-321, 326-335.

² İstanbul 2010, 108.

18

16. yüzyıl ortaları

27 x 17,5 cm; 349 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç mürekkebi, renkli boyalar ve altın

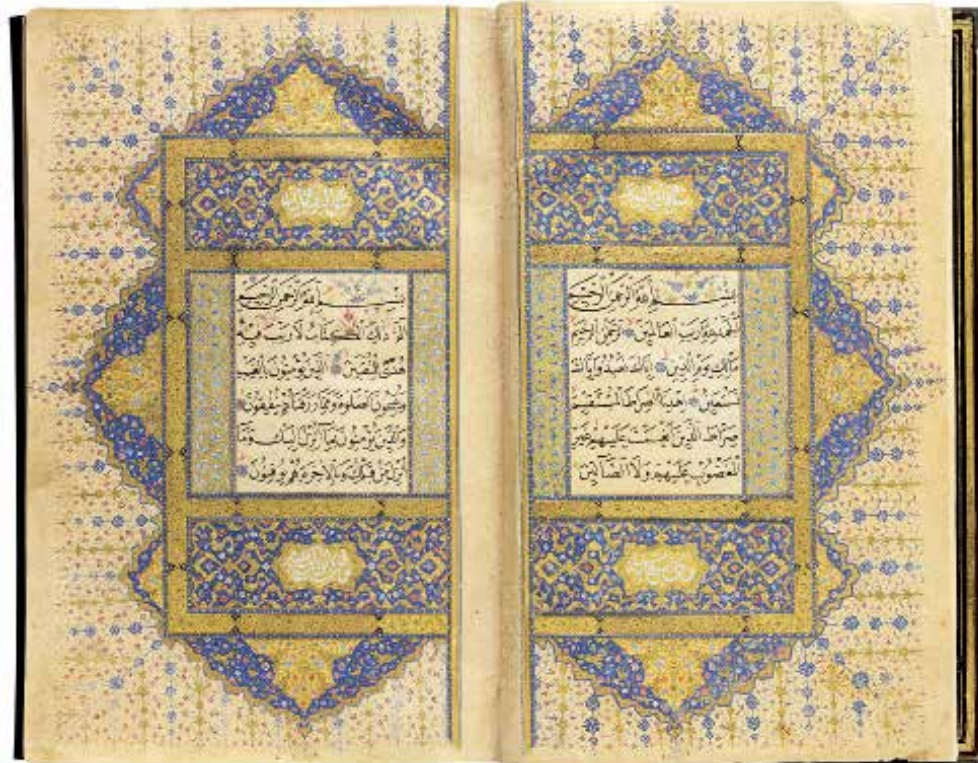
—

SSM 100-0056

Yayın: New York 1998, 54-55; Paris 2000, 54-55; Berlin 2001, 54-55; Derman 2002, 56-57; Derman 2004, 64-65; Madrid 2007, 88-89; Sevilla 2008, 108-109

Kuran-ı Kerim nüshasının serlevha tezhibi

Kuran'ın ilk suresi Fatiha'nın tamamını ve ikinci sure Bakara'nın ilk dört ayetinin serlevha tezhibi, salbekli yarım şemse tasarımlı haşiyelidir. Haşiyelerden sayfa kenarlarına uzanan lacivert ve altın yıldız tığların arasındaki boşluklar küçük kırmızı karanfillerle doldurulmuştur. Lacivert zemini pembe, beyaz, mavi küçük çiçekler ve altın rumilerle bezenmiş haşiyelerin ortasındaki altın yıldızlı yarım şemseler pembe ve mavi çiçekli dallarla; yazı alanının altındaki ve üstündeki yatay bölmeler lacivert zemin üzerine altın yıldız düğümlü bulutlar ve aralarına serpiştirilmiş minik çiçeklerle; yazı alanının iki yanındaki dikey bölmeler altın yıldız üzerine mavi rumilerle bezenmiştir. Sure başları, sayfa kenarındaki hizb, cüz ve aşr gülleri de tezhiplidir. Tezhiplerin tasarımı ve üslubu, Kanuni Sultan Süleyman döneminin (h. 1520-1566) ünlü saray müzehhibi, 16. yüzyıl ortalarında ün kazanmış Kara Memi'nin üslubunu yansıtır.¹ Ketebe kaydı bulunmayan eseri, yazı ve tezhip özelliklerine göre 16. yüzyılın ortalarına tarihlenmek mümkündür. Kitabın miklepli, koyu kahverengi deri cildi 20. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

¹ Bu eserin serlevha tasarımı, 16. yüzyıl ortalarına tarihlenen eserlerde sık sık kullanılmıştır; bkz. PLM, 6261 (İstanbul 2008, 89), TSM E.H.416 (Çağman ve Aksoy 1998, 56-57), TIEM 2191 (Washington 1987, n. 6; Londra, 1988, n. 12; İstanbul 1993, 224), İSK, Ayasofya 3296 (yayınlanmamıştır) ve İSK, Hekimoğlu Ali Paşa 779 (yayınlanmamıştır).

19

Ömer b. el-Hac İsmail (ö. 1686) hattıyla
1063 / 1652-53 yılında istinsah edilmiştir

26 x 14,7 cm; 417 yaprak, nesih ve rika
hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
altın, renkli boyalar

—

SSM 100-0041

Yayın: Derman 2002, 79; Madrid 2007,
92-93; Sevilla 2008, 112-113; Derman
2010, 123

Kuran-ı Kerim nüshasının serlevha tezhibi

Serlevha tezhibinde, ortada satır araları altın Fatih ve Bakara suresi yer alır. Enli pervazı uzun kenarda haşiyelidir; sure metninin dört tarafını yatay enli ve dikey dar tezhipli bölmeler çevreler. İri mavi hatayiler enli pervazı çepeçevre kuşatır. Farklı tonda altın ve lacivert ağırlıklı bu tür serlevha tezhibi İslam dünyasında hazırlanan sanatlı Kuran nüshalarında genelde 15. yüzyıldan başlayarak sürekli kullanılmıştır. Sure başları unvan tezhiplidir. Sayfa kenarlarında, özenle tasarlanan Kuran nüshalarında okumayı kolaylaştıran hizip, aşr, cüz yerlerini gösteren ve “gül” denen geleneksel süslemelere yer verilmemiş, bu yerler altın rika hatla yazılarak gösterilmiştir. Ünlü hattat Suyolcuzade Mustafa Eyyubî’nin öğrencisi olan Ömer b. İsmail, bu Kuran’ın ketebesinde babasının Erzurum hazinesinin muhasibi (y. 417b) olduğunu belirtir. Aynı hattatın SSM’de bir Kuran nüshası daha vardır (SSM 100-0177). Miklepli, dış kapakları vişne rengi deri cildin üzeri derin gömme, yaldızlı, iki yanda şişkin oval şemseli, köşebentli ve pervazlıdır. Vişneçürüğü rengindeki deri iç kapakları ise gömme yaldız salbekli şemselidir. Cilt özgündür, sertabı yenilenmiştir. Sertab üzerindeki gömme kartuş içine kalıpla “Masun ve mahfuz bir kitaptır. O’na yalnız pak olanlar dokunabilir” ayetleri (Vakıa suresi: 78-79) yazılmıştır.

20

Mehmed Şevki (ö. 1887)
hattıyla 1279 / 1862-63 yılında istinsah
edilmiştir

Müzehhibi: Hüseyin

19,7 x 12 cm; 343 yaprak, nesih ve rıka
hat, sayfada 15 satır

Âharlı krem rengi kâğıt, siyah, kırmızı,
üstübeç mürekkebi, renkli boyalar, altın
—

SSM 100-0057

Yayın: New York 1998, 124; Paris 2000,
124; Berlin 2001, 124; Derman 2002, 177;
Derman 2004, 157; Madrid 2007, 122-123;
Sevilla 2008, 142-143

Kuran-ı Kerim nüshasının serlevha tezhibi

Fatiha suresi ile Bakara suresinin ilk dört ayeti serlevha tezhiplidir (y. 1b-2a). Bu yapraklarda satır araları altınlı, dar pervazlar altın zencireklidir; enli yatay bölmeler lacivert zemine altın çiçeklerle tezhiplidir. Yuvarlak dilimli haşiyeli enli pervazda hâkim bezeme lacivert zemine altınlı minik rozet çiçeklerdir. Tezhibin bütününde lacivert ve altının yanı sıra öne çıkan renk, fıstık yeşili ve sayfa kenarına sıvama sürülen yeşil tonundaki altındır. Sure başları, ketebe sayfasının üçgen boşlukları ve sayfa kenarlarındaki güller de tezhiplidir. Sadece aşr yerleri kırmızıyla sayfa kenarına yazılarak işaretlenmiştir. Yaprak 343a'da altın enli cetvel içine sarı ve yeşil tonunda altınla renklenmiş vazo ile gelincik, gül ve tomurcuklar yapılmıştır. Yaprak 341a-342a'daki hatim duasının sonunda başlık tezhibin içinde (y. 342a) müzehhibin ismi (*Zehhebehu el-Hac Hüseyin*) yazılıdır. Rıka hatla Arapça yazılan ketebe (y. 342b) şöyledir: “Ragıp Paşa Kütüphanesi hafız-ı kütübü, es-Seyyid Mehmed Hulusi'nin öğrencilerinden es-Seyyid Mehmed Şevki tarafından Allah'ın bol nimetlerine hamd, O'nun peygamberi Muhammed'e, ailesine, tüm ashabına, tüm gönderilen peygamberlere salavat ile 1279 senesinde istinsah edilmiştir. Allahuteala bu eseri mübarek şehir-i saltanatın merkezinde rahmetine sebep kılsın. Allah bu memleketi musibetlerden ve belalardan korusun. Allahım, onları, anne, babalarını hocalarını bu kitabı okuyanları, bize hayırla dua edenleri, tüm ölmüş ve yaşayan Müslümanları rahmetinle bağışla.”¹ Yaprakların birleşme yeri altınlı yapraklarla süslüdür. Miklepli cildinin kestane rengi deri dış kapakları ortada etrafı yapraklarla çevrili oval madalyondan tüm cilt yüzeyine dağılan uzun ince yapraklar ve kurdeleyle bağlanmış buketlerle bezenmiştir; bezemeler aletle yapılmış, sarı ve yeşil tonunda altınlanmıştır. Yeşil deri iç kapakların ortasına içi zerefşanlı dikdörtgen bir pano yapılmıştır. Cilt özgündür.

¹ SSM'deki 190-0319 envanter numaralı eserin hattatı Mehmed Hulusi de Ragıp Paşa Kütüphanesinin baş sorumlusuydu.

21

Müzehhip, mücellit Ağa Muhammed b. el-merhum Ziyaeddin el-Merağî hattıyla 1087 / 1676-77 yılında istinsah edilmiştir

Safevi ve Kaçar dönemi, İran

15,8 x 10 cm; 229 yaprak, nesih, sülüs, rıka hat, sayfada 18 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, mavi ve kırmızı mürekkep, renkli boyalar ve altın

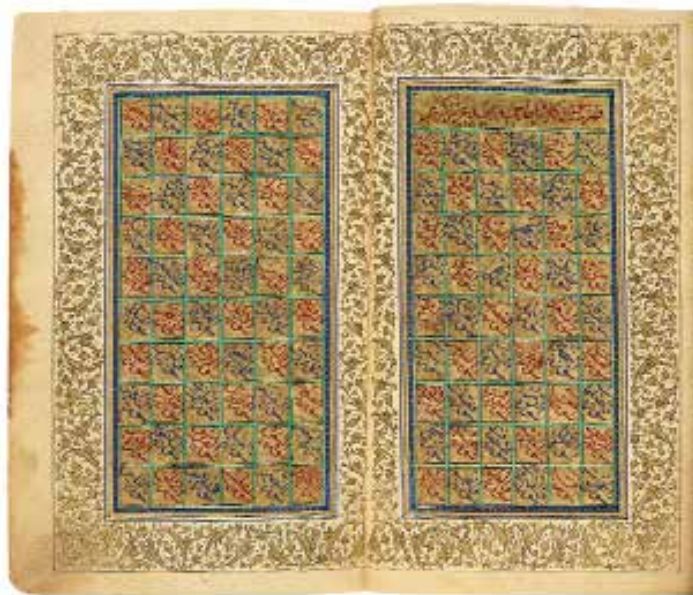
SSM 100-0175

Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim'in serlevha tezhibi

Kuran mavi-kırmızı mürekkeple ve rıka hatla altın zeminde küçük kare bölmelere yazılmış fihristle başlar (y. 1b-2a). Fihristin enli pervazının içi altınlı dallar üzerinde sıralanmış iri yapraklarla ve küçük çiçeklerle halkârî bezenmiştir. Yaprak 2b-3a'da pervazları tezhipli salbekli şemse şeklinde tasarlanmış zahriye vardır. Şemse içine altın zemine kırmızı mürekkeple ve rıka hatla Arapça "Ey Allah'ım! İndirdiğin ve vahyolunan Kuran hakkı için. Ya Rab! Benim ona yönelişimi artır, onu gözüme nur, sadırına şifa eyle. Kuran benim kederimi, gamımı ve üzüntümü gidersin. Ey Allah'ım! Dilimi onunla süsle, yüzümü onunla nurlandır. Vücudumu onunla kuvvetlendir, mîzanımı onunla ağırlaştır. Gece ve gündüz sana itaat etmeyi sağlayacak gerçek tilâveti lutfet. Beni, Hz. Peygamber ve seçkin ailesiyle birlikte haşret" yazılıdır. Şemsenin dışındaki alanda altınla renklendirilmiş, içi rumi ve küçük çiçeklerle dolu köşebentler, dallar, iri yapraklar ve hatayiler yer alır. Sayfa kenarındaki enli pervazın içi altın sarmal dallar, hatayiler ve yapraklarla halkâr bezemelidir.¹ Fatiha ve Bakara sureleri serlevha tezhiplidir (y. 3b-4a). Sayfanın üst kısmında soğanvari bir kubbeği andıran tezhipli başlık vardır. Bu motifin içi, ortada rumilerle dolu dilimli oval bir şemse, bunun dışında, altın zemine açık pembe ve mavi renklerle gölgeli boyanmış iri hatayiler ve lacivert zemine minicik çiçeklerle bezenmiştir. İlk iki surenin etrafındaki yatay ve dikey dikdörtgenlerin içi altınlı, kimi zaman lacivert rumilerle bezenmiştir. Serlevha tezhibin orta alanını üç yönden çeviren enli pervazın içine altınlı ve yer yer lacivert rumilerle süslü madalyonlar yerleştirilmiştir.² 5b-6a yapraklarının enli pervazı halkârî, satır araları önceki iki yaprakta olduğu gibi altınlıdır. Sayfa kenarındaki hizb, nısf ve cüz işaretleri ve sure başları lacivert zemine altın dallarla süslenmiş, sure isimleri altın sülüsle yazılmıştır.

Kitabın sayfa kenarları vassalelidir. 3b-4b yaprakları arasında metin açık krem rengi âharlı kâğıda yazılırken, y. 5a ve sonrasında açık kestane renk kâğıda yazılmıştır. Kuran'ın bütününde sayfa kenarlarının koyu krem rengi âharlı kâğıdı kullanılmıştır. 3b-4b yaprakları dışındaki satırlarda secâvend alâmetleri kırmızı mürekkeple yazılıdır. Ortası kırmızı altın duraklar y. 3b-4b arasında satırın biraz üstündeki dar

¹ Benzer tasarımı zahriye tezhibi için bkz. Bayani, Contadini ve Stanley 1999, 151.

² Benzer tasarım 19. yüzyıl ortasına tarihlenen Sadî'nin *Külliyat*'ının serlevha tezhibinde görülür (Soudavar 1992, no. 161a,b).

سورة النمل الكافية

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم
مالك يوم الدين اياك نعبد و
اياك نستعين اهدنا الصراط
الستقيم صراط الذين انعمت عليهم
غير المغضوب عليهم ولا الضالين

لا اله الا الله

alandaki yer alırken, diğer yapraklarda satırların arasındaki muntazam bölümlerdedir. Kitabın ön yan kâğıdında, talik hatla Farsça “26’da tamamlandı” sözleri yer alır. Yaprak 229a’da sayfa kenarına şikeste talik hatla Farsça, “Yüce Allah’ın bu kitabı Hz. Peygamber’in hicretinden sonra 1290 yılının mübarek Ramazan ayının 19. günü, değersiz ve suçu çok kulunun eline geçti” satırları ve 19 Ramazan 1290/10 Kasım 1873 tarihi yazılmış, Arapça “Ey yüce arşın sahibi” sözünü içeren 1290/1873-74 tarihli oval bir mühür basılmıştır.

Miklepsiz deri cildin siyah dış kapakları gömme salbekli şemse ve köşebentlidir. Şemse ve köşebentlerin içini süsleyen motifler yıpranmıştır. Ancak mevcut izlerden bu bezemelerin rugani teknikle yapıldığı anlaşılmaktadır. İç kapaklar vişne rengi sade deriyle kaplıdır.

Ketebede yazılı olduğu üzere, Kuran’ın kâtibi, müzehhibi, mücellidi Ağa Muhammed b. el- merhum Ziyaeddin el-Merağî’dir. Kitap, farklı renklerdeki kâğıdı, süsleme özellikleri, cildi, mühür ve sayfa kenarına yazılan notlarla birlikte değerlendirilerek incelendiğinde, süslemelerinin ve cildinin ketebede yazılı olduğu gibi 1676 yılında yapılmadığı, Kuran’ın açık kestane renk kâğıda 1676 yılında İran’da Safeviler döneminde (1501-1722) istinsah edildiği, ancak kâtip Ağa Muhammed’in yaptığı tezhiplerin ve cildin yok olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen 19. yüzyıl ortalarında eksik durumdaki kitabın ilk yaprakları tezhiplenmiş (y. 1b-4a), halkârî yapılmış, Fatiha suresinin tamamı, Bakara suresinin ilk ayetleri (y. 3b-4b) yazılmış, sayfa kenarları vassale yapılarak yenilendikten sonra, tezhipli hizb, nısf ve cüz işaretleri sayfa kenarına yerleştirilmiş ve sure başı tezhipleri, sure isimleri yazılmış olmalıdır. Ketebe sayfasındaki mühürden ve sayfa kenarına yazılan nottan kitabın yenileme işlerinin 1873’ten önce yapıldığı bellidir. Kuran nüshasının ilk sayfalarındaki tezhiplerin üslup özelliğine ve sayfa kenarlarının halkârî süslemeye dayanarak, kitabın İran’da Kaçar döneminde (1779-1924), 19. yüzyılın ortalarında muhtemelen Tahran’da veya Şiraz’da yapıldığı, eserin cildinin de 20. yüzyılda yenilendiği söylenebilir. Benzer hayat hikâyesine sahip Kuran nüshaları Londra Khalili koleksiyonundadır.³ Bu Kuran nüshaları SSM Kuran’ı gibi 17. yüzyılda istinsah edilmiş, ancak M. Bayani’nin işaret ettiği gibi bir süre sonra metnin dar pervazlarında kullanılan altına katılan yeşil boya pervaz kısmını kestiği için sayfa kenarları dökülmüştür. 18. yüzyılda Kaçar döneminde sayfa kenarları vassale yapılarak yenilenmiş, Kaçar dönemi üslubunda tezhip de yapılmıştır.⁴ Yeni sayfa kenarları yapılırken kitabın ölçüsünde değişiklik olduğu için çoğu kez eski cilt de kullanılmamış, kitaplara Kaçar üslubunda yeni cilt geçirilmiştir. Burada sergilenen Kuran nüshası da Kaçar döneminde Şiraz veya Tahran’daki bu yenileme etkinliğinin günümüze ulaşan nadide bir ürünüdür.

³ Bayani, Contadini ve Stanley 1999, 132-151.

⁴ Bayani, Contadini ve Stanley 1999, 151.

22

Mustafa Vâsîf (ö. 1853) tarafından 1840 yılı civarında istinsah edilmiştir

22,3 x 16 cm; 18 yaprak, nesih hat, farklı satırlar

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, altın —

SSM 190-0410

Yayın: İstanbul 2007a, 62; Madrid 2007, 78-79; Sevilla 2008, 98-99.

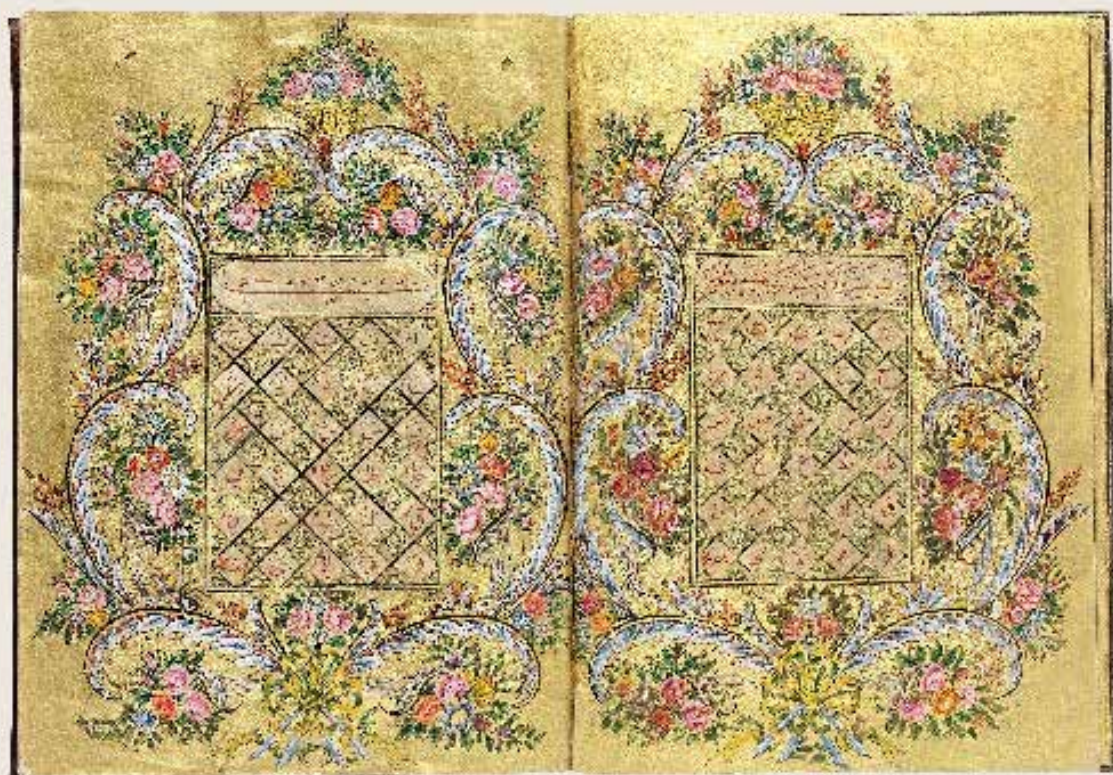
Elif-Ba Cüzünün serlevha tezhibi

Çocukların okuma yazma öğrenmesi için hazırlanan kitaplara Elif-Ba cüzü adı verilir. Elif-Ba cüzleri alfabe sayfasıyla başlar (y. 1b-2a). Alfabe şeması, baklava formundaki boşluklara lal mürekkeple yazılan harflerden meydana gelir. Sağ sayfadaki harf panosunun üzerindeki yatay şeritte, sade bir kartuş içinde “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Ey Rabbim işimi kolaylaştır, zorlaştırma ve hayırlı bir sonuca erdir” sözü (y. 1b), sol sayfadaki yatay şeritte ise, lal mürekkeple imla işaretleri yer alır (y. 2a). Bu bölümü harflerin birleşme biçimlerinin gösterildiği tablolar (y. 2b-16a), bu egzersiz tablolarını da dualardan oluşan metinler izler (16b-18a). Duaların lal mürekkebiyle başlayarak siyah mürekkeple devam etmesi ve son satırlarının sure başı gibi tezhipli kartuşlar içine alınması dikkat çekicidir. Kitabın serlevhası sıvama altın zemin üzerinde hançeri yapraklar, vazodan fışkıran buketler, içi güllerle dopdolu sepetler, kurdelelerle tezhiplidir (y. 1b-2a). Eserin ilk ve son yaprakları sarı ve yeşil tonunda sıvama altınlanmış, bu sayfaların etrafı pervazlarla çevrili orta kısmına içinde gül buketleri olan birer vazo yerleştirilmiştir (y. 1a, 18b). Sayfa kenarları halkârîdir. Kitabın zengin süslemelere sahip olması ve dönemin ünlü hattatlarından Mustafa İzzet Efendi’nin (ö. 1876) de hocası olan hattat Mustafa Vâsîf’in kaleminden çıkması, eserin hanedan mensuplarından birinin çocuğu için hazırlandığını gösterir. Nitekim böyle bir Elif-Ba nüshasının Refia sultan için hazırlandığını biliyoruz.¹ Kimin için hazırlandığı bilinmeyen, ancak SSM nüshasını tezhiplayen müzehhibin elinden çıktığına şüphe olmayan bir başka nüsha da saray kütüphanesindedir.² Kitabın miklepli, vişneçürüğü rengi deri dış kapaklarının üzerinde, içi kalıpla 15. yüzyıl üslubunda çiçeklerle bezenmiş kestane rengi deriden oval bir şemse vardır. Şemse dışındaki alana fırçayla altın ve simle boyanmış uzun hançeri yapraklar, dallar üzerinde irili ufaklı çiçekler yapılmıştır.³ İç kapaklar sade siyah deriyle kaplanmış, altınla cetvellenmiştir. Cilt 20. yüzyılda yapılan onarımda değişikliğe uğramıştır.

¹ TSMK.E.H.437 (İstanbul 1993, 211; Brüksel 2005, 275).

² TSMK.E.H.435 (Tanındı 2003b, 891); benzer tasarımı olan bir diğer Elif-Ba nüshası için bkz. Wright 2009, 81. Diğer örnekler için bkz. Demiriz 2005, 233, 245, 255-256.

³ Benzer tasarım kat. no. 29’daki eserin dış kapaklarında da görülür.

23

18 Şevval 1169 / 16 Temmuz 1756 tarihli vakfiye

30,7 x 19 cm; 16 yaprak, nesih hat, sayfada 11 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar ve altın

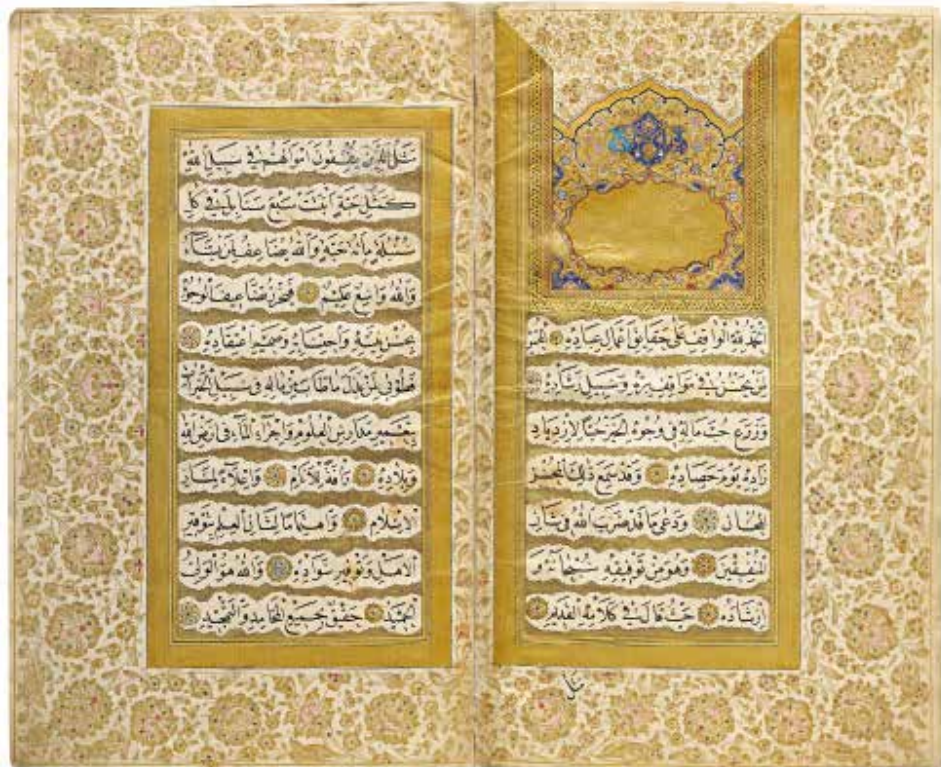
—

SSM 190-0341

Yayın: New York 1998, 88-89; Paris 2000, 88-89; Berlin 2001, 88-89; Derman 2002, 114-115; Derman 2004, 108-109; Madrid 2007, 138-139; Sevilla 2008, 158-159

Halkâri bezemeli unvan sayfası

Osmanlı vakfiyeleri ekonomik, sosyal ve kültürel tarihe ışık tutar. Sergideki vakfiyede, Sultan III. Osman döneminin (h. 1754-1757) Darüssaade ağalarından Hacı Ahmed Ağa'nın Kahire'de yaptırdığı okul ve sebilhanenin giderini karşılamak üzere, o tarihlerde Osmanlı sınırları içinde bulunan Mısır'da Kahire'ye bağlı Mansura, Garbiye ve Kalyub vilayetlerinde vakfettiği mallarına ait gelirlerin kullanım alanları belirlenmektedir. Sultan III. Osman'a edilen Arapça dualarla başlayan metin, Türkçe devam eder ve Ahmed Ağa hakkında bilgiler verilerek vakfın içeriği ayrıntılarıyla anlatılır. Metnin sonunda tanıkların isimleri ve görevleri verilir. Vakfiye, kubbevari haşiyeli bir unvan tezhibiyle başlar. İlk iki yaprağının sayfa kenarları halkâri, satır araları altın yaldızlıdır. Halkâri, murakkalarda yazı ve resimlerin çevresini, kitapların kimi zaman ilk veya son sayfalarını, kimi zaman ise tüm sayfaların kenarlarını bezeyen, sulandırılmış altının bir fırça yardımıyla sürüldüğü bitkisel süslerdir. Sergilenen vakfiyenin unvan tezhibi ve halkâri, 1750'lerde yaşamış usta bir sanatkarının elinden çıkmış olmalıdır.¹ Eserin siyah deri üzerine soğuk baskıyla yapılmış cildi özgün değildir.

¹ 1140/1727-28 yıllarına tarihlenen bir murakkada bu dönemin usta ellerinden çıkmış halkâri görülebilir (TSMK, A.3653, bkz. Derman 2009a).

24

Delâ'ilü'l-Hayrât'tan Haremü's-Şerif ve Ravzatü'n-Nebî tasvirleri

İbrahim Dâimî (ö. 1756) tarafından 1725 civarında istinsah edilmiştir

17,2 x 11,3 cm; 77 yaprak, nesih hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, kırmızı mürekkep, renkli boya ve altın —

SSM 103-0294

Yayın: Madrid 2007, 110-111; Sevilla 2008, 130-131

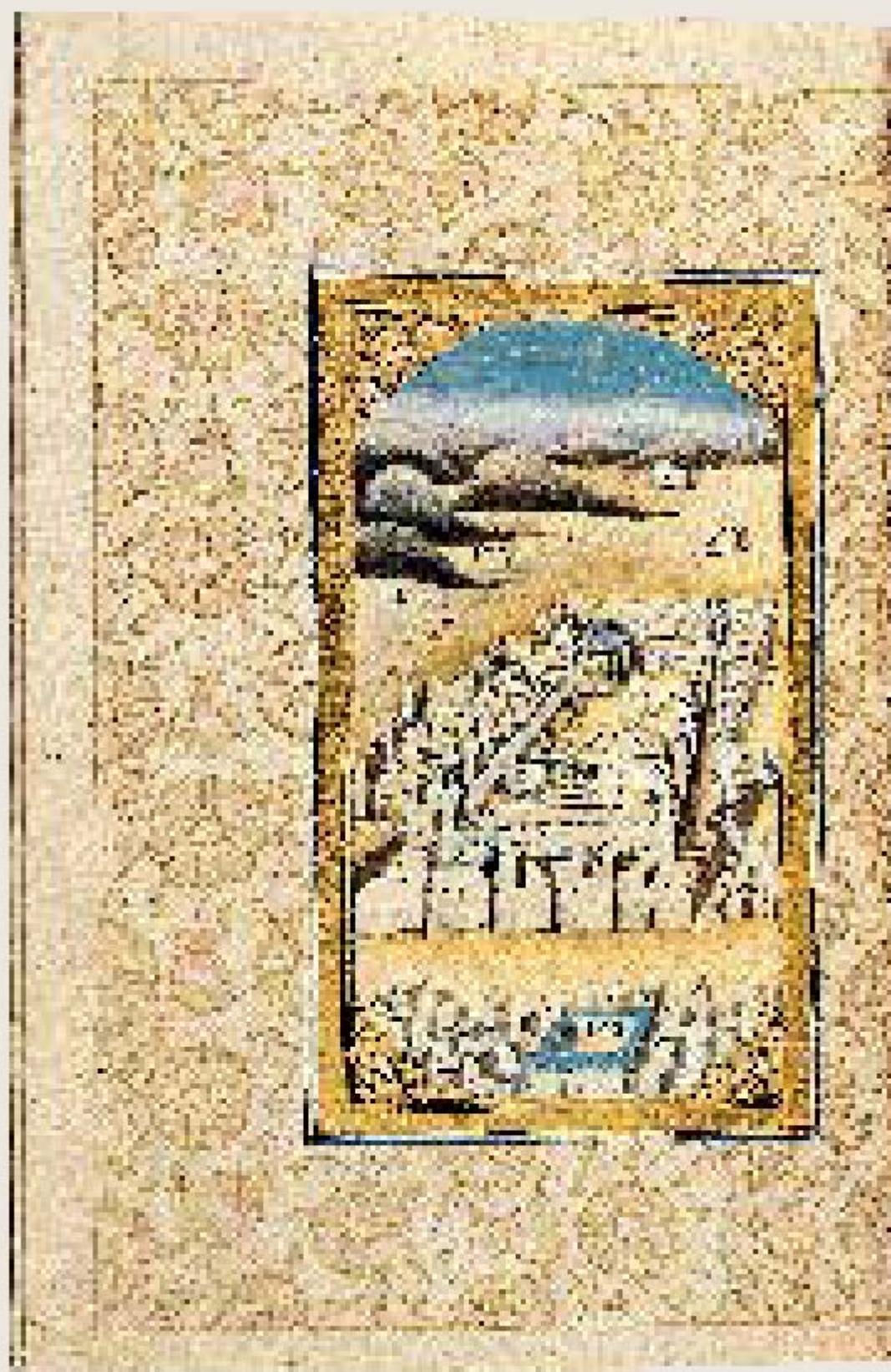
Dua kitabı

Kitap Faslı din adamı el-Cezûlî'nin (ö. 1465) yazdığı dua kitabı *Delâ'ilü'l-Hayrât* ile başlar, Esmâ-i Nebî metni, Haremü's-Şerif (Kâbe ve Mekke şehri) ve Ravzatü'n-Nebî (Muhammed Peygamberin kabri ve Medine şehri) tasvirleri ve dualarla devam eder. Muhammed Peygamberin isimleri ile onun iki arkadaşı Ömer ve Ebubekir'in defnedildiği yerin anıldığı satırları izleyen karşılıklı iki yaprakta, musavvir Mekke (y. 12b) ve Medine (y. 13a) şehirlerinin kutsal mekânlarını, mimariyi ve bu iki kenti çevreleyen topoğrafyayı betimlemiş, mavi renge boyadığı gökyüzüne altın yıldızlar yerleştirerek gece görüntüsü yaratmıştır. Eserin miklepli cildinin kestane rengi deriden özgün dış kapakları yaldız gömme şemseli, köşebentli, enli pervazlıdır. 18. yüzyılın ilk yarısında süslemeye hacimli kıvrım kıvrım iri yapraklar, çiçekli buketlerle yepyeni bezeme öğeleri katılırken (y. 1b), müzehhip geleneksel minicik çiçeklerle yapılan desenleri de terk etmez (y. 14b, 77a). Kimi zaman eskiyle yeniyi kaynaştırır, kimi zaman yeniyi ve geleneksel olanı farklı sayfalara yerleştirir. Bazı sayfa kenarları (y. 1b-2a, 12b-13a, 14b-15a) ve bir sayfa sonu (y. 14b) hatayı üslubunda halkâr bezemelidir. Bu nadide dua mecmuasını tezhipleyen de sözü geçen üslubun bir temsilcisi olarak süslemelerini bu doğrultuda tasarlamıştır. Eserin ketebe kaydında “Bunu Dâimî diye bilinen zayıf kul İbrahim yazdı. Allah onu, ana-babasını ve bu esere bakanı affetsin” sözleri yazılıdır. İbrahim Dâimî, Sultan III. Ahmed'in (h. 1703-1730) hizmetinde çalışmış ve Topkapı Sarayı Hasbahçe mensuplarına hat hocalığı yapmış olan Şekerzade Mehmed Efendi'nin (ö. 1753) öğrencisidir. Kitabın arka yan kâğıdına talik hatla yazılmış Arapça bir metin yapıştırılmıştır. Şeyhizade es-seyyid Abdülvehab'ın 1141/1728-29 yılında yazdığı bu metinde “Süleyman Ağa b. Abdullah bu kitabı ve *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ı benden okuduktan sonra ileride bunları okutabilmesi hususunda icazet talep etti. Ben de kendisine izin verdim” sözleri yazılıdır. Aynı sayfaya bu satırları yazana ait, üzerinde “doğru yolun yolcusu Abdülvehab'ın oğlu” anlamında “*veled-i Abdülvehab sâlik-i râh-ı savâb*” yazılı yuvarlak bir mühür basılmıştır.

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ
 مُحَمَّدٌ هَذَا الَّذِي عَدَّيْنَا الْإِيمَانُ وَالْأَسْلَامُ
 وَالصَّلَاةَ عَلَى مُحَمَّدٍ نَبِيِّهِ الَّذِي عَاشَ شَفَقَةً وَأَكْبَرُ
 مُرَجِعُ دُفَا الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَعَلَى آلِهِ
 وَصَحْبِهِ أَفْكَارُ الْبَرَّةِ الْكَرِيمِ وَمُقَدِّمُهَا
 فَأَعْرَضَ عَنْ الْكَلْبِ وَكَلَّمَ الصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَوْفَى إِلَيْنَا لَكُمْ مَا تَحَدَّوْا

الْأَنْبِيَاءُ بِرُوحِنَا وَصَفَحْنَا عَلَيْهِمُ الْقُلُوبَ وَوَعَدْنَا
 الْمُحْسِنِينَ الْجَنَّاتِ الْبَاسِعَةِ وَالْمُتَّقِينَ فِي الْأَرْضِ
 لِمَنْ هُمْ فِيهَا بِمِثْلِ مَا رَزَقُوا فِي الدُّنْيَا فَلَا يَظْهَرُونَ
 فِيهَا شَيْئًا وَلَا يُذَوَّبُونَ سِوَاكَ فِيهَا لَهُمْ آلِهَةٌ
 إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا يَصْطَلِحُونَ إِلَّا عِندَ وَجْهِهِ
 ذَلِكُمْ أَجْرُهُمْ بِمَا عَمِلُوا فِيهَا يَدْخُلُونَ
 الْبَابَ كُلَّ أَمَةٍ يَدْخُلُ فِيهَا وَلَهُمْ فِيهَا مَزِينٌ
 وَكَأَنَّهُمْ فِيهَا مُنْقَلَبُونَ وَلَهُمْ فِيهَا نِسْوَةٌ
 لُكُلٌ لَكُمْ فِيهَا رُجُلٌ لَهُمْ فِيهَا جُزْءٌ مِمَّا
 رَزَقُوا فِي الدُّنْيَا فَلَا يَمَسُّهُمُ فِيهَا نَارُ
 وَلَا بَرْدٌ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
 ذَلِكُمْ أَجْرُهُمْ بِمَا عَمِلُوا فِي الدُّنْيَا
 وَلَهُمْ فِيهَا زَوْجٌ مُطَهَّرٌ وَلَهُمْ فِيهَا
 مَخْرُجٌ وَمَخْرُجٌ آخَرٌ وَلَهُمْ فِيهَا مَعْرَضٌ
 وَآخَرٌ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
 ذَلِكُمْ أَجْرُهُمْ بِمَا عَمِلُوا فِي الدُّنْيَا
 وَلَهُمْ فِيهَا زَوْجٌ مُطَهَّرٌ وَلَهُمْ فِيهَا
 مَخْرُجٌ وَمَخْرُجٌ آخَرٌ وَلَهُمْ فِيهَا مَعْرَضٌ
 وَآخَرٌ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ

25

(Hz. Ali'nin Hayatı ve Gazalarına Dair
Güzel Bir Tarih Kitabı)

18. yüzyıl, İran

30,9 x 19,2 cm; 16 yaprak, talik hat,
sayfada 17 satır, 20 tasvir

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
renkli boyalar ve altın

SSM 190-0048
Yayınlanmamıştır

Târih-i Kitâb-ı Müstetâb Ahbâr-ı Aliyye der Gazavât-ı Mürtezâviyye

Hız. Ali'nin doğumunu, Hız. Muhammed'in evinde büyümesini, Hız. Muhammed ile katıldığı savaşları ve Peygamber'in ölümünden sonraki kahramanlıkları ile ölümünü Farsça nesirle anlatan bu kitabı Safevi şahı II. Abbas'ın (h. 1641-1666) isteği üzerine Muhammed Fasih 1057/1647-48 yılında yazmıştır (y. 2b). Yazar, eserinin mukaddimesinde bu kitabı yazdığı sırada yaşının 45 olduğunu ve 23 yıldır sarayın hizmetinde çalıştığını anlatır.¹ Eser üç yönden dar ve geniş pervazlarla çevrili, incecik dallar üzerinde sıralanan iri hatayiler, küçük çiçeklerle dolgu, dikey dikdörtgen tasarımlı unvan tezhibiyle başlar (y. 1b). Bu sayfa ile karşısındaki yaprağın satır araları altındır, sayfa kenarları iri saz yaprakları ve hatayilerle halkâr bezemelidir (y. 1b-2a). Altınlı iri saz yaprakları ile altın, kırmızı ve lacivert iri hatayiler kitabın son satırlarının alt kısmında kalan geniş alanda da yer alır (y. 250a). Yazmadaki 20 resim Hız. Ali'nin savaşlarını betimler. Bazılarında Hız. Muhammed, Ali'nin mücadelesini seyrederken resmedilmiştir. Hız. Muhammed'in ve Hız. Ali'nin yüzleri peçelidir; Peygamber'in, bazen de Hız. Ali'nin başı etrafında hale vardır. Bazı figürlerin yanına, üzerine isimleri yazılmıştır. Yaprak 28a, 43b, 136b'de olduğu gibi cepheden ya da yandan çizilen yüzlerde kimlik farklılıklar kuvvetlice belirtilmiştir. Bazı tasvirlerde olayın geçtiği manzara derinliktir, ağaçlar gölgeli boyanarak boyut kazanmıştır (y. 37b). Resimlerin üslup özellikleri incelendiğinde, biri diğerine göre daha naif çalışan iki ayrı sanatçının elinden çıktıkları anlaşılmaktadır. Kitabın kestane rengi deri miklepsiz cildinin dış kapakları şemselidir, şemse içleri bulutlar, dallar ve çiçeklerle kalıpla bezenmiştir. Şemsenin iki salbeğinin içine kalıpla bir bukete oturmuş kuş yapılmıştır. Şemse ve salbek zemini altınlanmıştır. Vişneçürüğü rengi deriden iç kapakların ortasına içi iri hatayiler, saz yaprakları, ince dallarla dolu, kenarları dilimli oval bir şemse yerleştirilmiştir; şemsenin üst ve alt iki ucunda iri birer hatayi, onların da ucunda içi hatayili birer salbek vardır. Fırçayla yapılan bu bezemeler altınla boyanmıştır. Cilt muhtemelen özgündür. Kitabın 1a yaprağında üstte 14 satır halinde talik hatla ustuhûdus [karabaş otu] şurubunun reçetesi; ortada iki satırlık talik hatla Nûr Çeşm Han'ın 1252/1836'da doğduğunu belirten satırlar, daha altta 1057/1647-48 yılında Şah II. Abbas'ın saltanatı döneminde Ahbâr-ı Aliyye der-Gazavât-ı Mürtezâviyye isimli kitabın telif edildiğine dair not vardır. Ayrıca son yaprağa Hasib isimli kişinin çelenk biçimli ve 1132/1913-14 tarihli mührü iki kere basılmıştır (y. 250a).

Kitabın tarihi ve yapıldığı yer eserde belirtilmemiştir. 1a yaprağındaki 1252/1836 tarihi, kitabın 1836'dan önceki bir tarihte hazırlandığını gösterir. Deri cildinin dış kapaklarının ve 1b-2a sayfasının tezhip tasarımı, motif dağılımı, altının ve lacivert rengin matlığı 18. yüzyılda İran'da hazırlanmış kitaplarla karşılaştırıldığında, bu eserin de aynı dönemde Isfahan veya Şiraz'da hazırlanmış olabileceği düşünülür.² Kitabın tasvirlerinin de cildi ve tezhibi gibi Kaçar dönemi (1779-1924) öncesinde İran'da aynı nakkaşhaneden çıktığı söylenebilir.³

¹ Bu eserin 17. yüzyıl sonlarında, geç Safevi döneminde hazırlandığı sanılan resimli bir kopyası ABD' de özel koleksiyondadır. Bu eser hakkında bilgi veren ve fotoğraflarını gönderen Dr. Massumeh Ferhad'a teşekkür ederiz.

² Bayani, Contadini ve Stanley 1999, 45, 47, 56.

³ Titley 1983, 124-126.

26

Neşru'l- Kebîr'in şemseli ve köşebentli deri cildi

Ahmed b. Mehmed b. Veli (ö. 1763)
tarafından Şaban 1167 / Mayıs-Haziran
1754'te istinsah edilmiştir

21 x 13,3 cm; 389 yaprak, nesih hat, 25
satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve kırmızı
mürekkep

SSM 190-0191

Yayın: Paris 2000, 25; Derman 2004, 3;
Madrid 2007, 132-133; Sevilla 2008, 152-
153

Kıraatla ilgili bu kitabın miklepli vişneçürüğü rengi deri dış kapakları gömme salbekli şemseli, köşebentli ve enli gömme pervazlıdır. Şemse ve köşebentlerin içi ince kıvrım dallar üzerinde sıralanan küçük çiçekler ve dekoratif çin bulutlarıyla kalıpla bezenmiş ve bezemeler sıvama altınlanmıştır. Enli gömme pervazda üzeri altın çiçekli paftalar vardır. Paftaların arası altın zemine vişne rengi deriden kabartma çiçekli kıvrım dallar ve bulutlarla bezelidir. Dar pervaz altın zencireklidir. Sertab kısmının üzerini sıvama altın yaldız boyanmış derin gömme, yanları şişkin iki oval şemse süsler. Cildin iç kapakları ve yan kâğıtları vişne rengi deridendir. İç kapaklarda içleri aletle yapılmış rumilerle bezemeli haçvari bir şemse vardır. Bu şemsenin benzeri, yan kâğıtların üzerine fırçayla yapılmıştır. Cildin sırt kısmı ve iç kapakları 20. yüzyılda yapılan onarımda yenilenmiş ve bu yenileme sırasında 17. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir dış kapak bu esere uydurulmaya çalışılmıştır. Basit unvan tezhibi bu onarımda yapılmış olmalıdır.

27

Safî b. Kerim b. İbrahim Şirazî hattıyla
1045 / 1635-36 yılında muhtemelen
Şiraz'da istinsah edilmiştir

3,5 x 2,7cm; 196 yaprak, gubari nesih hat,
sayfada 23 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
renkli boyalar ve altın

—
SSM 100-0566
Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim nüshasının cildi ve serlevha tezhibi

Kuran y. 1b-2a'da Fatiha suresiyle açılır. Fatiha suresinin satırları her iki sayfada tezhipli oval şemse içine altın zemine siyah mürekkeple yazılmıştır. Şemse dışındaki alan da tezhiplidir. Bakara suresi unvan tezhibiyle başlar (y. 2b). Sure başları altın zemine siyah mürekkeple yazılmıştır. Miklepsiz cildin dış kapakları kestane rengi deridir. Ön ve arka kapakların dış yüzüne kalıpla sıvama rumi ve hatayi üslubunda süslemeler yapıp altınlanmıştır. Siyah deri iç kapaklar, kesme deriden rumi ve hatayi üslubunda dış kapaklarla aynı tasarımda sıvama bezenmiş ve bezemeler altınlanmıştır. Son derece zarif işçilikteki cilt ve tezhiplerin üslup özelliği, Kuran'ın Safevi döneminde Şiraz'da hazırlandığını gösterir. Boyları 2-5 cm arasında değişen Kuran nüshalarına Osmanlı devrinde "sancak Kuran'ı" adı verilmiştir. Bu minik Kuranlar sefer sırasında Osmanlı ordusunun sancaklarının tepesine bir mahfaza içinde asılırdı.

28

İsmail Zühdi (ö. 1731) hattıyla 1143 / 1730-31 yılında yazılmıştır

27,4 x 16,2 cm; nesih ve rika hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep

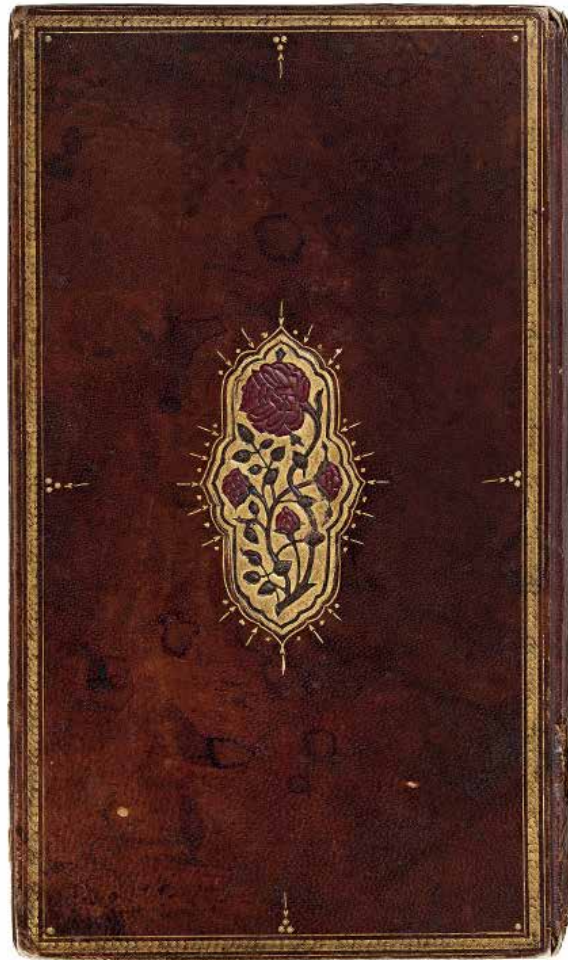
—

SSM 120-0217

Yayın: Derman 2002, 104; Derman 2004, 96; Madrid 2007, 134-135; Sevilla 2008, 154-155.

Murakka cildi

İsmail Zühdi ketabeli murakka altı kıt'a halinde düzenlenmiş, harflerin ve hecelerin alıştırmasından oluşan bir "müfredat meşki"dir. Eserin cildinin dış kapakları kestane rengi deridir. Cildin ön ve arka yüzünde dar, uzun, ortası şişkin dilimli bir şemse vardır. Şemsenin içine goncalarıyla birlikte bir gül dalı hafif kabartma olarak kalıpla basılmıştır. Şemse zemini altına, gül ve goncaları koyu pembeye boyanmıştır. İçi natüralist bir buketle veya rumilerle bezemeli, ortası şişkin dar ve uzun şemse tasarımı 18. yüzyıl Osmanlı ciltlerinde sık sık kullanılmıştır; bu tür şemselerin içine kimi kez bir buket, kimi kez altın sarmal rumiler yerleştirilir.¹ Cildin iç kapakları kâğıt kaplıdır. Sayfa kenarları sarı, nohudi ve şeker pembesi zerefşanlı kâğıtla vassaleli, satır araları, duraklar ve ketebe sayfası tezhiplidir.

¹ Çiğ 1971, 43; Atasoy 2002, 160.

29

Seyyid Abdullah Hamdi (ö. 1899) hattıyla
Receb 1282 / Kasım-Aralık 1865'te
istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Ahmed Zihni

21,8 x 15,3 cm; 16 yaprak, nesih hat,
sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine kırmızı ve siyah
mürekkep renkli boyalar, altın
—

SSM 103-0305

Yayın: New York 1998, 129; Paris 2000,
129; Berlin 2001, 129; Derman 2002, 184;
Madrid 2007, 136-137; Sevilla 2008, 156-157

Şükûfe üslubunda bezenmiş deri cilt

Bu zarif ciltli kitap surelerden seçmeleri içermektedir. Miklepli cildin dış kapakları kahverengi deridir. Etrafı altın pervazlı ön ve arka kapaklar uzun, ince, kavisli yapraklar, küçük yapraklı ince dallar üzerinde sıralanan iri çiçeklerle süslüdür. Altın ve gümüşle boyalı motifler aletle yapılmıştır. Bu tür motifler ve kompozisyonlar, kitap ciltlerinden duvar nakışlarına kadar uzanır ve dönemin kendine özgü beğenisini yansıtır. Cildin iç kapakları ve ön-arka yan kâğıtları deridir. İç kapaklar ve yan kâğıtların bir yüzü koyu yeşile boyanmış ve üzerine fırçayla altınla zarif bir buket yapılmıştır. Cildin dış kapaklarının üslubu SSM'deki 103-0304 envanter numaralı eserinkine benzer.¹ Kitabın unvan sayfası (y. 1b) bol altınlı, yeşil, kırmızı yapraklı ve çiçekli buketlerle süslüdür. Duraklar müzehheptir ve ketebe sayfasında halkâri süsler vardır. Ketebe sayfasındaki kayıttan hattat Seyyid Abdullah Hamdi'nin Mustafa İzzet Efendi'nin öğrencisi olduğunu ve bu kitabı Muhsinzade Mehmed Paşa'nın kâtibi (mektub-i sadr-i âli) olduğu sırada istinsah ettiğini öğreniyoruz. Ketebe satırlarının sonuna kitabın zengin süslemelerini yapan müzehhibin adı da Ahmed Zihni olarak yazılmıştır. Cilt süslemeleri de müzehhibin elinden çıkmış olmalıdır.

¹ Benzer tasarımlar için bkz. kat. no. 22; TSMK. E.H.435 (Çığ 1971, 56); Londra Khalili Koleksiyonu Qur.1076 (bkz. Beyani, Stanley ve Rogers 2009, no. 34).

30

Eski Divan-ı Âlî tercümanı Tecellî adıyla meşhur Hafız Mehmed el-Vehbi hattıyla 27 Receb 1258 / 3 Eylül 1842'de belde-i Kostantiniyye'de istinsah edilmiştir¹

9 x 6 cm; 104 yaprak, nesih, rıka hatla sayfada 13 satır

Ruganî cilt

Âharlı kâğıt üzerine siyah, beyaz ve kırmızı mürekkep, renkli boyalar ve altın

—

SSM 103-0182

Yayınlanmamıştır

Delâ'ilü'l-Hayrât

Kitabın miklepli deri cildinin dış kapakları lacivert zemine altın yaprak ve rozet çiçeklerle bezenmiş bir çerçeveyle çevrili renkli çiçekli bir buketle, vişne rengi deri iç kapakları ise altın bir buketle "lake" veya "ruganî" diye adlandırılan bir teknik kullanılarak süslenmiştir. Eserin içinde *Delâ'ilü'l-Hayrat*, Esmâ-i Nebî metinleri ve dualar vardır. Bölüm başları ile bölüm sonlarındaki üçgen ve kare alanlar, altın zemine yeşil hatayi grubu irili ufaklı çiçeklerle, duaların başlangıçlarındaki dikdörtgen alanlar altın zemine minicik yeşil çiçeklerle tezhiplidir. Satır arasındaki duraklara yeşil ve altının hâkim olduğu iri "güller" yerleştirilmiştir. Yaprak 10a'da ise Hz. Muhammed'e ait muhallefât -hırka, misvak, tesbih ve asa- basitçe çizilmiş, çizimlerin içine gubari hatla dualar yazılmıştır. İki yerde tam sayfa boyutunda altın zemine çok renkli çiçekli birer buket vardır. Buketlerden biri Hz. Muhammed'in eşyalarının betiminden sonra (y. 10b), diğeri Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer in kabirlerine işaret eden satırları izleyen yapraktan sonra (y. 15a) yapılmıştır. Minicik dua kitabının boyutundan umulmayacak ölçüde zarif ve yoğun süslemelere sahip olması hattatının sarayda önemli bir görevde bulunmasıyla bağlantılı olmalıdır. Hattatın mührünün y. 96b'de basılı oluşu kitabın onun şahsi malı olduğunu da gösterir.

¹ Bu hattat 1258/1842 tarihinde 9,2 x 5,2 cm ebadında bir Kuran da istinsah etmiştir (İÜK. No. A.6589. Karatay 1951, no. 202).

31

El-Manzûmetü'l-Azîziyye Aleyha'l-Yûsûfiyye (Aziziye ve Yusufiye Manzumesi), 1900 civarı

24,4 x 13 cm; 60 yaprak, talik hat, sayfada 21 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkep, renkli boyalar ve altın

SSM 190-0207
Yayınlanmamıştır

Kadife kitap cildi

Deri, dayanaklı olduğundan kitapların dış ve iç kapaklarına kaplama malzemesi olarak tercih edilir.¹ Bunun dışında dış kapakta ender de olsa altın, gümüş gibi değerli malzemeler kullanılmış, zaman zaman ipekli saten, pamuklu, kadife kumaşlar da tercih edilmiştir.² Dış kapakları güvez rengi kadifeyle kaplı bir cilt de SSM'de korunan, Fehmi mahlaslı bir şairin Sultan Abdülaziz (h. 1861-1876) ile Dürrinev Sultan'ın oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'ye (ö. 1916) yazdığı Arapça methiyeye geçirilmiştir. Miklepsiz cildin ön dış yüzüne, ortaya Sultan II. Abdülhamid'in (h. 1876-1909) tuğrası, köşelere dal ve yapraklar kalıpla basılmış, üzerleri altınlanmıştır. Köşelerdeki süsler arka dış kapakta da tekrarlanır, ancak bu yüzde orta alana bir hilal basılmıştır. İç kapaklar yeşil kâğıt kaplıdır. Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda yaptırdığı kütüphaneye yerleştirilen kitapların dış kapakları padişahın tuğrasını taşıyan kırmızı deriden veya kırmızı kadifeden ciltle kaplanmıştır. Methiyenin cildi de Yıldız Sarayı'nın mücellithanesinde yapılmış olmalıdır. Methiye kırmızı mürekkeple manzum iki satır olarak yazılmıştır, altında siyah mürekkeple şerhi yer alır. Altın zemine yeşil ve kırmızı ince uzun yapraklarla bezeli unvan tezhiplidir; satır aralarındaki koltuklar pembe, mavi, turuncu, yeşil zemine altınlı naif dallarla bezelidir. Son yapraktaki üçgen alana pembe sarmal dallar ve minik çiçekler, alttaki boşluğa da güllerden bir buket yapılmıştır.

¹ Raby ve Tanındı 1993.

² Tanındı 1985, 27-43; Raby ve Tanındı 1993, 217-221.

32

19. yüzyıl

12 x 16 x 3,8 cm

—

SSM 190-0450

Yayın: Madrid 2007, 76-77; Sevilla 2008, 96-97

Gümüş kitap kılıfı

Dikdörtgen kutu biçiminde tasarlanmış olan kılıfın bir yüzü, içinde vazoda çiçeklerin yer aldığı bir baklava formu ve formun etrafındaki kabartma çiçekli dal motifleriyle bezelidir. Diğer yüzünde ise, içinde “mühr-i Süleyman” ve çarkıfelek motifinin yer aldığı dilimli bir kabartma madalyon vardır. Bulunduğu yere şeytanın giremediğine inanılan ve kötülöklere, nazara karşı koruyucu bir tılsım olarak kullanılan mühr-i Süleyman motifi, sergide yer alan kitap kılıfının koruyucu işlevini vurgular. İki yanındaki kulplar, kılıfın bir şeritle duvarda yüksekçe bir yere asıldığını göstermektedir.

18. yüzyıldan itibaren kitaplar için üzerleri cilt kapaklarının bezemesiyle uyumlu deri ve kumaş kılıflar yapılmaya başlandığını biliyoruz. Sergideki gibi madeni kılıflara ise ender rastlanmaktadır.

Müslümanların Kutsal Kitabı: Kuran-ı Kerim

Kuran, 7. yüzyıl ortalarına doğru kitap haline getirilmişti. Günümüze ulaşan en eski Kuran 8. yüzyıl başlarına tarihlenir ve deri üzerine yazılmıştır. Kuran nüshaları genelde tek cilt halinde kopyalandığı gibi, yirmi sayfadan oluşan her cüz bir cilt olmak üzere otuz ayrı cilt halinde hazırlananları, nadiren de iki ya da dört cilt halinde kopyalananları vardır. Elyazması Kuran örneklerinin boyları 100 cm ile 2 cm arasında değişir. Padişahlar, devlet adamları, varlıklı kişiler, çoğu zaman camilere, türbelere konmak üzere, metnini ünlü bir kâtibin güzel bir hatla yazdığı, sayfalarını usta müzehhiplerin süslediği, bezemeli cildi hünerli bir mücellidin elinden çıkan Kuran nüshaları hazırlatmışlardır. Elyazması Kuranların bilinen resimli örnekleri çok azdır.

Kitap sayfalarını tezhiplene geleneğinin kutsal kitabın sayfalarında başladığı söylenebilir. Osmanlı döneminde istinsah edilen Kuran nüshalarının ilk örneklerinde de Kuran'ın ilk suresi Fatihâ'nın tamamı ve ikinci suresi Bakara'nın ilk dört ayeti, içleri rengârenk, türlü türlü bitkisel motiflerle dolu yatay ve dikey dikdörtgenler, pervazlarla çevrenmiş, serlevha tezhip yapılmıştı. 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarındaki bazı örneklerde serlevha tezhiplerin dış pervazına üç yönde haşiyeler eklenerek zenginleştirildi. 17. yüzyılda haşiyeler bazen dış pervazın uzun kenarındaki keskin hattan taşarak devam ediyordu. Çoğu örnekte ise dıştaki enli pervazlara iç ve dış bükey dilimler yapılarak keskin sınırlar hafifletilmişti. 18. yüzyılda serlevha tezhiplerde, enli pervazların ve haşiyelerin içine renk renk doğalcı üsluptaki çiçeklerden oluşan buketler yerleştirildi. 19. yüzyılda serlevhada sureleri çevreleyen keskin hatlar kayboldu, gölgeli boyanarak hacim kazanmış iri çiçekler ve kıvrımlı ince uzun yapraklar, bazen içleri çiçek dolu sepet ve saksılar, fiyonklu kurdeleler bezeme unsurları olarak öne çıktı.

33

Muhtemelen İlhanlı dönemi, Bağdad,
1335 civarı

40,5 x 29,7 cm; 2 yaprak, reyhani hat,
sayfada 11 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep
ve altın

SSM 100-0375
Yayınlanmamıştır

Hac suresinden ayetler

Âharlı koyu krem kalın kâğıda reyhani hatla yazılan iki yaprağın satır aralarındaki altın duraklar ve sayfa kenarındaki yuvarlak ve damla biçimindeki güller altın ve mavi renklindedir. Buradaki duraklar ayetlerin (Hac: 38-70) başlangıçlarına işaret etmez. Damla biçimli gülün ortasına iri altın bir çiçek yerleştirilmiştir. Bu yapraklar İlhanlı döneminin ünlü hattatı Argun Kamili'nin (ö. 1345?) veya onun izinden giden bir hattatın kopya ettiği Kuran nüshasından çıkarılmış olmalıdır.¹

¹ Argun Kamili'nin istinsah ettiği Kuran nüshaları için bkz. James 1988, 156-161, no. 49, 53, 62, 65, 66.

34

Osmanlı, 1440 civarı

35 x 25 cm; 42 yaprak, muhakkak hat,
sure başı kufi hat, sayfada 5 satır

Âharlı kâğıt üzerine mavi mürekkep ve
altın

—

SSM 102-0047

Yayın: İstanbul 1995, 25

Kuran-ı Kerim'in üçüncü cüzü

Cüzün (Bakara: 253 - Âl-i İmran: 91) ilk iki sayfası (y. 1b-2a) serlevha tezhipte açılır. Sure başı yazısı altın sarmal rumilerle süslü kartuş içine soluk mavi kufi hatla yazılmış, kartuşun köşeleri kırmızı rumilerle bezenmiştir. Bu yaprakların kalın altın cetvelinin içi 2a yaprağında zencirekle doldurulmuştur; iki sayfanın kenarına içi altın rumilerle süslü üçgen bir haşiye ve iki küçük madalyon yapılmıştır. Cüzün bir yaprağı dışındaki diğer yapraklar cetvelsizdir. Duraklar ve hizip gülleri sade altındır.¹ Âharlı zemine altın rumilerle tasarlanan tezhipler genelde 13. yüzyılın ikinci yarısından 14. yüzyılın ilk yarısına kadar Memluk topraklarında ve Anadolu'da istinsah edilen kitaplarda görülür.² Kitabın miklepli cildinin dış kapakları koyu kestane rengi deridir. Dış kapakların ortasında palmet salbekli bir şemse vardır. Şemse ve küçük köşebentlerin içi aletle yapılmış geçme bantlarla, bordürlerin içi minicik kare kalıp kullanarak mazgalvari biçimlerle doldurulmuştur. Aletle yapılmış kısımların oyuntuları altınlanmıştır. İç kapaklara 20. yüzyılda yapılan onarım sırasında koyu bej zerefşanlı kâğıt kaplanmıştır. Cildin dış kapaklarının bezeme tasarımının benzerleri 14. yüzyılda Anadolu'da ve Memluklarda,³ 15. yüzyıl ortaları Osmanlı dönemine atfedilen ciltlerde de görülür.⁴ Khalili koleksiyonunda yer alan ve Osmanlı bürokrati Mercan Ağa için 1460 civarında hazırlanan Kuran nüshasının cildinin dış kapak tasarımının bu cüzle,⁵ iç kapak tasarımının ise Umur Bey'in Bursa'da hazırlanan bazı kitaplarının cilt iç kapaklarıyla aynı⁶ oluşu, ayrıca 15. yüzyıl ilk yarısına ait Osmanlı ciltlerindeki içi rumilerle dolu üçgen alanların tasarımının SSM cüzünün serlevha tezhibinin süslemeleriyle benzerliği,⁷ SSM cüzünün 15. yüzyıl ortalarına doğru Bursa'da hazırlanmış olabileceği ihtimalini destekler.

¹ Otuz cüz halinde tasarlanmış olan SSM'deki Kuran nüshasının diğer cüzleri Avrupa'da müze ve özel koleksiyonlara dağılmış durumdadır. Bu eserin 27.-28. cüzleri München Bayerische Staatsbibliothek'tedir (Müniş 1998, no. 8). Cildi özgün değildir. Cildi özgün olan 1. cüz için bkz. Sotheby's 1992 (Ekim), no. 568; 2. cüz için bkz. Sotheby's 1992 (Nisan), no. 343. Aynı nüshanın 6. ve 13. cüzleri Londra Khalili koleksiyonundadır (James 1992b, 80-87). Cüzlerin serlevha tezhipleri SSM cüzüyle aynı elden çıkma değildir, ama ciltleri aynı mücellidin işi olmalıdır.

² James 1988, res. 18, 21, 22, 31.

³ Bosch, Carswell ve Petherbridge 1981, no. 21; 760/1359 tarihli Divan-ı Kebir'in cildinin dış kapakları (KMM. no. 67).

⁴ Raby ve Tanındı 1993, 31.

⁵ James 1992b, 88-89.

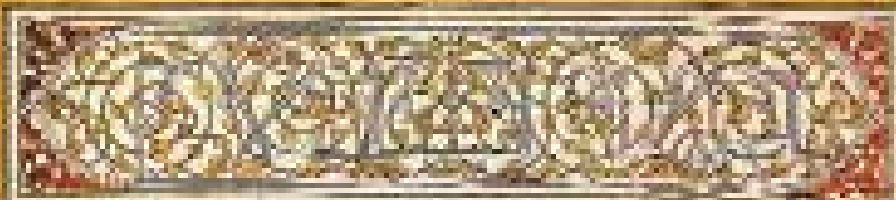
⁶ Raby ve Tanındı 1993, 33-40, no. 4.

⁷ Age., 116.

وَأَيُّهَا مَرْيَمُ الْقَدِيمُ وَكَفَيْتَا اللَّهَ مَا

أَقْبَلَا إِلَهُكَ مِنْ غَدَاةٍ مِنْ غَدَاةٍ

الْبَيْتَاتِ وَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ فَرْقٌ

لَكَ الشُّكْلُ قَضَلْنَا بَعْدَهُ بِكَ تَقْصُرُ

وَمِنْهُمْ مَنْ جَاءَ بِكَ اللَّهُ وَفَعَلَ بَعْضُهُمْ

كَأَحَابِبٍ وَأَتَيْنَا عَيْنِي بِرَبِّهِمْ أَلَيْسَ

35

Abdullah el-Herevî (1467'de sağ) hattıyla
845 / 1441-42 yılında istinsah edilmiştir

Timurî dönemi, muhtemelen Semerkand

21,2 x 14,5 cm; 325 yaprak, nesih, sülüs,
rıka hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep ve
altın

—

SSM 100-0049

Yayın: İstanbul 1995, 25

Kuran-ı Kerim

Abdullah el-Herevî, Timurî şehzadesi Baysungur'un (ö. 1433) Herat'taki kütüphanesinde, hattat Cafer'in yanında yetişmiştir. Sülüs hattı iyi yazdığı, efşan ve vassalede üstat olduğu, Herat ve Meşhed'deki bazı yapıların dış yazılarını da yazdığı bilinir.¹ SSM'deki bu Kuran nüshası da el-Herevî'nin hattıyla yazılmış nadide bir yazma örneğidir. Abdullah el-Herevî'nin murakkalardaki yazılarına dayanarak onun 1430-1455 arasında Timur'un (ö. 1405) oğlu Uluğbey'in (ö. 1449) hizmetinde Semerkand'da çalıştığı düşünülrse, SSM nüshasının da Semerkand'da istinsah edildiği söylenebilir. SSM'deki Kuran nüshasının sure başları hattatın uzmanlaştığı sülüs hatla, ketebesi de diğer eserlerinde olduğu gibi rıka hatla yazılmıştır. Kitapta Fatiha ve Bakara sureleri serlevha tezhiplidir, sure başlarına tezhip yapılmamıştır. Abdullah el-Herevî'nin hattıyla yazılan eserlerde olduğu gibi, bu Kuran nüshasının serlevha tezhibi de 16. yüzyıl başlarında Herat'ta yapılmış olabilir. Abdullah el-Herevî'nin önce Semerkand'da, sonra Herat'ta Kuran ve dua kitapları yazmakla meşgul olduğu, bunun dışında da murakkalarda görülen, bazıları ardıllarına örnek olacak özel tasarımlı meşkler yaptığı (TSMK. H.2160, 6a), ancak istinsah ettiği Kuran nüshalarının ve dua metinlerinin döneminde tezhip edilemediği anlaşılmaktadır. Nakkaşhanenin yoğun iş temposu içinde Abdullah el-Herevî'nin kopya ettiği Kuran nüshalarının ve başka çalışmalarının tezhiplenmesine sıra gelmemiş olabilir. Herat'ta, 15. yüzyıl sonlarında, eskimiş veya daha önceki dönemlerde istinsah edilip bir şekilde yarım kalmış kitapların nakkaşhanede yenilenme-onarım işlerinin yapıldığı bilinmektedir. Abdullah el-Herevî'nin yazdığı dua metinlerinin etrafına enli kâğıtla vassale yapılarak kitap haline getirilmesi ve sonra zerefşan, halkârla süslenmesi, istinsah ettiği Kuran nüshalarının tezhibinin de Timurî Sultanı Hüseyin Baykara dönemi (h. 1469-1506) sonlarında Herat nakkaşhanesinde, eskiyen kitapları yenileme faaliyeti kapsamında yapıldığını düşündürür.

Tezhip süreciyle ilgili bir başka olasılık da serlevha tezhibin 16. yüzyıl başlarında Osmanlı saray nakkaşhanesinde eklenmiş olmasıdır. 15. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Timurî ve Akkoyunlu Türkmen kitap sanatçılarının Amasya, Bursa, Edirne ve İstanbul'a göç ettikleri, dolayısıyla üsluplarını da taşıyıp yerel sanatkârları etkiledikleri bilinmektedir. Ayrıca Osmanlı saray nakkaşhanesinde eskiyen veya süslemeleri tamamlanamamış kitapların yenilendiğini unutmamak gerekir. Hattat Abdullah el-Herevî'nin kopya ettiği bu Kuran nüshasının değerini bilen Timurî veya Osmanlı bir sanat hamisi de, 15. yüzyıl sonu veya 16. yüzyıl başlarında, gelenek olduğu üzere ilk iki sureye serlevha tezhip yaptırmış olmalıdır. Kitabın özgün cildi günümüze ulaşmamıştır. Şimdiki cildi, dış kapakları gömme şemseyle süslü kestane rengi deridendir ve 20. yüzyılda İstanbul'da yapılmış olmalıdır.

1 Qadı Ahmad 1959, 66; Soucek 1982, 195-197. TSMK'deki murakkalarda Abdullah el-Herevî'nin 1430-1467 arasına tarihli hat çalışmaları vardır (TSMK. H.2153: 16b, 64a, 110b, 111b; H.2160: 6a, 16b, H.2172: 58b, 59a, 60a, 61b; H.2161: 27a, 27b, 42b; H.2151: 61b; İÜK. F.1422: 45a, 59a, 59b, 60b, 62b. TSMK. H.2161, H.2151 ve İÜK. F.1422 numaralı eserlerdeki Abdullah el-Herevî hatları için bkz. Roxburgh 2001, 138, 143; 2004, 201-202, 227). TSMK'da onun hattıyla yazılmış iki dua kitabı da yer alır. Biri (*Evrâd Zeyneddin el-Havâfi*) Semarkand'da istinsah edilmiş, tarihi verilmemiştir; tezhibi 16. yüzyıl başlarında muhtemelen Herat'ta yapılmıştır (E.H.1002. Karatay 1961, no. 5463). İkinci kitabı (*Evrâdü'l-Usbû'yye*) 844/1440 yılında istinsah edilmiş, istinsah yeri yazılmamıştır (E.H.1078. Karatay 1961, no. 5637). Abdullah el-Herevî hattıyla kopya edilmiş iki Kuran nüshası Dublin Chester Beatty Kütüphanesindedir. Biri (no. 1511) Rebiyülevvel 873/Ekim 1467'de, diğeri (no. 1499) 834/1430-31 yılında istinsah edilmiş, tezhipleri muhtemelen 16. yüzyıl başında Herat'ta yapılmıştır (bkz. Arberry 1957, 139, 141.)

36

Hüseyin Şah (1557'de sağ) hattıyla 1520 civarında istinsah edilmiştir

21 x 14,1 cm; 6 yaprak, nesih hat, sayfada 6 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkep, renkli boyalar, altın

—

SSM. 103-0361

Yayın: New York 1998, 52; Paris 2000, 52; Berlin 2001, 5; Derman 2002, 59; Derman 2004, 63; Madrid 2007, 82-83; Sevilla 2008, 102-103

Dua kitabı

Hüsameddin Hüseyin Şah olarak tanınan hattat, Sultan II. Bayezid'in (h. 1481-1512) hat hocası Şeyh Hamdullah'ın yanında Amasya'da yetişmiş ve onunla birlikte İstanbul'a gelerek 1492-1503 arasında Divan-ı Hümayun ve Hazine-i Amire kâtipliği görevlerinde bulunmuştur. Aklâm-ı sitte'de hocasının takipçisi olan Hüseyin Şah'ın SSM'deki bu eserin ketebesinde kendisini Şeyh Hamdullah'ın gulanı olarak tanıtmayı, haftanın yedi günü okunacak duaları içeren bu kitabı hocasının ölümünden önce tamamladığını düşündürür. Hüseyin Şah 965/1557 yılında nakkaş Kara Memi üslubunda unvan tezhibiyle açılan bir *En'am* nüshası da istinsah etmiştir.¹ Haftanın yedi günü okunacak dua kitaplarının ünlü hattatların kaleminden çıkmış nüshaları vardır. Biri, Heratlı hattat Abdullah el-Herevî'dir.² İhtişamlı tezhiplerle dolu bir nüsha ise 974/1566 yılında Hasan b. Ahmed Karahisarî hattıyla istinsah edilerek Sultan II. Selim'e (h. 1517-1520) sunulmuştur.³

SSM'deki bu dua kitabı, dış kapakları açık kestane rengi deri miklepli bir cilt içindedir. Cildin üzerinde altın sarmal rumilerle bezemeli ortası şişkin, salbekli oval bir şemse vardır. İç kapakları ve yan kâğıdı hatip ebrusunun özenli bir örneğidir. Üstat ellerden çıkan cilt, tezhip ve halkâriler 19. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Kitabın 1a yaprağında yer alan iki mühürden biri Tahsin Hasan'a, diğeri Osman b. Tahsin Hasan'a aittir. Aynı mühürler SSM'deki başka eserlerde de vardır. İki mühür bir *En'am* nüshasına (kat. no. 44), sadece Tahsin Hasan'ın 1306/1888-89 tarihli mührü ise bir Divan nüshasına (SSM 190-0017) basılmıştır.

¹ TSMK. E.H.355 (Karatay 1962, no. 829; Serin 2007, 70-71).

² TSMK. E.H.1078 (Karatay 1966, no. 5637. Bu eser 845/1441-42 yılında kopya edilmiştir).

³ TSMK. E.H.1077 (Derman 1992, no. 66; Washington 1987, 53; Londra 1988, 72).

37

Ahmed b. Mehmed b. Musa hattıyla
evahir Rebiyülevvel 964 / 1557 Ocak
ayının son on gününde istinsah edilmiştir

22 x 14,5 cm; 335 yaprak, nesih ve sülüs
hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
renkli boyalar, altın

SSM 100-0053
Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Bu Kuran zarif on iki köşeli tezhipli zahriye ile açılır (y. 1a) ve onu izleyen Fatiha suresi serlevha tezhiplidir (y. 1b-2a). Etrafı cetvelenmiş enli pervazla sure satırlarını çepeçevre kuşatan yatay ve dikey bölmeler altın ve lacivert zemine altın sarmal dallar üzerinde sıralanan minicik çiçekler, rumiler ve hatayilerle, satır araları altın zemine siyah konturlu dallar ve çiçeklerle süslüdür. Sayfa kenarının tığları 20. yüzyıldaki onarım sırasında yapılmış olmalıdır. Kuran'ın Bakara suresi ayrı bir yaprakta unvan tezhibiyle başlar (y. 2b). Bu tezhibin altta dikdörtgen, üstte kubbevari haşiyeli bir tasarımı vardır, tığları özgündür. Bakara suresinin ilk iki yaprağının satır araları tamamen altındır. Sure başları ve sayfa kenarında yer alan güller de tezhiplidir. Güller kimi kez bir kolye gibi sayfa kenarında sıralanır (y. 201a, 287a,b, 323a), bazen de bir zahriye gibi tek başına durur (y. 150b, 229a, 308b). Güllerin içine hizb, aşr, cüz yazıları yerleştirilmemiş, birkaç yerde gülün yanına altın sülüsle "secde" yazılmıştır (y. 288b). Sure başları siyah tahrirli altın sülüs, bazen de sülüs ve muhakkak hatladır (y. 226b). Kitabın ketebe kaydı 335b yaprağının ortasındaki kare cetveli alana küçük nesih hatla yazılmıştır. Bu kayıta hattat adını izleyen *fi medineti'l* ibaresinden sonra gelmesi gereken şehir adı silinmiştir. Silik izlerden bu şehir isminin Bursa olabileceği düşünülmektedir. 16. yüzyıl ortasının üstat bir müzehhibi olan sanatkâr, bu Kuran nüshasının nadide örnekler arasında yer almasını sağlamıştır. Eserin miklepli deri cildi muhtemelen 20. yüzyıl onarımında yapılmıştır.¹

¹ Benzer tezhipli bir Kuran nüshasındaki Fatiha ve Bakara sureleri ayrı yapraklarda tasarlanmıştır; Londra Khalili Koleksiyonundadır ve cildini 1950'de Necmeddin (muhtemelen Necmeddin Okyay) yapmıştır (no. Qur 420: James 1992b, 232-35). Buradaki eserin cildini de Necmeddin Okyay yapmış olabilir.

38

Kadı Mahmud (ö. 1575) tarafından
966/1559 yılında istinsah edilmiştir

28 x 19,5 cm; 19 varak, muhakkak, sülüs
ve rika hat, sayfada 7 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, mavi, yeşil ve
zer mürekkep, boya ve altın

—

SSM 102-0210

Yayın: New York 1998, 60-61; Paris 2000,
60-61; Berlin 2001, 60-61; Derman 2004,
70-71; Madrid 2007, 86-87; Sevilla 2008,
106-107

Kehf suresi

Ünlü hattat Şeyh Hamdullah'ın öğrencisi Selanikli Mustafa b. Nasuh tarafından eğitilen Kadı Mahmud Bağdat ve Diyarbakır kadılığı da yapmıştı. Sergide yer alan eserinde hattat Kuran'dan Kehf suresini istinsah etmiştir. Her sayfada alt ve üstteki birer satır mavi veya yeşil mürekkep kullanılarak muhakkak hatla; orta satır zer mürekkep kullanılarak muhakkak hatla; aralarda kalan ikişer satır ise siyah mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. Kehf suresinin son ayetlerinin (y. 19a) iki yanına satırlar rika hatla mailen yazılmıştır. Bu satırlar, sağda İsrâ suresinin “Biz Kuran'dan, müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kuran, ancak zararını artırır” anlamına gelen ayetiyle (İsrâ: 82) başlar ve Kehf suresinin faziletini anlatan hadislerle devam eder: “Hz. Peygamber –Allah onu ve ailesini hayırla kuşatsın– şöyle buyurmuştur: Kim yatarken Kehf suresini okursa, bu, kendisi için Mekke'ye kadar parıldayan bir nur olur. Bu nur içinden Melekler kendisine kalkana kadar dua eder. Bulunduğu yer Mekke ise, bu, kendisi için Kâbe'ye kadar uzanan bir nur olur. Bu nur içinden Melekler kendisine uyanana kadar dua eder. Kim Kehf suresinin sonunu okursa, bu kendisine ayağından başına kadar nur olur. Tamamını okursa gök ile yerin arası nurla dolmuş olur. Kim ahir zamanda Kehf suresini okursa, deccalın şerrinden emin olur. (Resulullah) doğru söyledi.” Hadisin altına lal mürekkeple ketebe kaydı yazılmıştır: *Ketebehu ad'afu İbadillahi el-Kadı Mahmûd el-hakîr fî sene 966* (Allah'ın kullarının en zayıfı Kadı Mahmud tarafından 966 senesinde yazılmıştır). Eserde, 8b sayfasına kadar, yazı alanını çevreleyen cetveller yapılmıştır. Ayetler arasına durak işaretleri konmamıştır. Muhtemelen kitabın bezenmesine başlanmış, cetveller ilk sayfalara çekilmiş, ancak yarım bırakılmıştır. Serlevhada yer ayrıldığı halde bezeme yapılmamıştır. Kitabın kestane rengi deriden miklepsz cildi 19. yüzyıla aittir.

رَبِّ لِنَفْسِكَ الْخَرَقَ قَبْلَ أَنْ تَنْفُذَ كَلِمَاتِ

رَبِّ وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِ مَدَدَا فَلَا نَمَانَا

بِشَرِّ مِثْلِكَ يَوْحَىٰ إِلَىٰ أَمَّا إِلَهُكَ كَبْرَالَهُ

وَاحِدٌ دُفِينُ كَانَ يَرْجُو الْقَاءَ

رَبِّ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ

بِعِبَادَةِ رَبِّهِ

أَحَدًا

صُنْعًا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ

رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِمْ فَبُطِئَتْ أَعْيُنُهُمْ فَلَافْتُمْ لَهُمْ

يَوْمَ الْقِيَمَةِ دُورًا ۚ ذَٰلِكَ جَزَاءُ مَن جَاهَلَ

بِمَا كَفَرَ ۚ **وَأَوَّحْنَا بِهَا الْيَاقِينَ** **وَسُلِّمْنَا**

أَزْوَاجَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَالصَّالِحِينَ كَانَتْ لَهُمْ

جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ ۖ ذَٰلِكَ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ

عَنْهَا شَيْئًا ۚ **قُلْ لَّوْكَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لِّكَلِمَاتِ**

رَبِّي

39

Demircikulu lakabı ile bilinen Yusuf (ö. 1611) tarafından evail Cemaziyülâhir 977/1569 yılı Kasım ayı ortasında istinsah edilmiştir

21,3 x 12,5 cm; 370 varak, nesih ve rıka hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç mürekkep, renkli boya ve altın

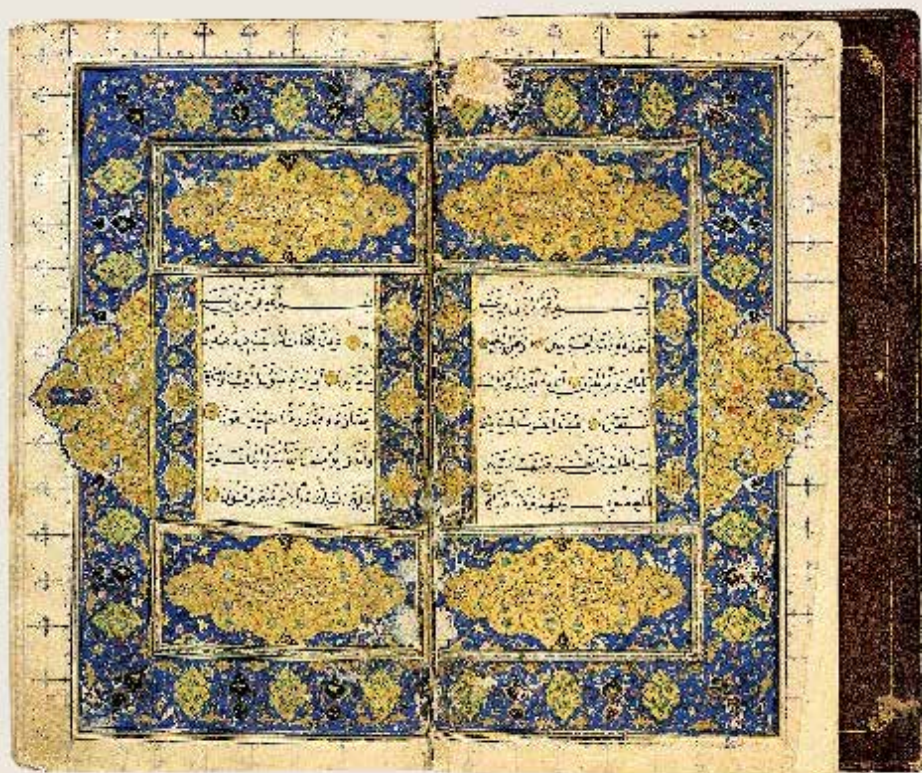
—

SSM 100-0365

Yayın: Derman 2002, 62-63; Derman 2004, 72-73; Derman 2010, 84-87

Kuran-ı Kerim

Hattat Yusuf b. Abdullah, Tophane’de Topçu Ocağı’nda demirci ağasının yanında demircilik yaptığı ve top dökümü sırasında dua okumakla görevli olduğu için Demircikulu lakabıyla bilinir. Sergideki Kuran nüshasının ketebe kaydında hattat, “Yüce Allah ve O’nun Peygamberi doğru söyledi. Buna bizler şahidiz” ibaresinin ardından, “Yusuf b. Abdullah memluk-i Ali Ağâ –Allah onları affetsin– tarafından nimetlerinden dolayı Allah’a hamd, Peygamberi Muhammed’e ve tertemiz ailesine selâm ve salâvat ile Cemaziyülâhir ayının başlarında 977 senesinde istinsah edilmiştir” sözlerini yazmıştır (y. 364b). Adının sonuna eklediği “memluk-i Ali Ağâ” kelimeleri onun Ali Ağâ’nın kölesi olduğuna işaret eder. Babasının adını Abdullah olarak vermiştir; nedeni, kölelerin babalarının kimliği bilinmediğinden, baba adı olarak “Allah’ın kulu” anlamına gelen Abdullah adının kullanılmasının âdet oluşudur. Yusuf, ünlü hattat Ahmed Karahisarî’nin (ö. 1556) öğrencisi Derviş Çelebi Mehmed’in (ö. 1592) öğrencisi olarak, Karahisarî’nin üslubunu izleyen son hattatlardan biridir. Kuran, Fatıha suresi ile Bakara suresinin ilk dört ayetini çevreleyen serlevha tezhipte açılır (y.1b-2a). Tezhibin enli pervazı lacivert zemine altın sarmal dallar, rumiler, içi yeşil rumilerle dolu oval kartuşlarla bezeli ve iki uzun kenarda altın zeminli haşiyelidir. Ayet satırlarının etrafında yer alan dar dikey ve enli yatay dikdörtgen panolarda, yeşil renkli hatayilerin doldurduğu altın zeminli kartuşlar tasarımın temel ögesi olarak dikkati çeker. Surelerin isimleri altın zemine siyah dallar ve rumilerle bezenmiş zemine beyaz mürekkeple ve rıka hatla yazılmış, ilk surelerde sure başı tezhipleri daha renkli tasarlanmıştır. Cüz, aşr, secde, hizb işaretleri, sayfa kenarına dizili, kenarları dilimli yuvarlak, oval, mavi renk tıgı tezhipli güllerle belirlenmiştir. Kitabın sonundaki hatim duası 20. yüzyılda eklenmiş, cildi de aynı sırada yapılmış olmalıdır.

40

Ramazan b. İsmail (ö. 1680) hattıyla 1053 / 1643-44 yılında istinsah edilmiştir

20,8 x 14 cm; 338 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkep, altın

—

SSM 100-0254

Yayın: New York 1998, 62; Paris 2000, 62; Berlin 2001, 62; Derman 2002, 69; Derman 2004, 74; Madrid 2007, 90-91; Sevilla 2008, 110-111

Kuran-ı Kerim

Ramazan b. İsmail, Şeyh Hamdullah'ın yolunu izleyen hattatlardan bir diğeridir. Kuran Fatiha suresinin tamamını ve Bakara suresinin ilk dört ayetini süsleyen serlevha tezhipte açılır. Satır araları altınla bu surelerin serlevha tezhibini oluşturan yatay ve dikey bölmeleri, sivri dilimli haşiyeli enli pervazı altın ve lacivert zeminde dallar, hatayiler ve yapraklarla süslüdür. Bu bezemeler arasında öne çıkan motifler turuncu yapraklar ve tomurcuklar, sivri haşiyelerin tepelerindeki iri mavi hatayilerden oluşan tığlardır. Basitçe tezhipli sure başlarının yazıları âharlı zemine kırmızıyla yazılmış, sayfa kenarlarına güller yapılmamış, secde, aşr, hizb yerleri sayfa kenarında altınla yazılarak belirtilmiştir. Kitabın sonundaki hatim duasına (y. 335b-338b) başlık tezhibi yapılmamıştır. Yaprakların birleşme yeri halkârîdir. Miklepli cildinin dış kapakları siyah deri, gömme yıldız şemseli ve köşebentlidir. Kestane rengi deri iç kapakları, içi zerefşanlı şemselidir. Cilt 20. yüzyıl onarımında yapılmış, ebru yan kâğıdı yerleştirilmiş ve kitabı yeni cilde uydurmak için sayfalar kesilmiştir.

41

Nefeszade diye bilinen Seyyid İsmail (ö. 1679) hattıyla 1075 / 1664-65 tarihinde istinsah edilmiştir

21,5 x 15 cm; 391 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, beyaz mürekkep, renkli boyalar, altın

SSM 100-0261

Yayın: New York 1998, 66; Paris 2000, 66; Berlin 2001, 66; Derman 2004, 81; Madrid 2007, 94-95; Sevilla 2008, 114-115

Kuran-ı Kerim

Buradaki Kuran nüshasında Fatiha suresi ile Bakara suresinin ilk dört ayeti serlevha tezhiplidir (y. 1b-2a). Haşiyeli enli pervazın temel tasarımını altın zemine altın çiçekler, geniş palmetler ve bu palmetlerin girintilerini dolduran koyu lacivert zeminde altın rumiler ve dallarla süslü bölmeler oluşturur.

Haşiyelerin tepesinde sayfa kenarına doğru lacivert renkli hatayili tığlar, kırmızı üç benekler uzanır. Satır araları altınlıdır (beyne's-sütur). İlk surelerin etrafını çeviren yatay bölmelerin içindeki eflatun renkli bulut motifleri ve dar dikey bölmelerin içindeki üç dilimli kırmızı çiçekler tezhibin dikkati çeken özellikleridir. Sure başları ve sayfa kenarındaki iri hizb, aşr, cüz gülleri tezhiplidir. Eserin miklepli kestane rengi deri cildinin dış kapakları gömme şemseli, köşebentli, iç kapakları ise şemselidir; bu kapaklar 20. yüzyıl onarımında yapılmıştır. Şeyh Hamdullah'ın takipçilerinden biri olan hattat İsmail, Halid Erzurumî'den (1631'de sağ) meşk etmiş ve Derviş Ali'ye (ö. 1673) hocalık yapmıştır.

42

Derviş Ali (ö. 1673) hattıyla 1072 / 1661-62 yılında istinsah edilmiştir

25 x 17 cm; 357 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç mürekkebi, altın ve renkli boyalar

—

SSM 100-0054

Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Derviş Ali'nin kaleminden çıkan bu Kuran nüshasının Fatıha ve Bakara sureleri serlevha tezhiplidir (y. 1b-2a). Sivri dilimli enli pervazında ve serlevhanın diğer bölümlerinde zemin renkleri altın ve laciverttir. Pembe ve eflatun tonunda minicik çiçekler, kırmızı renk dolgulu bulut biçimleri ve incecik dallar tezhibin üstat bir müzehhibin elinden çıktığını gösterir. Sure başları sade altın zemine beyaz rika hatla yazılmıştır. Hizb, cüz, aşr yazıları sayfa kenarındaki tezhipli iri hatayilerin veya saz yapraklarının oluşturduğu rozetlerin ortasındadır. Ketebe sayfasının alt kısmındaki boş alana basılan yuvarlak iki şahıs mührü silik olduğu için okunamamıştır. Miklepli cildin özgün vişneçürüğü rengi deri dış kapakları içleri kalıpla saz üslubunda bezemeli gömme yaldız salbekli şemseli, köşebentli ve kartuşlu pervazlıdır. Kestane rengi deri kaplı iç kapaklar onarımda yenilenmiş ve bu kısma fırçayla zerefşanlı sade bir şemse yapılmıştır.

43

Derviş Ali (ö. 1673) hattıyla 1075 / 1664-65 yılında istinsah edilmiştir

15,8 x 10,5 cm; 449 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 12 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç mürekkebi, renkli boyalar, altın

—

SSM 100-0058

Yayın: Derman 2010, 138-139

Kuran-ı Kerim

Rika hatla sekiz satır halinde yazılan ketebe satırlarında “Allah tarafından rahmet olarak gönderilen Kuran-ı Kerim’in istinsahı Allahu tealaya hamd, peygamberi Muhammed’e, tüm ashabına salât ile Hicri 1075 senesinde Derviş Ali tarafından bitirilmiştir. Bu onun istinsah ettiği 63. Kuran’dır” sözleri yer alır. Hattat Derviş Ali’nin Halid Erzurumî’nin (ö. 1630-31) öğrencisi olması dolayısıyla yazı üslubundaki silsile Şeyh Hamdullah’a (ö. 1520) kadar uzanır ve hattatın ikinci Şeyh Hamdullah olarak tanınmasına yol açar. Osmanlı hat sanatının ünlü üstatlarından Suyolcuzade Mustafa Eyyubî (ö. 1685), Ağakapılı İsmail Efendi (ö. 1706) ve Hafız Osman’ın (ö. 1698) hocası olan Derviş Ali, Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa’ya (ö. 1676) da hat dersleri vermiştir. Eserin serlevha tezhibi Fatiha suresini ve Bakara suresinin ilk dört ayetini süsler. Enli ve dilimli pervazın ve diğer bölümlerin dolgu motifleri, lacivert ve altın zemin üzerinde yer alan renk renk çiçekler, rumiler ve dallardır. Sure başları sade altın zemine beyaz rika hatla yazılmış, sayfa kenarlarına hizb, cüz, aşr yerlerine işaret eden tezhipli iri güller yerleştirilmiştir. Tezhiplerin üstat elden çıktığı söylenemez. Miklepsiz cildin özgün koyu kestane rengi deri dış kapakları gömme salbekli, şemseli, köşebentli ve dar pervazlıdır. 20. yüzyılda yapılan onarım sırasında iç kapaklara simefşanlı kâğıt kaplanmıştı.

44

Derviş Ali (ö. 1673) hattıyla 1080 / 1669-70 yılında istinsah edilmiştir

21 x 14,8 cm; 20 yaprak, nesih hat, sayfada 10 satır

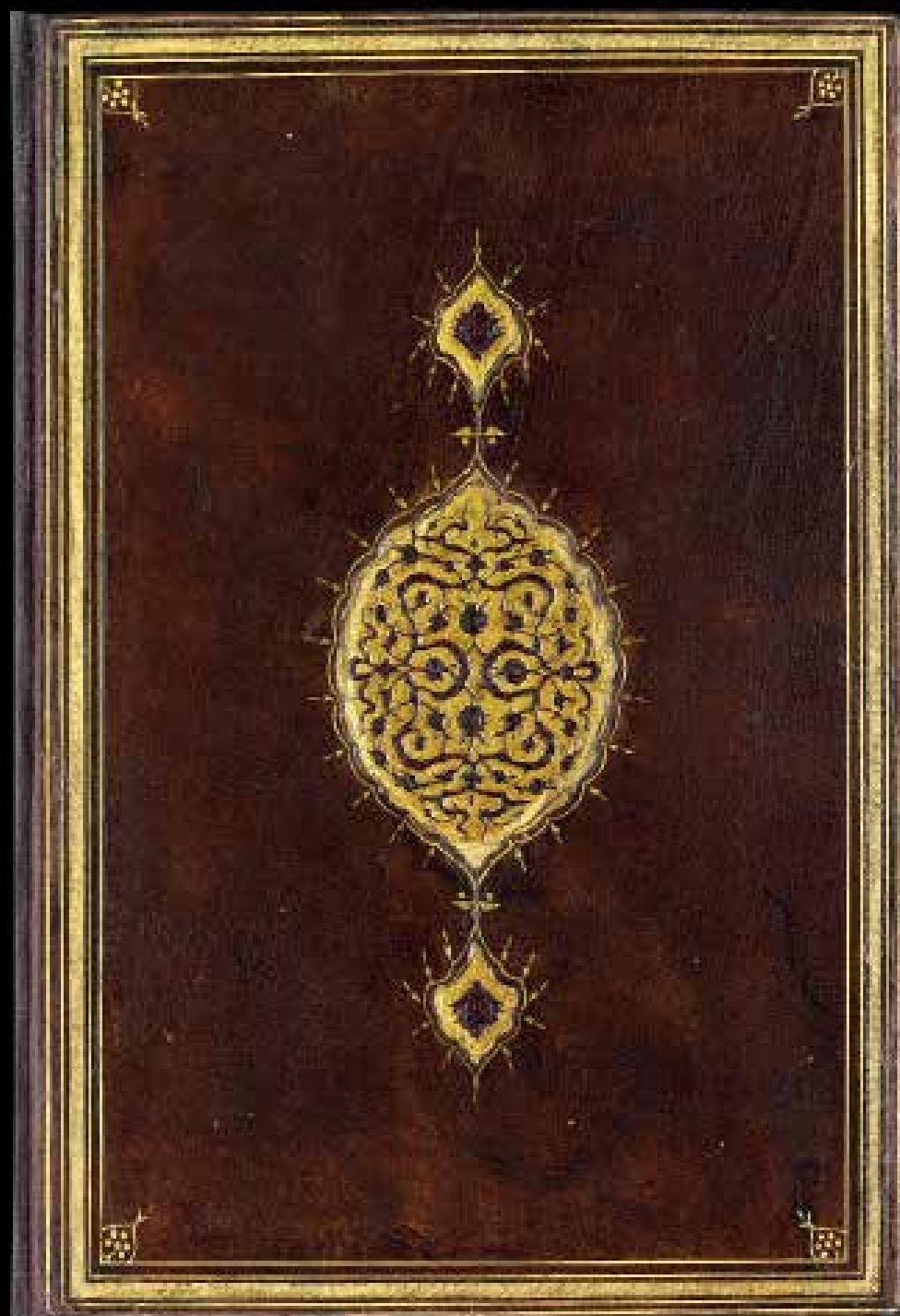
Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç mürekkebi, renkli boyalar, altın

SSM 101-0052
Yayınlanmamıştır

En'am-ı Şerif

En'am-ı Şerif, üstat bir 17. yüzyıl müzehhibinin fırçasından çıkmış mavi çiçekli tığların yer aldığı zarif ve sade unvan tezhibiyle başlar. Yaprak 1a'ya, biri Tahsin Hasan'a, diğeri Osman b. Tahsin Hasan'a ait iki şahıs mührü basılıdır. Aynı mühürler SSM'deki bir başka kitaba da basılmıştır (kat. no 36). Sadece Tahsin Hasan'a ait bir mühür ise SSM 190-0017 envanter numaralı eserde görülür. Dış kapakları kestane, iç kapakları vişne rengi deri cildin sadece dış kapakları gömme, yıldız salbekli şemselidir.

45

Mustafa (ö. 1684?) hattıyla 1085 / 1674-75 yılında istinsah edilmiştir

12 x 7,5 cm; 392 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 13 satır

Âharlı zerefşanlı kâğıt, siyah, üstübeç mürekkebi, renkli boyalar, altın

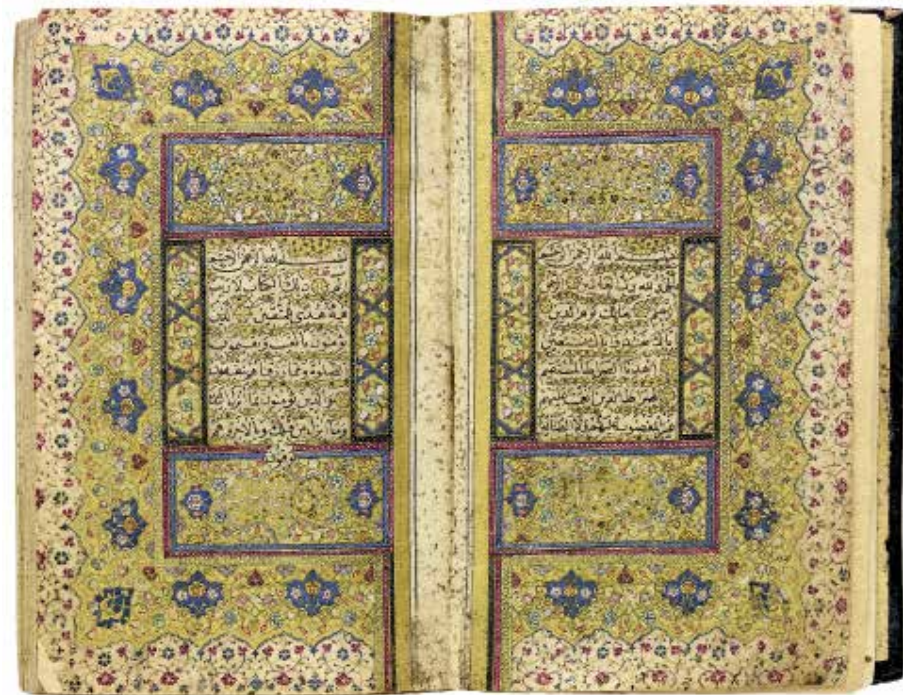
—

SSM 100-0267

Yayın: Derman 2002, 77; Madrid 2007, 96-97; Sevilla 2008, 116-117; Derman 2010, 142-143

Kuran-ı Kerim

Kuran'ın sonundaki hatim duasından sonra gelen (y. 391b-392a) dikdörtgen alandaki ketebeye beyne's-süturlu olarak "Affedici Allah'ın rahmetine muhtaç Mustafa tarafından izzet ve şeref sahibinin hicretinin 1085 senesinde Allah'a hamd, seçilmiş peygamberine salât ile istinsah edilmiştir" sözleri yazılmıştır. Bu satırların yer aldığı sayfanın kenarında rika hatla "saray-ı hümayun hocası olup Anber namıyla maruftur" sözleri yer alır. Bu ibareye dayanarak Kuran'ı istinsah eden hattat Mustafa'nın, saray ağalarından Mehmed Ağa'nın oğlu ve Sultan IV. Mehmed (h. 1648-1687) döneminde sarayda meşk hocalığı yapan Mustafa Anber Ağa olduğu kabul görmüştür. Anber Ağa padişah tuğrası çekmede ve musıkide de üstattı. Bu hattata atfedilen bu Kuran nüshasının Fatıha suresi ile Bakara suresinin ilk dört ayeti serlevha tezhiplidir. Bu ilk ayet satırlarının çevreleyen yatay ve dikey bölmelere ve kenarları sivri dilimli enli pervaza hâkim olan renk altındır. Lacivert zeminli kartuşlar ve sarmal dallar üzerinde hatayi grubu pembe, beyaz, mavi çiçekler bezeme öğeleridir. Sayfa kenarını, âharlı kâğıt zemine vişne ve lacivert renkli hatayi grubu çiçekler ve dallar sıvama kaplar. Sure başları, hizb, secde gülleri tezhiplidir. Aşır yerleri altınla yazılarak belirlenmiştir. Miklepli cildin dış kapakları koyu kestane rengi deriden, gömme yaldız salbekli şemselidir. İç kapaklar ve yan kâğıdı yeşil ve krem zerefşanlı kâğıttır. Cilt 20. yüzyılda onarılmış, özgün salbekli şemsesi yerine konmuştur. Bu onarım sırasında sayfalar biraz kesilmiş, yaprakların birleşme yerine halkâr bezeme yapılmıştır.

46

Hafız adıyla maruf Osman b. Ali (ö. 1698) hattıyla 1086 / 1675-76 yılında istinsah edilmiştir

22,2 x 15 cm; 12 yaprak, nesih hat, sayfada 13 satır

Âharlı krem renk kâğıt, sayfa kenarları şeker rengi kâğıtla vassaleli, siyah, üstübeç mürekkebi, renkli boyalar ve altın

SSM 102-0284

Yayın: New York 1998, 22; Paris 2000, 22; Berlin 2001, 22; Derman 2004, 33.

Sureler (Kehf, Vakıa, İhlas, Falak, Nas, Fatiha)

Hafız Osman, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın (ö. 1691) hamiliğinde önce Derviş Ali (ö. 1673), daha sonra Suyolcuzade Mustafa Eyyubî'den (ö. 1686) hat eğitimi almış ve hattat Şeyh Hamdullah'ın yolunu izleyerek yetkinleşmiştir. Sultan II. Mustafa'ya (h. 1695-1703) meşk hocalığı yapan Hafız Osman 1663-1692 arasına tarihli Kuran, En'am ve cüzler istinsah etmiş,¹ Kuran nüshalarından üçünü Hasan müzehhip tezhiplenmiştir. Bu ünlü hattat kıt'a ve hilye de yazmıştır. Sureler kitabının ilk suresi Kehf, altın ve lacivert zemine renk renk minik çiçekler ve ortası düğümlü iri bulut motifleriyle dikkati çeken unvan tezhibiyle başlar. Mavi hatayilerden oluşan tığlar sayfa kenarına doğru uzar. Diğer surelerin başları ve duraklar tezhipli, ketebe satırlarının arası altındır. Tezhipler üstat bir müzehhibin fırçasından çıkmıştır. Yaprak 1a'da hakkâk Azmi tarafından yapılmış Ali Şefik'e ait 1257/1841-42 tarihli yuvarlak bir mühür vardır. Miklepli cildin kestane rengi deri dış kapakları gömme yaldız salbekli şemselidir ve iç kapaklar kâğıt kaplıdır. Cilt 20. yüzyılda yapılan bir onarımda kitaba geçirilmiştir.

¹ TİEM. 405 (İstanbul 2010, 424-245); İÜK. A.6549 (Derman 2010, 168-173); bu katalogta no. 47.

47

Hafız Osman (ö. 1698) hattıyla evahir
Ramazan 1093 / 1682 Eylül ayının son on
gününde istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Hasan b. Mustafa

18 x 12 cm; 471 yaprak, nesih ve rıka hat,
sayfada 11 satır

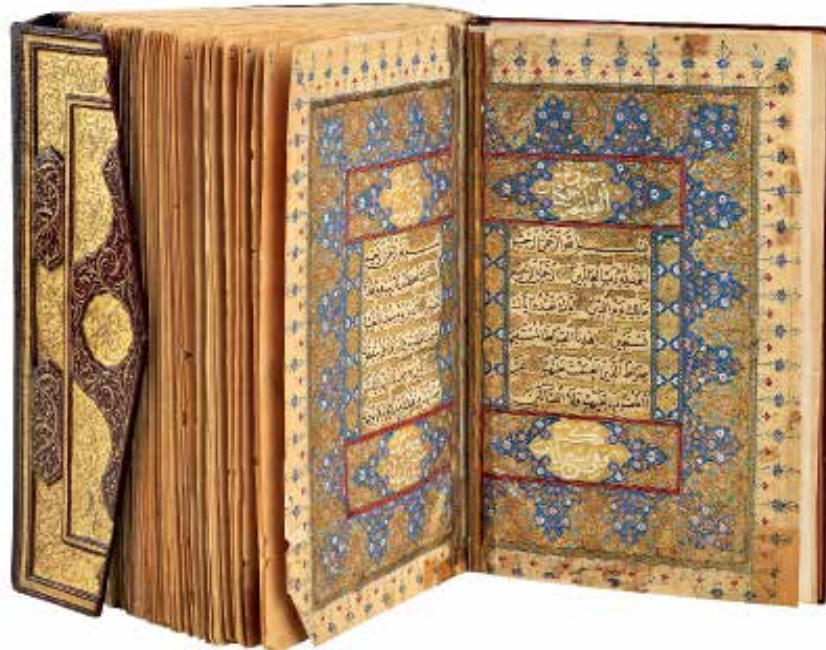
Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç
mürekkebi, renkli boyalar ve altın
—

SSM 100-0348

Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Türk hat sanatı tarihinde sülüs, nesih, rıka hatta üstat olan Hafız Osman'ın nesih hatla yazdığı Kuran ve En'am nüshaları günümüze ulaşmıştır. Hafız Osman Hz. Muhammed'in hilye metnini levha tarzında tasarlayan hattatların da ilkidir. Gençliğinde Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'dan (ö. 1676) destek görmüş, II. Mustafa'ya (h. 1695-1703) ve Sultan III. Ahmed'e (h. 1703-1730) hüsnühat öğretmiştir. SSM'nin bu nadide Kuran nüshası da, Fatiha suresi ve Bakara suresinin ilk dört ayetini süsleyen levha tezhipte açılır. Bu sayfaların satır araları beyne's-sütur'dur. Satırların etrafındaki yatay ve dikey dikdörtgen alanların ve bu alanları çeviren enli pervazın içi altın zemine altınla, altın ve lacivet zemine pembe, beyaz, mavi minicik rozet çiçekler ve altın dallarla bezenmiştir. Enli pervazı ise münavebeli dizilmiş mavi hatayiler ile kırmızı karanfillerden oluşan tığ motifli çevreler. Sure başları ile sayfa kenarındaki içinde beyaz mürekkeple cüz, aşr, hizb yazılı güller de özenle tezhiplidir. 470a-471a yaprakları arasındaki Arapça ketebe kaydının anlamı şöyledir: "Kudret sahibi Allah'ın rahmetine muhtaç, zayıf kul, Kuran'ı bir araya getirenin [Hz. Osman] benzeri olan Hafız Osman tarafından kıyamet gününde, ihsan ve gufran sahibi olan rabbinin lütfunu, Hz. Peygamberin şefaatinin dileyerek Ramazan'ın sonlarında hesap gününün sahibi Allah'ın yardımıyla izzet ve şeref sahibinin [Hz. Muhammed] hicretinin 1093 senesinde yazılmıştır". Yaprak 471b'de nesih hatla Kuran okuma sırasında bazı harflerin özellikleriyle ilgili Farsça bir metin eklenmiş ve bu metnin son satırının iki yanındaki altınla kartuşların içine müzehhibin ismi, sağda *Zehhebehu el-fakir*, solda *Hasan b. Mustafa* olmak üzere yazılmıştır. Müzehhip Hasan, Hafız Osman'ın hattıyla kopya edilmiş iki Kuran'ı¹ ve İsmail b. Ali hattıyla istinsah edilmiş bir diğer Kuran'ı da tezhiplenmiştir.² Müzehhip Hasan SSM Kuran nüshasının levha tezhip ve tığ tasarımının aynıını 1096/1685 yılında, İsmail b. Ali'nin kopya ettiği Kuran nüshasında da kullanmıştır. Miklepli cildin vişne rengi dış kapakları gömme salbekli şemseli, köşebentli ve enli pervazlıdır. Üstat bir mücellidin yaptığı cilt, eserin özgün kabı değildir; 19. yüzyıl sonlarında yapılmış olmalıdır.

¹ İÜK. A.6549 (Derman 2010, 168-173);
TİEM. 405 (İstanbul 2010, 424-425).

² Özel koleksiyon (Derman 2010, 178-181).

48

İmamzade adıyla maruf Mehmed'in (ö. 1756) hattıyla evahir Şaban 1131/1719 yılı Temmuz ayının son on günü ortasında istinsah edilmiştir

17,5 x 12 cm; 402 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep ve üstübeç mürekkebi, renkli boyalar ve altın

SSM 100-0161

Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Kuran serlevha tezhipli Fatiha ve Bakara sureleriyle başlar. Bu surelerin satırlarını çevreleyen enli yatay dikdörgerler ve sivri dilimli enli pervaz zer-ender-zer üslubunda bezelidir. Sayfa kenarında münavebeli dizilmiş mavi ve vişne rengi çiçekli tığlar vardır. Duraklar altın, sayfa kenarındaki hizb, cüz, secde gülleri ve sure başları tezhiplidir. Kitabın sonuna koyu krem renk kâğıda hatim duası yazılmış (y. 399a-402a) ve iki boş yaprağa halkâr süsleme yapılmıştır (y. 398b, 402a). Kuran nüshalarında hattatlar genelde son sureden sonra gelen bölümde, eseri kopya ettikleri tarihi, nadiren de olsa kopya ettikleri Kuran nüshalarının kaçıncısı olduğunu yazar ve kısa dua cümleleriyle sözlerini bitirirler. Bu Kuran'ı ise hattat diğer meslektaşlarından farklı şu dua metniyle sonlandırır: "Hayırla ve neşeyle tamamlamayı bize nasip eden Allah'a hamdolsun. Bize bolca verdiklerine şükürler olsun. Salât ve selâm, en değerli varlık kıyamet gününün şefaathanesi Muhammed'e, ailesine ve idrak sahibi ashabına olsun. Bu eser, her şeye gücü yeten rabbinin rahmetine muhtaç, imam diye tanınmış es-Seyyid Abdullah'ın -Allah ondan razı olsun- öğrencilerinden İmamzade diye ünlü Mehmed tarafından Hicri 1131 senesi Şaban ayının sonlarında istinsah edilmiştir. Allahım, onu, evlatlarını ve akrabalarını koru. Ona hayırlısıyla 120 yaşını görmeyi nasip et. Bütün nimetlerinden dolayı Allah'a hamdeder, efendimiz Muhammed'e, tertemiz ailesine ve tüm ashabına salât getiririz." Miklepli cildin kestane rengi deri dış kapakları içleri hatayı ve bulut üslubunda kalıpla bezemeli gömme, yıldız salbekli şemseli, köşebentli ve pervazlıdır. Pervazlarda üzeri noktalarla bezemeli deri kartuşlar vardır. Sertabının üzerindeki altın kartuş içine kalıpla "Masun ve mahfuz bir kitaptır. Ona yalnız pak olanlar dokunabilir" ayetleri (Vakıa: 78-79) yazılmıştır. İç kapakları ve yan kâğıdının bir yüzü, noktalar ve altın baklava biçimleriyle süslü vişne rengi deridir. Cildin iç kapakları, sırtı, sertabı, kimi sure başları ve sayfa kenarındaki güller, halkâr işleri 19. yüzyıldaki onarım sırasında yapılmış, hatim duası yine o sırada eklenmiş olmalıdır.

49

Yahya b. Osman (ö. 1756) hattıyla 1157 / 1744-45 yılında belde-i Kostantiniyye'de istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Mustafa

18 x 11,5 cm; 402 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 13 satır

Âharlı ve zerefşanlı kâğıt, siyah mürekkep, renkli boyalar, altın

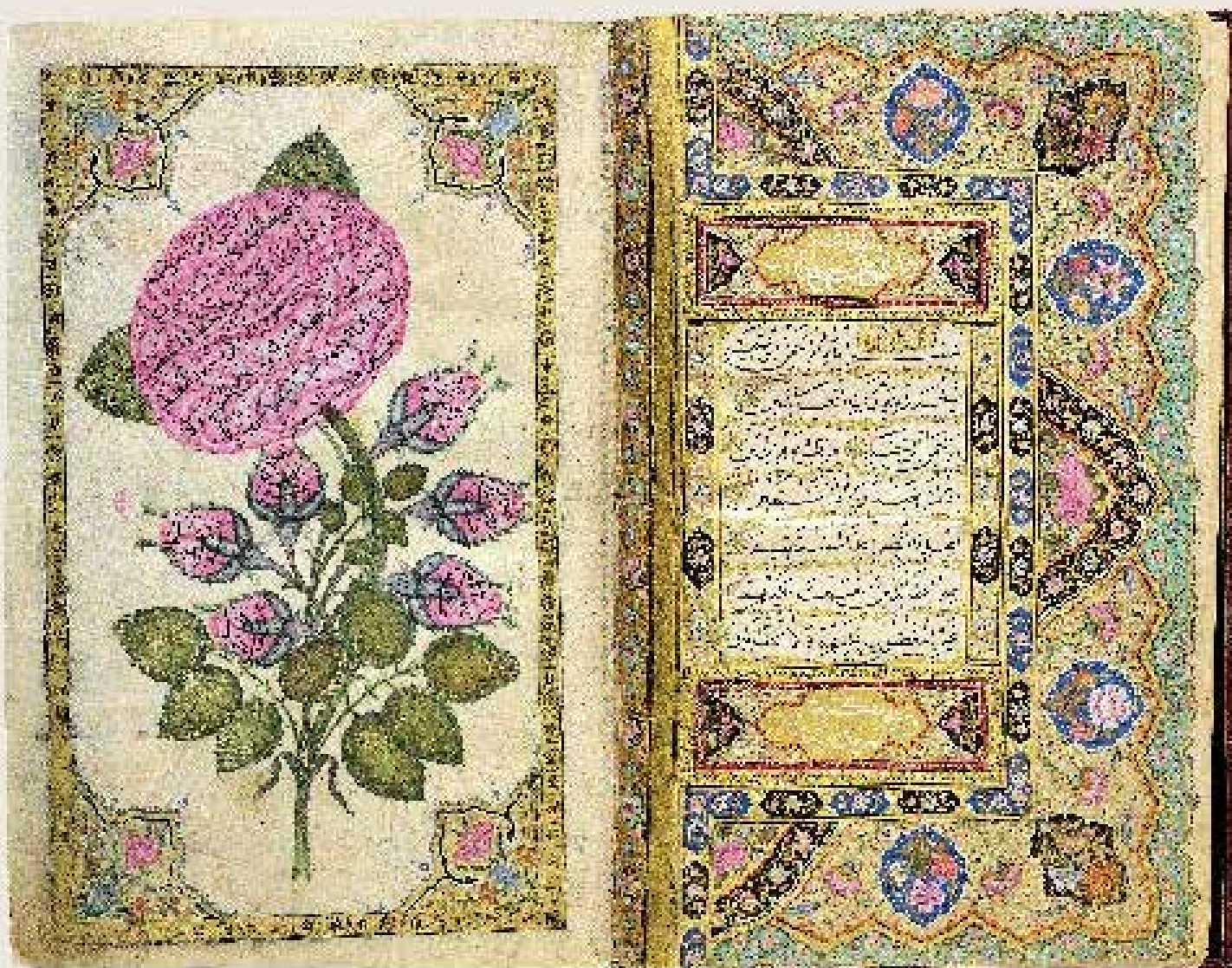
SSM 100-0258

Yayın: New York 1998, 84; Paris 2000, 84; Berlin 2001, 84; Derman 2002, 112; Derman 2004, 104; Madrid 2007, 100-101; Sevilla 2008, 120-121

Kuran-ı Kerim

Ketebe satırlarına (y. 402b) ismini Yahya b. Osman olarak yazan ve kendisini Hüseyin b. Ramazan'ın talebesi olarak tanıtan hattatın ismi yayınlarda Hafız Yahya Fahreddin olarak geçer. Kuran'ın Fatiha ve Bakara sureleri serlevha tezhiptir (y. 1b, 3a). Kenarları sivri dilimli enli pervazının içine buketli oval şemseler yerleştirilmiş, uzun kenarda kubbemsi, kısa kenarda yarım kubbemsi ve çiçeklerle bezenmiş haşiyeler yapılmıştır. Açık yeşil zeminli, içi çiçekli dar pervaz geleneksel tığ motiflerinin yerini almıştır. Serlevha tezhibinde, dikiş yeri yönünde kitap boyunca uzayan altın zeminli ve oval minik kartuşlu dar pervaz görülür. Fatiha ve Bakara sureleri arasına yerleştirilmiş bir yaprağın iki yüzünde pembe bir gül resmi vardır. Hz. Ali'nin Hz. Muhammed için yazdığı hilye metni bu iki gülün üzerinde yer alır. Bu yaprağın ön yüzündeki gülün goncaları üzerine dört halifenin, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali'nin ve Hz. Muhammed'in iki torunu Hasan ile Hüseyin'in isimleri (y. 2a), yaprağın arka yüzündeki gülün goncaları üzerine altı sahabenin ismi (Zübeyr, Talha, Sa'd b. Ebi Vakkas, Said b. Zeyd, Abdurrahman b. Avf, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah) yazılıdır (y. 2b). İki sayfadaki gülün üst kısmındaki yapraklardan birinin üzerine "Allah büyüktür" anlamında *Allah celle celâlûhu*, diğerine "Muhammed-Allah'ın selamı üzerine olsun" anlamında *Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem* sözleri yazılmıştır. Bu yaprağın dar pervazının ve köşebentlerin içi çiçek ve buketlerle bezelidir. Sure başları, hizb, cüz, secde yerlerini işaret eden güller de tezhiplidir. Kitabı 18. yüzyılın bezemeleriyle donatan müzehhibin ismi ketebe yaprağının son satırının bitimindeki iri bir hatayı çiçeğinin içine altın zemine beyazla *zehhebehu Mustafa* olarak yazılmıştır. Müzehhip Mustafa, sadece motif dağarcığının zenginliğiyle değil, altını ve diğer renkleri tonlamalar yaparak kullanışıyla da öne çıkar. Bu üstat 18. yüzyıl müzehhipleri arasında baş köşede yer almalıdır. Miklepli cildin yekşah dış kapakları yeşil, kimyoni renk deri zemine altın rumilerden şemseli ve köşebentlidir. İç kapakları ile yan kâğıdı vişne çürüğü rengi sade deridir. Kitabın cildi muhtemelen 19. yüzyılda yeniden yapılmış, bu yenileme sırasında esere içinde hilye metni yazılı güllü yaprak eklenmiş ve kitabın yaprakları biraz kesilmiştir. Ayrıca onarım sırasında kitabın yapraklarının birleşme yerine halkârî süsleme yapılmıştır.

50

Mustafa İzzet (ö. 1876) tarafından
Muharrem 1253 / Nisan 1837 tarihinde
istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Hasan, 1256 / 1840-41

17,5 x 10,7 cm; 308 yaprak, hurde talik
hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
renkli boyalar ve altın

—

SSM 100-0281

Yayın: Derman 2002, 156-157; Derman
2004, 144-145; Madrid 2007, 116-117;
Sevilla 2008, 136-137; Derman 2010,
330-335

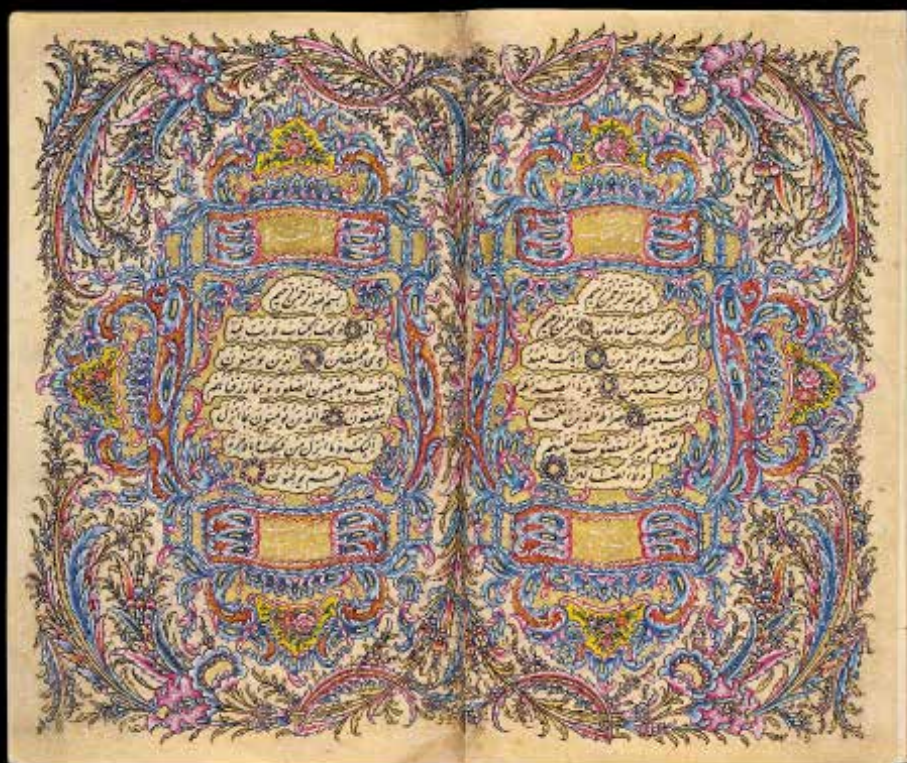
Kuran-ı Kerim

Hattat Mustafa İzzet kazaskerdi, dolayısıyla bu unvanıyla tanınmıştır. Neyzen, hanende ve bestekâr olan hattat, Mustafa Vâsıf'tan (ö. 1853) aklâm-ı sitte, Yesarizade Mustafa İzzet'ten (ö. 1849) talik dersleri alarak yetkinleşmiş, sarayda şehzadelere yazı hocalığı yapmıştır. Celi sülüsle ve celi talikle yazdığı levha ve kitabeleri, büyük boy hilyeleri vardır. SSM'deki Kuran nüshasını gelenek olmadığı halde hurde talik hatla yazarak meslektaşlarından farklı bir yol seçmiş, kitap, Osmanlı dünyasında hurde talik hatla yazılmış bilinen tek Kuran nüshası olma özelliğini kazanmıştır. Hareke işareti bulunmadığı için talik hat Kuran yazımında tercih edilen bir yazı türü değildir; ancak Mustafa İzzet ustalıkla yerleştirdiği hareketlerle talik hattın zarif görünüşünü de bozmadan bu nadide nüshayı hazırlamıştır. Nitekim kendisi de bu başarısının farkına vararak, eserin ketebesine “Mustafa İzzet’e tahrîre olunca tevfiğ eyledi Mushaf’ı arş-ı berîne ta’lîk” (Mustafa İzzet’in yazması için Allah’tan yardım ulaşınca Mushaf’ı göğün en yüksek katına astı) sözlerini yazmıştır. Kuran’da, Fatıha suresi ve Bakara suresinin ilk dört ayeti serlevha tezhiple kuşatılmıştır. Bu tezhip yazı alanının etrafında sayfa kenarına kadar yayılan, keskin sınırlardan arınmış bir tasarım halindedir. Sayfa kenarına yayılan dallar üzerinde kırılan, kıvrılan, kavis yapan uzun saz yaprakları, iri hatayiler ve hatayı buketleri 16. yüzyılın saz üslubunun yansımaları olarak tasarımın temel öğeleri gibi durur. Oysa iç kısımda bunlara, 19. yüzyılın baskın bezeme öğesi akantus yaprakları ve renk renk buketler katılarak, eskiyle yeninin kaynaştığı bir görüntü yaratılmıştır. Sanatlı Kuran nüshalarında gelenek olduğu gibi, Kuran okuyana kolaylık sağlayan sayfa kenarındaki işaretlerin her biri renk renk çiçekli buketler, bol çiçekli vazolar şeklindedir. Sure başları da akantus yaprakları ve çiçeklerle süslüdür. Kuran nüshasının bezeme tasarımında öne çıkan bir diğer özellik, bazı ayetlerin renk renk saz yapraklarıyla oluşmuş bir çerçeve içine alınmasıdır (y. 6a-7b, 16a, 17b, 26b-27a, 36b-37a, 46b-47a, 56b-57a, 66b-67a, 76b-77a).¹ Kitabın ketebe sayfası, iki satırlık metnin etrafını kuşatan ve saz yaprakları, çiçeklerle dolu vazolarla tasarlanmış levha tezhiptir (y. 307b). Tüm süslemede baskın renk pembedir. Buna mavi ve altın da eklenmiştir. Müzehhibin pembe renge düşkünlüğü, imzasını attığı sayfaya yaptığı pembe renkli sümbül buketinde öne çıkar. Sümbülün sapının dibindeki altınlı çerçeve içinde *Zehhebehu Hasan 1256* yazılıdır.² Kitabın miklepli özgün deri cildinin dış kapakları lâkedir. Cildin dış kapaklarının orta alanı sarı, kırmızı, yeşil tonunda altınla boyanmış saz yaprakları ve buketlerle süslenmiş, dar pervazlara altın zencirek yapılmıştır. Lacivert deri iç kapaklara ve yan kâğıdın üzerine saz yapraklı köşebentler ve ortaya altınlı uzun bir buket yerleştirilmiştir. Cilt de müzehhibin eseri olmalıdır. Sakıp Sabancı Müzesi’nde hattat Mustafa İzzet’in elinden çıkmış levhalar (SSM 130-0075, 130-0524, 130-0088 ve 130-0106), kıt’alar (kat. no. 193 ve SSM 110-0115) ve bir murakka (kat. no. 192) vardır.³

¹ SSM’deki bir diğer Kuran nüshasında da bazı ayetler çiçekli çerçeve içine alınmıştır (kat. no. 56).

² Hasan müzehhip, Kazasker Mustafa İzzet’in nesih hatla 1262/1845-46 yılında kopya ettiği bir diğer Kuran’ı da tezhiplenmiştir (özel koleksiyon; bkz. Taşkale 2000, 537-552). Hattatın 1259/1843-44 yılında nesih hatla kopya ettiği bir diğer Kuran nüshası da Hasan müzehhibin elinden çıkmış olmalıdır (bkz. TIEM.408, İstanbul 2010, 440-441). Tezhibin benzeri için bkz. (Safwat 2010, 158).

³ Hattatın istinsah ettiği bir diğer Kuran nüshası için bkz. DCBLA.1586; Arberry 1967, kat. no. 223.

51

Şevki adıyla maruf İbrahim tarafından (ö. 1829-30 sonrası) 1214 / 1799-1800 yılında istinsah edilmiştir

16,5 x 10,7 cm; 361 yaprak, nesih ve rıka hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar ve altın

SSM 100-0255
Yayınlanmamıştır

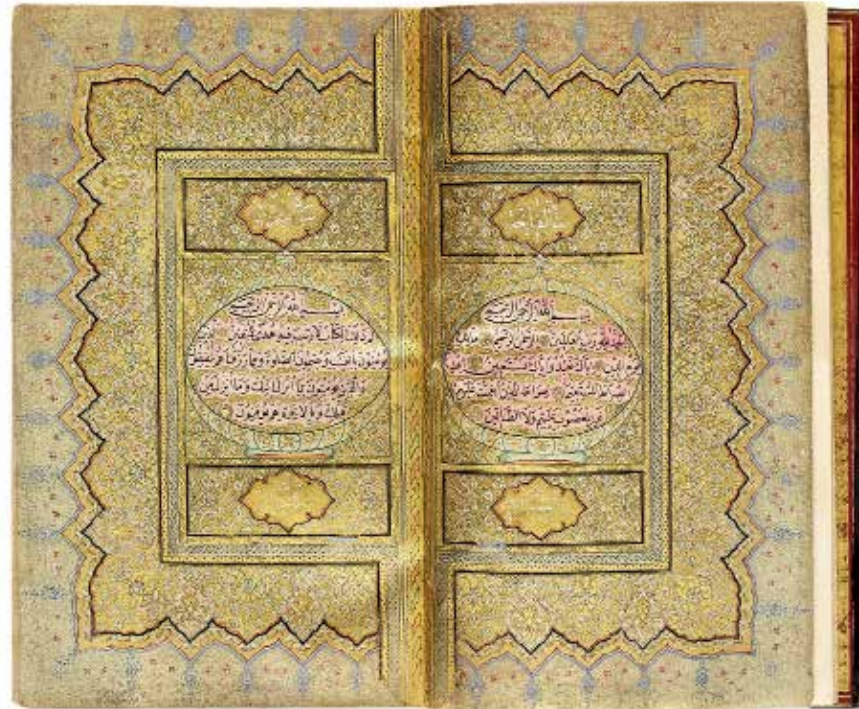
Kuran-ı Kerim

Hattat İbrahim Şevki'nin Sultan II. Mahmud (h. 1808-1839) tarafından İstanbul'dan Şumnu'ya gönderilmiş olduğu kabul edilir; ancak dönemin kaynaklarında böyle bir bilgiye rastlanmaz.¹ İsmail Zühdi'nin (ö. 1806) öğrencisidir. Sergideki Kuran nüshası, serlevha tezhibiyle öne çıkar. Kırmızı konturlu haşiyeli, enli pervazlı serlevha tezhibi, sarı ve yeşil tonunda altınla (zer-ender-zer) sayfa kenarlarına kadar sıvama renklendirilmiştir. Haşiyenin içine palmeti hatırlatan kartuşlar yerleştirilmiş, bu kartuşların içi ve araları minicik rumiler ve rozet çiçeklerle doldurulmuştur. Mavi hatayiler ve kırmızı karanfilli dallar haşiyelerin dilimlerinden sayfa kenarına doğru uzanır. Fatiha ve Bakara suresinin ilk dört ayeti pembe zemine yazılmış, satır araları altınlanmıştır ve bu satırlar kaideli, dilimli pervazlı oval bir şemse içine yerleştirilmiştir.² Ketebe satırları bir şemse içine rıka hatla yazılmış, şemse dışına, sure başlarına, sayfa kenarındaki güllere altının hâkim olduğu bir tezhip yapılmıştır. Tezhipler yeşil-sarı tonundaki altını ustalıklı kullanan, zarif çiçekli tasarımlar yapan üstat bir müzehhibin elinden çıkmıştır. Miklepli cildin kestane rengi deri dış kapakları kaydırılmış eksende dizilen dilimli oval şemselidir. Şemselerin içi bulut, hatayı ve rumilerle, şemse araları saz yapraklarıyla süslüdür. Pervazları altın zencireklidir. Bezemeler blok kalıpla yapılmış ve altınlanmıştır. Cilt, eski kalıpları kullanmakta mahir bir mücellidin 20. yüzyıldaki uygulaması olmalıdır.³ Vişne rengi deri iç kapaklara ve yan kâğıdına fırçayla konturları altın, noktaları gümüş, baklava biçimli (zilbahar) süsler yapılmıştır. Sayfaların birleşme yeri halkâridir.

¹ Habib, *Hat ve Hattâtân*'da (İstanbul 1305/1887-88, 166), övgüyle bahsettiği hattatın 1245/1829-30 tarihinde istinsah etmiş olduğu bir Kuran nüshasını gördüğüne göre, hattat bu tarihte hayattadır. Ancak Şumnu'ya gönderildiğine dair bir bilgi vermez. Ünver ve Derman ise hattatın Sultan II. Mahmud tarafından Şumnu'ya gönderilmiş olduğunu söylerler (bkz. Ünver 1984, 31-36; Derman 2010, 308). Sultan II. Mahmud Şumnu'yu 1837'de ziyaret etmiştir. Ünver'in dediği gibi, Sultan'ın hattat İbrahim Şevki'yi bu ziyaretin ardından Şumnu'ya göndermiş olduğu kabul edilirse, bu yıllarda hattatın yaşı ilerlemiş olmalıdır. İbrahim Şevki'nin istinsah ettiği 1233/1817-18 tarihli Kuran nüshası için bkz. Derman 2010, 308-309, ayrıca TSMK. Y.Y.550 (1231/1815-16) ve Y.Y.3 (1241/1825-26). Sultan II. Mahmud'un iradesiyle İstanbul'a gelen diğer Şumnulu hattat, Topçu diye tanınan Ahmed Şükri'nin de İsmail Zühdi'nin izinden gittiği söylenir (bkz. İnâl 1955, 410).

² Benzer tasarımlı bir Kuran nüshası için bkz. Rogers 1995, 72; Bayani, Rogers, Stanley 2009, 165, 176, no. 37. 1224/1809-10 tarihli bu nüshanın hattatı Mehmed Şakir, ketebesinde İsmail Zühdi'nin öğrencisi olduğunu belirtmiştir.

³ Aynı cilt kalıbı bir Kuran nüshasına (TSMK. E.H.141, Derman 2010, 266) ve bir En-am-ı Şerif (kat. no. 62) nüshasına da uygulanmıştır.

52

Mehmed Nuri tarafından 1261/1845 yılında istinsah edilmiştir

19,3 x 12,5 cm; 307 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, kırmızı mürekkep, renkli boyalar ve altın

—

SSM 100-0055

Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Kuran nüshasının *Ketebuhu es-Seyyid Mehmed Nûrî min telâmîzi Hüseyin Vehbî eş-Şumnuvî meskenen senete ihdâ ve sittîne ve mieteyen ve elf* şeklindeki ketebe kaydından, Hüseyin Vehbî'nin öğrencilerinden Şumnu'da ikamet eden Mehmed Nuri tarafından 1261/1845 yılında istinsah edildiğini öğreniyoruz. 19. yüzyılda İstanbul dışındaki merkezler arasında özellikle Şumnu'da yoğun bir Kuran istinsah faaliyeti olduğu,¹ Mehmed Nuri'nin de bu hareketli ortamda önemli rolü olduğu anlaşılıyor.² Şumnu'da istinsah edilen Kuran nüshalarının serlevhaları farklı tasarımlarıyla öne çıkar. Sergide yer alan nüshanın pervazlı serlevha tezhibi, dar ve dilimli oval bir şemse içine yazılan Fatiha suresini ve Bakara suresinin ilk dört ayetini çevreler (y. 1b-2a). Bezeme alanları altın zemin üzerine yapılmış yeşil tonunda boyalı minik çiçekler ve rumili dallarla doldurulmuştur. Fâtır suresinin son altı ayeti ile Yasin suresinin ilk on bir ayetinin etrafında tezhipli pervaz vardır (y. 221b-222a).³ Altın yıldız zeminli bu pervazın içi pembe ve mavi konturlu yıldız çiçekleri, yeşil yapraklı dallarla süslüdür. Aynı bezeme ketebe satırlarının yazılı olduğu oval madalyonları da çevreler (y. 306b-307a). Sure başları ve sayfa kenarındaki güller, altın zemine yeşil çiçek ve yapraklarla, bazı ayet satırlarının iki yanında bırakılan boşluklar ise çiçekli bodur ağaçlarla tezhiplenmiştir. Ayetler sayfa sonunda bitecek şekilde (ayet ber-kenar) yazılan Kuran'da her sağ sayfanın altındaki satır izleme ibaresi de altın yapraklarla çevrili bir madalyon içine alınmıştır. Kitabın sonunda bir de hatim duası vardır. Özgün, miklepli cildin dış kapakları koyu yeşil deridir. Kapakların orta alanına aletle, ince dallar üzerinde sıralanmış saz yaprakları, çiçekler ve noktalar, enli pervaza ise saz yaprakları ve noktalardan oluşan süsler yapılmış ve bu süsler sarı ve yeşil tonunda altına boyanmıştır. Pervazın dışı da zencirekli bir cetvelle çevrelenir. Cildin iç kapaklarına ve yan kâğıtlarına fıstık yeşili kâğıt kaplanmıştır. Bu yeşil kâğıdın köşelerine kalıpla altın yapraklar, ortasına oval biçimde altın bir buket yapılmıştır.

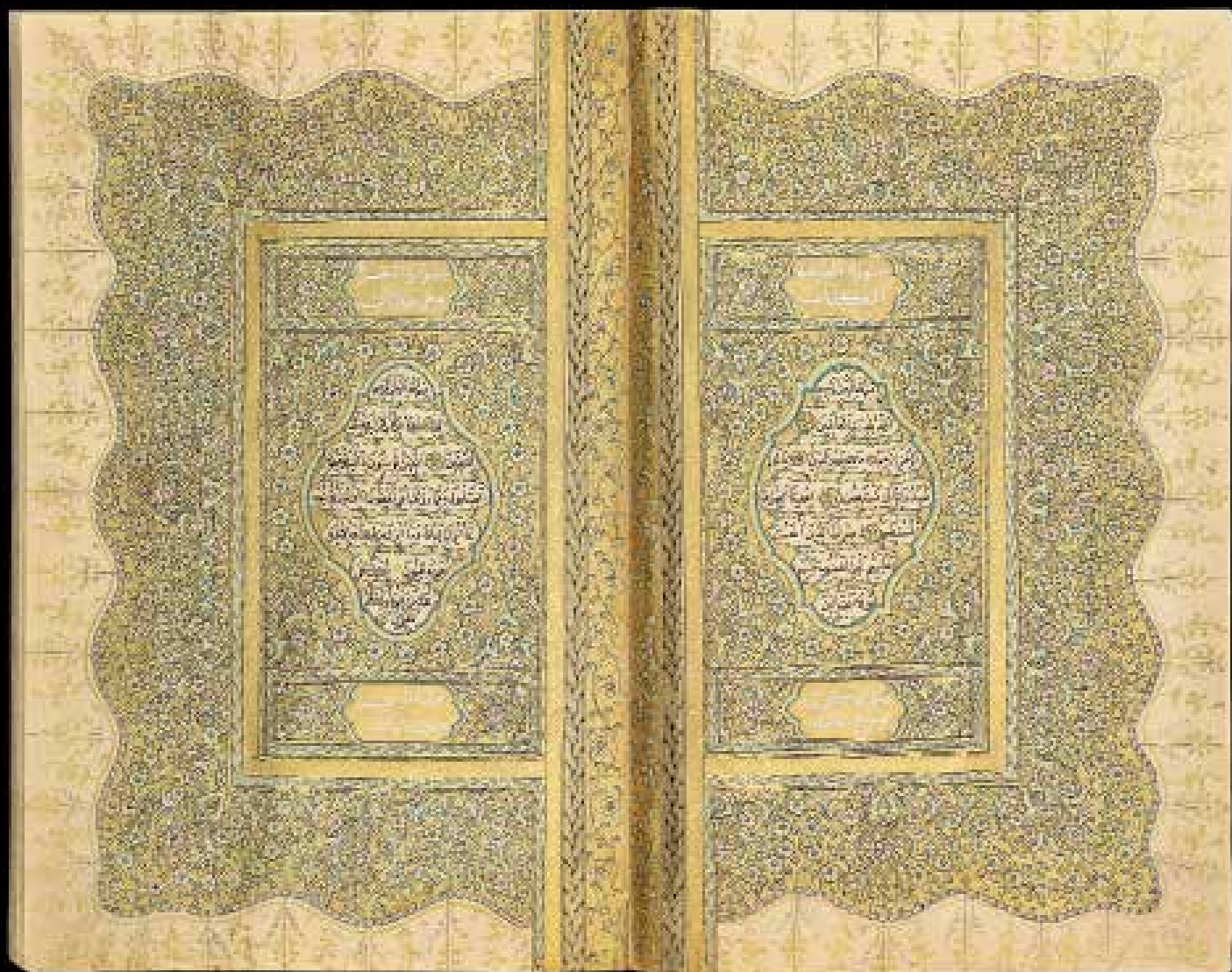
¹ Şumnulu hattatlar ve mücellitlerle ilgili ilk çalışma için bkz. Ünver 1984, 31-36; Şumnulu hattatlarla ilgili bkz. Bayani, Stanley ve Rogers 2009, 222-251; Safwat 2000, 244-253; Âsar-ı Atika, 16 Ekim 2011, 76-81; Stanley 2000, 483-512. SSM'de Şumnu'da istinsah edilmiş başka Kuran nüshaları da vardır (kat. no. 51, 53, 55 ve SSM 100-0042).

² Şumnulu hattat Mehmed Nuri'nin istinsah ettiği birçok Kuran nüshası arasında 1266/1849-50 yılına tarihli bir eserin (LKK, no. Qur 343. Rogers 1995, 80-81) cildinin dış kapaklarını süsleyen çiçeklerin sergideki Kuran'ın dış kapaklarındakilerle aynı olması her iki Kuran'ın mücellidinin aynı kişi olabileceğini gösterir. TSMK. E.H. 131 Mehmed Nuri'nin istinsah ettiği bir diğer nüshadır (Karatay 1962, kat. no. 1547). Diğer eserleri için bkz. Stanley 2000, 489-490. Şumnu'da hattat icazetnameleri için bkz. Stanley 2000, 502-505. Mehmed Nuri'nin de yer aldığı komisyonca onaylanan hattat icazetleri için bkz. Derman 2009b, 331; Christie's, Londra, 11 Haziran 1986, lot 128; Sotheby's, Londra, 11 Ekim 1991, lot 869; Stanley 2000, 502-505.

³ Serlevhadan başka, seçilmiş surelerin bezemeli pervazlarının örnekleri Şumnu'da istinsah edilmiş başka Kuran nüshalarında da vardır (bkz. Stanley 2000, 493-495; SSM'deki örnek kat. no. 55).

53

Hasan Âşıkî tarafından 1259/1843-44 yılında istinsah edilmiştir

17,8 x 12 cm; 258 yaprak, nesih ve rıka hat, sayfada 15 satır

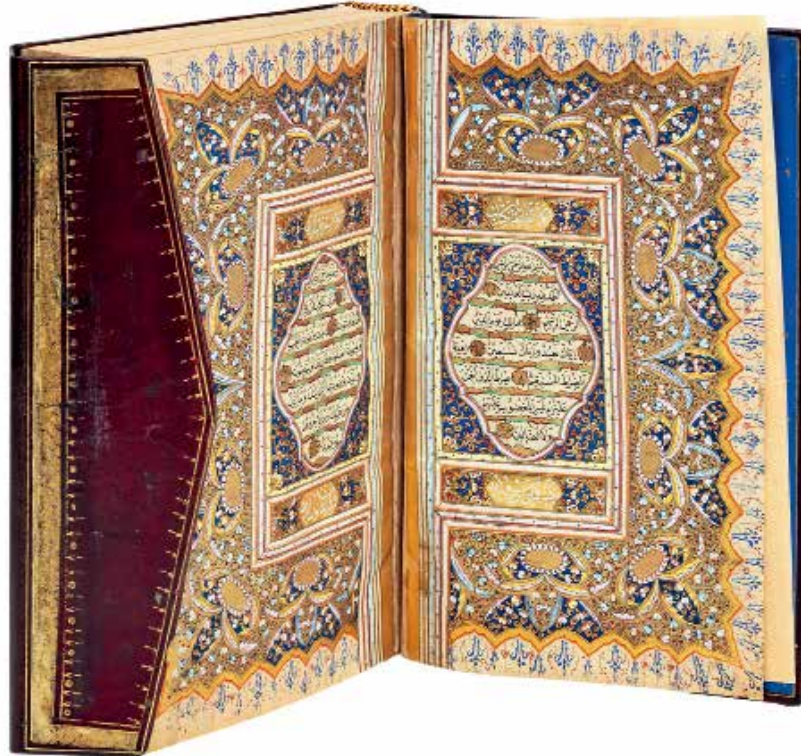
Âharlı kâğıt üzerine siyah, kırmızı mürekkep, renkli boyalar ve altın

SSM 100-0060

Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Kuran nüshasının *Ketebuhu es-Seyyid Hasan el-Âşıkî min telâmîzi hâfizi'l-Kur'ân Osman eş-Şevkî, sene 1259* şeklindeki ketebe kaydından eserin Hafız Osman Şevkî'nin öğrencilerinden Hasan Âşıkî tarafından 1259/1843-44 yılında istinsah edilmiş olduğunu öğreniyoruz. Hasan Âşıkî'nin günümüze ulaşan eserlerinin sayısı dikkate alındığında, özellikle 1839-1869 arasında Şumnu'da aktif olarak Kuran istinsah eden hattatlardan biri olduğu anlaşılmaktadır.¹ Sergide yer alan nüshanın serlevha tezhibi, Şumnu'da istinsah edilen diğer Kuran nüshalarının serlevhalarıyla benzerlik gösterir. Bu tezhiplerde dilimli, enli pervazın altın ve lacivert zemini üzerindeki oval kartuşların etrafından dolanan saz yaprakları öne çıkar. Zemini sık yerleştirilmiş minik pembe ve mavi tomurcuklarla dolu olan pervaz, dilimli, orta kısmı şişkince, dar ve oval bir şemse içine yazılan Fatiha suresini ve Bakara suresinin ilk dört ayetini çevreler (y.1b-2a). Ayetler sayfa sonunda bitecek şekilde, yani ayet ber-kenar olarak yazılan Kuran'da ketebe satırları dilimli, oval şemselerle çevrelenmiştir. Şemselerin köşelerine mavi zemin üzerine irice, pembe çiçekler yerleştirilmiştir. Sayfaların kenarı halkârla süslüdür (y. 307b-308a). Sure başları ve sayfa kenarındaki güller tezhiplidir.² Miklepli cildin kestane rengi deri dış kapaklarında aletle baklava biçimli altın süsler yapılmıştır. İç kapaklar kâğıt kaplıdır.

¹ Hattat Hasan Âşıkî için bkz. Ünver, 1984, 31-36; Bayani, Stanley ve Rogers 2009, 222-251; Stanley 2000, 483-512; Derman 2009b; Christie's, Londra, 11 Haziran 1986, lot 128; Sotheby's, Londra, 11 Ekim 1991, lot 869; Âsar-ı Atika 2000, 171 ve Âsar-ı Atika, 2011, 270-271.

² SSM'deki, Hasan Âşıkî tarafından istinsah edilmiş bir başka Kuran nüshasının bezemelerinin de aynı müzehhibin elinden çıkmış olduğu anlaşılmaktadır (kat. no. 54).

54

Hasan Âşıkî tarafından 1260/1844-45 yılında istinsah edilmiştir

15,5 x 10,2 cm; 301 yaprak, nesih ve rıka hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, kırmızı mürekkep, renkli boyalar ve altın

—

SSM 100-0363

Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Kuran nüshasının *Ketebuhu es-Seyyid Hasan el-Âşıkî min telâmîzi hâfizi'l-Kur'ân Osman eş-Şevkî, sene 1260* şeklindeki ketebe kaydından eserin Hafız Osman Şevkî'nin öğrencilerinden Hasan Âşıkî tarafından 1260/1844-45 yılında istinsah edilmiş olduğunu öğreniyoruz. SSM'de yer alan ve Hasan Âşıkî'nin elinden çıkma diğer Kuran nüshasından (kat. no. 53) bir sene sonra istinsah edilmiş oluşu, hattatın üretkenliği hakkında fikir vermektedir. Sergide yer alan nüshanın serlevhası, Şumnu'da istinsah edilen Kuran nüshalarının serlevha tasarımına güzel bir örnektir. Dilimli, enli pervazlı serlevha tezhibi, dar, ortası şişkince, dilimli oval bir şemse içine yazılan Fatiha suresini ve Bakara suresinin ilk dört ayetini çevreler (y.1b-2a). Bezeme alanları altın ve mavi zemin üzerine yapılmış pembe tonunda minik çiçekler, mavi tomurcuklar ve rumili dallarla doldurulmuştur. Pervazın dışı silme altındır. Ketebe satırlarını çevreleyen dilimli oval madalyonların dışı da aynı şekilde tezhiplenmiştir. Sayfa kenarları ise silme altın zemine yapılmış, tüm sayfa kenarını kıvrılarak dolaşan altın dal üzerine sıralanmış irice pembe çiçeklerle süslenmiştir. Pembe çiçeklerin arasında kalan boşluklar yeşil tomurcuklar ve kırmızı yapraklarla doldurulmuştur (y. 299b-300a). Sure başları ve sayfa kenarındaki güller tezhiplidir. Hizb gülleri, çiçekli bodur ağaçlar şeklindedir. Özgün, miklepli cildin dış kapakları kestane rengi deridir. Dış kapakların orta alanı birbirine dolanan düğümlü kıvrımların oluşturduğu irice, dilimli şemselerle süslenmiştir. İç kapaklar nar çiçeği renkli baskı kâğıtla kaplıdır; kâğıtların üzerine aletle altın süsler yapılmıştır. Tezhibin yukarıda belirtilen (kat. no. 53) Kuran nüshasının müzehhibi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

55

İbrahim Felahî tarafından 1285/1868-69 yılında istinsah edilmiştir

Müzehhibi ve mücellidi: Ali Kemal
Erzurumî

19,2 x 13 cm; 308 yaprak, nesih ve rıka
hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın
—

SSM 100-0260
Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

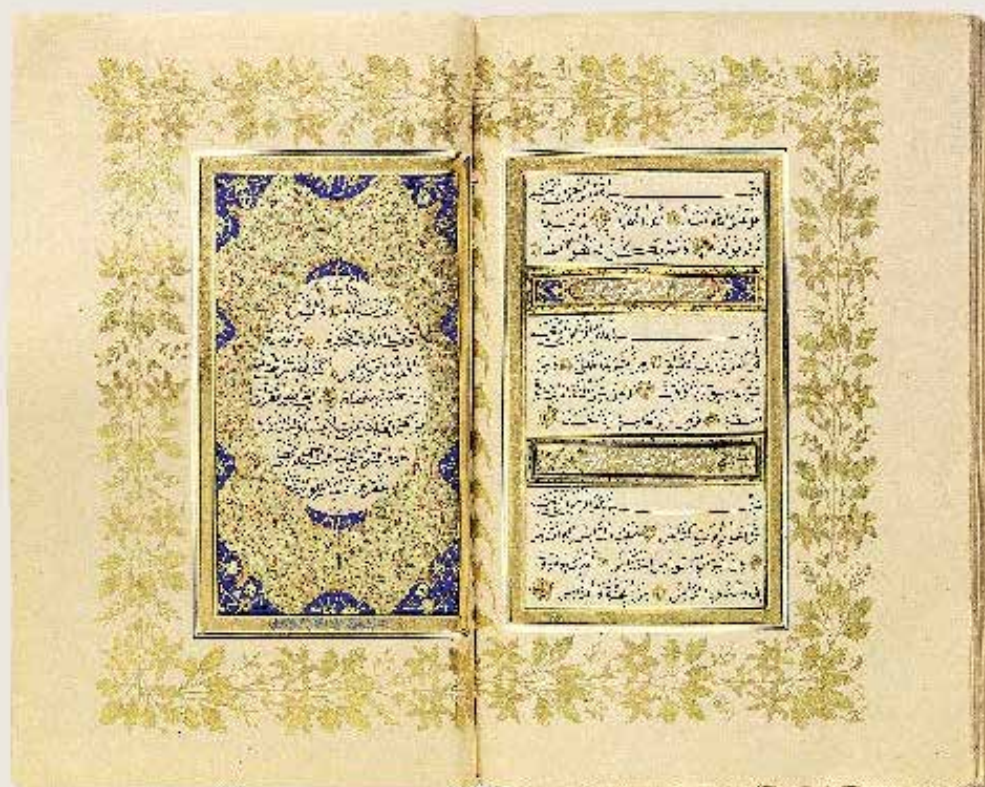
Sergideki Kuran nüshasının ferağ kaydında hattat, “Tamamlandığı için şükürler olsun. Salât ve selam herkesin efendisinin, ailesinin ve değerli ashabının üzerine olsun. Her şeye gücü yeten rabbinin rahmetine muhtaç, Kuran’ın hizmetkârı Evliyazade el-Hac es-Seyyid Ahmed Nazifi’nin öğrencilerinden Hafızü’l-Kuran es-Seyyid İbrahim el-Felahî tarafından istinsah edilmiştir” demekte ve 1285/1868-69 tarihini vermektedir (y. 308a). Hattatın ve hocasının isimlerinden, eserin 19. yüzyılda Şumnu’da hazırlandığı anlaşılmaktadır.¹ Hattat İbrahim Felahî hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Hattatın hocası, Evliyazade Ahmed Nazifi’nin Şumnulu hattatlardan Abdurrahman Tevfik, Mehmed Hikmetî, Mehmed Şükrî, Mustafa Rıfatî ve Salih Namıkî’nin de hocası olduğu, bu hattatların eserlerine yazdıkları ketebe kayıtlarından öğrenilmektedir.² İbrahim Felahî’nin istinsah ettiği başka bir örnek henüz bilinmemekle birlikte, hattatın ismi öğrencilerinden Seyyid Mustafa Safvet tarafından yazılmış Kuran nüshasının ketebesinde geçmektedir. Hattatın üyesi olduğu komisyonca verilmiş olan icazetnameler de günümüze ulaşmıştır.³ Sergideki eser, serlevha tezhibiyle açılır. Kuran’ın ilk iki suresi, Fatiha suresini ve Bakara suresinin ilk dört ayetini süsleyen serlevha tezhibine, yazı alanının çevresinde sıralanan ve köşelerde sivrilerek sayfa kenarına kadar uzayan altın yaldız ve lacivert zeminli, dilimli haşiyeler hâkimdir. Dışı sıvama altınlı dilimli bir pervaz bu serlevha tezhibi çevreler (y. 1b-2a). İsra ve Fetih sureleri ile ferağ kaydının yazılı olduğu sayfaların etrafına halkârî çiçeklerle bezenmiş enli bir pervaz yapılmıştır (y. 141b-142a, y. 256b-257, y. 308a).⁴ Ferağ sayfasında, altta cetvel içine mavi mürekkeple yazılan *Zehhebe ve celleda Ali Kemal el-Erzurûmî* ibaresinden kitabın cildini ve tezhibini Erzurumlu Ali Kemal’in yaptığını öğreniriz. Kuran nüshasının özgün kestane rengi deri dış kapakları, merkezden etrafa yayılan ince saz yapraklarının etrafında dolaşan hançeri yapraklar, buketlerle bezenmiştir. Koyu yeşil renkte kalın kâğıtla kaplanmış olan iç kapaklara fırçayla şemse, şemsenin etrafına ise dolanan kıvrım dallar yapılmıştır.

¹ Şumnulu hattatlar konusunda bkz. Ünver 1984, 31-36; Rogers 1995, 80-81; Bayani, Stanley ve Rogers 2009, no. 54, 222-251; Safwat 2000, 244-253; Âsar-ı Atika 2011, 76-81; Stanley 2000, 483-512. SSM’de Şumnu’da istinsah edilmiş başka Kuran nüshaları da vardır (kat. no. 51, 52, 53, 54 ve SSM 100-0042).

² Stanley 2000’deki Şumnulu hattatlar listesinde Evliyazade Ahmed Nazifi ve öğrencileri hakkında bilgi verilmiştir. İbrahim Felahî’nin ismi bu listede yer almaz, ama sergideki eserin ketebesinden anlaşıldığı üzere, o da Evliyazade’nin öğrencilerinden biridir. Evliyazade’nin öğrencilerinden Abdurrahman Tevfik’in istinsah ettiği nüsha için bkz. Bayani, Stanley ve Rogers 2009, no. 55, 234-235; Mehmed Şükrî tarafından istinsah edilmiş nüsha için bkz. Safwat 2000, 250-253.

³ Seyyid Mustafa Safvet ketebeli bir Kuran nüshasında hattat hocası İbrahim Felahî’nin adını zikretmektedir (LKK QUR 21, Bayani, Stanley ve Rogers 2009, no. 59, 242-243). Şumnu’da hattat icazetnameleri için bkz. Stanley 2000, 502-505; Derman 2009b, 331; Christie’s, Londra, 11 Haziran 1986, lot 128; Âsar-ı Atika 2000, lot. 171; Stanley 2000, 502-505.

⁴ Serlevhadan başka, seçilmiş surelerin etrafını çevreleyen bezemeli pervaz örnekleri Şumnu’da istinsah edilmiş başka Kuran nüshalarında da vardır (bkz. Stanley 2000, 493-495; bu katalog no. 52).

56

Mehmed Hilmi (1869'da sağ) hattıyla evahir Şaban 1286/1869 Kasım sonu-Aralık başında istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Hüseyin Hüsnî talebesi Zühdî

16,2 x 10,8 cm; 314 yaprak, nesih, rıka hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç mürekkebi, renkli boyalar, altın

—

SSM 100-0266
Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Fatiha suresiyle Bakara suresinin ilk dört ayetini süsleyen serlevha tezhibi zer-ender-zer üsluptadır (y. 1b-2a). Enli pervazı, içi çiçekli iri geçme rumilerle doldurulmuştur. İçi çiçekli rumilerle tasarlanmış pervaz örneklerine genelde 16. yüzyıl Safevi tezhiplerinde rastlanmaktadır.¹ Osmanlılar'da ise bu tasarımın 16. yüzyılda nadiren kullanılmasına rağmen² 18. ve 19. yüzyıldan örnekleri vardır.³ Serlevha tezhibin dar dikey bölmeleri altın zemine mor renkli naif çiçeklerle süslenmiş, sayfa kenarına zereşanlı zemine naif kırmızı ve mor renkli dallar yapılmıştır. Ayrıca sure başları, duraklar, hizb, aşr, secde, cüz gülleri de tezhiplidir. Ketebe kaydı unvan tezhipte başlar (y. 311a-311b). Bu kaydın unvan tezhibinin ortasına üstübeç mürekkebiyle *Zehhebehu Zühdî min telâmizi Hüseyin Hüsnî* ibaresi yazılmıştır. Böylece kitabın zarif tezhiplerini yapanın Hüseyin Hüsnü talebesi Zühdî olduğu anlaşılmaktadır.

Daha sonraki satırlarda hattat kendisiyle ilgili şunları yazmıştır: “Es-Seyyid el-Hac Mustafa İzzet'in öğrencilerinden es-Seyyid Mehmed Hilmi tarafından Allah'a hamd, onun peygamberi (Hz.) Muhammed'e ve tertemiz ailesine ahiret gününe kadar salât ile yazılmıştır. Bu Kuran-ı Kerim, Şaban ayının sonlarında izzet ve şeref sahibinin [Hz. Muhammed] hicretinin 1286 senesinde istinsah edilmiştir. Hafız-ı Kuran diye meşhur Mevlana Ahmed'in –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– hattına, harflerine ve satırlarına muvafık bir şekilde –Allah'ın bana bahşetmiş olduğu gücüm ölçüsünde– yazdım. Bıkmadan olanca gücümü gösterdim. Çünkü Allah'tan bu konuda dileğim, bu eseri, malın ve çoluk çocuğun fayda vermediği, ancak kendisine kalb-i selim verilenin kurtulacağı günde bize şefaathane kılmasıdır. O günde Allah, Peygamber'inin yüzü suyu hürmetine bizi Kuran'ın şikâyetinden muhafaza etsin.”

Kitabın sonuna hatim duası eklenmiş (y. 311b-313b), son iki yaprağa halkârî bezeme yapılmıştır (y. 313b-314a). Özgün miklepli cildin yeşil ve siyah renk deri dış kapakları içleri altın rumilerle dolu yekşah şemseli, köşebentli ve pervazlıdır. İç kapaklar ve yan kâğıtların bir yüzü kırmızı deridir ve bunların üzeri, ortası rozet çiçekli altınla renklendirilmiş baklava biçimleriyle süslüdür.

¹ İstanbul 2010, 292-293, 298-302, 306-311.

² Washington 1987, no. 28a.

³ Özen 2003, 179; Özen 2007, 38.

سورة المائدة
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
صلواتك عليهم
مستجابة
والسلام
والصلاة والسلام
على سيدنا محمد
وعلى آل محمد
صلواتك عليهم
مستجابة
والسلام

سورة المائدة
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
صلواتك عليهم
مستجابة
والسلام
والصلاة والسلام
على سيدنا محمد
وعلى آل محمد
صلواتك عليهم
مستجابة
والسلام

57

Ahmed Arif (ö. 1909) hattıyla 1875 civarında istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Derviş

17,5 x 11,5 cm; 311 yaprak, nesih ve rıka hat, sayfada 15 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç mürekkebi, renkli boyalar ve altın

—

SSM 100-0272

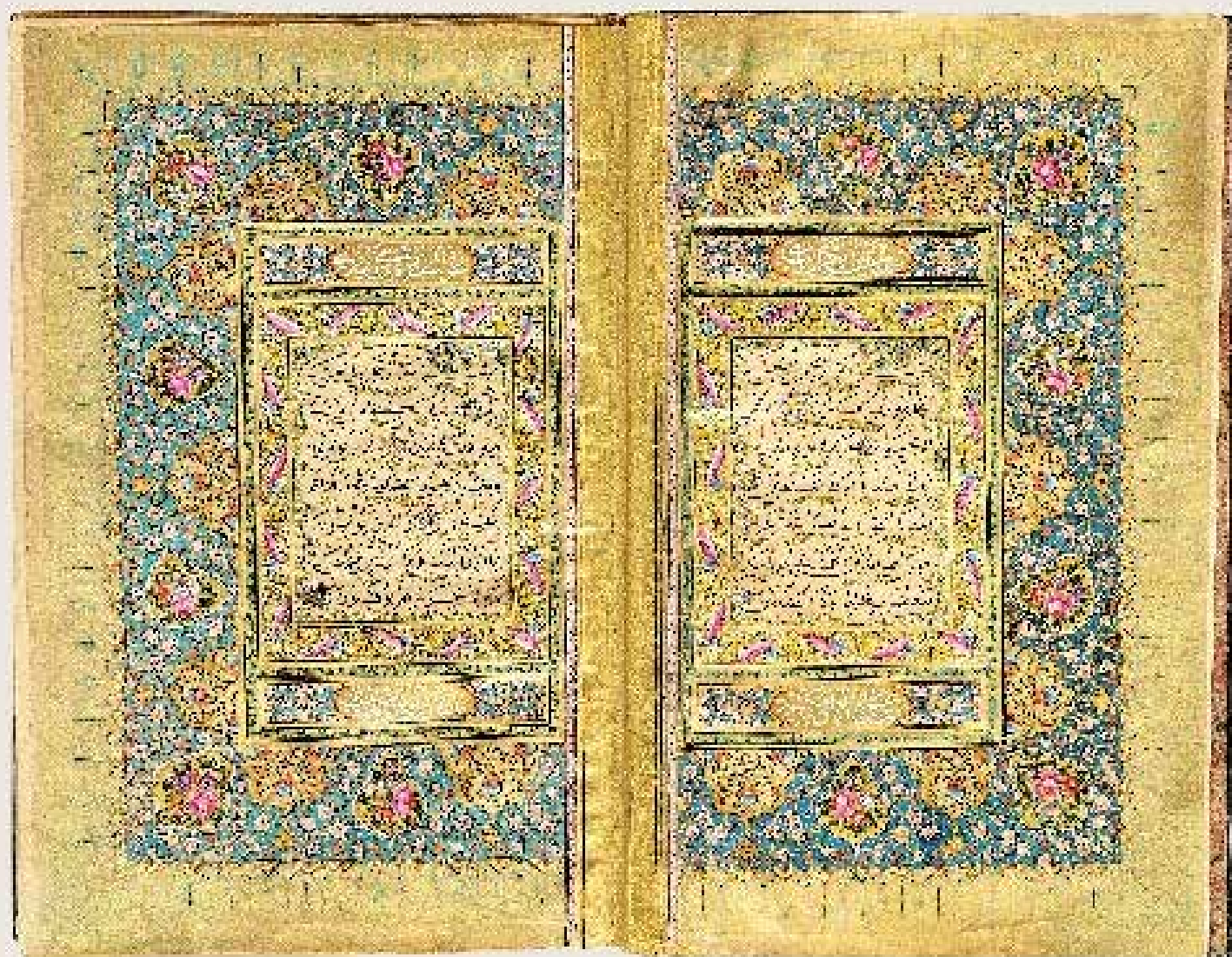
Yayın: New York 1998, 134; Paris 2000, 134; Berlin 2001, 134; Derman 2002, 191; Derman 2004, 167; Madrid 2007, 126-127; Sevilla 2008, 146-147

Kuran-ı Kerim

Hattat Ahmed Arif 1876'da Filibe'den İstanbul'a gelmiştir. Kuran'ın dikkat çekici bir yönü, özellikle Balkanlarda tercih edilen ayet ber-kenar yöntemiyle istinsah edilmiş olmasıdır. Bu yöntemde yazılan Kuran nüshalarında, sayfa sonuna yaklaşan ayet mutlaka o sayfada biter ve yeni sayfa başka bir ayetle başlar.¹ Kitabın sonunda hatim duası ve ketebe satırları yer alır (y. 307b-311a). Hattat kitabını şu satırlarla sonlandırır: “Allahım duamı kabul et. Beni, annemi, babamı, bütün Müslümanları kıyamet gününde bağışla. Allahım bize dünyada ve ahrette iyilik nasibet. Bizi ateşin azabından koru. Allah, Muhammed sallallahu ‘aleyhi ve sellem’i bize mükâfat olarak gönderdi. Salât ve selâm, gönderilen peygamberlerin en yücesi, ailesi, ashabının üzerine olsun. Bütün insanların üstünde, akılların anlayamadığı kemalatın, üstünlüklerin sahibi olan senin gibi bir paygamberi yaratan, terbiye eden Rabbin, her ayıptan münezzehtir. Selam, gönderilmiş peygamberlerin üzerine olsun. Hamd âlemlerin rabbi Allah içindir. Es-Seyyid el-Hac Ahmed Arif tarafından istinsah edildi”. Ketebe satırlarının sonunda altın zemine simetrik yerleştirilmiş hatayi çiçekli birer dal vardır. Sağda ve solda yer alan bu çiçeklerin iri olanının ortasına müzehhibin ismi *Zehhebehu Derviş* şeklinde yazılmıştır (y. 311a). Kitabın serlevha tezhibi Fatiha suresi ile Bakara suresinin ilk dört ayetini süsler. Açık lacivert zemine tek dal üzerinde rozet çiçekler ve tomurcuklar, altın zemine pembe, sarı, kırmızı çiçekli buketli ve rumili kartuşlar enli pervazın içinde yer alır. Ayet satırlarının etrafını iri pembe yapraklar ve küçük mavi, sarı çiçeklerle süslü dar pervaz çevreler.² Altın zemine muntazam istifli rıka hatla yazılmış sure başları, duraklar tezhiplidir. Secde, hizb, cüz işaretleri zarif tezhipli nahılvari tasarlanmış güller içine yazılıdır. Miklepli cildin dış kapakları kestane rengi deridir ve içleri mavi zemine altınlı fırçayla şekillendirilmiş sarmal rumilerle dolu salbekli şemseli ve köşebentlidir. Dış kapakları özgün olan cildin iç kapaklarına 20. yüzyılda yapılan onarımda ebru kâğıt kaplanmıştır.

¹ Bayani, Stanley ve Rogers 2009, 188-191.

² Benzer tasarımlı dar pervaz 1232/1817 yılında Muhammed Şakir hattıyla istinsah edilen ve Feyzullah tarafından tezhiplenen bir Kuran nüshasında görülür (Derman 2010, 404-407). 1205/1790 tarihli *Delâilü’-Hayrat* nüshasının serlevha tezhibinin dar pervazına da pembe yapraklı bezeme yapılmıştır (Özen 2003, 179).

58

Yahya Hilmi (ö. 1907) tarafından 1306 / 1888-89 yılında istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Bahaddin (ö. 1939)

22,2 x 13,5 cm; 405 yaprak, nesih ve rıka hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt siyah ve üstübeç mürekkebi, renkli boyalar ve altın

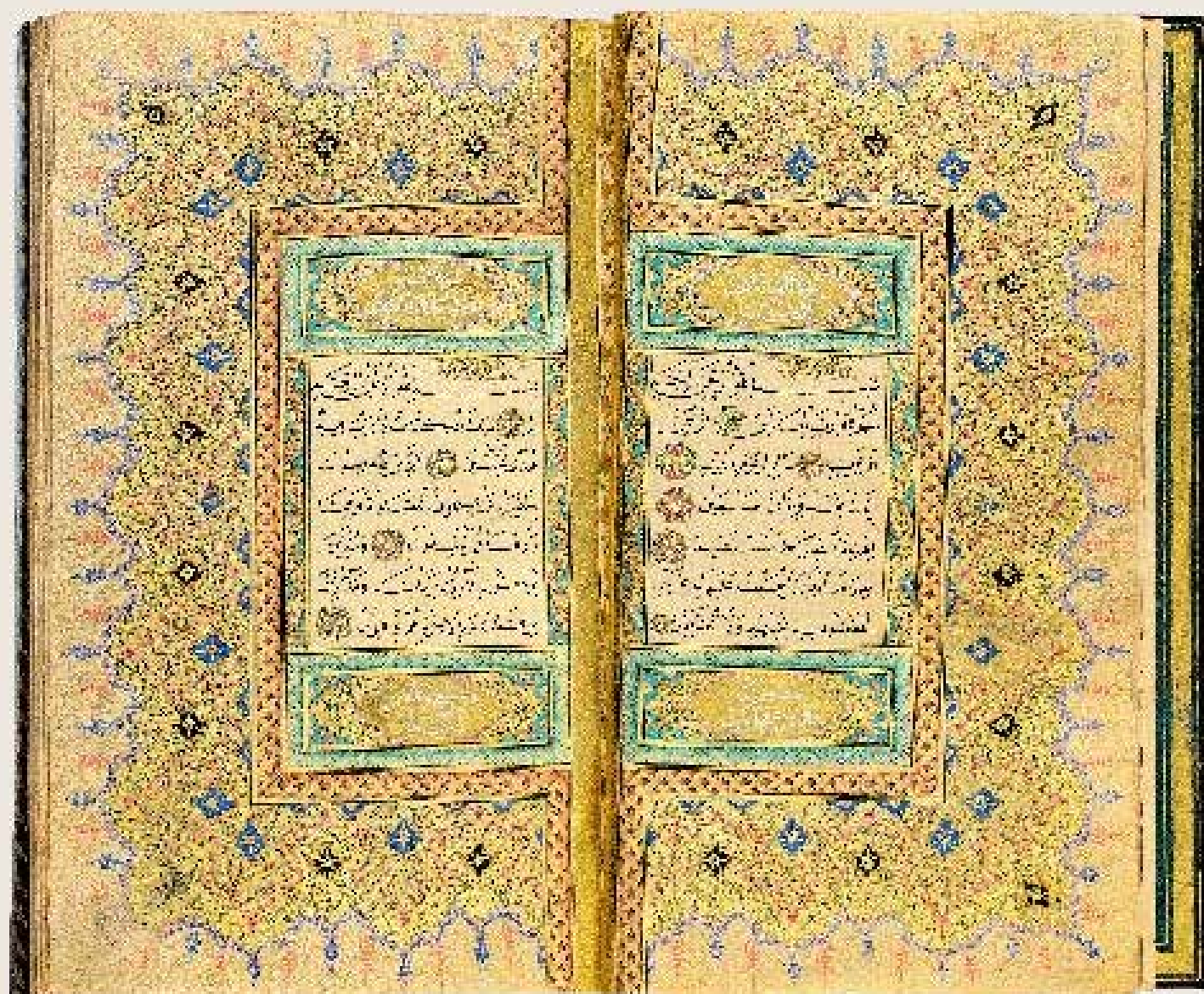
—

SSM 100-0316

Yayın: Paris 2000, 138-139; New York 2001, 138-139; Derman 2002, 188-189; Derman 2004, 170-171; Madrid 2007, 124-125; Sevilla 2008, 144-145; Derman 2010, 374-377

Kuran-ı Kerim

Hattat Yahya Hilmi, İstanbul'da dönemin ünlü hattatlarından eğitim görmüş ve icazet almış, hayatı boyunca birçok Kuran, En'am, dua kitabı, hilye ve levha yazmış, hızlı yazmasıyla ün kazanmıştır. Yahya Hilmi'nin Sakıp Sabancı Müzesi'ndeki Kuran nüshasında Fatiha suresi ile Bakara suresinin ilk dört ayeti serlevha tezhiplidir. Bu sure satırlarını çevreleyen yatay ve dar dikdörtgen bölmelerin tezhiplerinde yeşil renk hâkimdir. Zeminde koyu ve açık tonda sarı altının ağırlıklı olduğu, kenarları yuvarlak dilimli ve mor renkle konturlanmış enli pervazda mavi ve siyah zeminli küçük kartuşlar ve sık dallar üzerinde sıralanmış minicik çiçekler vardır. Enli pervazın içinde kırmızıyla konturlanmış ve münavebeli dizilmiş palmeti hatırlatan biçimler seçilir. Zerefşanlı sayfa kenarında uzanan tığlar, kırmızı dal ve yapraklar ve mavi hatayilerin değişimli sıralanmasıyla oluşur. Kitapta duraklar, sure başları, hizb, cüz, secde gülleri zengin tezhiplidir. Tüm tezhiplerde altının parlaklığı göz alır. Dar pervazların içine altınla birlikte sürülen çimen yeşili de dikkati çeker. Kitabın hatime satırları unvan tezhibiyle başlar ve biter (y. 404b-405a). Hattat eserini “[Bu eseri] hayırla ve neşeyle tamamlamayı bize nasip eden Allah’a hamdolsun. Bize bolca verdiklerine şükürler olsun. Salât ve selâm en değerli varlık kıyamet gününün şefaatchisi Muhammed’e, ailesine ve idrak sahibi ashabına olsun. [Bu eser] değersiz kul Yahya Hilmi tarafından izzet, saadet ve şeref sahibinin [Hz. Muhammed] hicretinin 1306 senesinde istinsah edilmiştir. Allah günahlarını örtsün. Allahım, bu kitabı yazanın, okuyanların ve bu kitaba göz atanların günahlarını da affet” sözleriyle bitirir. Kitabın sonundaki unvan tezhibinin ortasına müzehhibin ismi beyaz üstübeç mürekkebiyle ve rıka hatla *Zehhebehu Bahaddin gufira lehu* (Bahaddin tezhiplendi, günahları affola) şeklinde yazılmıştır. Müzehhip Bahaddin, Tokathioğlu soyadını alarak çalışmalarına Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalık yapmıştır (ö. 1939). Baş yapıtı, 1330/1911-12 yılında Hasan Rıza hattıyla Sultan V. Mehmed Reşad (h. 1909-1918) için büyük boyda (49 x 29,5 cm) istinsah edilen Kuran'ın tezhibidir. Cumhuriyetin ilk müzelerinde, Topkapı Sarayı ve Evkaf-ı İslamiye'de, eserlerin ciltlerinin onarımıyla görevlendirilmiştir. Müzehhip Bahaddin'in tezhiplendiği SSM Kuran nüshasının cildi de muhtemelen kendisinin eseridir. Miklepli cildin dış kapakları vişneçürüğü rengi deridir. Dış kapakları içi saz üslubunda bezemeli, gömme salbekli şemseli ve rumi üslubunda bezemeli gömme yaldız köşebentlidir. Enli pervazı zencireklidir. Sertabının üzerindeki derin gömme altın kartuş içine kalıpla “Masun ve mahfuz bir kitaptır” ayeti (Vakıa: 78) yazılmıştır. Bu kartuşun iki tarafındaki alan, altınla boyanmış ve fırçayla çalışılmış saz yaprakları ve hatayilerden oluşan dallarla süslenmiştir. Aynı süsleme kitabın yapraklarının birleşme yerine de halkâri olarak yapılmıştır. Kitabın iç kapakları ve yan kâğıtlarının bir yüzü, halkâri bir buketle süslü koyu yeşil renk deridendir. Müzehhip ve mücellit Bahaddin Tokathioğlu, SSM'deki bu Kuran'ın cildinin dış kapaklarında 16. yüzyılın cilt bezeme tasarımını, iç kapaklarda 19. yüzyılın yeniliklerini uygulamaktadır. Tezhip tasarımında, özellikle serlevha ve gül tasarımlarında 17. yüzyılın ikinci yarısı üslubunu sürdürür. Dar pervazlarda geçme bantlarda kullandığı çimen yeşili ve açık kestane tonlamalar yapılmış, iyi parlatılmış altın yüzeyler onun geç modern dönemlerin üstat bir sanatkârı olduğunu ve SSM'deki nüshanın da başyapıtlarının ikincisi olduğunu gösterir. SSM'de korunan bir Hilye-i Şerif de Yahya Hilmi tarafından hazırlanmıştır (kat. no. 170).

59

Hafız Tahsin Hilmi (ö. 1915) tarafından
1312/1894-5 yılında istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Osman Yumnî (ö. 1919)

35,2 x 23,5 cm; 361 yaprak, nesih ve rıka
hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç
mürekkebi, boya ve altın

SSM 100-0352

Yayın: New York 1998, 140-141; Paris
2000, 140-141; Berlin 2001, 140-141;
Derman 2002, 206-207; Derman 2004,
172-173; Madrid 2007, 128-129; Sevilla
2008, 148-149; Derman 2010, 394-397

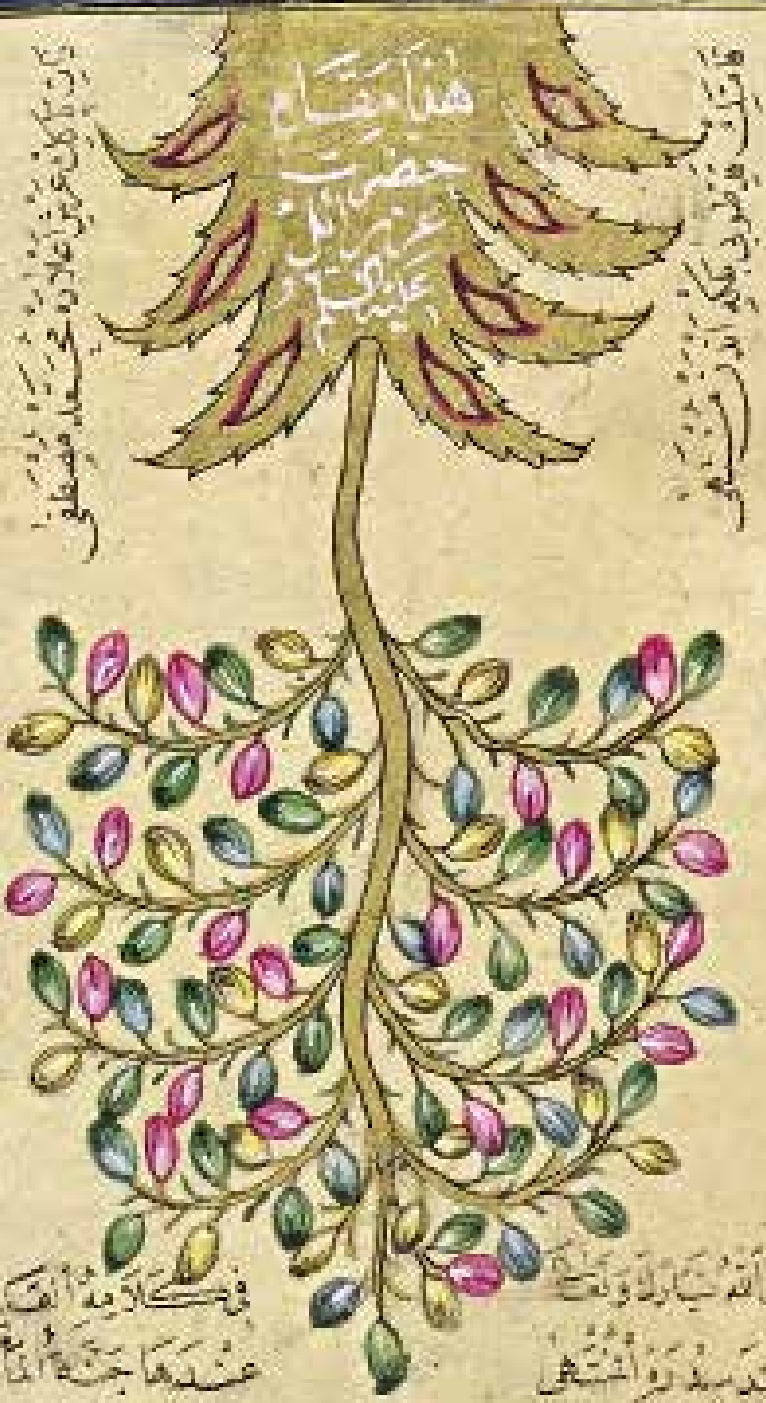
Kuran-ı Kerim

Hattat Tahsin Hilmi, 1884'ten itibaren yirmi dokuz yıl boyunca Bayezid Kütüphanesi'nin müdürlüğünü yapmış, zengin elyazma kitap ve hat eserleri koleksiyonuna sahip olmuş bir sanatkâr, dönemin aydın zümresinin bir mensubudur. Hattat sergideki Kuran nüshasının her cüzünü tek tek kopya etmiştir. Bu otuz cüz, 1323/1905-06 yılında Osman Yumnî tarafından tezhiplenmiş, sonra bir araya getirilerek ciltlenmiştir. Kuran'ın ilk cüzünde Fatıha suresi ile Bakara suresinin ilk dört ayeti serlevha tezhipli, diğer cüzlerin sure başları unvan tezhiplidir. Kitabın özgün, miklepli, kahverengi deri cildi şemseli ve köşebentlidir. Sakıp Sabancı Müzesi'nde Hafız Tahsin Hilmi tarafından hazırlanmış iki de levha (SSM 130-0089 ve SSM 130-0064) vardır.

در بیان
 سنگی که در طوی
 است

قاصدک فی طوی بکلمه اندر منتهی

کارن کارن عزیزان را در حوضه طوی

قال الله سبحانه وتعالى
 عند سید الروا شاهی

فی صفة الآفة الفکری
 عند سید جنت الماری

İnancın Yankıları: Resimli Dua Kitapları

Haftalık duaları ve başta En'am, Kehf, Yasin olmak üzere sureleri bir araya getiren kitapların tanınmış hattatlar tarafından istinsah edilmesi, zarif tezhiplerle donatılması ve güzel bir cilt içine alınması eski bir gelenektir. Türk kitap sanatının 17. yüzyıl sonlarında başlayıp 18. yüzyılda yaygınlaşan ve 19. yüzyılda doruğa çıkan bir özelliği, başta *Delâ'ilü'l-Hayrat* isimli dua kitabı olmak üzere, tezhipli, resimli ve şekilli, özenle hazırlanmış dua mecmualarıdır. Bu kitaplarda tılsımlı şekiller, Muhammed Peygamber'in ve yakınlarının fiziksel özelliklerini anlatan hilyeler, ayrıca sancak, tespih, hırka gibi kutsal eşyaların, Cennet'teki Tuba ağacının, Peygamber gülünün ve Mekke ile Medine şehirlerinin resimleri vardır. Bu özel tasarımlı dua kitaplarının rağbet görmesinde, halk arasında 17. yüzyılın sonlarında yaygınlaşmaya başladığı sanılan, Hz. Muhammed'in yazılı tasviri olan hilyesine, Medine'deki kabrinin tasvirine bakanların onu görmüş gibi olacakları, günahlarının bağışlanacağı, Allah'ın rahmetine kavuşacakları inancının etkisi olmalıdır.

60

14. yüzyıl, Memluk (?)

Tomar halinde 12 x 92,4 cm; sülüs, muhakkak, nesih ve gubari hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve beyaz mürekkep, renkli boyalar ve altın

—

SSM 102-0396

Yayın: İstanbul 2007a, 74; Madrid 2007, 106-107; Sevilla 2008, 126-127

Dua mecmuası

Yüzyıllar boyunca İslam âleminde tomar denen ve Kuran'dan ayetler, dualar, hadisler ve koruyucu tılsımlı sözler içeren, nesih, gubari, kufi, muhakkak, talik gibi farklı hatlarla yazılmış, bazen harflerin istiflendiği, bazen yazı ile resmi birleştiren çalışmaları da kapsayan, tezhipli, eni dar, boyu birkaç metre uzunluğunda eserler hazırlanmıştır.¹ Metal veya deri mahfazalar içinde saklanan bu tomarların, gubari hatla yazılan küçük Kuran nüshaları gibi, insanları kötülük ve felaketlerden uzak tutacağına inanılırdı. SSM'deki bu dua mecmuası tomarı kare, dikdörtgen, oval bölmelere ayrılmış, bölmelere siyah veya beyaz mürekkeple ve muhakkak, nesih, gubari, sülüs hatla dualar, En'am, Âl-i İmran, Yasin, Mülk, Bakara surelerinden ayetler, tılsımlı sözler, Allah'ın 99 ismi, hadis, vefk yazılı oval, armudi, yuvarlak biçimler ve mühr-i Süleyman yerleştirilmiştir. Tomarın baş kısmı muhtemelen eksiktir ve eser, Âl-i İmran suresinden on sekizinci ayetin bir kısmıyla başlar, padişahların huzuruna çıkarken, kılıç kuşanırken, sihir iptali, dil tutulması için okunacak dualarla sona erer. Bazı bölmelerdeki yazıların zemini, bölmelerin arasında kalan boş alanlar ya mavi zemine altınla sarmal dallar ve rumilerle ya da altın, açık kestane renk zemine farklı tondaki altınla, rumilerle bezenmiştir. Allah'ın 99 isminin yazılı olduğu uzun oval biçim daha renkli tasarlanmıştır. İsimler, araları sıvama altınlanmış mavi, nohudi, açık kestane, yeşil renk zeminli 99 madalyon içine beyaz sülüsle yazılmıştır. Sülüs harflerin etrafına açık nohudi Selçuklu rumileri yerleştirilmiştir. Tomarın bezemelerinin üslup özelliği, eserin 14. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da veya Memluk topraklarında hazırlanmış olabileceğini gösterir.

¹ TSMK. E.H.1096, E.H.1098, E.H. 1107 (Karatay 1966, no. 5713-5715).

الكمال لله وحده

الحمد لله الذي جعل في خلقه
الكمال لله وحده ولا شريك له
والله اعلم بالصواب

اسم الله عز وجل الاعظم

الحمد لله الذي جعل في خلقه
الكمال لله وحده ولا شريك له
والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي جعل في خلقه
الكمال لله وحده ولا شريك له
والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي جعل في خلقه
الكمال لله وحده ولا شريك له
والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي جعل في خلقه
الكمال لله وحده ولا شريك له
والله اعلم بالصواب

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لہ

يا الله	يا اكرام	يا اكرم
يا ملك	يا اقدار	يا اقبال
يا مولى	يا اتميز	يا بكر

الذي كنا لنهتدي لہ
يا ذا الجلال والإكرام
يا حي يا قيوم
يا ذا الشان والكرام
يا ذا الجلال والإكرام
يا ذا الشان والكرام
يا ذا الجلال والإكرام
يا ذا الشان والكرام

61

Mehmed Şefik (ö. 1880) hattıyla 1263 / 1846-47'de istinsah edilmiştir

21,8 x 15 cm; 27 yaprak, nesih ve rika hat, sayfada 9 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar ve altın

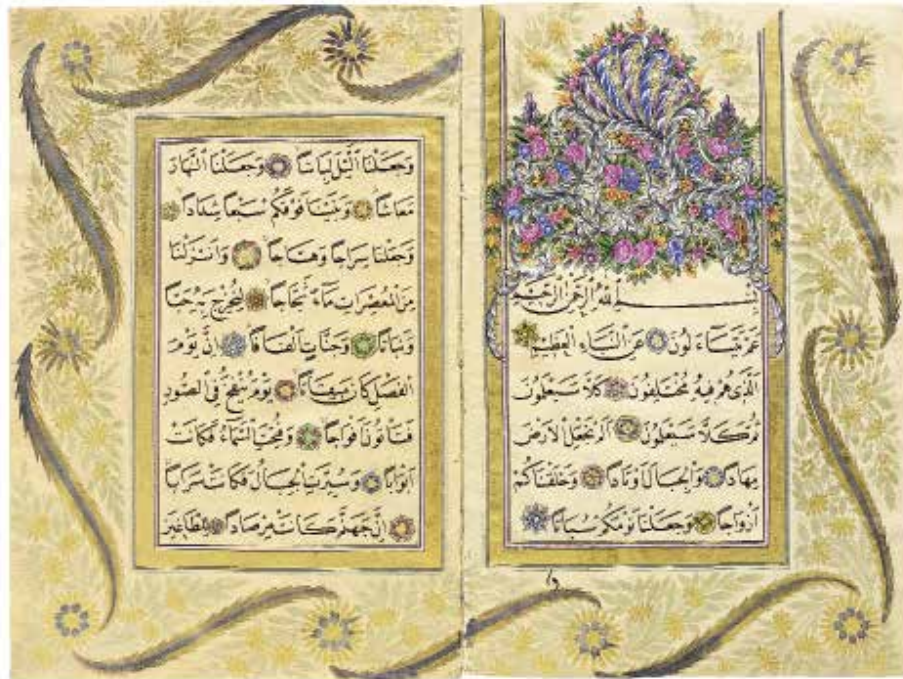
—

SSM 102-0304

Yayın: Madrid 2007, 120-21; Sevilla 2008, 136-137

Amme cüzü

Müslümanlar Kuran-ı Kerim'in en çok Nebe suresiyle başlayıp Nas suresiyle biten son cüzünü okur. Yaprak 27'da yer alan ketebeden hattatın Abdülhamid Han'ın ikinci imamı diye bilinen es-Seyyid el-Hac Mustafa İzzet'in öğrencisi, "Musika-yi Hümayun"da hat hocası es-Seyyid Mehmed Şefik olduğunu ve kitabı 1263'te istinsah ettiğini öğreniyoruz. Hattat, Sultan Abdülmecid'in yaptırdığı caminin kitabelerini yazması için 1855'te Sakız adasına gönderilir. Mehmed Şefik, 1855 depreminde zarar gören Bursa Ulu Cami'nin kitabelerinin onarım işinde de görevlendirilir. Amme Cüzü y. 1b'de unvan tezhibiyle başlar. Tezhip ve sure başları gül ve benzeri pembe, sarı, mor tonlarında boyalı çiçekler, mor, gri tonlarında boyalı uzun kıvrılan yapraklarla bezelidir. Sure başları beyaz sülüsle altın zemine yazılmış, duraklar zengince tezhiplenmiştir. Cüzün sonuna Fatıha suresi de eklenmiştir. Sayfa kenarları sıvama halkâridir. Tezhibin ve halkârielerin SSM'deki *Elif Ba* kitabının tezhipleriyle (kat. no. 22) aynı üslup özelliğine sahip olması her iki eserin müzehhibinin aynı kişi olduğunu düşündürür. Miklepli, dış kapakları vişne çürüğü deri cildin üzeri şükûfe üslubunda bezemelidir. Cildin üzerinde etrafında yaprakların sıralandığı minik bir şemse, onun etrafında ise iri çiçekli dallar ve dar uzun hançeri yapraklar vardır. Enli pervaz yaprak ve iri çiçek dizisinden oluşur. Aletle yekşah tekniğinde yapılan süslemeler yeşil, sarı altın ve gümüşle boyalıdır. Cilt süslemeleri de muhtemelen müzehhibin tasarımıdır. Bu cildin dış kapaklarının tasarımı SSM'deki bir dua kitabındakine (kat. no. 29) benzer. İç kapaklara kaplanan kâğıt ve yan kâğıtlar üzeri baskıyla yapılmış asma dallarıyla süslü pembe renklidir. Cildi özgündür.

62

İmamzade Mehmed (ö. 1756) hattıyla
1148 / 1735-36 yılında istinsah edilmiştir

17,7 x 11,4 cm; 109 yaprak, nesih, rıka,
sülüs hat, sayfada 9 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, kırmızı
mürekkep, renkli boyalar, altın

—

SSM 101-0407

Yayın: Derman 2002, 110-111; Derman
2004, 99; İstanbul 2007a, 72

En'am-ı Şerif

Kitap En'am suresiyle başlar (y. 1b-60a), daha sonra Türkçe, Arapça dualar ve Hz. Ali rivayetine göre Arapça Hilye-i Nebî (y. 60a-66b),), Esmâ-i Hüsnâ (y. 67b-68a), Hz. Muhammed ve halifelerin şekilli hilyeleri (y. 68b-71a), Esmâ-i Nebî (y. 71b-72b), Evrâd-ı Muhammed Bahaî (y. 73b-108a) metinleriyle devam eder. Sayfadaki mailen yazılan haşiyelerde dualar ve açıklamalar yer alır. Kitap haşiyeli serlevha tezhipte açılır (y. 1b-2a). Bölümlerin, sure ve duaların başlangıçları kimi yerde haşiyeli unvan (y. 73b), kimi yerde sade dikdörtgen tezhiptir. Bölüm sonlarındaki üçgen alanlara da tezhip yapılmıştır (y. 72b, 108a). İki yerde Sultan I. Mahmud'un (h. 1730-1754) altınla çekilmiş ve yer yer kırmızı ve maviyle boyanmış zarif bir tuğrası vardır (y. 67a, 73a). Esmâ-i Hüsnâ ve Esmâ-i Nebî metinlerinin arasında kalan üç yaprağa (y. 68b-71a) dikdörtgen pano içine etrafı tezhipli, içinde hilye metni yazılı birer şemse yapılmıştır. Şemselerin birincisinin (y. 68b) üst ve altındaki küçük dairelere Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, ikincisinin (y. 69a) üst ve altındaki küçük dairelere Osman, Ali, Hasan, Hüseyin, bu yapraklardaki şemse içine ise Hz. Muhammed'in hilyesi yazılmıştır (y. 68b-69a). Yaprak 69b-70a'da Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in, y. 70b-71a'da Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilyesi kayıtlıdır. Yaprak 69b-70a'da şemse dışındaki alan sıvama altınla bezenirken, diğerlerinde bu alan renk renk küçük çiçeklerle tezhiplenmiştir. Sayfalar kalın altın cetvelli, duraklar iri gül biçiminde tezhipli ve baş ve son sayfalarda satır araları altın bezemedir. Bazı söz başları tezhipli ve sayfa kenarları da halkâridir (y. 67a, 72b-73a, 108a). Kitabın ketebe kaydında "Dostları ve akranları arasında İmamzade diye bilinen es-Seyyid el-Hac Muhammed tarafından Hicri 1248 senesinde yazıldı. Allah onun ve anne-babasının günahlarını affetsin, amin" sözleriyle kendini tanıtan hattat, önce Galata Sarayı'na, daha sonra Topkapı Sarayı'na meşk hocası olmuştur. Nesih, celi sülüs ve talik hatta da üstat olduğu bilinir.¹ Cildin miklepli vişne rengi deri dış kapaklarının orta alanına, kaydırılmış eksende sıralanan ve içleri kalıpla stilize bulut ve hatayilerle süslü şemseler yapılmış, şemseler arasındaki dar alan kalıplanmış saz yapraklarıyla doldurulmuştur.² Vişne rengi deri iç kapaklar içleri rumiler dolu şemseli ve köşebentlidir. Deri ön ve arka yan kâğıtların bir yüzüne fırçayla altınla iri bir buket, diğer yüzüne altın zeminli oval şemse içine rengârenk çiçeklerden bir buket yerleştirilmiştir. Cilt kitabın onarımı sırasında, 20. yüzyıl ortalarında yapılmış olmalıdır.

¹ Hattatın diğer eserleri için bkz. Karatay 1962, no. 1285; Derman 2002, 108.

² Kalıp, bu katalogdaki 51 no.lu eserin cildinde ve 1171/1758 tarihli bir Kuran nüshasında da kullanılmıştır (Derman 2010, 266).

63

Abdullah Edirnevî (ö. 1787 civarı) hattıyla
1193/1779-80 yılında istinsah edilmiştir

Müzehhibi: Hafız Mehmed

16,3 x 11,3 cm; 100 yaprak, nesih ve sülüs
hat, sayfada 11 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, kırmızı ve
üstübeç mürekkebi, renkli boyalar ve
altın

—

SSM 101-0288

Yayın: New York 1998, 92; Paris 2000,
92; Berlin 2001, 92; Derman 2002, 123;
Derman 2004, 115; Madrid 2007, 102-103;
Sevilla 2008, 122-123

En'am-ı Şerif

Kitap Fatiha ve En'am suresiyle başlar, çeşitli surelerle (y. 1b-61b), ayetler ve dualarla devam eder (y. 61b-64b) ve Allah'ın, Hz. Muhammed'in, ashabın isimlerinin yer aldığı şekiller ve resimlerle biter (y. 65a-100a). En'am suresi, enli pervazı uzun kenarda geniş, içi pembe renkte bulutlu üçgen haşiyeli serlevha tezhipte başlar (y. 1b-2a). Altın zeminli kartuşlar ve geniş alana sürülen lacivert renkli zeminlerde pembe renkli irili ufaklı hatayi grubu çiçekler, sure satırlarının iki yanında uzanan dikey bölmelerin renkleri ve çiçekleri serlevha tezhibin ayrıcalıklı özellikleridir. Bu iki sayfa kenarları zer-ender-zer üslubunda tığlarla çevrilidir. Ayrıca sure, dua başları her bölümde farklı tasarlanarak tezhiplenmiştir. Sayfa kenarlarına zereşan yapılmış ve zarif renk renk güller bu zereşanlı zeminlere yerleştirilmiştir.

Yaprak 75'de tezhipli dikdörtgen alanın ortasında yer alan lacivert zemine altın çiçekli şemse içine iri harfle ve altınla "Allah", bir önceki yaprakla aynı şekilde tasarlanan 76a yaprağındaki şemse içine "Muhammed" yazılmıştır. Yaprak 76b'de tezhipli dikdörtgen alanın ortasında içinde dua sözleri yazılı daireler *mühr-i nübüvvet*'tir. Yaprak 77a Salavât-ı Şerife'dir. Burada tezhipli dikdörtgen alanın ortasındaki altın zeminli altıgen içine dua yazılıdır. Yaprak 77b'de köşeleri tezhipli dikdörtgen alanın ortasına yaprakları yeşil tonunda altın, pembe renkli bir gül yapılmıştır. Gülün üzerinde altınla "Muhammed aleyhi ve sellem," yapraklarda ise siyah mürekkeple hayattayken Cennetle müjdelenen on isim (Ebubekir, Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Hz. Ali, Sa'd b. Ebi Vakkas, Said b. Zeyd, Talha b. Ubeydullah, Zubeyr b. el-Avvam, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, Abdurrahman b. Avf) yazılıdır. Yaprak 78a'daki köşeleri tezhipli alanın ortasına yapılan gül dalının iki pembe gülünden birinde altınla yazılmış Ali, diğerinde Fatma; yaprak ve goncalarda siyahla yazılmış Hasan, Hüseyin, Fatma, Ali, Abdülmenaf, Abdülmuttalib, Ebu Talib, Haşim, Kilab, Kusayr isimleri görülür. Yaprak 78b'deki dikdörtgen alanın ortasında iç içe geçmiş yedi daire, yedi uyurlar ve tılsımlı sözlere aittir. Yaprak 79a'da köşeleri tezhipli dikdörtgen alanın ortasında Hz. Süleyman mührü yer alır. Yaprak 79b-80a'da Mekke şehri ve Haremü's-Şerif; Medine şehri ve Ravzatü'l-Mutahhara tasvirlenmiştir. Musavvir bu kentlerin dokusunu oluşturan binaları ve topoğrafyayı ayrıntılı betimlemiş, gökyüzünü koyu mavi renge boyayarak ve yıldızlara altınla noktalarla işaret ederek gece görüntüsü yaratmıştır.

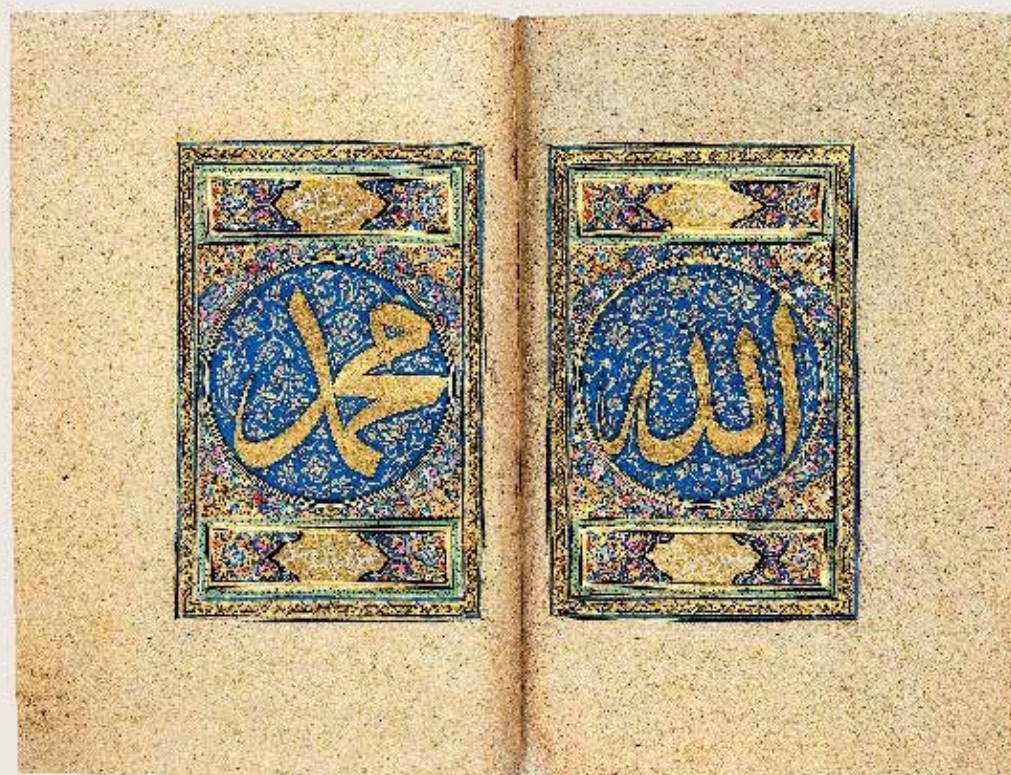
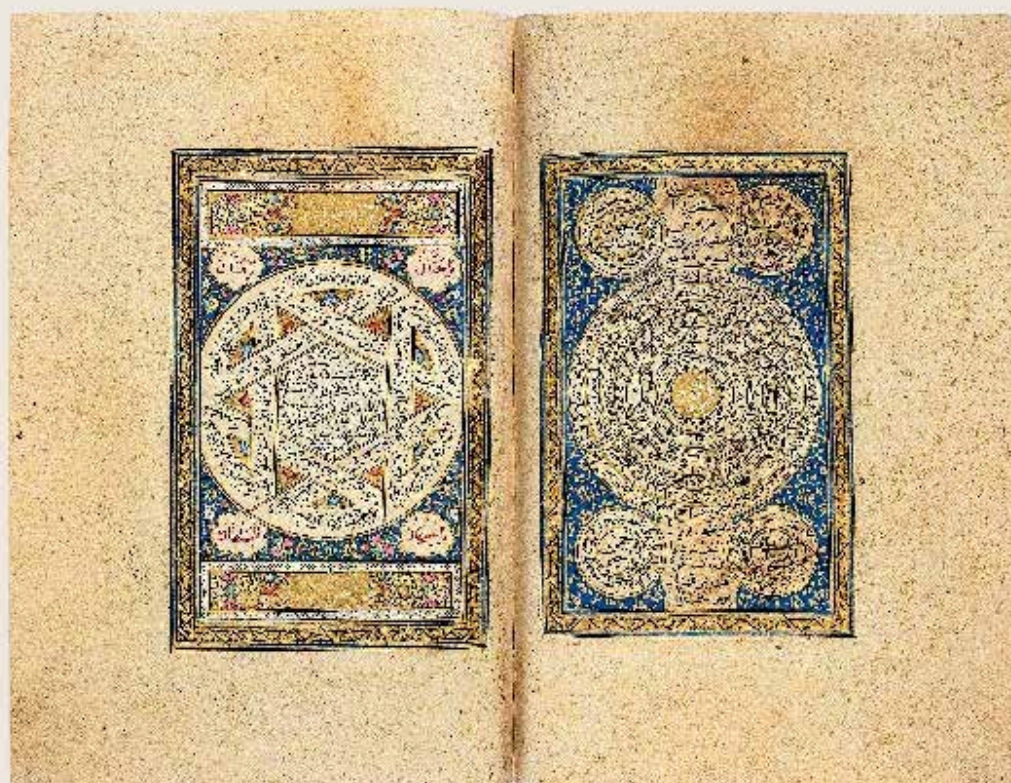
Yaprak 80b'deki tezhipli alanın ortasındaki şemse içine nesih hatla "Bu En'am-ı Şerif Sultan Mustafa Han'ın oğlu Sultan Selim tarafından yazdırılmıştır. Allah onu iki dünyasında da mutlu kılsın,

amin” sözleri yazılıdır. Yaprak 81a’da yer alan tezhipli alanın ortasındaki altın zeminli şemse içinde nesih hatla “Hicri 1193 senesinde zayıf kul Abdullah Edirnevî tarafından yazıldı. Allah günahlarını affetsin, kusurlarını da örtün” sözleri vardır. Bu satırlardan kitabın Abdullah Edirnevî hattıyla 1193/1779-80 yılında istinsah edildiğini, şemsenin üst kısmına yerleştirilen altın gül içindeki ibareden müzehhibinin Hafız Mehmed, alttaki altın gül içindeki ibareden de müzehhibin görev yerinin Kütüphane-i Hassa, yani saray kütüphanesi olduğunu öğreniyoruz. Kitap Hz. Muhammed’in silsilesi, Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî, Hilye-i Nebî ve dualarla son bulur. Hilye-i Nebî metni kenarları tezhipli daire içine (y. 98b-99a), bitiş duası da etrafı tezhipli altın bir şemse içine yazılmıştır (y. 100a).

Kitabın bütün süsleme tasarımlarının özgünlüğü, renklerin, motiflerin özenli işçiliği, altın yüzeylerin kuyumcu gibi çalışılması, müzehhip Hafız Mehmed’i ve bu eserini 18. yüzyılın ikinci yarısından günümüze gelen tezhipli eserler arasında başköşeye yerleştirmemize olanak verir. Sultan III. Selim’in (h. 1789-1807) muhtemelen şehzadelğinde yazdırılan bu kitabın dış kapakları vişne rengi deriden yapılmıştır; gömme şemseli, köşebentli ve paftalı enli pervazlıdır. Dar pervazlar altın zencirektir. Vişne rengi deri iç kapakların aletle yapılan şemse ve köşebentlerinin içi altın sarmal rumilerle doldurulmuş, enli pervaza siyah deri üzerine altın dallar ve çiçekler yapılmıştır. Bu çiçeklerin tasarımı kitabın içindeki tezhipli şemselerin zemin süslerinde de vardır (y. 75b-76a). Dolayısıyla cildin özellikle iç kapaklarının müzehhibin tasarımı olduğu söylenebilir. Cildin dış kapakları muhtemelen sırtı gibi onarımda yenilenmiş, ama miklebi yerine takılmamış olmalıdır.

64

Derviş Ali (ö. 1673), Mustafa b. Ömer el-Eyyubî (ö. 1685) ve İsmail b. Ali (ö. 1706) hattıyla 1083 / 1672-73 yılında istinsah edilmiştir

16,8 x 11 cm; 94 yaprak, nesih ve tevki hat, sayfada 10 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar, altın

SSM 101-0298
Yayınlanmamıştır

En'am-ı Şerif

Kitap hattat Derviş Ali ve iki öğrencisinin hattıyla istinsah edilmiştir.¹ Derviş Ali hattıyla istinsah edilen birinci bölüm Fatiha suresi ve Bakara suresinden ilk dört ayetle başlar, En'am suresi ve Kuran'dan seçilmiş surelerle devam eder, yine Fatiha suresiyle sonlanır (y. 1b-73b). Mustafa b. Ömer el-Eyyubî'nin istinsah ettiği ikinci bölümde (y. 74a-89b) haftalık dualar, ayetler, Esmâ-i Hüsnâ vardır (y. 73a-89b). İsmail b. Ali hattıyla istinsah edilen üçüncü bölümde, dualar, Hz. Muhammed'in sıfatları, ayetler yazılıdır (y. 90a-94a). Eserde y. 1b-2a serlevha, y. 73a, 83b unvan tezhiplidir. Dua başları ve duraklar da tezhiplidir. Üç ketebe sayfasının her biri farklı tasarımlarla bezenmiştir. Derviş Ali'ye ait bölümde ketebe satırları (y. 73b) köşeleri tezhipli kare alan içine yerleşmiş altın zeminli şemse içine beyaz tevki hatla yazılmıştır. Mustafa b. Ömer el-Eyyubî'nin yazdığı bölümün ketebesinin üçgen boşluğu altın zemine yeşil çiçekli dallarla, alttaki dik dörtgen alan renk renk minik çiçeklerle tezhiplidir (y. 88b). Kâtip İsmail b. Ali'nin adının geçtiği yaprağın alt kısmındaki kare alan rumi ve hatayi üslubunda zarif halkârla bezenmiştir (y. 94b). Yaprak 93b-94a'da karşılıklı iki yaprakta altın zeminli birer şemse yer alır. Şemselerin zemininde zarif beyaz çiçekler, üst kademede siyah tahrirli altın tevki hatla Hz. Muhammed'in sıfatları yazılıdır. Şemsenin alt ve üstünde Türkçe manzum satırlar, onun üstündeki tezhipli alanlarda ise ayetler vardır. Şemsenin dışındaki köşeler ayrıca renk renk minik çiçeklerle tezhiplidir. Her iki sayfa kenarında içinde zarif bir buketin yer aldığı altın zeminli dilimli oval bir şemse görülür.

Eserin sayfa kenarlarında yer alan gülleri ayrıca anmak gerekir. Her sayfada farklı olan bu güller, nahıl gibi tasarlanmıştır. Tezhibin hem tasarımı, hem de işçiliği üstat bir müzehhiple karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Nitekim, Hafız Mehmed b. İbrahim hattıyla 1110/1698-99 yılında kopya edilen bir Kuran'ın müzehhibi Derviş Mehmed'in elinden çıkmış olabileceği söylenebilir.² Cildin vişne rengi deri dış kapakları derin gömme şemseli, köşebentli ve paftalı pervazlıdır. Şemse ve köşebentlerin içi ve şemse köşebent arasındaki alan sarmal dallar üzerinde sıralanan hatayiler, bulutlar ve saz yapraklarıyla kalıpla bezenmiş, bazı motiflere altın sürülmüş, bazıları derinin renginde bırakılmıştır. Vişne rengi deri iç kapaklar gömme salbekli şemselidir ve içi saz üslubunda kalıpla süslüdür. Üstat bir mücellidin işi olan cilt 17. yüzyıl Osmanlı kitap kaplarının nadir bir örneğidir. Hoca Derviş Ali ve öğrencilerinin ortaklaşa tasarlayarak istinsah ettikleri bu dua kitabı, tezhiplerinin ve cildinin özgün tasarımı ve özenli işçiliğiyle 17. yüzyıl kitap sanatının önde gelen eserleri arasındadır.³

¹ TSMK'da Derviş Ali'nin 1648-1673 arasında istinsah ettiği Kuran, En'am ve Kuran cüz nüshaları vardır (Karatay 1962, no. 1002-1004, 1008, 1012-1015, 1193, 1208, 1209, 1231, 1237). İsmail b. Ali'nin tarihsiz bir Amme Cüzü TSMK. H.8'dedir (Karatay 1962, no. 1416). Mustafa Eyyubî'nin Kuran, En'am, Kuran cüz nüshaları için bkz. Karatay 1962, no. 1233-1236.

² TSMK.E.H.140 (Karatay 1962, no. 1267); Yağmurlu 1973, 93; Tanındı 2003b, 886; Derman 2010, 192-197. Son kaynakta müzehhibin ismi hatalı yazılmıştır.

³ Ünlü hattatların başladığı, fakat bir şekilde yarım kalan kitaplara daha sonraki hattatlar, müzehhipler veya musavvirlerin devam ederek tamamlamasının geleneği eskidir (bkz. Tanındı 2000, 147-161).

الْحَرَامُ الْمَشْرِقِيُّ صِرَاطُ الَّذِينَ
أَنبَتَ عَلَيْهِمْ نَخْرُ الْعَصَا وَبِغُلَامِهِ

وَالْأَنْبَاءُ

65

Mehmed Şakir (ö. 1834?) hattıyla
muhtemelen 1800 civarında istinsah
edilmiştir

Müzehhibi: Es-Seyyid Ahmed

17,4 x 11 cm; 112 yaprak, nesih, talik ve
sülüs hat, sayfada 11 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç
mürekkebi, renkli boyalar, altın

SSM 101-0183

Yayınlanmamıştır

En'am-ı Şerif

Kitap bir duayla başlar (y. 1b-2a), Fatiha, En'am, başka surelerden ve ayetlerden seçmeler (y. 1b-63b) ve Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî (y. 63b-81a) ile devam eder; tezhipli geometrik şekiller içindeki Hz. Muhammed'in mührü, Hz. Ali'nin, on iki imamın, Peygamber'in yakınlarının isimleri, Peygamber'in şeceresi, hilyesiyle sonuçlanır (y. 81b-112a). Yaprak 81b'de başlık tezhibi içinde "İsm-i Celâl" yazılıdır. Bu yazının alt kısmındaki kare alanın ortasında iç içe iki daire ve dört yarım daire yer alır. Daire içleri içinde Allah yazılı küçük karelere ayrılmıştır. Mühr-i Muhammed y. 82a'da kare alan içinde sekizgen ve sekizgenin içine bir kere Allah dört kere Muhammed yazılarak betimlenmiştir. Allah ve Muhammed isimlerinin harf içine de ayetler yazılıdır. Aralarında kırmızıyla halifelerin ve dört büyük meleğin ismi yer alır. Kare alanın köşeleri, içine peygamberlerin isimlerinin yerleştirildiği minik karelere ayrılır. Yaprak 82b-83a unvan tezhipli pano halinde tasarlanmıştır; 82b'deki *Şekl-i mühr-i nübüvvet-i resul*, kare alanın ortasında içinde Hz. Fatma ve Hz. Muhammed'in vasıfları yazılı olan altın zeminli iç içe iki damla şeklindedir. Bu motifin içinde Hz. Muhammed'in ismi, iki yandaki beyaz alanda İhlas suresi, kare alanın alt kısmında iki daire içinde Hz. Muhammed'in erkek çocuklarının adı yazılıdır. İki yandaki kırmızı satırlar ise Hz. Muhammed'i öven dizelerdir. Damlanın üst kısmında Hz. Muhammed'i öven bir şiir vardır. Yaprak 83a'da Peygamberlik mührünün bir diğer şekli yer alır. Şekil, ortada kare bir alan, iç içe iki daire, köşelerde içinde, on iki imam arasında sayılan Cafer es-Sadık, Musa el-Kâzım, Ali en-Nakî, Muhammed el-Bâkır'ın isimleri yazılı küçük dört daireden oluşur. Ortadaki daire içinde Hz. Muhammed'i öven mısra ve etrafında kırmızıyla yazılmış ayetler vardır. Yaprak 83b-84a, unvan tezhipli pano halinde tasarlanmıştır. Yaprak 83b'de 'Mümr-i Cafer es-Sadık', kare alanın ortasında içleri yazılı iç içe üç daire biçiminde tasarlanmıştır. Ortadaki dairede altın zemine İhlas suresi, onun etrafındakilerin içine ayetler ve kelime-i şahadet, peygamber isimleri

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ
فَلَا تَرَوُنَّ يُعَادِلُكَ فِي شَيْءٍ مُنْقَلَبٍ
وَلَا تَلْمِزُوهُ لِقُصَّةٍ مُنْجَلَبٍ وَلَا تَنسَوْنَ

حُكْمَ رَبِّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ فِي شَأْنٍ تُعْتَدِلُونَ
فَلَا تَرَوُنَّ يُعَادِلُكُمْ فِي شَيْءٍ مُنْقَلَبٍ
وَلَا تَلْمِزُوهُ لِقُصَّةٍ مُنْجَلَبٍ وَلَا تَنسَوْنَ
حُكْمَ رَبِّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ فِي شَأْنٍ تُعْتَدِلُونَ
فَلَا تَرَوُنَّ يُعَادِلُكُمْ فِي شَيْءٍ مُنْقَلَبٍ
وَلَا تَلْمِزُوهُ لِقُصَّةٍ مُنْجَلَبٍ وَلَا تَنسَوْنَ
حُكْمَ رَبِّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ فِي شَأْنٍ تُعْتَدِلُونَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَنْ يَرْجُ الْآخِرَ لَا يُخِشِ اللَّهَ لِقَاءَهُ إِذَا
قَامَ لِلْحُكْمِ مُخْتَلِفٌ أَمْرٌ وَالَّذِي
يَرْجُ الْآخِرَ لَا يُخِشِ اللَّهَ لِقَاءَهُ إِذَا
قَامَ لِلْحُكْمِ مُخْتَلِفٌ أَمْرٌ وَالَّذِي
يَرْجُ الْآخِرَ لَا يُخِشِ اللَّهَ لِقَاءَهُ إِذَا
قَامَ لِلْحُكْمِ مُخْتَلِفٌ أَمْرٌ وَالَّذِي
يَرْجُ الْآخِرَ لَا يُخِشِ اللَّهَ لِقَاءَهُ إِذَا
قَامَ لِلْحُكْمِ مُخْتَلِفٌ أَمْرٌ

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

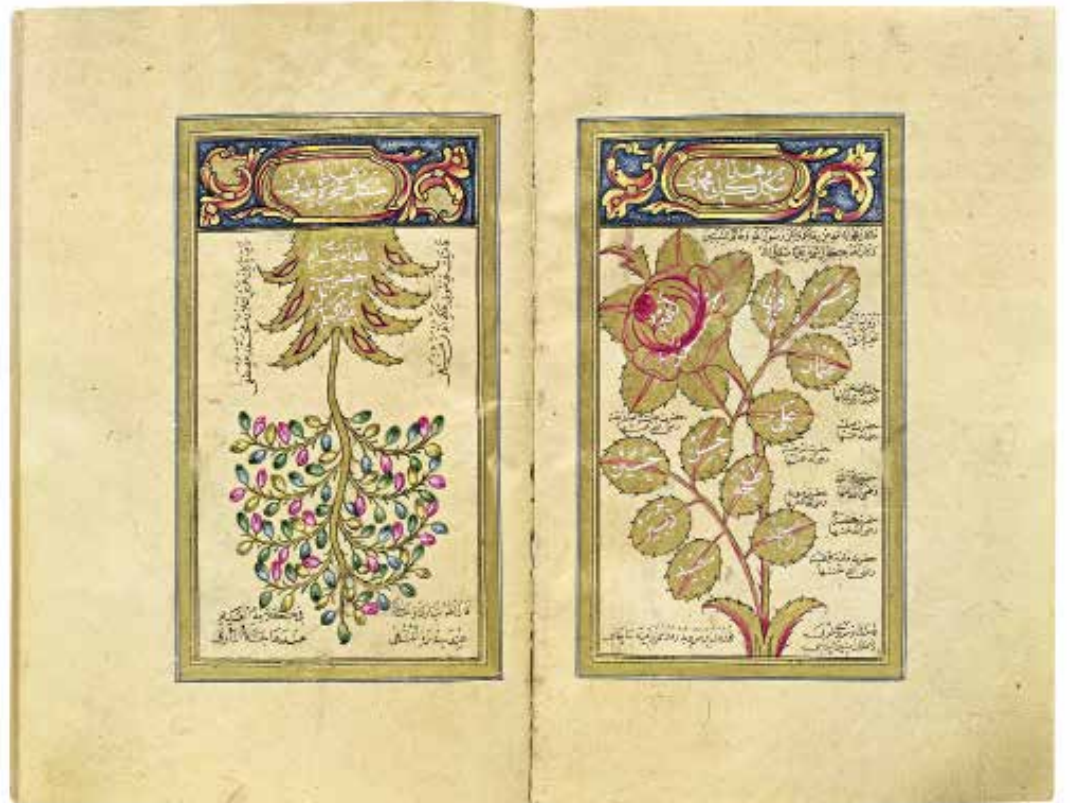
فَلَا تَرَوُنَّ يُعَادِلُكُمْ فِي شَيْءٍ مُنْقَلَبٍ
وَلَا تَلْمِزُوهُ لِقُصَّةٍ مُنْجَلَبٍ وَلَا تَنسَوْنَ
حُكْمَ رَبِّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ فِي شَأْنٍ تُعْتَدِلُونَ

yazılıdır. Köşelerde, içinde İmam el-Askeri, İmam el-Mehdi, eş-Şehid el-Hamza, Hz. İbn-i Abbas yazılı küçük daireler yapılmıştır. Yaprak 84a'da Hz. Ali'nin gözü, kare alanın ortasına altın harflerle Ali ve Allah isimleri istifli yazılarak ifade edilmiştir. Bu alanın alt kısmındaki üç satırda Hz. Ali'yi öven hadisler yazılıdır. Yaprak 84b'de Haremü's-Şerif (Mekke şehri ve Kâbe) tasvirlenmiştir. Resmin alt kısmına beyazla, avluda ise siyahla ayetler, şiirler ve Kâbe'yi öven sözler yazılıdır. Yaprak 85a'da Ravzatü'n-Nebî (Medine şehri ve Peygamber'in kabri) tasviri yer alır. Tasvirin sol üst kısmında bir ayet, ortada, üstte kenarda ve sağda hadisler yazılıdır. Her iki tasvirin zemini sarı renge boyanmış, mekânların bir kısmı kesit olarak verilmiş ve her mimari yapının ne olduğu belirtilmiştir. Diğer örneklerin aksine Mekke ve Medine şehirleri dışındaki alanın topoğrafyasına ayrıntılı işaret edilmemiştir. Yaprak 85b-86a unvan tezhipli pano halindedir. Yaprak 85b'de Hz. Muhammed'in sancağı, tespih, misvak, y. 86a'da Hz. Muhammed, Hasan ve Hüseyin'in alemleri betimlenmiştir. Unvan tezhipli pano halinde tasarlanan y. 86b-87a'da on yapraklı bir gül betimi vardır (y. 86b). Gül-i Muhammedî adını alan bu resimdeki gül üzerine Allah ve Muhammed, on yaprağının üzerine Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin, Talha, Zübeyir, Saad, Said isimleri yazılmıştır. Yaprak 87a'da tuba ağacı, yanında Hz. Muhammed'i öven şiirler ve ayet yer alır. Yaprak 87b'deki Cennet Anahtarı duası, gül ve benzeri çiçekli yapraklarla tezhipli unvan tezhibiyle başlar.

Yaprak 111b'de tezhipli başlık içine *Zehhebehu es-Seyyid Ahmed*, bu başlığın altındaki alanda Hz. Muhammed'in şeceresi vardır. Yaprak 112a'da Enes rivayetine göre Hilye-i Şerif metni, köşelerinde dört halifenin isminin yer aldığı büyük bir daire içine talik hatla yazılmıştır. Bu kısmın alt tarafındaki yatay dikdörtgen içinde Fetih suresinden iki ayetin bir kısmı (28-29) yer alır. Daha alttaki kare alanda hilye metni devam eder; bu alanın sol kenarına hattatın adı *Ketebehu es-Seyyid Mehmed Şakir* yazılmıştır.¹

Talik hatla yazılmış, renk renk çiçeklerle tezhipli bu hilye, ilk kez hattat Hafız Osman'ın (ö. 1698) tasarladığı biçimdedir. Ancak Mehmed Şakir'in talik hatla yazdığı bu hilye biçimini büyük boyda levha halinde tasarlayan Yesarizade Kazasker Mustafa İzzet olmuştur (ö. 1849).² Müzehhip Ahmed, kitabın sure ve dualarının başlangıçlarını, durakları, zengin renkler ve farklı bezeme biçimleriyle süslemiştir. Kullandığı hacimli yaprak biçimleri, gül ve benzeri çiçeklerden oluşan buketler, son yapraktaki talik hatla tasarladığı hilye, onun üstat bir müzehhip olduğunu gösterir.³ Fatiha suresi ile En'am suresinin ilk dört ayetini çevreleyen tezhibin tasarımının 18. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı mimarisinde mihrapların, çeşme ve kapıların bezeme tasarımlarıyla benzeşmesi, müzehhip Ahmed'in tasarımlarının mimari süslemede de kullanıldığını düşündürür. Kitabın cildinin rugani iç kapakları özgündür. Cilt muhtemelen kötü şartlarda kalmış, özgün dış kapakları korunamayıp 20. yüzyıl başında yenilenmiştir.

¹ Muhammed Şakir bir *Delâi'l-Hayrât* nüshasını da (kat. no. 67) istinsah etmiştir.

² Taşkale ve Gündüz 2006, 62-63, 158-159.

³ Seyyid Ahmed 1207/1793'te istinsah edilen bir Kuran nüshasını da tezhiplenmiştir (bkz. TSMK.Y. Y. 1122. Demiriz 1996, 77-94). Bu eserin içindeki şekiller ve tasvirlerle benzer özellikte, aynı boyutlarda bir diğer dua kitabı 1212/1798 yılında hazırlanmıştır (bkz. DCBL. T.463. Wright 2009, 157-163).

66

Delâ'ilü'l-Hayrât'tan Ravzatü'n-Nebî ve Haremü'ş-Şerif tasvirleri

Galatalı Ahmed Nailî (ö. 1813) tarafından 1214 / 1799-1800 yılında istinsah edilmiştir

16,1 x 10,3 cm; 86 yaprak, nesih hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah, kırmızı mürekkep ve altın

—

SSM 103-0287

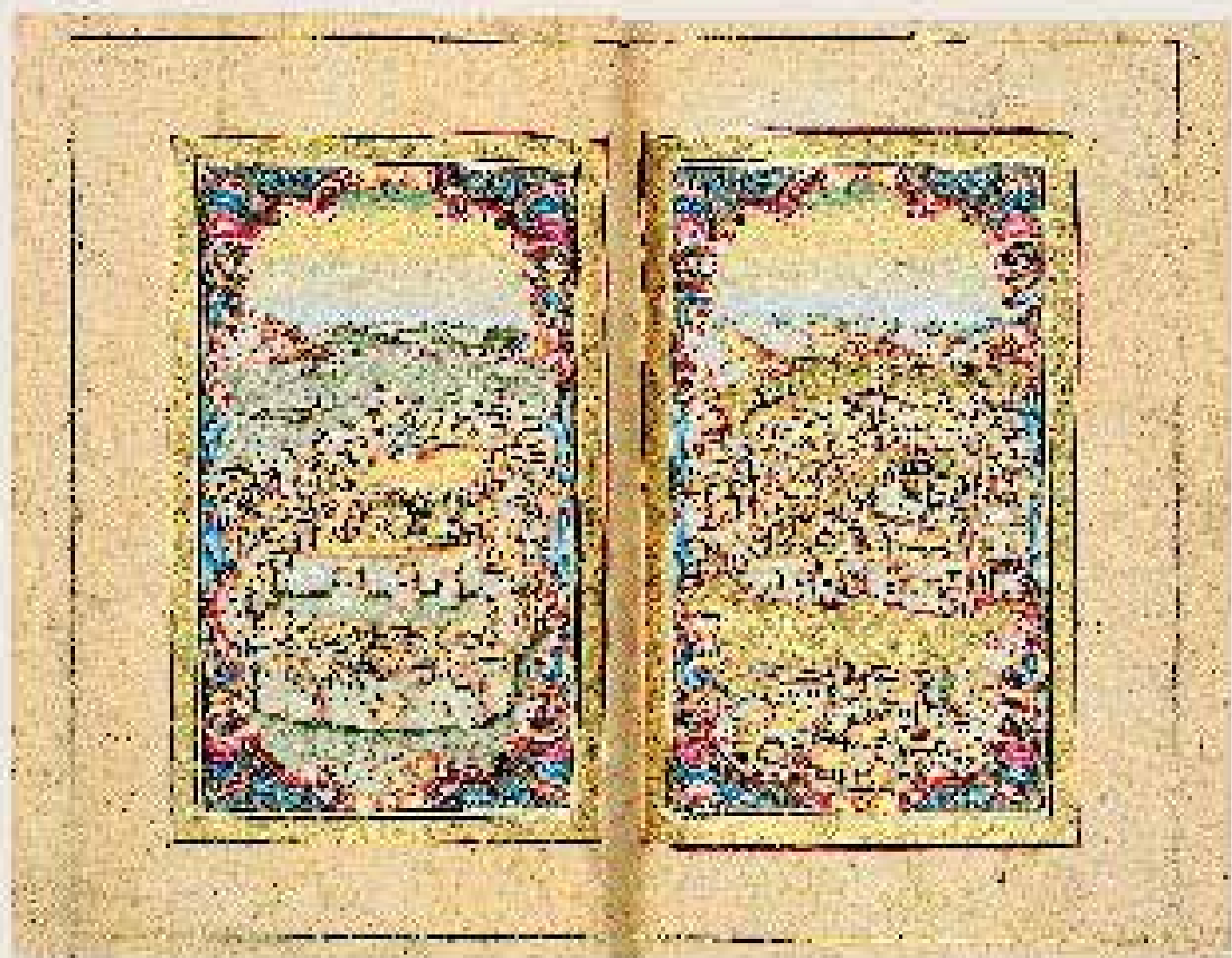
Yayın: New York 1998, 106; Paris 2000, 106; Berlin 2001, 106; Derman 2002, 133; Derman 2004, 131; Madrid 2007, 112-113; Sevilla 2008, 132-133

Dua kitabı

Bu kitapta *Delâ'ilü'l-Hayrât* (y. 1b-8a), Esmâ-i Nebî (y. 8a-11a), Ravzatü'n-Nebî (Hz. Muhammed'in kabri ve Medine şehri) ve Haremü'ş-Şerif (Kâbe ve Mekke şehri) (y. 11a-13a), haftalık dualar (y. 13b-72a), Salavat (y. 72a-74a), Hurufat (y. 74b-85b) yer alır. Bazı sayfa kenarlarında mailen yazılmış açıklamalar vardır. Yaprak 1b, 74b rumi üslubunda son derece zarif, tamamen altınla çalışılmış haşiyeli unvan tezhiplidir. Yaprak 1b'de satır araları altın, enli cetveller altınlı yaprak bezemelidir. Duraklar, diğer ara başlıklar, altınla tezhipli, bölüm sonları (y. 74a, 86a, 12b) halkâridir. Yaprak 11b'de Haremü'ş-Şerif, y. 13a'da Ravzatü'n-Nebî yaygın geleneğin aksine karşılıklı değil, ayrı yapraklarda yer alır. Her iki resim Türk rokokosu üslubunda tezhipli oval bir çerçeve içinde, altın ve tonları bolca kullanılarak tasvirlenmiştir.

Kitabın miklepli özgün cildinin vişne rengi deri dış kapaklarının orta alanı, merkezinde dört noktanın yer aldığı ve dört yaprağın birleşmesiyle oluşan altınlı yaprakların oluşturduğu küçük karelerle, vişne rengi deri iç kapaklar ise altın kontürlü baklava biçimleriyle süslüdür. Ketebe kaydında (y. 85b-86a) hattat kendisinden “müstensihler arasında Nailî diye meşhur Galata'da sakin el-Hac Ahmed” diye söz eder. Hattat Nailî babasıyla birlikte Mustafa Kütahî'den hat meşketmiş, nesih hatta üstat olmuş ve birçok Kuran istinsah etmiştir. SSM'de onun istinsah ettiği bir Kuran (kat. no. 11) ve bir dua mecmuası (kat. no. 69) vardır.¹

¹ Bu hattatın diğer eserleri için bkz. Karatay 1951, no. 163-164; Karatay 1962, no. 1476; Derman 2010, 292-297.

67

Mehmed Şakir (1834'te sağ?) hattıyla muhtemelen 1790 civarında istinsah edilmiştir

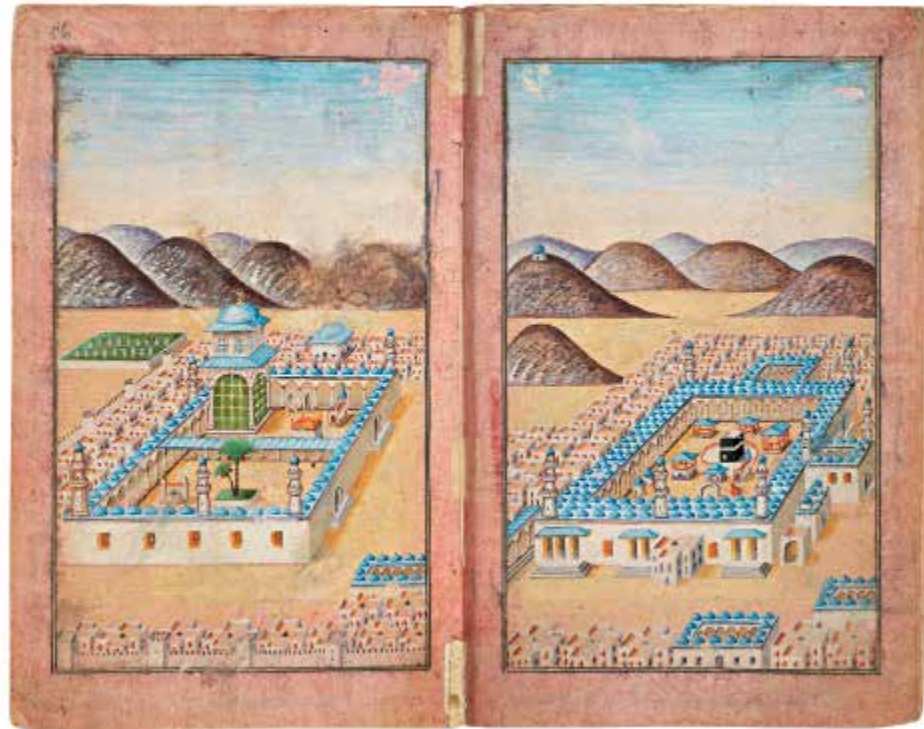
15,9 x 9,8 cm; 111 yaprak, nesih, sülüs, rika hat, sayfada 11 satır

Âharlı kâğıt üzerine renkli boyalar, siyah ve üstübeç mürekkebi ve altın; sayfa kenarları pembe kâğıtla vassaleli

SSM 103-0180
Yayınlanmamıştır

Delâ'ilü'l-Hayrât

Kitapta *Delâ'ilü'l-Hayrât* (y. 1b-111a); İsm-i Nebî (y. 111a-14b); Sıfat-ı Ravzatü'l-Muazzama (y. 14b-17a); sekiz bölüm halinde dualar (17b-108b) ve ayetler (y. 108b-111a) yer alır. Eserin *Delâ'ilü'l-Hayrât* ve dualar bölümü zarif unvan tezhibiyle açılır (y. 1b, 17b). Sayfalar enli altın cetvelli, duraklar altın, duaların bölüm başları tezhiplidir. 15a, 17a, 111a yapraklarının alt kısımlarına halkârî yapılmıştır. Kitapta Sıfat-ı Ravzatü'l-Muazzama başlığını izleyen satırları takiben önce Ravzatü'l-Mutahhara'dan söz edilir, Mekke şehri ve Haremü'ş-Şerif tasvirlenir (y. 15b). Bu resmin karşı sayfasına Medine şehri ve Ravzatü'l-Mubârek tasvirlenmiştir (y. 16a). Medine şehri tasvirinin arkasından gelen yaprakta Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in defnedildikleri yere işaret edilir. Her iki resimde de mimari öğeler ayrıntısıyla gösterilmiş, topoğrafya özenle betimlenmiştir. Tasvirler gölge-ışık ve perspektif kurallarına aşına üstat bir nakkaşın fırçasından çıkmıştır.¹ Bir şemse içine rika hatla yazılan ketebede "Her şeye yeten Allah'ın rahmetine muhtaç, Sadr-ı Âli kaleminde çalışmış ve halk arasında Berberzade diye bilinen, değerli müderris Mehmed Said Efendi'nin öğrencilerinden Mehmed Şakir tarafından yazıldı. Allah onların günahlarını affetsin ve kusurlarını örtsün" sözleri yazılıdır (y. 111a). Mehmed Şakir, Sabancı Müzesi'ndeki bir En'am-ı Şerif nüshasını da (kat. no. 65) kopya etmiştir. Kitabın cildinin açık kestane rengi deri özgün dış kapakları gömme salbekli şemseli ve köşebentlidir. İç kapakların sade deri kaplaması ve miklep 20. yüzyılda onarım sırasında yapılmıştır.

¹ Benzer üslupta tasvirli 18. yüzyıla tarihli bir örnek için bkz. Arık 1976, 20. Aynı musavvir elinden çıkmış izlenimi veren 1780 tarihli bir *Delâ'ilü'l-Hayrât* için bkz. Renda 1977, 74.

68

Berberzade İbrahim (1776'da sağ) hattıyla
1190 / 1776-77 yılında istinsah edilmiştir

14,3 x 10,4 cm; 130 yaprak, nesih, sülüs,
rıka hat, sayfada 9 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve kırmızı
mürekkep, renkli boyalar, altın

—

SSM 103-0181

Yayınlanmamıştır

Delâ'ilü'l-Hayrât

Kitapta *Delâ'ilü'l-Hayrât* (y. 1b-12b), İsm-i Nebî (y. 12b-16b), Mekke-i Mükerrerme ve Ravzatü'l-Mutahhara (y. 17a-19a), dualar (y. 19b-130a) vardır. Yaprak 1b ve 19b haşiyeli zarif unvan tezhibiyle, ara bölüm başları (y. 16b, 17a, 125b, 127a) kare ve dikdörtgen şeklinde tezhiplidir. Hz. Muhammed'in isimleri sekizgenler içine yazılmıştır. Kitapta Mekke-i Mükerrerme ve Ravzatü'l-Mutahharra başlığını izleyen satırları takiben önce Mekke şehri ve Kâbe (y. 17b), karşı sayfaya da Medine şehri ve Ravzatü'l-Mutahharra tasvirlenmiştir (y. 18a). Köşeleri tezhipli oval çerçeve içine alınan resimlerde Mekke şehri binaları ve Kâbe avlusundaki yapılar, geride görülen tepeler üç boyutlu çizilerek, özenle yapılmıştır. Aynı özenli çizim Medine şehrini çevreleyen mazgalı sur duvarları ile diğer binalarda ve arkadaki manzarada da görülür. Peygamber'in kabri üzerinden kutsallık simgesi altınla hale-nur gökyüzüne uzanır. Ketebe satırları rıka hatla bir şemse içine "Hicri 1190 senesinde Berberzade diye bilinen İbrahim tarafından yazıldı. Allah onların günahlarını affetsin, kusurlarını örtsün, amin" sözleriyle yazılmış, şemsenin dışındaki alanlar tezhiplenmiştir (y. 130a).¹ Kitabın vişne rengi deri şemseli ve köşebentli cildi 20. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

¹ Bu hattat 1195/1780-81 yılında Cezayirli Kaptan Hasan Paşa için bir Kuran istinsah etmiştir (TSMK. E.H.62. Karatay 1962, no. 1339).

69

Galatalı Ahmed Nailî (ö. 1813) hattıyla 1221 / 1806-07 yılında ve İzzetî adıyla meşhur Mehmed Emin Üsküdarî (1890'da hayatta) hattıyla 1233 / 1817-18 yılında istinsah edilmiştir

19,2 x 11,5cm; 135 yaprak, nesih ve rıka hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkep, renkli boyalar, altın

SSM 103-0295
Yayınlanmamıştır

Dua mecmuası

Kitapta iki hattatın yaklaşık on yıl arayla istinsah ettikleri iki ayrı dua metni bir arada ciltlenmiştir. Müstensihler arasında Nailî diye tanınan Galata'da sakin el-Hac Ahmed'in hattıyla "Dârü'l-Saltanatî'l-Aliyye"de 1221/1806-07 tarihinde istinsah edilen birinci metinde (y. 1b-78b), *Delâ'ilü'l-Hayrât* (y. 1b-8b); İsm-i Nebî (y. 8b-11b); Ravzatü'n-Nebî ve Haremü's-Şerif tasvirleri (y. 9a-14a), ayrıca dualar (y. 14b-78b) vardır. Bu bölüm enli pervazı kubbevari haşiyeli, serlevha tezhiplidir (y. 1b-2a). Sayfa kenarı sıvama altındır. Yaprak 14b-15a'daki serlevhanın enli ve dar pervazının içi dallar, yapraklar ve iri hatayı grubu çiçeklerle bezelidir ve y. 14b'deki haşiyeli tezhibi y. 1b ile aynı tasarım özelliğindedir. Ayrıca kitapta bölüm sonları ve ketebe (y. 11b-12a, 14a, 78b, 79a), duaların başları, sayfa kenarındaki hizip gülleri, duraklar tezhipli, bölüm başlarının satır araları altındır. Yaprak 12a'daki tezhibin ortasına içi gül ve benzeri çiçeklerle dolu bir madalyon yerleştirilmiştir. Bu çiçekli sayfayı izleyen iki yaprakta Mekke şehri ve Haremü's-Şerif (y. 12b), Medine şehri ve *Ravzatü'l-Mutahhara* (y. 13a) tasvirleri vardır. Köşeleri tezhipli, etrafı halkârî enli pervazla çevrili oval bir çerçeve içindeki tasvirler üstat bir ressamın fırçasından çıkmıştır. Hattat Mustafa Kütahî'nin öğrencisi olan Nailî, Kuran nüshaları, hadis ve dua kitapları da istinsah etmiştir. SSM'de bir Kuran (kat. no. 11)¹ ve bir *Delâ'ilü'l-Hayrât* nüshası (kat. no. 66)² onun hattıyla kopya edilmiştir.

İzzetî diye tanınan Üsküdarlı Mehmed Emin'in 1233/1817-18 yılında istinsah ettiği ikinci metinde (y. 80b-135a) Kitab Hizbü'l-Âzam başlığı altında dualar yer alır (y. 80b-135a).³ İkinci bölüm kırmızı ve yeşil tonunda altınla renklendirilmiş zer-ender-zer üslubunda haşiyeli serlevha tezhiplidir (y. 80b-81a). Bu bölümde dua başlangıçları, sayfa kenarındaki güller de tezhiplidir. Ketebe kaydı altın pervazlı bir daire içine rıka hatla yazılmıştır.

Kitabın ön yan kâğıtlarına nesih hatla herhangi bir düzeni olmayan dualar yazılmış, iki yaprağına Mehmed Rasim'in 1286/1869-70 tarihli yuvarlak mührü basılmıştır (y. 14a, 80a). Eserin özgün miklepli cildinin kestane rengi deri dış kapakları, içleri rumilerle dolu açık yeşil ve nohudi zeminli salbekli şemseli, köşebentli ve enli pervazlı, kırmızı deri iç kapakları kenarları dilimli altınla konturlu baklava biçimleriyle süslemelidir. Tezhipleri, cildi ve hattı dönemin üstat sanatkârlarının elinden çıkan bu dua kitabı, mühürden anlaşılacağı gibi 1870'ten önce bir araya getirilerek ciltlenmiş olmalıdır.

¹ Madrid 2007, 114-115.

² Derman 1998, 106-107.

³ İzzetî'nin Sultan III. Selim için 1221/1806 yılında istinsah ettiği ve müzehhip Ata'nın tezhiplendiği bir Kuran DCBL.A.1581'dedir (James 1980, no. 78). Daha sonraları istinsah ettiği iki Kuran nüshasından biri LKK (no. Qur. 75. Bayani-Stanley ve Rogers 2009, 184-185), diğeri İÜK'tedir (Karatay 1951, no.172).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَبِذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ
الَّتِي فِي الْقُرْآنِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ أَكْبَرَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ أَكْبَرَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ أَكْبَرَ

وَبِذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ
الَّتِي فِي الْقُرْآنِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ أَكْبَرَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ أَكْبَرَ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ أَكْبَرَ

70

Mahmud er-Raci hattıyla 1205 / 1790-91 yılında istinsah edilmiştir.

16,8 x 11 cm; 97 yaprak, nesih, sülüs hat, sayfada 9 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve üstübeç mürekkebi, renkli boyalar ve altın

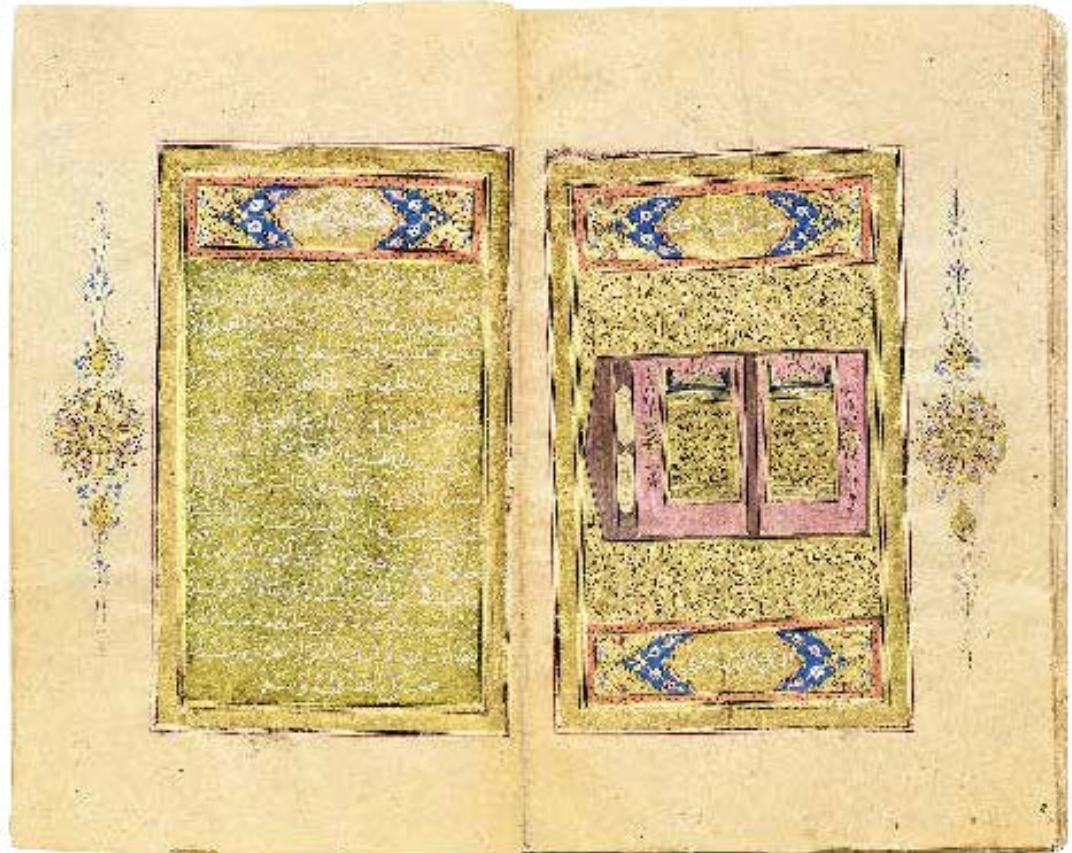
—

SSM 103-0293

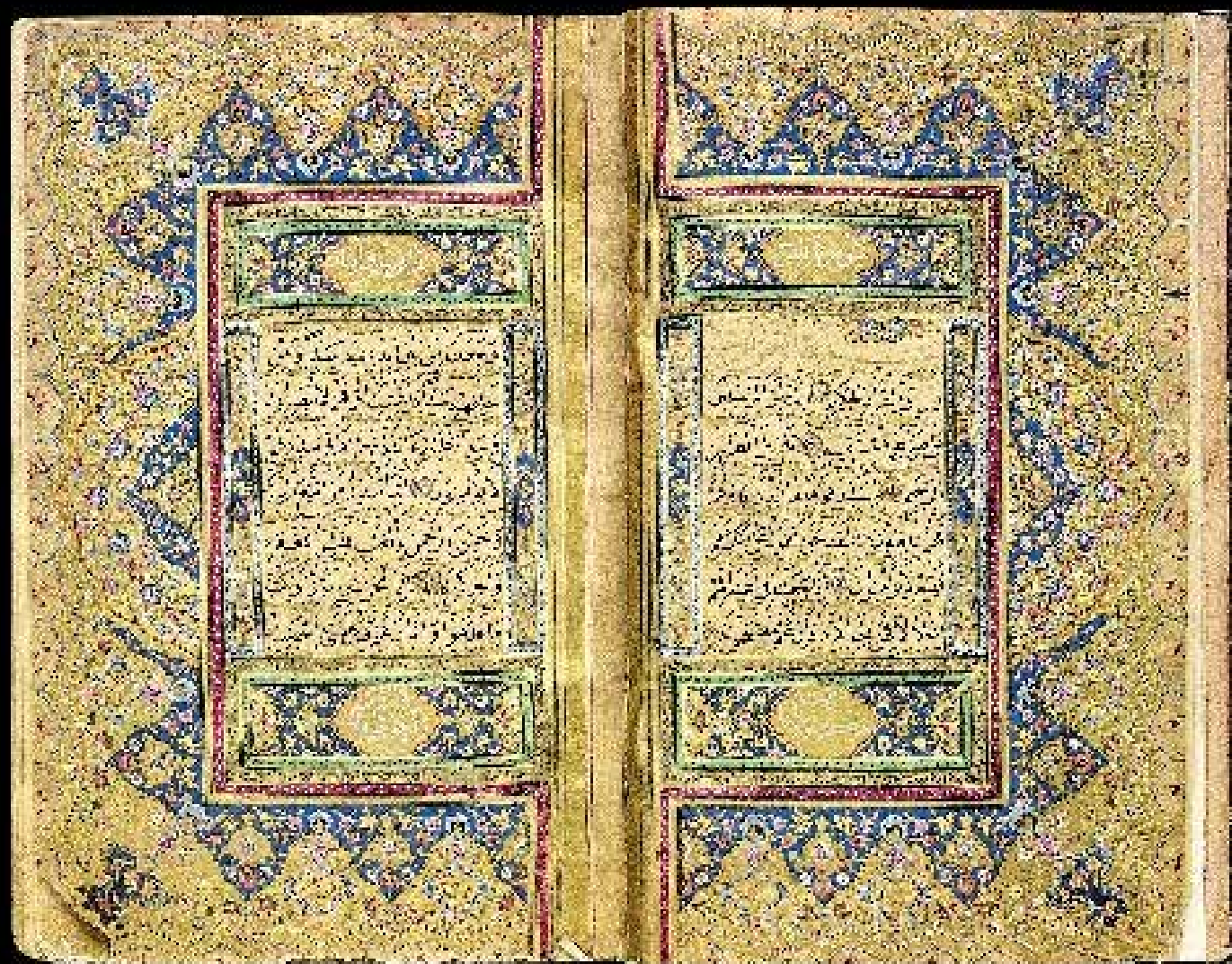
Yayınlanmamıştır

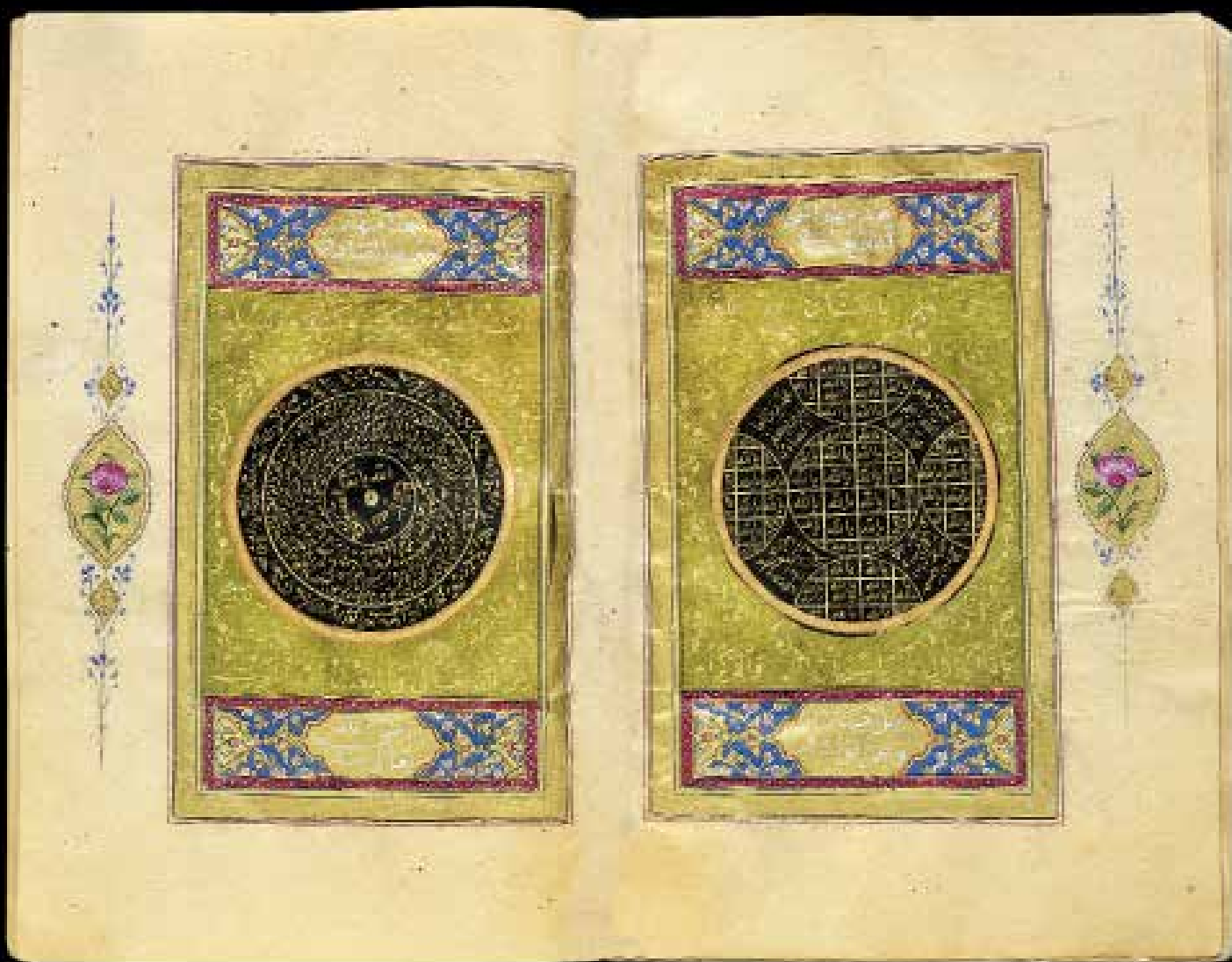
Dua mecmuası

Kitap zarif unvan tezhipli Türkçe kıraat ile başlar (y. 1b) ve içi gölgeli hatayilerle dopdolu kubbevari haşiyeli serlevha tezhipte süslü Yasin suresi (y. 4b-5a),¹ başka sure ve ayetlerden seçmeler, dualar (y. 11b-74a), İsm-i Âzam ve İsm-i Esmâ-i Hüsnâ, dualar (y. 74a -89b), Hz. Muhammed'in silsilesi (y. 90a) ile devam eder. Dua kitabının son yapraklarında, içinde Peygamber'in yakınlarının isimlerinin geçtiği zengin tezhipli çeşitli geometrik çizimler yer alır: Yaprak 90b-91a unvan tezhipli levha halinde tasarlanmıştır. Yaprak 90b'de Mühr-i İsm-i Allah-ı Taâlâ başlığı altında, ortada iç içe iki daire vardır. Orta dairenin dört yanına yarım daireler çizilmiş, altınla Allah'ın bazı isimleri yazılmıştır. Yaprak 91a'da Mühr-i Cafer-i Sadık başlığı altında daire içine Allah'ın ve Şii imamlardan dördünün ismi siyah zemine altınla yazılmıştır. Daire dışındaki alanda, siyah zemin üzerine altınla ayetler, bazı peygamberlerin adları ve ortada "lafzâ-i celal" yazılı iç içe üç daire vardır. Dairenin dışındaki alanda yeşil zemine altınla dualar yazılmıştır. Yaprak 91b-92a unvan tezhipli levha halindedir. Yaprak 91b'de sayfa ortasındaki siyah zeminli daireye altın harfle Allah, bu ismi oluşturan harflerin içine siyahla bir ayet (Bakara -255) daire dışındaki pembe

¹ 1162/1749 yılında kopya edilen bir dua kitabının serlevhası (DCBL. T.449. Wright 2009, 154-156), Mehmed Nuri hattıyla 1162/1748 yılında kopya edilen bir Kuran'ın serlevhası (Derman 2010, 250-253), ve 1173/1759 yılında Dimetoka'da kopya edilen bir *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ın unvan tezhibi (Özen 2003, 173) benzer tasarım özelliğindedir.

alana altın harflerle Esmâ-i Hüsnâ'nın bir bölümü yerleştirilmiştir. Yaprak 92a'daki siyah zeminli daire içine altınla Muhammed ve bu ismi oluşturan harflerin içine siyahla dua, dairenin dışındaki kırmızı zemine Hz. Ebubekir'in adı ve sıfatları ile mağara konusunda bir söz yazılmıştır. Unvan tezhipli levha halinde tasarlanan çift sayfadan 92b'de Mühr-i nübüvvet-i Nebî çizimi yer alır. Bu çizim, ortada içlerinde altınlı harfler olan siyah zeminli iç içe daire ve kare biçimlerden oluşur ve bu biçimin ortasındaki alana Fatiha suresinden ilk ayet, etrafındaki bölmelere siyah zemine kelime-i şهادet, Hz. Muhammed'in son peygamberliğiyle ilgili sözler, en dıştaki daire içine Fatiha suresi ve şeklin dışındaki alanda mavi zemine altınla sahabe isimleri yazılıdır. Yaprak 93a'da Mühr-i nübüvvetü'r-Resul başlığı altında, siyah zeminli bölmeli daire ve bölmeler içinde kelime-i şهادet, Peygamberi öven sözler ve dışında mavi zemine altınla yazılmış sahabe ismi vardır. Bir diğer unvan tezhipli çift sayfadan y. 93b'de Resm-i Ayn-i Ali başlığı altında yeşil zemine köşeli altın harfle Allah ve Ali isimleri yazılmıştır. Bu harflerin dışındaki yine yeşil zeminde altınla yazılmış dualar vardır. Yaprak 94a'da Resm-i Gül-i Muhammedî başlığıyla yeşil tonunda altınlı on bir yapraklı gül tasvirlenmiştir. Gülün on yaprağında on isim, Ebubekir, Hasan, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin, Talha, Saad, Said, Zübeyr, on birinci gül yaprağı üzerine dua, gülün dışındaki yeşil zemine altınla Hz. Muhammed'le ilgili sözler yazılıdır. Yaprak 94b'de Resm-i Mushaf başlığıyla tezhipli alanın ortasına miklepli bir Kuran'ın ilk sayfası betimlenir. Bu ilk yapraklara altın zemine siyah harflerle nesih hatla Fatiha ve Bakara sureleri yazılmıştır. Yaprak 95a'da Hz. Ali'nin hilyesi yeşil zemine üstübeç mürekkebiyle ve harekeli nesih hatla yazılmıştır. Yaprak 95b'de başlık tezhibi içine İsm-i Hasan ve bunun alt kısmındaki tezhipli kare alanın ortasındaki daire içine yeşil zemine altın nesih hatla Hasan'ın, 96a'ya Hüseyin'in hilyesi kırmızı zemine altın harflerle kaydedilmiştir. Kitabın etrafı halkârî, zemini lacivert şemse içine altın rıka hatla kaydedilmiş ketebesinde, "Kütahya'da tanınmış Mustafa'nın öğrencilerinden Mahmud er-Raci tarafından 1205 yılında yazılmıştır" sözleri yer alır (y. 96b). Eserin son yaprağında ise, halkârî şemse içine altın nesih hatla şefaât dileyen Türkçe bir dua yazılıdır (y. 97a).

Kitabın sayfaları enli altın cetvelli, duraklar, bölüm başları tezhiplidir. Hizb, aşr, cüz işaretleri altınla sayfa kenarına yazılmıştır. Sayfa kenarındaki güller her sayfada farklıdır; aralarında öne çıkanlar yapraklı, tomurcuklu gül, lale gibi çiçeklerle dolu altın zeminli oval şemselerdir. Miklepli cildin vişne rengi deri dış kapaklarına blok kalıpla hatayi, rumi ve bulut üslubunda süsler yapılmış, süsler sıvama yaldızlanmış, iç kapaklara bir sap çiçekle bezemeli pembe kâğıt kaplanmıştır. Cilt 20. yüzyıl onarımında esere geçirilmiş, onarım sırasında kitabı bu cilde uydurmak için sayfalar biraz kesilmiştir.²

2 Benzer kalıpta ciltler için bkz. Derman 2010, 175; James 1980, 133 ve TSMK.Y.Y. 913.

71

Yedikuleli Seyyid Abdullah (ö. 1731)
tarafından 1110 / 1698-99 yılında
yazılmıştır

58 x 40,8 cm; muhakkak, sülüs ve nesih
hat

Ahşap üzerine yapıştırılmış âharlı kâğıt
üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar
ve altın

—

SSM 140-0091

Yayın: New York 1998, 78; Berlin 2001,

78; Derman 2002, 96-97;

Derman 2004, 93

Hilye-i Şerif

Hz. Muhammed’in özelliklerini yazıyla anlatan hilye, bilinen örneklerle göre 17. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak yazma kitap sayfasından ayrı, tek başına kâğıt üzerine yazılıp duvara asılacak biçimde, çeşitli boylarda ve çok farklı tasarımlarda hazırlanmıştır. Her dönemin bazı ünlü hattatları hilye metni kopya etmişler ve bu metin üstat müzehhipler tarafından süslenmiştir. Hattat Seyyid Abdullah bu hilyeyi de duvara asılacak tarzda, ilk hilyeyi yazdığı sanılan hocası Hafız Osman gibi tasarlamıştır. Eserin üst kısmında yatay enli dikdörtgen alana, iri muhakkak hatla besmele ve hemen altında dar yatay alana sülüsle “Biz seni ancak cihana rahmet olmak üzere gönderdik” ayeti (Enbiya: 107) yazılıdır. Ortadaki kare alandaki “göbek” denilen daire içine nesih hatla Muhammed Peygamber’in yazıyla tarifi kaydedilmiştir. Dairenin dışındaki alanda Allah, Muhammed, Hasan ve Hüseyin’in isimleri ile kendilerine cennet müjdelenen on sahabenin adı vardır. Dairenin altındaki iki satırlık sülüs hattın üst satırında Enbiya suresinin 107. ayeti ikinci defa yazılmış, alt satıra ise Ashâb-ı Kehf isimleri (Yemliha, Mislina, Mekselina, Mernuş, Debernuş, Sazenuş, Kestatayyuş, Kıtımir) kaydedilmiştir. Daha alttaki nesih hatla ilk üç satırda hilye metninin devamı yer alır. Dördüncü satırdaki ketebede “Osman Efendi’nin talebelerinden İmam diye bilinen fakir es-Seyyid Abdullah tarafından 1110 senesinde yazılmıştır. Allah ikisinin de günahlarını affetsin, ayıplarını örtsün” anlamında Arapça söz vardır. Hilyenin sağındaki küçük karenin içine Esmâ-i Hüsnâ, solundakine Esmâ-i Nebî yazılmıştır. Hilyenin göbek kısmının etrafı, dikdörtgen alanlar, Esmâ-i Hüsnâ ve Esmâ-i Nebî bölümlerinin üst kısmı, lacivert zemine incecik altın sarmal dallar üzerinde sıralanan minicik renk renk çiçekler ve yapraklarla tezhiplidir.

72

Kebecizade Mehmed el-Vasfî (ö. 1831)
tarafından 1223 / 1808-09 yılında
yazılmıştır

60 x 45 cm; sülüs ve nesih hat

Tahta üzerine yapıştırılmış Âharlı kâğıt
üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar
ve altın

—

SSM 140-0095

Yayın: Derman 2002, 144-145; Derman
2004, 138-139; Taşkale ve
Gündüz 2006, 68

Hilye-i Şerif

Hiz. Muhammed’in özelliklerini yazıyla anlatan metni içeren hilye, bilinen örneklere göre 17. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak yazma kitap sayfasından ayrı, kâğıt üzerine yazılıp tek başına duvara asılacak biçimde, çeşitli boylarda ve çok farklı tasarımlarda hazırlanmıştır. Her dönemin bazı ünlü hattatları hilye metni kopya etmişler ve bu metin üstat müzehhipler tarafından süslenmiştir. Mehmed Vasfî’nin yazdığı SSM’deki hilyede, üstte besmele oku denilen kısmın hizasındaki altın çerçeveli küçük bir kartuş içine sülüs hatla “(O) mektup Süleyman tarafındandır” ayetinin (Neml: 30) ilk cümleleri yerleştirilmiştir; ayette bu satırları takip eden “Bismillahirrahmanirrahim” (O, esirgeyen, bağışlayan Tanrı adıyla başlıyor) bu kez celi sülüsle yazılarak anlamlı bir bütünlük elde edilmiştir. Hilyenin orta bölümünde, üstte sağ ve soldaki nesih hatla yazılmış sekiz satırda, Hiz. Ali rivayetine göre Muhammed Peygamber’in Arapça yazılı tasviri (hilye) vardır. Ortada “... o da Allah tarafından yardım ve yakın zamanda bir fetih ve muzafferiyettir. Bunları mü’minlere müjdele (Ya Muhammed)” ayeti (Saff: 13) tuğra biçiminde yazılmıştır. Dördü ilk dört halife olmak üzere, kendilerine cennet müjdelenen on sahabenin (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Saad b. Ebî Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Said b. Zeyd, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah) ismi hilye alanındaki madalyonlar içinde sülüs hatla, Hasan ve Hüseyin’in isimleri tuğranın beyze bölümündeki iki daire içinde yer alır. Orta alanın hemen altındaki yatay dikdörtgen içine iri sülüsle “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” ayeti (Enbiya: 107) yazılmıştır. Hilyede etek olarak adlandırılan bölümde nesih hatla Türkçe manzum şu satırlar yazılıdır:

Meş’al-i kafil-i ehl-i yakîn
(Ehl-i yakîn’in ışığı)
Hazret-i Şeyh-i cihân Sadruddîn
(Dünyanın şeyhi Hiz. Sadruddin)
Didi bu hilye-i âl-i câhı
(Dedi ki: Bu yüksek değerdeki hilyeyi)
Kim ki yazup nazar itse gâhî
(Kim yazıp şöyle bir baksa)
İde Hak cümle belâlardan emîn
(Onu Allah bütün belalardan emin kılsın)
Pür belâ olsa ger rûy-i zemîn
(Tüm dünya belalarla dolu olsa da)
Füc’eten vesvese-i hâtimeden
(Aniden gelen vesveselerden)
Anı hıfz eyleye Zül’-fazl ü minen
(İyilik sahibi Allah onu korusun)
Olduğu hanede fakr u gam ü bîm
(Bulunduğu evde fakirlik hüzn ve hastalık)
Olmaya girmeye Şeytân-i racîm
(Olmasın, taşlanmış Şeytan o eve girmesin)

Hilyenin alt kısmında nesih hatla iki satırlık Arapça ketebe yazılıdır: “Kebecizade diye bilinen Mehmed el-Vasfî (Allah onun arzusunu gerçekleştirmesini nasip etsin) tarafından devlet-i aliyyenin devamına duayla 1223 senesinde yazılmıştır. Allah bu devleti belalardan ve musibetlerden korusun”. Aışılmışın dışında bir tasarım özelliğine sahip hilyede yazıların dışında kalan alanlarda, bazen harflerin arası altın, lacivert, koyu pembe renk zemine sarmal dallar üzerinde sıralanmış yapraklar ve minicik çiçeklerle tezhiplenmiş, hilyenin enli dış pervazına halkârî çiçekler yapılmıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي
خلقنا من طين
وعلمنا ما كنا
نعم
عليك وعلى
طعامك

وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين

سبح
الحمد
سبح
الحمد

73

17. yüzyıl başı

117,5 x 76 cm; celi sülüs hat

İpek kumaş

SSM 196-0578

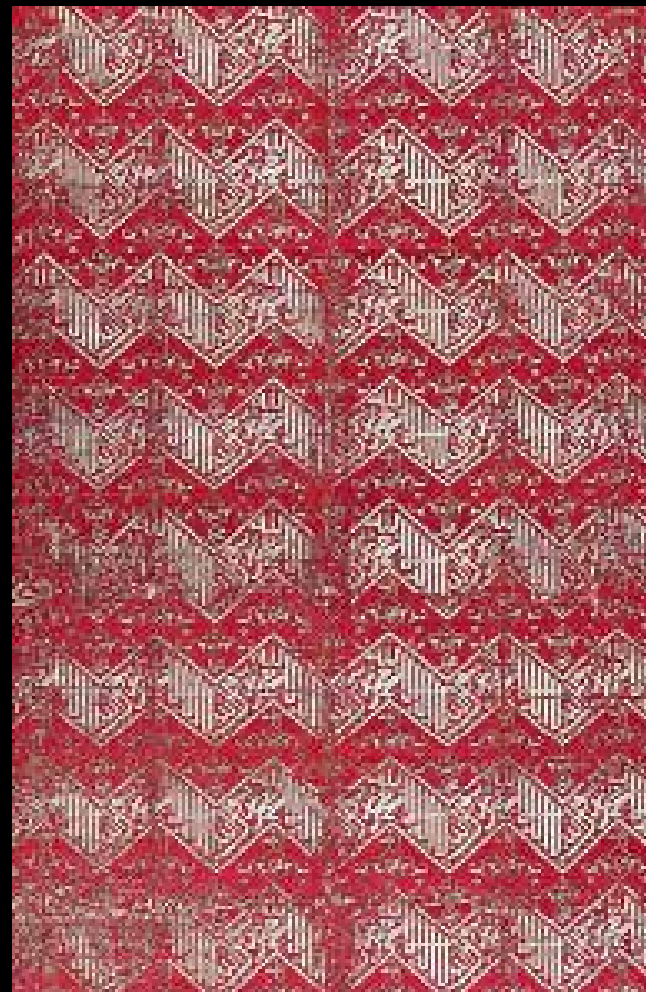
Yayınlanmamıştır

Kâbe iç örtüsü parçası

İslam devletlerinde kutsal topraklara *surre* adı verilen kervanlarla para, erzak ve değerli hediyeler göndermek büyük bir onur sayılırdı.¹ Elyazması Kuran nüshaları, rahleler, şamdanlar, kandiller, buhurdanlar, nadir halıların yanı sıra özel dokunmuş kumaş örtüler de bu değerli hediyeler arasındaydı. Kâbe'ye en büyük hizmet, "Kâbe'nin giydirilmesi"ydi. Abbasiler (750-1258) döneminden itibaren hükümdarlar her yıl Kâbe'ye yeni örtüler göndermeyi sürdürmüşlerdi. Osmanlıların Kâbe'ye örtü gönderme geleneğinin ise Kanuni Sultan Süleyman (h. 1520-1566) zamanında başlamış olduğu sanılmaktadır. Kâbe'nin dışını siyah örtüyle örtmek, içine ise kırmızı örtüler asmak âdetti. Kâbe'nin dışında ve içinde kullanılan bu örtülerin ilk kullanımlarından sonra kutsandığına inanılıyordu. Örtüler Kuran ayetlerinin ve duaların yazılı olduğu kompozisyonlarla dokunurdu.² Sergide yer alan Kâbe iç örtüsü parçasında, kırmızı zeminli kumaşın üzerine krem rengi ipek iplikle dokunmuş zikzak bantların içinde *Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah* (Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir) ibaresi okunmaktadır. Zikzak bantların arasında kalan alanlardaki rumili madalyonların içinde ise, dönüşümlü olarak "Allah" ve "Muhammed" yazılıdır.

¹ Surre geleneği için bkz. İstanbul 2008, 15-27, 29-39, 57-69.

² Kâbe örtüleri için bkz. İpek 2006, 289-316; Tezcan 1987, 21.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله كاشف غلظ الظلمة فانوار الشريعة المضيتة • ومظهر الاسرار المحجوبة
سيد البرية • مبني الاحكام متميز من اجل الكلال والجبرم بالادلة الشرعية مؤيد
الحج ومظهر الفوز والفلاح بالآيات والسنن والتسنية • واشهد ان لا اله الا
الله وحده لا شريك له • شهادة صادرة عن صدق نية واوفى طوية
الذي جعل الصدقة تجارة تربيحت • لا ينقطع مدد ما بعد الموت
المكتبة • واشهد ان محمد عبده ورسوله • ايده بالبراهيمية • وسدي
بالشعرية • صلي الله على الصلاة دايم في كل مرة وعشيرة

عز علي بن ابي طالب
الاستخفاف والافتقار
مؤيد القاصدين
في سائر لطائفهم

الحمد لله على ما ذكره على
الحمد لله على ما ذكره على

Kitapların, Şairlerin ve Hattatların Dostu Bir Sultan: II. Bayezid

Sultan II. Mehmed'in yeni payitaht İstanbul'daki sarayının atölyesinde sanatlı kitaplar üretildiği, hem Batılı hem Doğulu sanatkârların saraya gidip geldiği sırada, Şehzade Bayezid yirmi yedi yıl valilik yaptığı Amasya'da, babası gibi canlı bir kültür ortamının içindeydi. Başta Şeyh Hamdullah olmak üzere hattatların, şairlerin, âlimlerin varlığı, günümüze ulaşmış tezhipli kitaplar, şehzade sancağı Amasya'da kültürel etkinliğin yoğunluğunu açıkça gösterir. Sultanın kültür himayeciliği padişah olduktan sonra da sürmüştü; Bayezid döneminde İstanbul'da hazırlanmış, kimi tarihli, kimi 1490-1510 arasına atfedilen azımsanmayacak sayıda sanatlı kitap bugüne kaldı. Bu kitaplar Bayezid'in babası II. Mehmed döneminde Osmanlı sarayında oluşan sanatlı kitap beğenisinin yansımalarını gözler önüne serer. Bayezid'in saltanatında Topkapı Sarayı'ndaki kitapların sayısı çok artmıştı; her birine Sultan'ın mührü basılıyor, her biri deftere kaydediliyordu. Bazıları Osmanlı saray sanatının II. Bayezid'a ithaf edilmiş baş yapıtlarıydı, bazıları ise komşu sultanların kitap hazinelerinden gelen hediyelerdi. Bayezid'in kitap hazinesi, Osmanlı saray nakkaşhanesinin tarihi içinde de önemli bir dönüm noktasını tetiklemişti. Sultan'ın şair ve yazarları ödüllendirerek desteklemesi, Osmanlı yazın, bilim ve sanatının zengin ürünler verdiği, verimli bir kültür ortamı yaratmıştı.

74

Sîrâc'ın hattıyla evahir Rebiyülevvel 887 /
1482 Mayıs ortalarında yazılmıştır

5,48 x 28,5 cm; tevki hat, 195 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep ve
altın

—

SSM 190-0413

Yayınlanmamıştır

Sultan II. Bayezid tuğralı vakfiye

Sultan II. Bayezid'in (h. 1481-1512) altın tuğrasını taşıyan Arapça kaleme alınmış vakfiye, Kemal el-Gûrânî el-Muftî'nin oğlu Mevlana Şemseddin'in Bursa ve Kostantiniyye'deki taşınır ve taşınmaz vakıflarıyla ilgilidir. Bursa kalesi içinde bahçe, Kostantiniyye'de okullar ve konaklar ile Galata'da avlu içinde bir kilise ve bir cami bulunan 17 odalı bina, yine Galata'da on odalı konak, okul ve bir ev vakfedilen taşınmazların bazılarıdır. Mevlana Şemseddin ayrıca Bursa'da Bursa ve merhum Emir Seyyid camilerine, Ayasofya'ya, merhum Mahmud Paşa imaretine, Büyük Yeni Cami'ye Kuran ve rahle koydurmuştur. Vakfedilenler listesinin sonuna mülklerden elde edilecek gelirin nasıl ve hangi şartlarda kullanılacağı belirtilmiş ve 21 şahidin ismi yazılmıştır. Şahitler arasında vakfiyeyi kaleme alan kâtibin ismi *Kâtibü'l-hurûf Sîrâc el-Hakîr* olarak kaydedilmiştir. Vakfiyenin sonuna 1302/1884-85 tarihli bir mahkeme kaydı yazılmış, silik olduğu için okunamayan bir de mühür basılmıştır.

75

Derviş Hasan b. İlyas el-Bursevî hattıyla gurre Zilhicce 909 / 16 Mayıs 1504'te yazılmıştır

475 x 24 cm; tevki, rıka, sülüs hat, 166 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep ve altın

—

SSM 190-0591
İstanbul 2010a, 35

Sultan II. Bayezid tuğralı vakfiye

Vakfiye, II. Bayezid'in (h. 1481-1512) sade altınlı tuğrası ve siyah tahrirli altın sülüs besmeleyi takip eden vakıfla ilgili hadisler ve dualarla başlamaktadır. Daha sonra vakıf sahibi İlyas Bey b. Abdullah'ın İstanbul ve Çorlu'daki taşınmaz mal varlığı ile vakıflarının idaresine dair şartlar kaydedilmiştir. Vakfiyenin sonuna düzenleme tarihi, şahitlerin isimleri ve vakfiyeyi kaleme alan hattatın adı da yazılmıştır. Özellikle tomar halindeki vakfiyelerde, berat, hüküm ve benzeri belgelerde hattat adı genelde yazılmaz. Hattat Derviş Hasan'ın sıradan bir kâtip olmadığını, bir ihtimal vakıf sahibinin oğlu olabileceğini de düşünebiliriz. Derviş Hasan'ın sıradan bir kâtip olmadığını gösteren kanıt Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan, onun istinsah ettiği bir Kuran nüshasıdır.¹ Kuran metni evahir Zilhicce 914/1509 Nisan ayının son on gününde Derviş Hasan b. İlyas el-Bursevî tarafından Kostantiniyye'de muhakkak hatla, sure başları sülüs ve ketebesini tevki hatla istinsah edilmiştir. Aynı sayfaya Sultan II. Beyazid'in mührü de basılmıştır. Kuran'ın ilk iki suresine zarif bir serlevha tezhibi, son yaprağına ise aynı zariflik ve sadelikte zahriye tezhibi yapılmıştır. Tezhip üslubu dönemin müzehhibi Hasan b. Abdullah'ın üslubuna da çok yakındır.² Vişneçürüğü renginde deri miklepli cildinin dış kapakları gömme salbekli şemseli ve köşebentlidir. Sade deri kaplı iç kapakları ve sırtı onarımda yenilenmiş olmalıdır. Sultan II. Bayezid döneminde ciltleri ve tezhipleriyle Osmanlı kitap sanatının başyapıtları arasında ön sırada yer alanlar, Şeyh Hamdullah'ın hattıyla istinsah edilen Kuran nüshalarıdır.³ Bunların ebadı en fazla 33,5 x 23,5 cm civarındadır. Derviş Hasan'ın istinsah ettiği Kuran ise 48,5 x 35 cm ebadıyla dönemin kitap sanatı örneklerinin boyutlarını aşmaktadır. Vakfiyenin hattatı Derviş Hasan b. İlyas el-Bursevî'nin, Kuran nüshalarını istinsah ederek Osmanlı dönemi hat sanatı tarihini zenginleştirmiş bir sanatkâr olduğunu varsaymamız yanlış olmayacaktır.

¹ İSK. Ayasofya 1 (Derman 2010, 38-39).

² TSMK. A.5 (Yağmurlu 1973, 98; Küpeli 2009, 33-34).

³ Raby ve Tanındı 1993, 196-201, 204-213; Küpeli 2007, 40-230, 248-346.

76

(Efsahî'nin Sultan Bayezid'i öven kasideleri)

Osmanlı, 1495 civarı

19,8 x 13,4 cm; 18 yaprak, nestalik hat, sayfada 11 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar, altın

—

SSM 190-0318

Yayın: Derman 2002, 21

Kasâyid-i Efsahî der medh-i Sultan Bayezid

Siyah tahrirli altın cetvelli metin, iki sütun halinde zereşanlı kâğıt üzerine nestalik hatla yazılmıştır. Yaprak 1a'daki yuvarlak zahriye, mavi renkte ince tığlarla çevrili tezhipli enli pervazlıdır. Zahriyenin orta alanı altın dallar üzerinde sıralanmış çiçekler ve yapraklarla süslüdür. Aynı yaprağın sol üst kısmına biri küçük, diğeri büyük iki mühür basılıdır. Büyük mühürde *Min temellükâtî el-fakîr* [?] *Mustafâ Sıdkî gufira lehu* [1]075 (fakir ... Mustafa Sıdkî'nin –Allah rahmet etsin– sahip olduğu eserlerdendir [1]075/1664-65) yazılıdır, hakkâk adı İzlî olarak kaydedilmiştir. Küçük mühürde “Bu Allah'tandır, benim kuvvetimle değil, Allah'ın kuvvetiyle olmuştur” ayeti (Kehf: 39) yazılıdır; üstte minik bir daire içine altı köşeli yıldız simgesi vardır. Kaside metninin başına 1495-1500 yıllarının üstat bir müzehhibinin fırçasından çıktığı belli olan bir unvan tezhibi yapılmıştır (y. 1b). Bu tezhibin enli dikdörtgen bölümünde ortada içi altın sarmal rumilerle dolu bir kartuş vardır; kartuş dışındaki alan lacivert ve altın zemin üzerine kırmızı, mavi üç yapraklı çiçekler, altın ince dallar ve rumilerle süslüdür. Üstteki dar pervazın içi ise lacivert zemine altınlı rumi kartuşlar, kırmızı, mavi tomurcuklarla ve sayfa kenarına doğru uzayan mavi tığlarla bezenmiştir. Satır aralarındaki kare koltuklarda, âharlı zemine altın sarmal dallar üzerinde sıralanan rumiler, altınlı bulutlar yer alır.¹ İçi ve dışı ebru kâğıt kaplı cildi 20. yüzyıl işidir.

Sultan II. Bayezid döneminden (h. 1481-1512), azımsanmayacak sayıda ve çoğu bu sultana ithaf edilmiş kitap sanatı örneği günümüze ulaşmıştır. Bayezid'in daha şehzadelğinde Amasya'da başlayan kitap sanatı merakı ve kültür hamiliği sultan olduktan sonra İstanbul'da da sürmüştür. Sultanın himayesinde hazırlanan Şeyh Hamdullah hattıyla istinsah edilmiş Kuran ve dua kitaplarının yanı sıra dönemin Türk ve Acem şairlerinin eserleri de tezhiplenmiş ve güzel deri ciltlerle kaplanmıştır. Tasvirlenmiş bazı edebiyat ve tarih eserleri de vardır.² Efsahî'nin kasidelerini içeren, üstat bir kâtibin nestalik hatla yazdığı ve hünerli bir müzehhibin süslediği bu kitapla karşılaştırıldığında, Sultan II. Bayezid dönemi kitap sanatı örneklerinin hatlarıyla, sayfa tasarımlarıyla benzerlikleri olduğu, kitap boyutlarının da birbirleriyle uyduğu görülür.³ Bu nadide kitap da II. Bayezid'e sunulmak üzere 1495 dolayında İstanbul saray nakkaşhanesinde hazırlanmış olmalıdır.

¹ İki sütuna nestalik hatla yazılmış bir kıtanın satır aralarındaki kare boşlukların siyah mürekkeple yapılmış bulut ve çiçeklerle bezenmiş bir örneği TSMK.2153 envanter numaralı Yakup Bey murakkasında, y. 60a'da görülür. Bu kıta Akkoyunlu Türkmenleri döneminde Tebriz'de 1480'lerde hazırlanmış olmalıdır. Dolayısıyla Efsahî'nin dizelerini tasarlayan sanatkârın o çağın kültür çevrelerindeki sanatsal eğilimlere uzak olmadığı anlaşılr.

² Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2006, 41-53. Sultan II. Bayezid dönemi kitap sanatıyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Yoltar 2002. II. Bayezid'e ithafı, fakat tasvirsiz zarif zahriye ve unvan tezhipli başka manzum eserler de vardır; biri, şair Ahmed Paşa'nın Divan'ının bir nüshasıdır (İSK. Ayasofya 3947; Özen 2003, 94, 96-97) ve müzehhibinin ismi unvanın dar pervazı içine *Zehhebehu Mehmed el-Kirmanî* şeklinde yazılmıştır.

³ Adı geçen kitaplarla ilgili bkz. Yıldırım 2002, 331, 358, 373, 388, 442.

77

1500 civarı

24,5 x 16,5 cm; 331 yaprak, nesih, sülüs hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boyalar ve altın

—

SSM 100-0269

Yayınlanmamıştır

Kuran-ı Kerim

Kuran'ın¹ 1b-2a zahriye yaprakları şemseli, köşebentli olarak tasarlanmıştır. Fatiha ve Bakara sureleri (y. 2b-3a) serlevha tezhiplidir. Sure başları âharlı zemine altınla veya altın zemine beyaz sülüsle kartuş içine yazılmış, kartuş zeminleri ve köşe dolguları sarmal dallar üzerinde sıralanmış turuncu ağırlıklı küçük çiçekler, yaprak ve tomurcuklarla veya naif üslupta çiçekler ve dallarla süslenmiştir.² Nas suresinin etrafı serlevha (y. 330b) ve bu surenin karşı yaprağı (y. 331a) levha tasarımında naif üslupta tezhiplidir. Tezhiplerin turuncu, çimen yeşili renkleri, naif üsluptaki çiçekleri, Kuran'ın ilk sayfalarındaki zahriye ve son sayfalarındaki levha veya serlevha tasarımları 15. yüzyıl Osmanlı kitap sanatının sultani nitelikteki örneklerinde karşımıza çıkar.³ Osmanlı dönemi Kuran nüshalarında, ortasında son surenin veya ketebenin yazılı olduğu, karşılıklı iki yaprak halinde hatime sayfası levha tezhip tasarımlarının 1440-1517 arasına tarihlenen örnekleri vardır.⁴ Özellikle son yapraklardaki tezhipleriyle dönemin sanatlı kitapları arasında öne çıkan SSM nüshası da 15. yüzyıl Osmanlı kitap sanatının sultani nitelikteki bir örneğidir. Tezhip tasarımına bakılırsa, Sultan II. Bayezid (h. 1481-1512) döneminde, ünlü Şeyh Hamdullah'ın hattıyla yazılmış Kuran nüshalarının tezhiplerini hazırlayan bir sanatkârın elinden çıkmış olmalıdır.⁵ Kuran'ın 20. yüzyılda yapılan onarımında yenilenen cildinin kestane rengi deri dış kapaklarına içi kalıpla sarmal dallar ve hatayilerle bezenmiş gömme oval salbekli şemseler yapılmıştır; siyah deri iç kapaklarda ise içleri altın rumilerle dolu şemse ve köşebentler yer alır.

¹ Müze kaydına göre Kuran'ın SSM'ye gelmeden önceki sahipleri sırasıyla Evkaf Mimarı Vasfi Bey, Raif Yelkenci ve Şevket Rado'dur. Cildini Necmeddin Hoca (Okyay) yapmıştır.

² Tanındı 2009, 253-256.

³ Sultan II. Bayezid dönemi tezhip tasarımının ayrıntısı için bkz. Küpeli 2007, Tanındı 2009, 260-264.

⁴ James 1992b, 93; Derman 2010, 23, 41, 45, 54-55; İstanbul 2010, 380.

⁵ İstanbul 2010, 368-73, Derman 2010, 22-39.

78

Şehzade Korkut (ö. 1513) tarafından 1500 civarında istinsah edilmiştir

24 x 15,2 cm; 352 yaprak, nesih ve rıka hat, sayfada 13 satır

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

—

SSM 100-0279

Yayın: New York 1998, 50-51; Paris 2000, 50-51; Berlin 2001, 50-51; Derman 2002, 50-51; Derman 2004, 60-61; Londra 2005, 303; Madrid 2007, 84-85; Serin 2007, 55; Sevilla 2008, 104-105

Kuran-ı Kerim

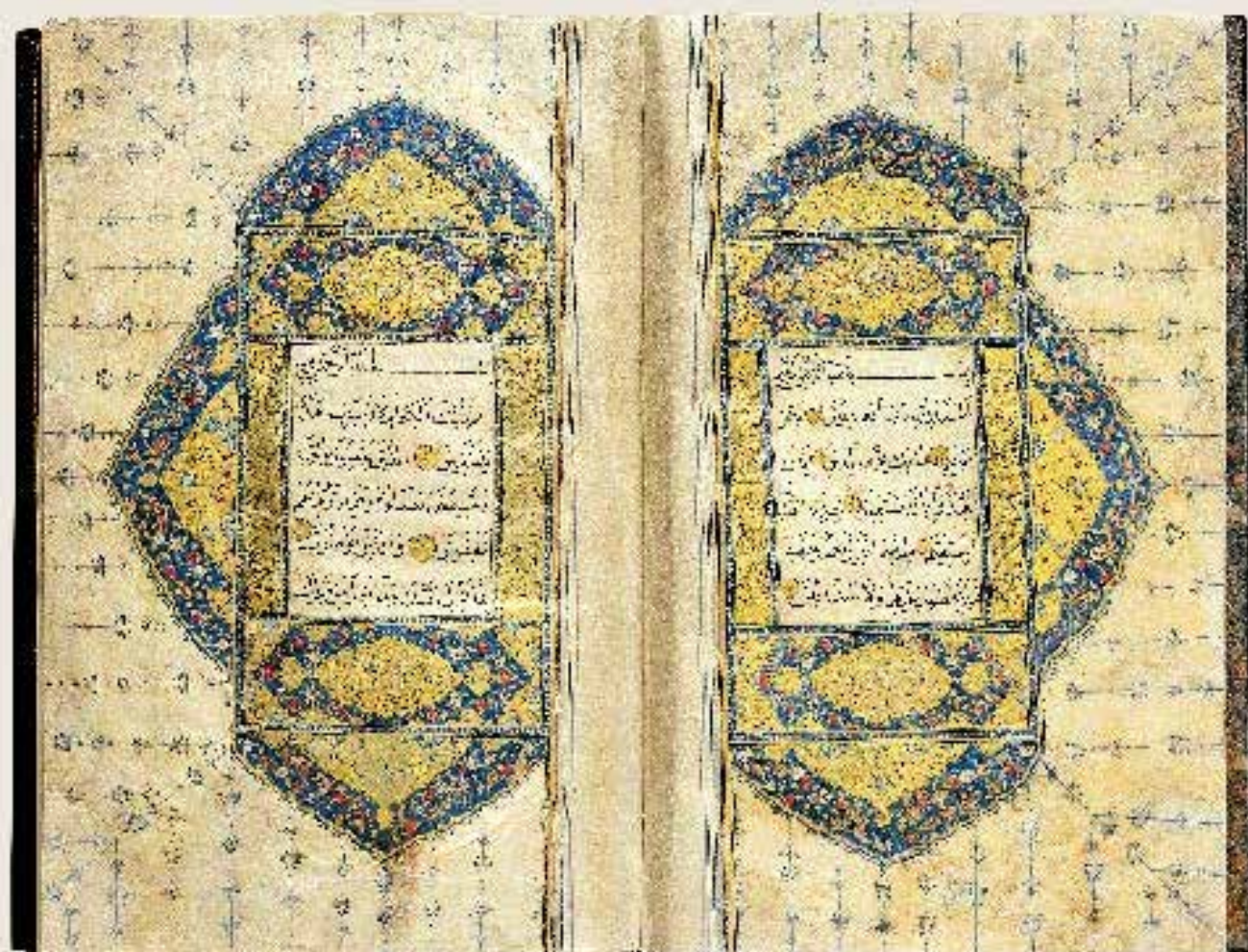
Osmanlı sultanları, hanedan mensupları, hanedan mensubuyla evli sadrazamlar sanat hamisi olmuşlardır. Kimi hanedan mensuplarının şair, hattat, müzisyen, kuyumcu, marangoz, ressam oldukları da bilinir. Buradaki Kuran nüshası Sultan II. Bayezid'in (h. 1481-1512) oğlu Korkut'un (ö. 1513) hattıyla kopya edilmiştir. Yaprak 352'deki, rıka hatla yazılan ketebe kaydı şöyledir: *Kad temme hâze'l-mushafu's-şerifi yedi Korkut ... zâde(?)*, *gâfarallâhu lehu ve li vâlideyhi ve ahsene ileyhimâ ve ileyhi ve li cemi'il-mü'minine ve'l-mü'minâti ve'l-müslimîne ve'l-müslimât âmin tarih (?)* (Bu değerli Mushaf, Korkut [...zâde?] tarafından istinsah edilmiştir. Allah onun, anne ve babasının günahlarını affetsin; ona, anne ve babasına ve tüm Müslümanlara yardım etsin, amin, tarih...) Bu kaydın ilk satırında Korkut'dan sonra gelen harfler silindiği için okunamamıştır. Kalan izlerden bu kısımda şehzade kelimesinin yazılı olduğu düşünülmektedir. Son satırdaki tarih kelimesinden sonraki kelime de silik olduğu için okunamamıştır. Fatih Sultan Mehmed'in (h. 1444-1446, 1451-1481) sevgili torunu Korkut, Manisa'da ve Antalya'da valilik yapmıştır. Ancak, kardeşi I. Selim (h. 1512-1520) tahta geçtikten kısa bir süre sonra kendisine rakip olarak gördüğü Korkut'u öldürtmüştür. Korkut sadece bu Kuran'ı kopya etmekle kalmamış, dini ve tasavvufi kitaplar da yazmıştır. Harîmî mahlasıyla şiir yazan Korkut aynı zamanda müzisyendi ve müzik aleti yapmada üstattı.¹ Hat eğitimini Şeyh Hamdullah'tan (ö. 1520) almış olmalıdır.

Korkut'un babası Sultan II. Bayezid, dönemin sanatkârlarını, yazarlarını ve şairlerini cömertçe ödüllendirmiştir. Bu ödüllerin kime verildiği, ne olduğu, eğer paraysa miktarı bir belgede kayıtlıdır. İşte bu belgede Şehzade Korkut'un 1508 ve 1509 yılında yazıp saraya gönderdiği kitaplara karşılık para ve elbiseyle ödüllendirildiği yazılıdır.² SSM'nin diğer Kuran nüshalarında olduğu gibi Şehzade'nin kopya ettiği bu Kuran'da da Fatiha suresi ile Bakara suresinin ilk dört ayetinin etrafı serlevha tezhiptir. Ayet satırlarını çevreleyen dar dikey dikdörtgenlerin içi, yeşil tonunda altın zemine, sarı tonunda altın dallar üzerinde dizilmiş rozet çiçeklerle; enli yatay dikdörtgenlerin içi lacivert zemine altın dallar üzerine dizilmiş, kırmızı tomurcuk, altın, pembe rozet çiçeklerle ve altın zemine altın dallar üzerinde sıralanan mavi iri rozet çiçeklerle doldurulmuştur. Bu süslemeler, serlevha tezhibin kısa ve uzun kenarlarında uzanan geniş, kenarları dilimli üç haşiyenin içinde de tekrarlanır. Osmanlı tezhip sanatında, serlevha tasarımında, dış pervazın kısa ve uzun tarafından sayfa kenarlarına doğru genişçe uzanan haşiyeli tasarım 16. yüzyıl ortalarında farklı konularda yazılmış eserlerde de kullanılmıştır.³ Korkut'un hattıyla istinsah edilen Kuran'ın tasarımı bu tarzın öncü örneklerinden biridir. Serlevha tezhibini, sayfa kenarına doğru dimdik ve sık dizilmiş mavi renkli tığlar daha da zenginleştirir. Sure başları altın zeminli kartuş içine beyaz mürekkeple yazılmış, kartuşun etrafına lacivert zemine altınla naif yapraklar yerleştirilmiştir. Kuran'da aşr, hizb yerlerini gösteren ibareler sayfa kenarına dizilmiş tezhipli oval madalyonların ortasına, cüz yerini işaret eden ibareler de tezhipli yıldızvari biçimlerin ortasına yazılmıştır. Kitabın 20. yüzyıl başlarına tarihlenen miklepli cildinin kestane rengi deri dış kapaklarına içleri altınla rumillerle süslü şemse yapılmış, iç kapaklarına ebru kâğıt kaplanmıştır.

¹ Gökbilgin 1967, 855-860.

² Erünsal 1981, 321, 325.

³ Şeyh Hamdullah hattıyla istinsah edilen ve 1480-1490 arasına tarihlenen bir Kuran nüshasının serlevha tezhibinde de bu tasarımın kullanıldığı görülür (MBSB.A.1116, bkz. Münih 1998, 15). SSM'deki bir diğer Kuran nüshasının serlevha tezhibinde de benzer tasarım kullanılmıştır (kat. no. 18).

79

Şeyh Hamdullah (ö. 1520) tarafından yazılmıştır

30 x 21,7 cm; 14 kıt'a, sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya, altın ve ebrulu kâğıt

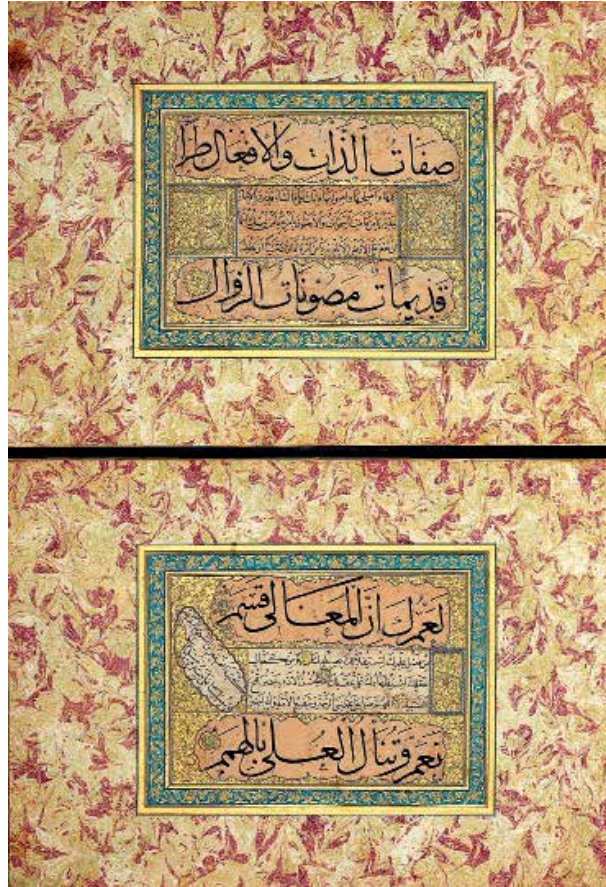
—

SSM 120-0243

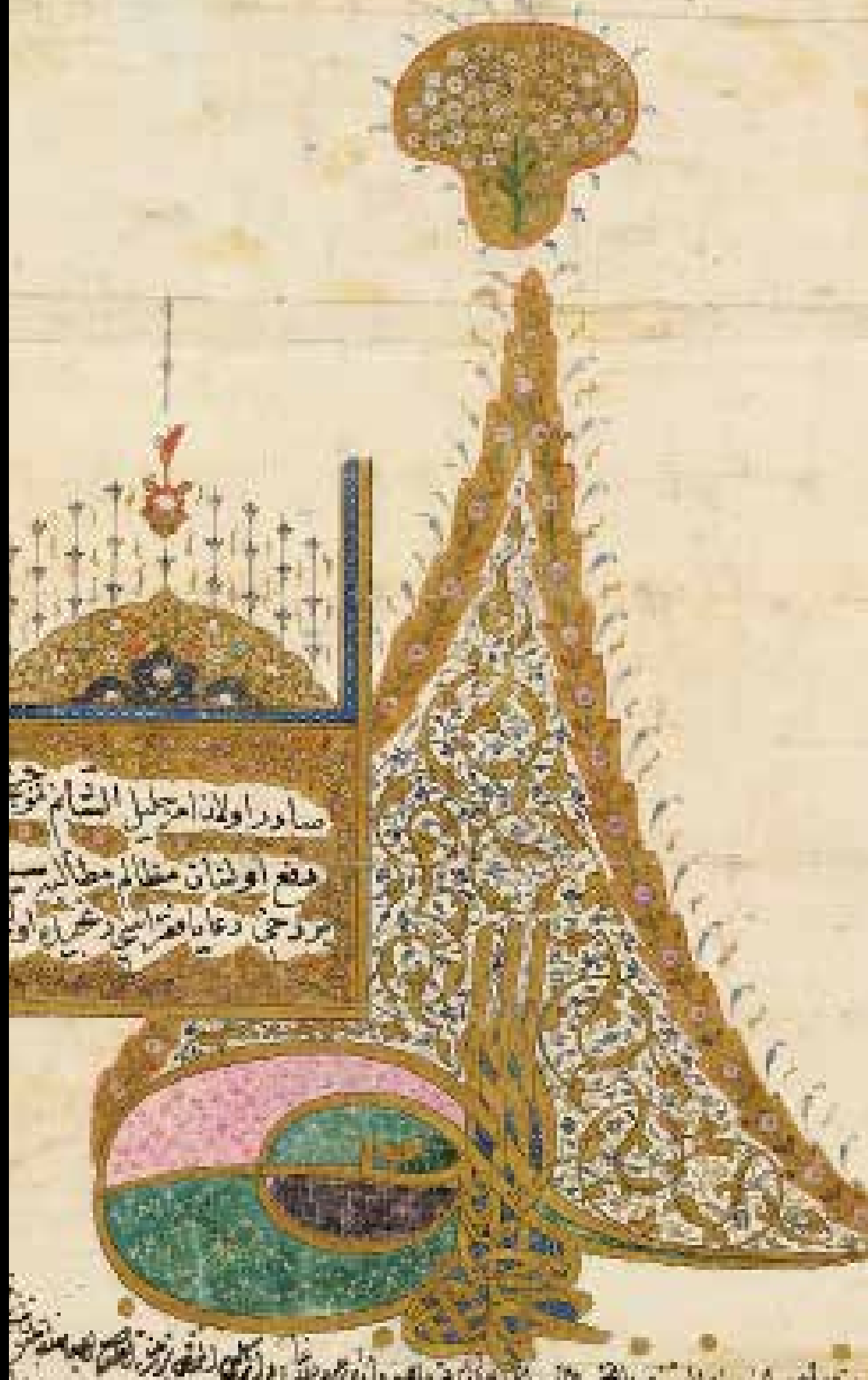
Yayın: New York 1998, 46-47; Paris 2000, 46-47; Berlin 2001, 46-47; Derman 2002, 46-47; Derman 2004, 58-59; Amsterdam 2006, 104; İstanbul 2007a, 86; Madrid 2007, 140-141; Sevilla 2008, 160-161; Serin 2010, 223

Murakka

Sultan II. Bayezid (h. 1481-1512) Amasya'daki şehzadeligi sırasında Şeyh Hamdullah'tan hüsnühât dersleri almıştı. Bayezid tahta çıktıktan sonra hattat İstanbul'a gelerek sarayda hat hocalığı yaptı. Şeyh Hamdullah'ın kıta ve meşkleri özenle bir araya getirilerek murakkalar içinde korunmuştur. Buradaki gösterişli murakkada olduğu gibi, şeyhin yazdığı tek yaprak halindeki yazılar, 18. yüzyılda renkli ve ebrulu kâğıtlarla vassalelenmiş, dönemin beğenisi doğrultusunda tezhiplenerek ciltlenmiştir. Şeyh Hamdullah, sergideki murakkayı oluşturan, kimi bir satır sülüs, beş satır nesih ve bir satır sülüs halinde, kimi bir satır sülüs ve mailen yedi satır nesih halinde, kimi ise bir satır sülüs ve yedi satır nesih halindeki kıt'alara Hz. Muhammed'in ilmin fazileti, aklın olgunluğu, kibrin ve böbürlenmenin kötülüğü, sükûnet ve vakarın erdemi, alın terinin önemi, namazın sünneti konularındaki hadislerini yazmıştır. Hattat, son kıt'ada, nesih satırların yanına mailen "fakir İbnü's-Şeyh tarafından Allah'a hamd ve Peygamberine salât ederek yazılmıştır" anlamına gelen Arapça ketebesini düşmüştür. SSM'de Şeyh Hamdullah ketebesini taşıyan bir dua kitabı (env. no. 101-0283) ve murakkalar (kat. no. 174 ve SSM 120-0360) vardır.

V

Sultanların Yazılı Alâmeti: Tuğra ve Tuğralı Belgeler

Tuğra, Osmanlı sultanlarının alâmetiydi. Tuğra “nişancı” unvanlı bir görevli tarafından çekilirdi. Resmi belgelerin başında yer aldığı gibi, paralarda, mühürde kullanılmak üzere de tasarlanırdı. Osmanlı padişahlarının kâğıt üzerine çekilmiş tuğralarının tezhipli ilk örneği Sultan II. Bayezid’e (h. 1481-1512) aittir. Bezemeli ilk örneklerde beyzelerin her birinin içi, daha sonraki örneklerde beyzelerle birlikte tuğranın “sere (kürsü)”, “tuğ”, “zülfe” ve “hançer” denen bölümlerinin de içi farklı renk ve desende tezhiplenmiştir. 16. yüzyıldan başlayarak tuğra tezhibi zenginleşir. Tuğra, aşağıdan yukarıya doğru okunacak biçimde düzenlenir. “Sere” adı verilen kısmında tuğranın sahibinin ismi altta, babasının adı üsttedir. Bu iki isim tuğranın temel tasarımını oluşturur. Bunların dışındaki ibareler zaman içinde küçük değişiklikler gösterirse de tuğranın tasarımında büyük fark yaratmaz. Tuğra sahibinin ismi ile baba ismi arasına oğlu anlamında “bin” ibaresi yazılır; bu kelimenin “nun” harfi sola uzayan bir iç kavistir. Tuğra sahibinin unvanının “nun” harfi de sola uzayan dış kavistir, bu iki kavis beyzeyi oluşturur ve uzantıları sağda altta hançer veya kol adıyla anılır. Dua ibaresi “el-muzaffer daima” baba isminin tepesine yerleştirilir ve “daima” sözü iç kavise doğru uzar. Yukarı uzayan ve tuğ deneni çizgiler unvanların içindeki elif harflerinin uzantılarıdır. Zülfe deneni kavisler tuğları tamamlar.

Osmanlı padişahının emrini, bir memuriyete tayini, ayrıcalıkları, gelir tahsisini belirten metinler ve padişahın hükümdarlara yazdığı mektuplar, vakfiyeler padişahın tuğrasını taşır. Tomar biçiminde tasarlanan belgeler divani, tevki, rıka, celi talik hatla siyah, altın, kısmen mavi, kısmen kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu belgeler 14. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına kadar düzenli olarak yazılmıştır ve Osmanlı devlet yönetimini aydınlatan bilgileri içerirler.

80

Sultan I. Mehmed (h. 1413-1421) tuğralı ve
Muharrem 814 / Nisan-Mayıs 1411 tarihli

157 x 28 cm; divani hat, 42 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep

SSM 190-0530

Yayınlanmamıştır

Vakfiye

İslam hukukunda vakıf, bir malı kamu yararına Allah'ın mülkü hükmüne koyarak üstündeki mülkiyet hakkını kaldırmak ve belirli ve hayırlı bir gayeye tahsis etmek anlamına gelir. Vakfiye, vakfedilen malın niteliklerini ve vakfedilme koşullarını açıklayan, vakfın yasal dayanağını oluşturan belgedir. Vakfın nasıl yönetileceği, yapılacak harcamaların kontrolü, vakıf için çalışacak personelin durumu ve ücret sistemi, vakıf gelirleri gibi konulara açıklık getirir. Gelecekte yaşanabilecek sorunların çözümü için alınacak temel kaynak, vakfiyenin kendisidir. Vakfiye, kadı ve şahitler tarafından imzalanır.

Sergide yer alan vakfiye, Osmanlı tarihinin erken dönemlerinden günümüze ulaşmış tuğralı vakfiyelerden olması nedeniyle özellikle önemlidir.¹ Çelebi Mehmed olarak bilinen Sultan I. Mehmed'in tahta çıkışından iki yıl öncesine tarihli olan vakfiye bu dönemden günümüze ulaşmış nadir belgelerdendir. Arapça yazılmış olan vakfiye, Ömer Bey'e annesinden intikal etmiş olan yaylağın sınırlarının belirlenerek vakfedilmesi hakkındadır. Sergideki vakfiyenin hat karakteri olan divani, Osmanlı Devleti'nde resmi yazışmalarda kullanılan yazı tipidir. Bu nedenle "divana ait" anlamına gelen divani adını almıştır.

¹ I. Mehmed tuğralı diğer iki vakfiye için bkz. Umur 1980, 99-101.

81

Sultan II. Mehmed (h. 1444-1446, 1451-1481) tuğralı ve 11-20 Safer 864 / 7-16 Aralık 1459 tarihli

49,5 x 19,7 cm; divani hat, 10 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep ve altın

—

SSM 150-0165

Yayın: Derman 2002, 234-235; Derman 2004, 200-201; Madrid 2007, 224-225; Sevilla 2008, 244-245.

Sitti Hatun'a verilen temlikname

Tuğrası “Mehmed b. Murad Han el-muzaffer daima” olarak okunan belge Edirne’de yazılmıştır. Sultan II. Mehmed’in halası Fatma Hatun’un oğlu Mahmud Çelebi’nin mülkiyetinde bulunan, Dimetoka’ya bağlı Gayder Hori ve Vulgaro Hori köylerinin vakıf yoluyla onun kızkardeşi, belgede bütün kadınların tacı olarak vasıflandırılan Sitti Hatun’a geçişi hakkındadır. Temliknamede bu köylere kimsenin müdahale etmemesi istenmektedir. Adı geçen Sitti Hatun, Sultan II. Mehmed’in ikinci eşi ve Dulkadiroğlu Süleyman Bey’in en büyük kızı olan Sitti Hatun (ö. 1467) olmalıdır. Belge, zülf-i arus veya eski talik de denen yazının etkilerini taşıyan divani hatla yazılmıştır.¹

¹ Zülf-i arus için bkz. Richard 1989, 89-93; zülf-i arus ile yazılmış, 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir kitap için bkz. TSMK. R.472 (Çağman ve Aksoy 1998, 42-43).

82

Vakfiye

Sultan II. Mehmed (h. 1444-1446; 1451-1481) tuğralı ve Recep 881/Kasım 1476 tarihli

53,5 x 50,5 cm; nesih hat, 35 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep ve altın

SSM 190-0414

Yayın: Paris 2009, 213

Sultanın altınla çekilmiş tuğrasını taşıyan belge Arapça kaleme alınmıştır. İskilip kazasındaki bazı arazilerden elde edilen vakıf gelirlerinin nasıl kullanılacağıyla ilgili şartları içeren belgenin alt bölümüne rıka hatla tanıkların isimleri de yazılmıştır.

83

Ohri Sancağı Beyi Mustafa'ya verilen mülkname

Sultan II. Bayezid (h. 1481-1512) tuğralı ve 21-29 Rebiyülâhîr 914 / 19-27 Ağustos 1508 tarihli

78 x 23,4 cm; celi divani hat, 18 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boya ve altın

SSM 160-0035

Yayın: Derman 2002, 236-237; Derman

2004, 201-202

Tuğrası “Bayezid b. Mehmed Han el-muzaffer daima” diye okunan belge, Demirhisar kazasına bağlı, hudutları belirlenmiş olan Boğulat ve İsmokoç köylerinin Ohri Sancağı Beyi Mustafa'ya mülk olarak verilmesi hakkındadır.¹ Belge, bundan sonra bu mülklere sultanın neslinden olsa dahi, kimsenin müdahale etmeye hakkı olmayacağı şartını da içermektedir. Belgenin hattı, divani yazının kaynağı olarak kabul edilen ve zülfi-i arus da denen eski talik yazı üslubundadır. Tuğra bezemesizdir.²

¹ İsmokoç köyü, Sultan II. Selim (h. 1566-1574) döneminde Ohri Sancağı Beyi Mustafa'nın torunu Kasım tarafından Sokollu Mehmed Paşa'ya satılmıştır. Bu satışa ilişkin mülkname sergidedir (kat. no. 85). Mülkname, Sultan II. Süleyman (h. 1687-1691) döneminde bir beratla yenilenmiştir (kat. no. 91).

² Tuğrası bezenmiş belgelerin bilinen ilk örneği Sultan II. Bayezid dönemindedir (bkz. Tanındı 2003b, 869).

84

Sultan I. Selim (h. 1512-1520) tuğralı ve
Muharrem 919 / Mart 1513 tarihli

196 x 24,3 cm; muhakkak ve rıka hat, 68
satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

SSM 180-0369

Yayın: New York 1998, 166-167; Paris
2000, 166-167; Berlin 2001, 166-167;
Derman 2002, 236-237; Derman 2004,
202-203; İstanbul 2007a, 149

Sınırname

Tuğrası “Selim Şah b. Bayezid Han el-muzaffer daima” şeklinde okunan belgeye göre, Mustafa Paşa’ya Üsküp ve nahiyelerinden verilen köy ve mezraların belirlenerek yer yer sınır işaretleri konması istenmektedir. Belge, muhakkak hatla ve altınla yazılmış besmeleyle başlar, altında sultanın altınlı tuğrası yer alır. Metin siyah mürekkeple rıka hatla yazılmış, sonuna tanıkların isimleri kaydedilmiştir.

85

Sultan II. Selim (h. 1566-1574) tuğralı ve 1-10 Cemaziyelevvel 975 / 3-12 Kasım 1567 tarihli

111 x 30,5 cm; celi divani hat, 10 satır

Kâğıt üzerine mürekkep, renkli boya ve altın

—

SSM 160-0034

Yayın: New York 1998, 167-68; Paris 2000, 167-68; Berlin 2001, 167-68; Derman 2002, 237-38; Derman 2004, 203-04; Londra 2005, 346, 459; İstanbul 2007a, 142

Sokollu Mehmed Paşa'ya verilen mülkname

Belge, Paşa sancağının Demirhisar kazasına bağlı İsmokoç (diğer ismi Hacıbeyli) köyünün Ohri Sancağı Beyi Mustafa'ya Sultan II. Bayezid tarafından mülk olarak verilmesine dairdir.¹ Mustafa'nın ölümü üzerine, köy oğlu Mehmed'e intikal etmiş, Mehmed de oğlu Kasım'a mülk olarak vermiştir. Kasım bu mülkü Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'ya (ö. 1579) satmıştır. İstanbul kadısı bu satışla ilgili, adı geçen yerler için gelirleri paşaya ait olmak ve vergilerden muaf olmak üzere paşaya mülkname vermiştir.² Belgeye göre, paşa bu yerleri istediği gibi tasarruf etmek hakkına sahip olacak, kimse müdahale etmeyecektir. "Selim Şah b. Süleyman Şah Han el-muzaffer daima" diye okunan koyu lacivert renkli tuğranın içi bezenmiştir. Beyze ve tuğların arasında kalan boşluklar altın ve mavi renkli, çiçekli sarmal dallarla doldurulmuş, zülfelerin ve kürsü bölümünün zemini altınlanmıştır. Tuğranın altındaki ilk satır altın mürekkeple, diğer satırlar siyah mürekkeple yazılmış, satırların üzerlerine birbirini belirli aralıklarla takip eden, zer-nişan adı verilen altın noktalar yerleştirilmiştir. Belgenin yazısı, divani hattın 16. yüzyıl ortalarındaki üslubunu yansıtır.

¹ İsmokoç köyünün, Sultan II. Bayezid (h. 1481-1512) tarafından Ohri Sancağı Beyi Mustafa'ya verilmesine ilişkin mülkname sergidedir (kat. no. 83).

² Mülkname, Sultan II. Süleyman (h. 1687-1691) döneminde bir beratla yenilenmiştir (kat. no. 91).

86

Sultan III. Murad (h. 1574-1595) tuğralı ve
21-29 Safer 983 / 1-9 Haziran 1575 tarihli

140 x 34,2 cm; celi divani hat, 25 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

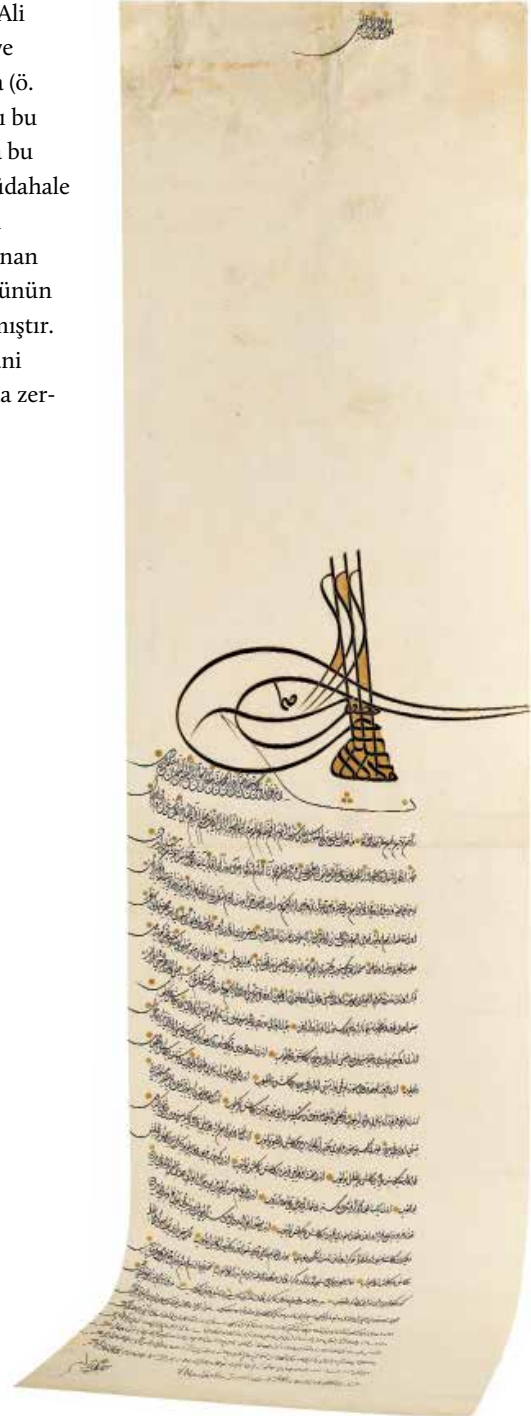
—

SSM 160-0028

New York 1998, 170-171; Paris 2000, 170-
171; Berlin 2001, 170-171; Derman 2002,
240-21; Derman 2004, 206-207

Sokollu Mehmed Paşa'ya verilen sınıiname

İstanbul'da yazılmış olan belgeye göre, Bergos'a bağlı Ali Fakih ve Muradca; Avşar'a bağlı Menteşe, Demiryarı ve İbrahim arazileri Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'ya (ö. 1579) mülk olarak verilmiştir. Paşanın mandıra yaptığı bu arazilerin sınırları belirlenmiştir. Sultan III. Murad da bu belirlenen sınırları kabul ederek bu yere kimsenin müdahale etmemesini emredip temliknameyi yenilemiştir. “Şah Murad b. Selim Şah Han el-muzaffer daima” diye okunan tuğra, altın mürekkeple tahrirlenmiştir. Kürsü bölümünün zemini ve tuğrayı oluşturan harflerin araları altınlanmıştır. Tuğranın altındaki metin, siyah mürekkeple, celi divani hatla yazılmıştır. Satırların üzerlerine belirli aralıklarla zerişan denen altın noktalar yerleştirilmiştir.

87

Sultan III. Murad (h. 1574-1595) tuğralı ve 21-30 Recep 983 / 26 Ekim-4 Kasım 1575 tarihli

130,3 x 33,5 cm; celi divani hat, 9 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

—

SSM 160-0029

Yayın: New York 1998, 172-173; Paris 2000, 172-173; Berlin 2001, 172-173; Derman 2002, 242-243; Derman 2004, 208-209; Londra 2005, 346, 459; İstanbul 2007a, 141; Madrid 2007, 226-227; Sevilla 2008, 246-247

Sokollu Mehmed Paşa'ya verilen berat

Belge, Sultan III. Murad'ın “Şah Murad b. Selim Şah Han el-muzaffer daima” diye okunan tuğrasını taşımaktadır. Belgeye göre, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa (ö. 1579), daha önce Sultan Süleyman (h. 1520-1566) tarafından Kapı Ağası Yakub Ağa'ya mülk olarak verilen Çirmen sancağı ve nahiyesindeki Yundalanı köyünün ispençelerini Yakub Ağa'dan satın almıştır. Paşa, bu satış karşılığında mülkname almıştır. Sergideki belge ile bu mülknamenin şartları yenilenmektedir. Bu yerler Mehmed Paşa'ya aittir ve istediği gibi kullanma hakkına sahiptir; satabilir veya vakfedebilir. Kimsenin müdahale etme yetkisi yoktur. Berat adı verilen belgelerin geçerliliği, bu belgeyi veren sultanın ömrü ile sınırlıdır. Bu nedenle beratların içeriğinin, tahta yeni çıkan sultanın tuğrasının yer aldığı yeni bir beratla tekrarlanması gerekmektedir. Burada da Sultan II. Selim (h. 1566-1574) tarafından verilen bir önceki belgenin Sultan III. Murad tuğrasının yer aldığı bir belgeyle yenilendiği görülmektedir. Belgenin ilk satırının tamamı ile üçüncü ve dördüncü satırlardaki Mehmed Paşa'ya ait unvanlar altınla yazılmıştır. Belgenin en dikkat çekici bölümü tuğradır. Lacivert renkteki tuğranın kenarları altın yaldız tahrirlidir. Tuğra, saray nakkaşhanesinin üstat bir müzehhibi tarafından tezhiplenmiş olmalıdır.

88

Sultan III. Mehmed (h. 1595-1603) tuğralı
ve 1-10 Ramazan 1004 / 29 Nisan-8
Mayıs 1596 tarihli

248,5 x 40,5 cm; celi divani hat, 34 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

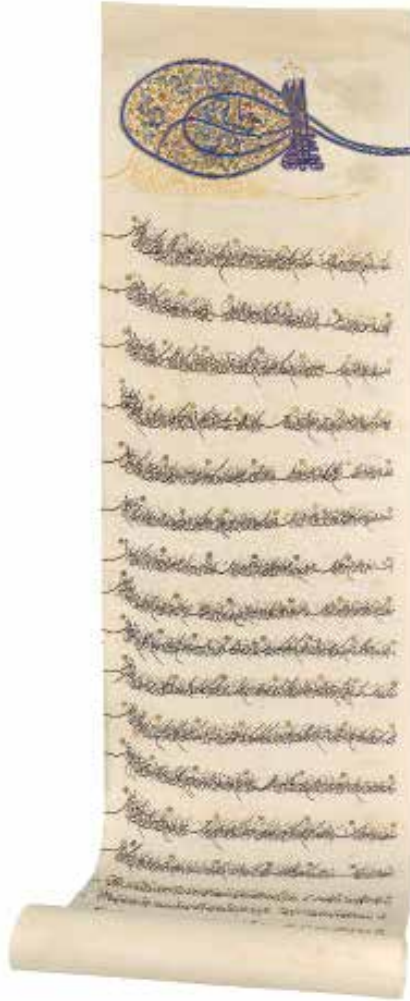
—

SSM 160-0026

Yayın: New York 1998, 173-174; Paris
2000, 173-174; Berlin 2001, 173-174;
Derman 2002, 244-245; Derman 2004,
209-210; İstanbul 2007a, 138

Sokollu Mehmed Paşa'ya verilen berat

Tuğrası “Şah Mehmed b. Murad Han el-muzaffer daima” diye okunan belgedeki bilgilere göre, Veziriazam iken ölen Sokollu Mehmed Paşa'ya (ö. 1579) Sultan Süleyman (h. 1520-1566) zamanında padişah emriyle gidip fethettiği Erdel'in Hanad sancağına bağlı bazı köyler, Demirhisar, Zağra-i Atik, Köprülü ve Vize'ye bağlı bazı köyler gelirleri kendisine ait olmak üzere fetihlerdeki başarılarından dolayı mülk olarak verilmiştir. Sultan II. Selim (h. 1566-1574) ve Sultan III. Murad (h. 1574-1595) dönemlerinde mülkname yenilenmiştir. Sultan III. Mehmed de kendinden önceki sultanların bu buyruğunu paşanın vârisleri lehine devam ettirmiş ve sergideki belgeyle, buralara kimsenin müdahale etmemesini emretmiştir. Metni uzun olan belgede, tuğranın altındaki ilk satır altın mürekkeple yazılmıştır. Metinden sonra çekildiği anlaşılan tuğra, bu ilk satırın üst kısmını örtmektedir. Altın tahrirli, koyu lacivert renkli tuğranın beyzelerinin içi altın renkli, çiçekli kıvrım dallar ve mavi, düğümlü bulutlarla bezelidir. Tuğranın tuğları ve kürsü bölümü ile satırların üzerinde birbirini takip eden ve zer-nişan adı verilen noktalar altınlanmıştır. Satırların üzeri zerefşanlıdır.

89

Sultan İbrahim (h. 1640-1648) tuğralı ve 1-10 Rebiyülevvel 1054 / 8-17 Mayıs 1644 tarihli

159,2 x 38,2 cm; celi divani hat, 17 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

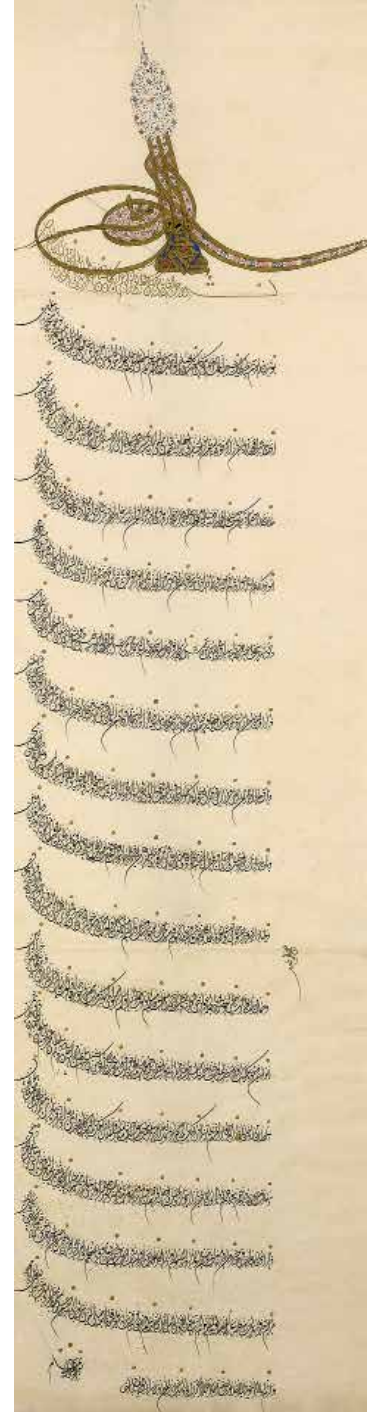
—

SSM 160-0024

Yayın: Madrid 2007, 228-229; Sevilla 2008, 248-249

İsmihan Sultan'a verilen berat

Tuğrası "Şah İbrahim b. Ahmed Han el-muzaffer daima" diye okunan belgedeki bilgiye göre, daha önce Sultan II. Selim (h. 1566-1574) zamanında Avlonya ve Silistre'de bazı köyler İsmihan Sultan'a (ö. 1585) mülk olarak verilmiştir. Sultan III. Murad (h. 1574-1595), Sultan III. Mehmed (h. 1595-1603) ve Sultan I. Ahmed (h. 1603-1617) ve Sultan IV. Murad (h. 1623-1640) dönemlerinde de, adı geçen köylerin İsmihan Sultan'a ait olduğuna dair mülknameler verilmiştir. Sultan İbrahim de sergideki belgeyle bu uygulamayı devam ettirmekte ve bu köylerden vergi alınmamasını emretmektedir. Belgede bahsedilen İsmihan Sultan, Sultan II. Selim'in kızı ve Sokollu Mehmed Paşa'nın (ö. 1579) eşidir. Altınla çekilmiş tuğra karanfiller, bulutlar ve çiçeklerle, lacivert ve kırmızı helezonlarla bezenmiştir. Belgenin metni zerefşanlı kâğıda, ilk satırı altınla, diğer satırları siyah mürekkeple yazılmıştır.

90

Sultan IV. Mehmed (h. 1648-1687) tuğralı
ve 20 Rebiülevvel 1060 / 23 Mart 1650
tarihli

56,5 x 27,6 cm; divani kırmızı hat, 20 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

SSM 150-0032

Yayın: New York 1998, 176-177; Paris
2000, 176-177; Berlin 2001, 176-177;
Derman 2002, 246-247; Derman 2004,
212-213; İstanbul 2007a, 132; Madrid 2007,
230-231; Sevilla 2008, 250-251

Ferman

Üsküdar'daki Aziz Mahmud Hüdai tekkesi mensuplarının şikâyeti üzerine Üsküdar kadısına hitaben yazılmış olan ferman, tekkenin gelirlerine şeyhin dışında hiç kimsenin müdahale etmemesini, aksi bir harekette bulunan olursa isimlerinin bildirilmesini emretmektedir. Tuğranın sağında, unvan tezhibi içine, “Gereği yapılsın, aksinden sakınılsın” ibaresi yazılmıştır. Hatt-ı Hümayun adı verilen bu cümleyi, tuğrayı ve tuğranın hemen üzerinde mavi çiçekli dallardan oluşan oval biçimli süslemeyi, altın yıldız rumi motiflerinden oluşan bir madalyon çevreler.

91

Sultan II. Süleyman (h. 1687-1691) tuğralı
ve 11-20 Rebiülevvel 1099 / 14-23 Ocak
1688 tarihli

134 x 43 cm; celi divani hat, 9 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

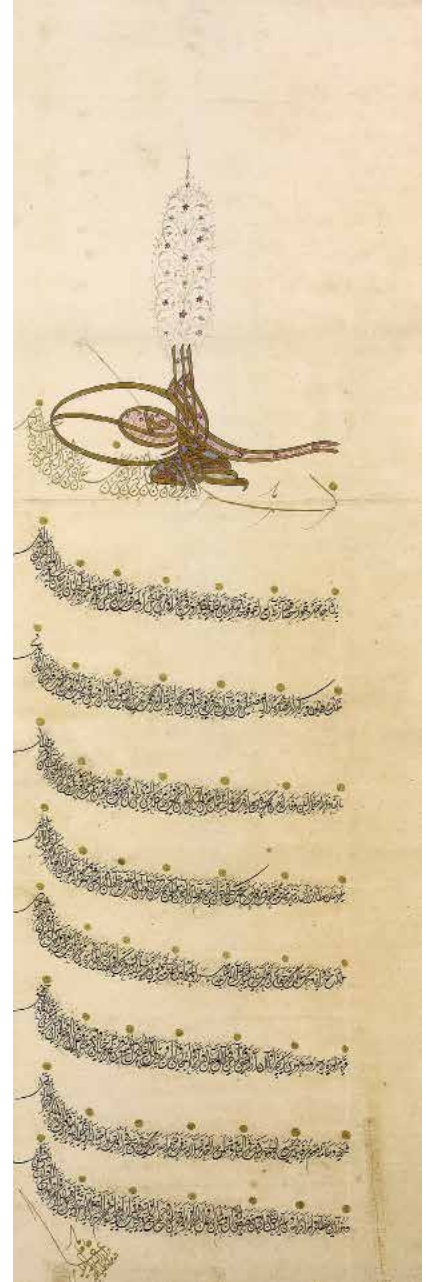
—

SSM 160-0036

Yayınlanmamıştır

Sokollu Mehmed Paşa'ya verilen berat

Belgedeki bilgiye göre, Paşa sancağının Demirhisar kazasına bağlı, diğer ismi Hacıbeyli olan İsmokoç köyü önceden Ohri sancağının bir parçası olup, Sultan II. Bayezid (h. 1481-1512) tarafından Ohri Sancağı Beyi Mustafa'ya mülk olarak verilmiştir (kat. no. 83). Mustafa'nın ölümü üzerine köy oğlu Mehmed'e intikal etmiş, Mehmed de oğlu Kasım'a mülk olarak vermiştir. Kasım köyü Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'ya (ö. 1579) satmıştır. İstanbul kadısı bu satışla ilgili, adı geçen yerlerin gelirleri paşaya ait olmak ve vergilerden muaf olmak üzere, Sultan II. Selim (h. 1566-1574) döneminde bir mülkname düzenlemiştir (kat. no. 85). Sultan II. Süleyman da bu beratlarla istinaden temliknameyi yenilemiş ve burada sergilenen beratla arazinin Sokollu Mehmed Paşa'nın nesline ait olduğunu onaylamıştır. Belgenin metninin ilk satırı altınla, diğer satırları siyah mürekkeple yazılmış, satırların üzerlerine belirli aralıklarla zer-nişan denen altın noktalar yerleştirilmiştir. Tuğra tezhiplidir.

92

Sultan II. Ahmed (h. 1691-1695) tuğralı ve
21-30 Ramazan 1103 / 6-15 Haziran 1692
tarihli

72,7 x 31,2 cm; divani hat, 15 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

—

SSM 150-0033

Yayınlanmamıştır

Ferman

Halep kadısına hitaben yazılmış olan fermana göre, Halep'in gayrimüslim halkı İstanbul'a arzuhal yazarak üzerlerine düşen tüm vergileri görevli memura verdikleri halde kendilerinden başka isimlerle vergiler alınmaya devam edilmesinden şikâyet edip bu durumun engellenmesini istemektedir. Kayıtlar incelendiğinde halkın şikâyeti yerinde bulunmuş, buradaki fermanla kendilerinden kanunlara aykırı hiçbir verginin toplanmaması emredilmiştir. Belgenin metninin satırları siyah mürekkeple yazılmış, satırların üzerlerine belirli aralıklarla zer-nişan denen altın noktalar yerleştirilmiştir. Altın tuğranın üzerindeki, yukarı doğru daralan bezeme alanının içi altın ve lacivert kıvrımlı dallarla bezelidir. Tuğranın üstüne, âdet olduğu üzere sultanın kendi el yazısıyla "Hatt-ı Hümayun" cümlesi "Mucibince amel oluna" yazılmış ve etrafına unvan tezhibi yapılmıştır.

93

Sultan II. Mustafa (h. 1695-1703) tuğralı
ve Safer başı 1112 / Temmuz ortaları 1700
tarihli

56,6 x 30,2 cm; divani hat, 10 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

—

SSM 150-0031

Yayın: Madrid 2007, 232-233; Sevilla 2008,
252-253

Ferman

İstanbul'da yazılmış olan ferman, “Şah Mustafa b. Mehmed Han el-muzaffer daima” diye okunan Sultan II. Mustafa tuğrasını taşımaktadır. Belgeye göre, İstanbul'un Üsküdar semtindeki Aziz Mahmud Hüdai tekkesinin yakınında bulunan ve vaktiyle vakfedilmiş olan fırın, küçük ve değirmensiz olduğundan artık rağbet görmemektedir, dolayısıyla geliri azalmıştır. Fırına rağbetin artmasının sağlanması ve fırının idaresinin tekkenin şeyhi Abdülhay Efendi'ye (ö. 1705) verilmesi emredilmektedir. Altınla çekilmiş tuğra tezhiplidir. Tuğranın sol üst tarafına, âdet olduğu üzere sultanın kendi el yazısıyla “Hatt-ı Hümayun” cümlesi, “Gereği yapılısın” anlamına gelen “Mucibince amel oluna” yazılmış ve etrafına unvan tezhibi yapılmıştır.

94

Sultan III. Ahmed (h. 1703-1730) tuğralı ve Rebiyülevvel Evahir 1116 / 24 Temmuz-2 Ağustos 1704 sonrasına tarihli

129,5 x 47 cm; celi divani hat, 8 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli boya ve altın

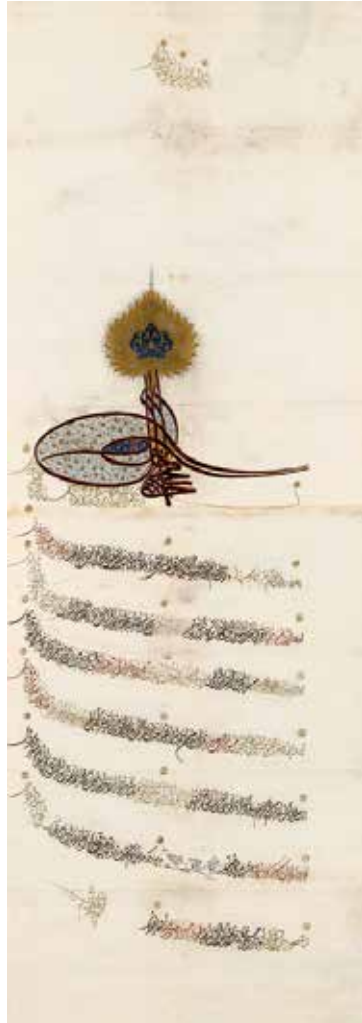
—

SSM 160-0409

Yayın: Derman 2002, 252-253; İstanbul 2007a, 145; Madrid 2007, 234-235; Sevilla 20 08, 254-255

Berat

Tuğrası “Şah Ahmed b. Mehmed Han el-muzaffer daima” diye okunan belge, İstanbul’da hazırlanmıştır. Beratın metindeki tarihten sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Belgedeki bilgiye göre, sultanın huzuruna gelen Halil isimli şahıs, Ardanuç sancağına bağlı bazı köylerden hakkı olan 16.500 akçelik timarına Ahmed isimli bir başka şahsın müdahale ediyor olmasından şikâyetçi olmuştur. Halil’in şikâyeti yerinde bulunarak timarının kendisine verilmesi ve bundan sonra da kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir. Belge altın, siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır; kırmızı mürekkeple çekilmiş tuğranın tepesine altınlı, iri bir palmet motifi yerleştirilmiş, tuğra bezenmiştir. Bu bezeme, metin yazıldıktan sonra, geç bir tarihte yapılmış olmalıdır.

95

Sultan III. Mustafa (h. 1757-1774) tuğralı
ve Recep 1177 / Ocak 1764 tarihli

87,3 x 48,7 cm; divani hat, 21 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

—

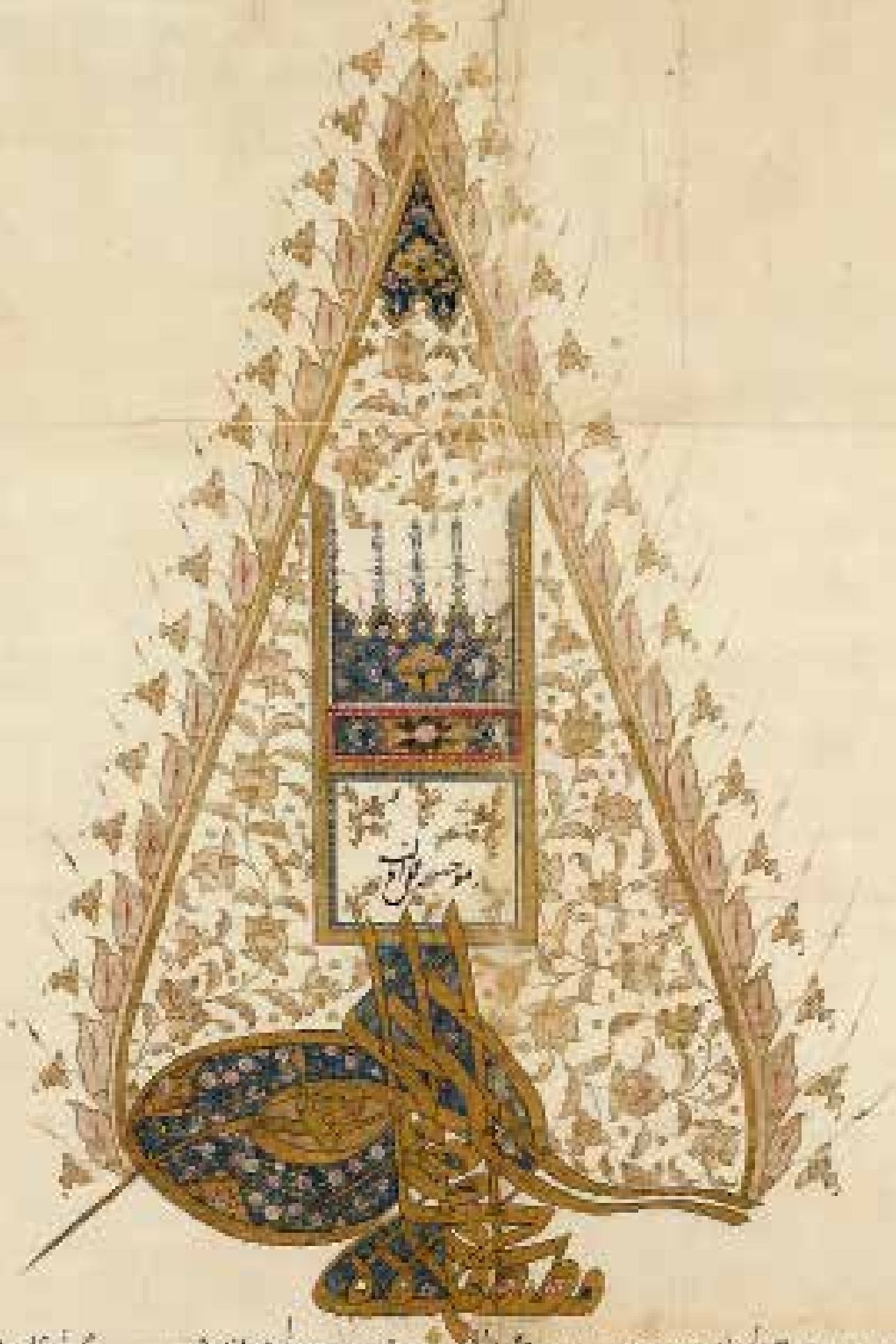
SSM 150-0010

Yayınlanmamıştır

Mülkname

Bu belge Saruhan sancağının Atla nahiyesinde bulunan çiftlik ve arazilerin babalarının vefatı üzerine oğulları Ömer ve Abdi'ye mülk olarak verilmesi ve atalarından kalan bu yerlere kimsenin müdahale etmemesine ilişkin bilgileri içermektedir. Sultanın tuğrası mülknamenin üst kısmına altınla çekilmiş, tuğranın sere, beyze ve tuğlarının arası lacivert zemine rozet çiçeklerle süslenmiştir. Beyze ile hançere kısmından başlayıp belgenin üst kısmına kadar uzayan üçgen alanın içi halkâri bezemeyle doldurulmuş, üçgenin çerçevesi yapraklarla süslenmiştir. Tuğların tepesinde yükselen unvan tezhipli dikkörtgenin içinde sultanın elyazısıyla Hatt-ı Hümayun cümlesi “Mucibince amel oluna” (gereği yapılısın) yazılıdır.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

96

Sultan III. Mustafa (h. 1757-1774) tuğralı
ve 2 Zilkade 1182 / 15 Ocak 1768 tarihli

98 x 51,5 cm; celi divani hat, 32 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

—

SSM 150-0009

Yayın: İstanbul 2007a, 131

Ferman

Sultanın, Yanya sancağı mutasarrıfı ve kadısına, Başdefterdar Ömer Vahid aracılığıyla gönderdiği fermandaki bilgiye göre, Yanya'ya bağlı Andos, Malakas, Cernovişe ve Zagorya nahiyelerine bağlı köylerde yaşayan halk, sundukları arzuhalde üzerlerine düşen vergileri ödedikleri halde kendilerinden başkalarına ait vergilerin de alındığından şikâyet ederek bu durumun düzeltilmesini istemiştir. Fermana kimseden kanunlara aykırı olarak vergi toplanmaması emredilmektedir. Altınlu tuğranın üzerindeki, yukarı doğru daralan bezeme sahasının içi halkârlanmıştır. Geniş bezeme alanının iki yanında ise pembe bir gül dalı ve çiçekli bir vazo vardır. Tuğranın üzerine, âdet olduğu üzere sultanın kendi el yazısıyla “Hatt-ı Hümayun” cümlesi, “Gereği yapılsın” anlamına gelen “Mucibince amel oluna” yerleştirilmiş ve etrafı bezenmiştir.

97

Sultan I. Abdülhamid (h. 1774-1789)
tuğralı ve 25 Recep 1192 / 19 Ağustos
1778 tarihli

96 x 53,5 cm; divani hat, 6 satır

Kâğıt üzerine siyah ve kırmızı mürekkep,
renkli boya ve altın

—

SSM 160-0571

Yayınlanmamıştır

Feraşet beratı

Berat, memuriyete tayin etme, kullanım veya muafiyet hakkı verme, imtiyaz tanıma konularında Osmanlı Sarayı'nda hazırlanan belgelere verilen isimdir. Bu belgeye göre Medine-i Münevvere'de süpürgecilik (feraşet) görevini yerine getiren Safranbolulu Seyyid İsmail'in oğlu Hacı Süleyman Halife ölmüştür. Bu bölgenin vakıf gelirlerinin yönetiminden sorumlu Beşir Ağa görevin Hacı Süleyman'ın kızkardeşi Şerife Sare hanıma verilmesini teklif etmektedir. Teklifi sultan da uygun görmüş ve sultanın kararı adı geçen hanıma bildirilmek üzere bu belge düzenlenmiştir. Beratın üst kısmında sultanın tuğrası altın tahrirli yeşil mürekkeple çekilmiştir. Belgenin metni, divani hatla yazılan belgelerde gelenek olduğu gibi sola doğru kavisli olarak siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmış, yazının üzeri zerefşanla, satır araları ve sonları altın noktalarla süslenmiştir.

98

Sultan III. Selim (h. 1789-1807) tuğralı ve
14 Zilhicce 1213 / 19 Mayıs 1799 tarihli

54 x 87,5 cm; divani kırması hat, 13 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

—

SSM 150-0516

Yayın: İstanbul 2007a, 135; Madrid 2007,
236-237; Sevilla 2008, 256-257

Ermeni Patriği Tanyel'e verilen ferman

Ferman, İstanbul Ermeni Patriği Tanyel'in (ö. 1800) Divan'a sunduğu dilekçeye cevaben, Rumeli kazaskerine hitaben yazılmıştır. Patrik Tanyel, Divan'a sunduğu dilekçesinde Ermeni cemaatinden vefat edenlerden kalan malların, yürürlükte olan kurallara uygun olarak dağıtımına ilişkin durumu açıklamış, kendisinden önceki Patrik Zakarya'nın (ö. 1799) vefatının ardından yaptığı mal dağıtımına dair bilgi vermiştir. Ferman, yürürlükte olan kuralları korumakta ve Patrik dışındakilerin bu mallara müdahalesini yasaklamaktadır. Altın tuğranın üzerindeki, yukarı doğru daralan bezeme alanının içi halkârlanmış, altın zeminli, dilimli kartuşlar çiçek motifleriyle bezenmiştir. Geniş bezeme alanının dışında ise pembe gül dalı vardır.

99

Sultan III. Selim (h. 1789-1807) tuğralı ve
28 Safer 1215 / 22 Temmuz 1800 tarihli

99,5 x 53,2 cm; divani hat, 19 satır

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boya ve altın

—

SSM 150-0008

Yayın: İstanbul 2007a, 128

Taze meyve gümrükçüsü Mehmed Emin'e verilen ferman

İstanbul kadısına hitaben yazılan fermana göre, Üsküdar'a bağlı Gebze kasabasıyla, Hereke, Hoşancılı, Tuzla ve Darıca köyleri halkı, taze meyve gümrükçüsü Mehmed Emin b. Yusuf'tan şikâyetçi olmuşlardır. Halk, bahçelerinde yetiştirdikleri kiraz, vişne, üzüm ve armut gibi taze meyvelerden elde ettikleri gelirle ailelerinin geçimini temin etmekte, üzerlerine düşen vergileri de ödemektedirler. Ancak gümrükçü Mehmed Emin, kendilerinden kanunen alması gerekenden daha fazlasını tahsil etmektedir. Ferman, kanunen alınması gereken gümrük oranlarını vurgulamakta ve gümrükçü Mehmed Emin'in bu oranlara uygun davranmasını emretmektedir. Altınlı tuğranın üzerindeki, yukarı doğru sıvrilerek daralan bezeme sahasının içi halkârlanmıştır. Bu sahanın iki yanında ise birer pembe lale buketi, buketlerin altında fırçayla yapılmış altınlı birer çiçek buketi vardır. Tuğranın sağ tarafına, âdet olduğu üzere sultanın kendi el yazısıyla "Hatt-ı Hümayun" cümlesi, "Gereği yapılınsın" anlamına gelen "Mucibince amel oluna" yazılmış ve etrafına unvan tezhibi yapılmıştır.

100

Sultan II. Abdülhamid (h. 1876-1909)
tuğralı ve 1 Rebiyülâhîr 1300 / 7 Şubat
1883 tarihli

157,5 x 79 cm; celi divani hat, 6 satır

Kâğıt üzerine siyah ve altın mürekkep,
renkli boya ve altın

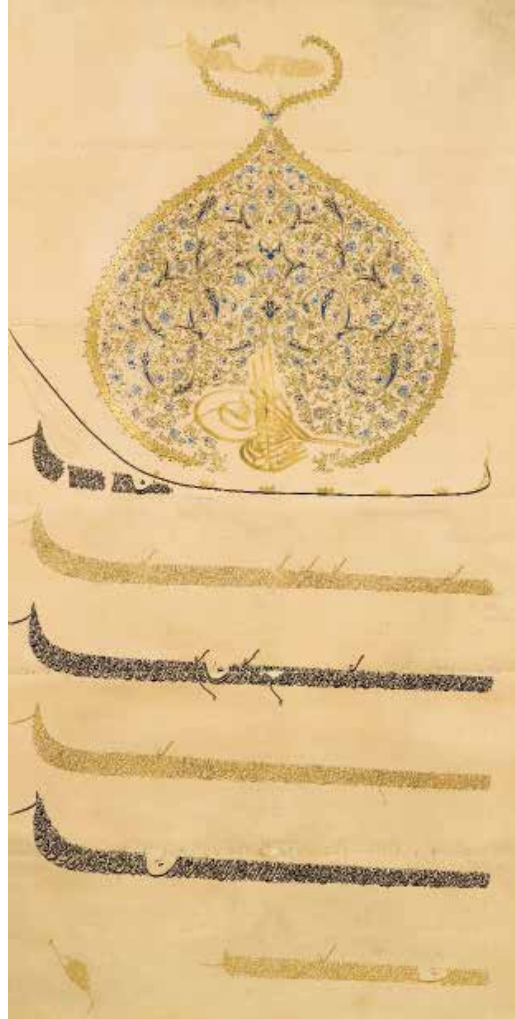
—

SSM 170-0014

Yayın: New York 1998, 181-182; Paris
2000, 182-183; Berlin 2001, 182-183;
Derman 2002, 254-255; Derman 2004,
218-219; Blair 2006, 514; İstanbul 2007a,
146; Madrid 2007, 238-239; Sevilla 2008,
258-259

Menşur

Osmanlı Devleti'nde yüksek mertebedeki atamalar için hazırlanan menşurların sergideki örneği, rütbesi Rumeli Beylerbeyliği olan Abdullah Paşa'nın Şûra-yı Devlet üyeliğine terfi edip vezirlik görevine getirilmesiyle ilgilidir. Metin, bir satır siyah mürekkep ve bir satır altın mürekkeple dönüşümlü olarak yazılmıştır. Belge yazımında kullanılan celi divani, bu dönemde yeni bir görünüm kazanmış, satırların sonu belirgin bir şekilde yukarı doğru kalkmış, harfler istifli, girift bir hale gelmiştir. Bu belgenin hattı, hattat Nâsîh'a (ö. 1885) atfedilmekte, tuğranın ise tuğrakeş Sami Efendi (ö. 1912) tarafından çekildiği düşünülmektedir.¹ Tuğranın üstündeki armudi formdaki görkemli tezhip, müzehhip Rikkat Kunt (ö. 1986) tarafından yapılmıştır.

¹ Derman 2002, 254-255. Hattat Nâsîh'a atfedilen bir diğer örnek için Derman 2006, 240-241.

VI

Bir Hattatın Yazı Çekmecesinden

Hattatlar kâğıt, kâğıt, kâğıt kalem ve mürekkep seçiminde çok titiz davranırlar. Ham kâğıt kullanılmadan önce âharlanır, böylece kâğıdın gözenekleri doldurulur, yüzeyindeki pürüzler düzeltilir. Mühreleme ise, âharlanmış kâğıdı parlatma işlemidir; bu sayede kâğıt dayanıklılık kazanır, mürekkebin yayılması önlenir, kâğıt kalem hareketi kolaylaşır ve yazarken yapılan hatalar düzeltilebilir. Mühreyle yalnız kâğıt değil, yazı veya tezhip için kullanılmış altın da parlatılır; bunlara altın mührü anlamına gelen “zer-mühre” denir.

Eski kâğıtlar büyük tabakalar halinde satıldığından, kâğıt yapılacak işe göre kâğıt makaslarıyla kesilir. Kâğıdın tek hareketle kesilebilmesi için makasların ağızları uzundur. Gümüş veya altın kakmalı bu makasların kiminde ustasının damgasına rastlanır.

Hattatların yazı takımında mutlaka kalem tıraş ve makta bulunur. Kâğıt, kalem haline getirilirken kalem tıraş adı verilen bıçaklar ve üzerinde kalemin ucu açılan, makta adı verilen özel plakalarla bir dizi işlemden geçer. Kâğıtın ucu avucun içine yatırılarak kalem tıraşla yukarıdan aşağı eğik olarak yontulur; yazılacak yazının kalınlığına göre inceltir. Makta üzerine yatırılan kâğıtın ucu kalem tıraşla çatlatılır. Bu yarık küçük bir hazne işlevi görür, yazarken mürekkebin kalemin ucuna düzgün akmasını sağlar.

Kalem tıraşların üzerinde usta damgası vardır. Kalem tıraş sapları madenden, abanoz gibi dayanıklı ağaçlardan, akik veya yeşim gibi yarı değerli taşlardan, mercan, fildişi, sedef, kemik, bağa (kaplumbağa kabuğu) gibi organik malzemelerden yapılır.

Makta, fildişi, kemik, balık dişi, sedef veya bağadan yapılır. Altın veya gümüş kakmalı madeni maktaların, kâğıt kalem ucunun kesilmek üzere yatırıldığı yuvası da fildişi gibi organik malzemedendir.

Hattatların kullandığı mürekkebin özünü is, arap zıkkı ve saf su oluşturur ve mürekkep, ceviz, abanoz, zeytin gibi ağaçlardan, pirinç, gümüş, altın gibi madenlerden veya porselenden yapılan hokkalara konur. Hattatlar, kalemlerini, kalem tıraşlarını, mürekkeplerini, yeşim, fildişi, abanoz veya gümüş gibi değerli madenlerden yapılan ve divit denen aletin içine koyarlar, kâğıtlarını ise kubur denen silindir kutularda taşırlar.

101

19. yüzyıl

Hokkalar ve ibrik: yük. 10,5 cm, çap 7 cm

Gümüş

—

SSM 195-0551, 195-0552, 195-0553, 195-0554, 195-0555

Yayın: Madrid 2007, 66-67; Sevilla 2008, 86-87

Yazı takımı

Dört hokka ile kulplu ve emzikli bir su ibriğinden oluşan takım, ahşap bir tepsi içindedir. Dört mürekkep hokkasında farklı renkte mürekkep izleri görülür. Birinin içinde görülen ve “lika” adı verilen ipek parçası, kamış kalemin ucuna fazla mürekkep gelmesini engellemek için kullanılır. Hokkaların ve ibriğin armudi gövdeleri yivli, kapakları irice bir çiçek formundadır. Tabanlarına Sultan Abdülmecid'in (h. 1839-1861) tuğrası ve gümüşün değerini onaylayan sah damgası basılmıştır.

102

18. yüzyıl ortaları

34 x 7,5 x 7 cm

Gümüş ve altın

—

SSM 195-0040

Yayın: New York 1998, 9; Paris 2000, 9; Berlin 2001, 9; Derman 2004, 20; İstanbul 2007a, 57; Madrid 2007, 48-49; Sevilla 2008, 68-69

Divit

Hattatların yazı malzemelerini yanlarında taşımalarını sağlayan divit, birbirine bağlı yassı bir kalemlik ile bir hokkadan oluşur. Hokka dikdörtgen formunda ve kapaklıdır. Ametist taşlı kapağın üzerine maşallah ibaresi ve 717 sayısı, altına kartuşlar içine iki satır halinde “Ey bütün kilitli kapıları açan Allahım, bize de en hayırlı kapıyı aç” anlamındaki Arapça dua kazınmıştır. Hokkanın kaidesi ve ağız kısmı ile kalemlğin iki ucu altınla yaldızlanmış bitkisel motiflerle bezelidir. Kalemlğin kapağının yanında, diviti yapan Mehmed Usta'nın damgası vardır. 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen başka divitlerde de aynı damganın olması Mehmed Usta'nın dönemin üstat bir sanatkârı olduğunu gösterir. Bu nadir eser, kalemlğinin gövdesinde Sultan I. Mahmud'un (h. 1730-1754) tuğrasını ve hokkasının altında darphane kontrolünden geçirilerek gümüş olduğunu onaylayan *sah* damgasını taşımaktadır.

103

18. yüzyılın ilk yarısı

32 x 7 x 6 cm

Gümüş

SSM 195-0408

Yayın: Derman 2002, 8-9

Divit ve makta

Sultan III. Ahmed'in (h. 1703-1730) tuğrasını taşıyan divitin hokkasının kaidesi ve ağız kısmı ile kalemlğin iki ucu, altınla yaldızlanmış bitkisel motiflerle bezelidir. Kalemlğin kapağının yanında ve hokkanın kalemlğe bakan yüzündeki usta damgalarından diviti yapanın Ali olduğu anlaşılmaktadır. Kalemlik kısmının kapağına takılı zincir, diviti hattatın beline bağlayarak taşımaması kolaylaştırır.

104

18. yüzyıl

27 x 6 x 5 cm

Abanoz, fildişi ve gümüş

—

SSM 195-0561

Yayınlanmamıştır

Divit ve makta

Divitin kalemligi ve hokkası abanoz ağacından yapılmış, hokkanın kaide tabanı ve kapağında, kalemligin ise dip ve kapak kısımlarında gümüş kullanılmıştır. Kalemligin dip kısmında Sultan I. Abdülhamid (h. 1774-1789) tuğrası ile gümüş kısımların darphane kontrolünden geçirilmiş ve gerçek olduğunu onaylayan sah damgası vardır. Kalemlik kısmının kapağındaki zincirde fildişi bir makta takılıdır. Böylece hattat kamış kalemleri ile mürekkebinin yanı sıra maktasını da yanında taşıyabilmektedir.

105

19. yüzyıl

12,5-43 cm arası

—

SSM 195-0548

Yayın: Madrid 2007, 62-63; Sevilla 2008, 82-83

Kamış kalemler

Kamış kalemler, tropikal iklimlerde yetişen sazlıkların uygun sertlik ve incelikteki, düzgün yüzeyli, içi dolu dallarından yapılır ve kalem olarak kullanılmadan önce bir dizi işlemden geçirilir. Seçilen kamışlar önce kurutularak içindeki suyun çekilmesi sağlanır. Güçlenen kamışların uçları istenen yazı türünün kalınlığına göre kesilerek hazırlanır. Bu kalemler kolayca bozulmadığından uzun süre kullanılabilir. Sergideki kamışlardan biri kalem haline getirilmemiştir. Diğerlerinin uçları ise çeşitli kalınlıklarda kesilmiştir. Bazı kamış kalemlerin uçlarında mürekkep izi görülür.

106

19. yüzyıl

—

SSM 195-0547 ve 195-0562

Yayınlanmamıştır

Kuru mürekkep ve pul mürekkep

Osmanlı yazı sanatında is mürekkebi kullanılır. İs mürekkebi beziryağı, balmumu, neftyağı, gazyağı ve benzeri maddelerden elde edilen is ile arapzamlı ve suyun birleşmesinden oluşur, siyah renklidir. İs mürekkebi hem kullanıldığı esere, hem de eserin yazımında kullanılan yazı üslubuna göre farklı tertiplerde hazırlanır. Hattatlar yazarken kendi hazırladıkları mürekkepleri kullanmaya tercih etmişlerdir. Sergide yer alan mürekkep örneklerinden kuru mürekkep, sıvı mürekkebin katı hale getirilmesiyle elde edilen, hattatların kutularında taşmaları kolay olan ve günümüzde nadir bulunan bir mürekkep türüdür. Kullanılmadan önce mum gibi eritilip sıvı hale getirilmesi gerekir. Pul şeklindeki mürekkep zerrelere de suyla ıslatılarak kullanılmış is mürekkebidir. Farklı renklerdeki mürekkep türleri kendilerine verilen özel isimlerle bilinir. Kırmızı yazılar lâl mürekkebiyle, altın yıldız satırlar altın mürekkebiyle, özellikle Kuran’larda altın zemin üzerine yazılan sure başlıkları beyaz renkli üstübeç mürekkebiyle yazılmıştır.

107

19. yüzyıl

21 cm ve 21 cm

Metal, denizaygırı dişi ve mercan

—

SSM 195-0403 ve 195-0588

Yayın: Derman 2002, 7; Madrid 2007, 54-55; Sevilla 2008, 74-75

Mercan saplı iki kalemtıraş

Kalemtıraşların diştten yapılmış saplarının ucuna birer mercan parçası yerleştirilmiştir. Mercan parçalarından biri kesilmeden bırakılmıştır, diğeri kuş gagası biçiminde kavislidir. Bıçak kısımlarındaki, usta adını taşıyan damgalardan biri düşmüştür (SSM 195-0588), diğeri damgadaki isim “Fennî”dir (SSM 195-0403).

108

19. yüzyıl

20 cm

Metal, altın kakma, balık dişi ve mercan

—

SSM 195-0599

Yayınlanmamıştır

Kalemtıraş

Kalemtıraşın balık dişinden yapılmış olan sapının iki ucuna mercan taşları kakılmıştır. Bıçak kısmında, kalemi yücelten Arapça bir söz altın kakma olarak yazılıdır.¹

¹ Kalemtıraşın bir benzeri için bkz. Âsar-ı Âtika, 23 Ekim 2010, 174.

109

19. yüzyıl

20,5 cm ve 20,5 cm

Metal ve altın kakma

—

SSM 195-0424

Yayın: Madrid 2007, 52-53;

Sevilla 2008, 72-73

—

SSM 195-0539

Yayınlanmamıştır

Kalemıraşlar

Kalemıraşların yüzeyi altın kakma bitkisel motiflerle bezelidir. Bıçak kısımlarındaki, ustanın adını taşıyan damgalar düşmüştür. Kalemıraş saplarının içi, üzeri bezemeli küçük kalemıraşları koymak için boş bırakılıp bu kısma bir de kapak yapılmıştır. Küçük kalemıraşlar, yazı yazarken yapılan küçük yanlışları düzeltmek amacıyla kullanılan “tashih kalemıraşları”dır.

110

19. yüzyıl

18,8 cm, 17,2 cm ve 17,8 cm

Metal ve altın kakma

SSM 195-0402, 195-0425 ve 195-0426

Yayın: Derman 2002, 7

Kalemtıraşlar

Kalemtıraşların yüzeyi altın kakma bitkisel motiflerle bezelidir. Bıçak kısmındaki, usta adını taşıyan damgalar düşmüştür.

111

19. yüzyıl

18 cm

Metal ve kemik

—

SSM 195-0532

Yayınlanmamıştır

Kalemtıraş

Kalemtıraşın kemikten yapılmış olan sapının iki ucuna yeşim taşından parçalar yerleştirilmiştir. Bıçak kısmındaki usta adını taşıyan damgayı okumak mümkün değildir.

112

19. yüzyıl

19,2 cm

Metal, fildişi ve altın kakma

—

SSM 195-0533

Yayınlanmamıştır

Kalemtıraş

Kalemtıraşın fildişi gövdesi yivlidir. Sapının boğumlu ucunda yapraklı bir süs vardır. Ağız kısmı altın kakma bezeli bıçakta, ustasının adını taşıyan damga düşmüştür.

113

19. yüzyıl

11 cm

Fildişi

—

SSM 195-0543

Yayın: Madrid 2007, 58-59; Sevilla 2008,
78-79

Makta

Fildişine oyma yapraklar ve dallarla bezenmiş maktanin, oval formda sonlanan üst kısmında “Yâ Ali” ibaresi okunmaktadır. Maktanin ucundaki delik, bir zincire asılarak taşınmak üzere tasarlandığını gösterir. Maktanin alt kısmına kazıyarak yazılan “Hüseyin” adı maktanin sahibine ait olmalıdır.

114

19. yüzyıl

16,2 cm

Denizaygırı dişi ve gümüş

—

SSM 195-0537

Yayın: Madrid 2007, 56-57; Sevilla 2008,
76-77

Makta

Denizaygırı dişinden süslemesiz yapılmış makta gümüş bir çerçeveye oturulmuştur. Çerçevenin ucunda bitkisel bir motif vardır.

113

114

115

19. yüzyıl

13,5 cm

Metal ve fildişi

—

SSM 195-0401

Yayın: Derman 2002, 7

Makta

Makta yapımında tercih edilen malzemelerde fildişi başta gelir. Bazen sergideki gibi metal örneklerle rastlanır. Kalem fildişi kartuş üzerinde kesilir, kartuş maktanin gövdesine yerleştirilir. Bütün yüzeyi altın kakma bitkisel motiflerle bezenmiş olan makta, benzer süslemelere sahip makas ve kalemtırışların takımı olmalıdır.

116

19. yüzyıl

12,5 cm

Gümüş, fildişi ve kemik

—

SSM 195-0536

Yayınlanmamıştır

Makta

Fildişi bir plakanın üzerine geçirilmiş olan gümüş makta bezemesizdir. Maktanin üzerine kalemin dayandığı gümüş yuva ve kalemin üzerinde kesildiği fildişi kartuş yerleştirilmiştir. Ucundaki delik, maktanin bir zincire geçirilip divite asılarak taşındığını gösterir.

117

19. yüzyıl

6 x 4,3 cm

Kemik

—

SSM 195-0542

Yayınlanmamıştır

Cep maktası

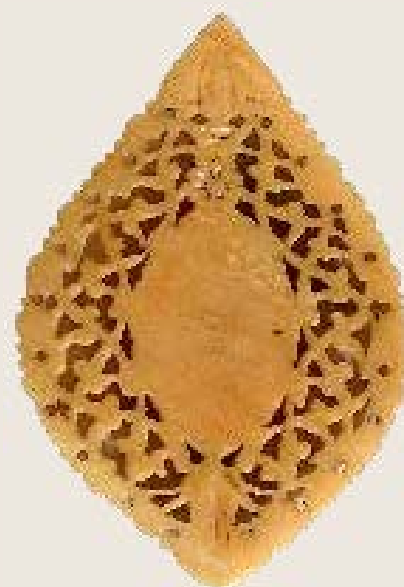
Yaprak şeklindeki kemik maktanin çevresi oyma rumili dallardan oluşan bitkisel motiflerle bezenmiştir. Kalem maktanin ortasındaki etli bölümde kesilir. Bu küçük maktaların taşınması kolaydır; bazen üzerlerindeki küçük deliğe veya kulpa zincir geçirilerek divite takılırlar. Sergideki örnekte delik bulunmadığından cepte taşınarak kullanılmış olmalıdır.

115

116

117

118

19. yüzyıl

28,6 cm

Metal ve altın kakma

—

SSM 195-0421

Yayın: Derman 2002, 7; Madrid 2007, 62-63; Sevilla 2008, 82-83

Kâğıt makası

Makasın tutma yeri “Yâ Ali” yazısı biçimindedir. Bu ibare olasılıkla kâğıt makaslarında Arap harflerindeki ilk gelişmeyi sağladığı kabul edilen Halife Ali’yi hatırlatmak amacıyla kullanılmıştır. Makasın tutma yeri dışındaki tüm yüzeyi, kollarının içi dahil, rumilerden ve çiçekli dallardan oluşan altın kakma bitkisel motiflerle bezelidir. Rumi motiflerinden biri tutma yerinin tepesine yerleştirilmiştir.

119

19. yüzyıl

26,5 cm

Metal ve altın kakma

—

SSM 195-0404

Yayın: Derman 2002, 7

Kâğıt makası

Makasın tutma yeri, “Allah bütün kapıların açıcısıdır” anlamına gelen ve Allah’ın doksan dokuz adından biri olan “Yâ Fettah”ın müsenna, yani aynalı yazılmasıyla oluşturulmuştur. Bu tasarım, makasların tutma yerlerinin dışında kapı kollarında da görülür. Bunların güzel bir örneği Ayasofya içindeki Sultan I. Mahmud Kütüphanesi kapısının kapı tokmağıdır. Makasın bütün yüzeyi, tutma yeri dahil, altın kakma bitkisel motiflerle bezenmiştir. Makasın kollarının iç yüzeylerine üzeri bitkisel bezemeli servi ağacı yapılmıştır.

120

19. yüzyıl ortası

29,2 cm ve 26,5 cm

Metal ve altın kakma

—

SSM 195-0420 ve 195-0423

Yayınlanmamıştır

İki kâğıt makası

Her iki makasın tüm yüzeyi altın kakma bitkisel motiflerle bezenmiştir. Gövdeleri birbirine benzer, ancak tutma kısımları farklıdır. Uzun olanın tutma kısımları stilize bitkisel bir motifle sonlanırken, kısa olanınki içbükey ve dışbükey eğrilerle hareketlenmiştir. Makas kollarının iç yüzeylerine uçları mızrak gibi biten, üzerleri bitkisel bezemeyle dolu uzunca birer servi ağacı yapılmıştır. SSM 195-0420 envanter numaralı makasta, servi ağaçlarının altında ışınal birer rozet motifi yer alır. Rozetlerden birinin altına makası yapan Adem'in adı yazılı bir damga basılmıştır. SSM 195-0423 envanter numaralı makasta ise, servi ağaçlarının altında küçük birer servi ağacı daha vardır, bunlardan birinin altında yine Adem'in damgası okunmaktadır.

121

19. yüzyıl

25,3 cm

Metal ve altın kakma

—

SSM 195-0535

Yayınlanmamıştır

Kâğıt makası

Makasın yüzeyi bezenmemiş, sade bırakılmıştır. Kolları tutma kısmına bağlayan geçişteki servi motifi ve kolların üzerine serpiştirilmiş ince dallar altın kakmadır. Badem formundaki tutma kısmını gövdeye bağlayan daire motiflerinin içleri de stilize yapraklarla bezelidir. Makasın kollarının iç yüzeyleri süssüzdür.

122

19. yüzyılın ikinci yarısı

22 cm

Metal ve altın kakma

—

SSM 195-0419

Yayınlanmamıştır

—

SSM 195-0538

Yayın: Derman 2002, 7; Madrid 2007, 64-65, Sevilla 2008, 84-85

İki kâğıt makası

Tutma kısımları gövdeye kapanacak şekilde tasarlanmış olan makaslar kapalı durumda adeta bir kamaş kalem haline gelerek divit içine girebilmektedir. Böylece hattat kamaş kalemleri ile mürekkebinin yanı sıra makasını da kolaylıkla yanında taşımaktadır. Bu tasarıma sahip makasları Saraybosna'nın Foça kasabasındaki ustalar üretmiştir. Sergideki birinci makasın (SSM 195-0419) tutma yerlerindeki açılır kanatlar üzerinde de “Amel-i Mustafa” imzası ve “Kasaba-i Foça” ibaresi okunmaktadır. Kimi zaman imzasının yanına tarih de atan Mustafa Usta'nın Saraybosna'nın Foça kasabasında, 19. yüzyılın ikinci yarısında aktif olduğu anlaşılmaktadır.¹

SSM 195-0419 envanter numaralı makasın gövdesi altın kakma ince dallarla bezelidir. Makasın kollarının iç yüzeyi bezemesizdir. Diğer makasın gövdesinin iki yanında, tutma yerlerine yakın yerde, altın yıldız kartuşlar içinde aynı ustanın imzası ve “kasaba-i Foça” ibaresi okunur. Gövdesi, özellikle kapalı olduğunda tamamı görülebilen, art arda sıralanan, iki ucu sivri altın kakma oval madalyonlarla bezelidir. Kollarının iç yüzeyi yine bezemesizdir.

¹ Mustafa imzalı ve 1291/1874 tarihli başka bir örnek için bkz. Acar 1999, 43.

123

19. yüzyıl

10,8 cm

Metal ve altın kakma

—

SSM 195-0540

Yayınlanmamıştır

Kâğıt makası

Sergideki diğer örnekler gibi bu küçük makasın da tüm yüzeyi altın kakma bitkisel motiflerle bezenmiştir. Büyük kâğıt tabakalarını değil, daha küçük kâğıt parçalarını, belki de yazıların etrafını süsleyecek olan ebruları kesmekte kullanılmıştır. Kollarının iç yüzeyleri bezemesizdir.

121

122

123

124

19. yüzyıl

7,5 cm, 13 cm ve 8 cm

Taş, cam ve akik

—

SSM 195-0541, 195-0598 ve 195-0600

Yayınlanmamıştır

Kâğıt mühreleri

Âharlanmış kâğıtları pürüzsüz hale getirmek, ebruları parlatmak için mühre kullanılmıştır. Mühre, avuç içine sığacak büyüklükte billur alettir; parlatılması istenen yere zarar vermemesi için yüzeyinin pürüzsüz olması gerekir.

125

18. yüzyıl

15 cm

Fildişi, lâl rengi taş ve gümüş

—

SSM 195-0422

Yayın: Madrid 2007, 60-61; Sevilla 2008, 80-81

Yassı zer mühre

Kâğıt üzerindeki altın yıldız yüzeylerin parlatılmasında kullanılan mührenin sapı fildişi, mühre kısmı lâl rengi taştır. Taş, gümüşten silindir bir yuvaya oturtularak fildişi sapa geçirilmiştir. Sapın gümüş yuvaya oturduğu ağız kısmında üç sıra bilezik motifi vardır.

126

18. yüzyıl

21,5 cm

Fildişi, akik ve pirinç

—

SSM 195-0587

Yayınlanmamıştır

Sivri zer mühre

Sivri uçlu mührenin sapı fildişi, altın yüzeyi parlatıcı kısmı koyu renk akikten yapılmıştır. Akik, pirinçten bir yuvaya oturtularak fildişi sapa geçirilmiştir. Sapın ucu boğumlu ve bileziklidir.

127

18. yüzyıl

22 cm

Fildişi ve akik

—

SSM 195-0546

Yayınlanmamıştır

Sivri zer mühre

Mührenin sapı fildişi, parlatıcı kısmı akiktir. Dar, altın yüzeyleri parlatmak için akik taşı sivriltilip eğri kesilmiştir. Mühre sapının akikle buluştuğu kalınca kısım bileziklidir. Sapın ucuna gonca formu verilmiştir.

124

125

126

127

128

18. yüzyıl

12 x 38,5 x 14 cm

Ahşap, bağa, sedef, fildişi, abanoz ve gümüş

SSM 195-0567

Yayınlanmamıştır

Yazı kutusu

Hattatların yazı araçlarını taşımak veya bu araçların çalışma rahlesi üzerinde bir arada durmalarını sağlamak için kullandıkları bu yazı kutusu, benzerlerinden farklı, köşeli olmayan, bombeli formuyla nadirdir. Yüzeyi, diğer örneklerde olduğu gibi, bağa ve sedeften kesilmiş parçaların yerleştirilmesiyle oluşan geometrik ve bitkisel panolarla kaplıdır. Özellikle bitkisel motiflerin işlenmesindeki ustalık, iyi bir elden çıktığını göstermektedir. Kutunun kapağı kaldırılarak açılır; kapağın içi merkezdeki oval bir madalyonun çevresine yerleştirilmiş kartuşlar ve buketlerle bezenmiştir. Batı etkisindeki Türk rokoku üslubunda yapılmış bu bezeme, 18. yüzyılın beğenisini yansıtmaktadır. Kutunun içindeki ilk katta kapaklı bir mürekkeplik, kâğıt kalemin ucuna fazla mürekkep gelmesini engellemek için lika adı verilen ipek parçası süzgeç ve kâğıtların yerleştirildiği kalemlik dahil küçük bir hokka takımı bulunmaktadır. Bu ilk kat kaldırılabilir. Kutunun yanından sarkan zincir, kapak açıldığında sabit kalmasını sağlamakta, kutu kapalıyken hattatın taşımalarını kolaylaştırmaktadır.

129

19. yüzyıl başları

19,5 x 30,5 x 10,5 cm

Ahşap ve renkli boyalar

—

SSM 195-0573

Yayınlanmamıştır

Manzara resimli yazı kutusu

Hattatların yazı araçlarını sakladıkları ve taşıdıkları kutular kimi zaman işlevlerinin yanı sıra estetik yönleriyle de öne çıkmaktadır. İki katlı tasarlanmış olan bu dikdörtgen yazı kutusunun bombeli, şişkince kapağının içinde ve dışında resimler vardır.

Kapağının üzerinde, oval bir çelenk içinde İstanbul Boğazı resmi yer alır. Kıvrılarak akan denizin iki kenarında cami olduğu anlaşılan kubbeli bir yapı, üzeri örtülü dört sütundan oluşan baldaken türbe ve yüksek duvarlarıyla bir hisar seçilebilmekte, ancak resim silinmiş olduğundan diğer ayrıntılar görülememektedir. Kapağın içinde tüm yüzeyi kaplayan resim ise günümüze iyi durumda ulaşmayı başarmıştır: Art arda kemerli bir yapının içinden arka plandaki denize doğru uzanan bir manzara görülür. Mimari ayrıntılarda bir perspektif denemesi yapılmıştır. Yapının genişçe açıklığından arka planda görülen baldaken türbe dikkat çekicidir. Denizdeki yelkenli gemiler, uzaklardaki adaları andıran kara parçaları ve üzerlerindeki yapılar, gökyüzünde uçan kuşlar incelikle işlenmiş ayrıntılardır. 18. yüzyılın ikinci yarısında Batılılaşma döneminin etkisiyle görülmeye başlayan, iç mekân duvarlarında barok süslemelerin arasına yerleştirilen manzara resimlerinin küçük boyutlu örnekleridir.¹ Duvar resimlerindeki benzerlerine bakarak, yazı kutusundaki resimleri mimari perspektifin yoğun kullanıldığı 19. yüzyıl başlarına tarihlemek mümkündür.

¹ 19. yüzyıl başlarında kitap sanatındaki benzer resimler için bkz. Derman 2009b, 112-119; Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010, 279, 281, 303; Renda 1977, 175-178; Atasoy 2002, 282-283. Yazı kutularında İstanbul veya İstanbul'u hatırlatan manzaraların yer aldığı örnekler için bkz. Renda 1977, 178-184; İstanbul 1983, 321; Atasoy 2002, 262, 278-279, 289, 298-299, 338-339. Batılılaşma döneminin duvar resimleri için bkz. Renda 1977, 62-123; Atasoy 2002, 264-267.

130

18. yüzyıl

41 x 20 x 22 cm

Ahşap, bağa, sedef, fildişi ve abanoz

SSM 195-0568

Yayın: Madrid 2007, 68-69; Sevilla 2008, 88-89

Yazı çekmecesı

Hattatların yazı araçlarını saklamak ve taşımak için kullandıkları çekmecenin dört gözü vardır. İki kilitlidir. Diğer ikisinin pirinç tutamakları dönemine aittir. Sergideki rahleler gibi yazı çekmecesinin yüzeyleri de dörtgen ve üçgen formlarda kesilmiş sedef ve bağa parçalarının kaydırmalı düzende yerleştirilmesiyle oluşan geometrik panolarla kaplıdır. Bu panoların birleşme yerleri, sedef ve bağaya göre daha güçlü materyaller olan fildişi ve abanoz şeritlerle kapatılarak güçlendirilmiştir. Küçük boyutu nedeniyle kolaylıkla taşınabilen kutu, benzer tarzdaki mobilyaların nadir bir örneğidir.

131

17. yüzyıl

74 x 41,5 x 38 cm

Ahşap, bağa, sedef, fildişi ve abanoz

—

SSM 195-0574

Yayın: Madrid 2007, 70-71; Sevilla 2008, 90-91; Paris 2009, 220-221

Çalışma rahlesi

Hattatlar çalışma rahlelerinin önüne oturup üzerinde yazı yazar veya benzeri çalışmalar yaparlardı. Bu rahlenin önündeki çekmece hattatların yazı araçlarını saklamaya uygundur. Rahlenin tüm yüzeyi, biçim biçim kesilmiş sedef ve bağa parçalarının geometrik kompozisyonlar yaratacak şekilde yerleştirilmesiyle oluşmuş panolarla kaplıdır. Panoların birleşme yerleri fildişi ve abanoz parçalarıyla kapatılarak güçlendirilmiştir.

Hattatların yanı sıra devlet adamları ve ilmiye sınıfından kimselerin de ev ve işyerlerinde bu tür rahleler vardı.

132

19. yüzyıl

60 x 138 x 41 cm

Ahşap, sedef, bağa, fildişi ve abanoz

—

SSM 195-0576

Yayın: Madrid 2007, 72-73; Sevilla 2008, 92-93

Okuma rahlesi

Sergideki diğer rahleden (kat. no. 131) farklı olarak çalışmaya değil okumaya uygun tasarlanmış bu rahle, İslam dünyasında, özellikle Osmanlılarda çok sık kullanılan tiptedir. Tüm yüzeyi, sedef ve bağa parçalarının çeşitli formlarda kesilip geometrik kompozisyonlar oluşturacak şekilde yerleştirildiği panolarla kaplıdır. Rahlenin tüm kenarlarından geçen abanoz ve fildişi şeritler, panoların birleşme yerlerini kapatır. Kitabın yerleştirildiği yüzeylerde yer alan geometrik panolarda, altı kollu yıldız formu sedef parçaları ve bağadan kesilmiş altıgenlerin oluşturduğu kompozisyonun ortasındaki dilimli şemse, kitapların cilt kapaklarını hatırlatmaktadır.¹ Rahle ayaklarındaki genişçe panolarda ise, baklava formu zeminde küçük sedef ve bağalardan eşkenar dörtgenler yer alır. Bu zemine büyücek baklava formunda bir sedef parça yerleştirilmiş ve içi bağadan bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Rahlenin ayakları arasındaki kemer şeklinde oyulmuş açıklık abanoz kaplamadır ve üzerine sedeften beş kollu yıldız motifleri yerleştirilmiştir. Bu rahlenin benzer örnekleri cami, medrese, türbe ve bazen evlerde kitap, özellikle de Kuran okumak için kullanılırdı.

133

15 cm

Gümüş

—

SSM 195-0589

Yayınlanmamıştır

Hilal (Kuran okuma çubuğu)

“Ona, ancak pak olanlar dokunabilir. O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir” ayetleri (Vakıa: 79-80), Kuran’a el temasını azaltma arayışlarına yol açmış, Kuran okuma çubuğu ihtiyacı doğmuştur. Okuma çubuğu, parmakları dokundurmadan satırların takip edilmesini kolaylaştırır. Buradaki örneğin zincirle küçük bir amber taşı bağlanmış sapı, 19. yüzyıl bezeme üslubunda yapılmış saksıda çiçek buketiyle süslüdür. Çubuğun gövdesi kimi yerde burgulu, kimi yerde düzdür. Üstteki düz kısımda Sultan II. Abdülhamid’in (h. 1876-1909) tuğrası yer alır. Çubuğun ucu yuvarlatılmıştır; gövdeyi ucundan ayıran bölüme büyük taçyapraklı bir çiçek yerleştirilmiştir. Çiçeğin yaprağında sah damgası vardır.

VII

Duvara Asılan Güzel Yazılar: Levha ve Hilye-i Şerif

İbadet mekânlarının, türbelerin, saray ve köşklerin iç ve dış duvarlarına ayetler, Hz. Muhammed'in sözleri ve diğer güzel sözler, şiirler yazılması, ahşap kapı ve pencerelerin, vaaz kürsülerinin ve minberlerin oyma yazılarla bezenmesi eski bir gelenektir. Hattatlar iri harflerle yazdıkları güzel bir sözü, ayeti, hadisi, bir duayı, Allah'ın, Hz. Muhammed'in ve yakınlarının isimlerini herkesin görebilmesi, okuyabilmesi için, duvara asılmak üzere de tasarlar. Bu yazılar altınlanır, çevreleri tezhiplenir, halkârlanır. Bazen Mekke veya Medine şehri tasvirlerine, tarikat simgelerine de yer verilir, bazen de harflerle kuş, aslan, leylek resimleri, insan yüzleri oluşturulur.

Hız. Muhammed'in yazıyla tasviri olan hilye metni ise, dualar, ayetler, şekiller, tasvirler, bazen şiirler, tılsımlı sözler eklenerek büyük boy kâğıt üzerine yazılır, bu kâğıt bazen tahta üzerine, çoğunlukla da kalın karton üzerine yapıştırılıp tezhiplenir. Çerçevesiz hilyeler her an seyredilebilmeleri için evlerin duvarlarına asılır. Hilye-i Şerif denen bu işler modern çağda da hayli rağbet gördü. Bu rağbetin nedeni 17. yüzyılın sonlarında yaygınlaşmaya başladığı sanılan bir inanç olmalıdır. Bu inanca göre Hilye-i Şerif'e ve Peygamber'in Medine'deki kabrinin tasvirlerine bakanlar onu görmüş gibi olacaklar, günahları bağışlanacak, Allah'ın rahmetine kavuşacaklar, ayrıca hilye, asılı olduğu mekânın sahibini kötülüklerden koruyacaktır.

134

Sultan II. Mahmud (h. 1808-1839)
tarafından yazılmıştır

53,7 x 86,6 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın
mürekkep

—

SSM 130-0109

Yayın: New York 1998, 112-113; Paris
2000, 112-113; Berlin 2001, 112-113;
Derman 2002, 146-147; Derman 2004,
140-141; İstanbul 2007a, 110; Madrid
2007, 190-191; Sevilla 2008, 210-211

Zer-endûd levha

Sultan II. Mahmud, I. Abdülhamid'in (h. 1774-1789) oğludur, amcası III. Selim'in (h. 1789-1807) himayesinde yetişmiştir. Şehzadeliğinde Kebecizade Mehmed Vasfi Efendi'den (ö. 1831) sülüs ve nesih yazılarını meşk ederek 1807'de icazet almıştır.¹ Tahta çıktıktan sonra dönemin meşhur hattatı Mustafa Rakım'dan (ö. 1826) celi sülüs dersleri almaya başlamıştır. Hocası Mustafa Rakım'ın üslubunda yazdığı celi sülüs levhalar, üstat hattatın tashihinden de geçmiş olmalıdır. Bu eserlerden biri, sergide yer alan mavi zemin üzerine zer-endûd levhadır. “Başarım ancak Allah'tandır” anlamına gelen *ve mâ tevfiķi illâ billâh* ayetindeki (Hud: 88)² harflerin idealleştirilmiş ölçüleri ve kompozisyon dengesi, Mustafa Rakım üslubunun Sultan II. Mahmud üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Satırın sonundaki *Ketebehu Mahmûd Hân b. Abdulhamîd* (Bunu Abdülhamid oğlu Mahmud Han yazdı) şeklindeki istifli ketebe kaydını hocası Mustafa Rakım tasarlamıştır.³

¹ Sultan II. Mahmud'un icazeti Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir (TSMK, GY 1353). Sultan II. Mahmud ketebeli levha örnekleri için bkz. Derman 1992, 212; Çağman ve Aksoy 1998, kat. 63; Berk 2003, 37; Bilgi 2004, 95; Safwat 1996, 156-159; Derman 2006, 58-59. Sultanın SSM'de bir levhası daha vardır (SSM 130-0081). Sultan II. Mahmud'un iki Kuran yazdığı rivayet edilse de bu eserler günümüze ulaşmamıştır (Derman 2010, 258-259).

² Bu ayetin yer aldığı erken tarihli bir örnek Yakut el-Mustasimi'ye atfedilir ve bugün Cidde'de özel bir koleksiyondadır (Derman 1992, kat. no. 24). Hafız Osman ketebeli bir örneği için bkz. Berk 2003, 81.

³ II. Mahmud'un istifli ketebesini için bkz. Derman 2002, 146.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

135

Mustafa Rakım (ö. 1826) tarafından yazılmıştır

48 x 58 cm; celi sülüs hat

Kumaş üzerine altın mürekkep

—

SSM 130-0073

Yayın: New York 1998, 98-99; Paris 2000, 98-99; Berlin 2001, 98-99; Derman 2002, 136-137; Derman 2004, 122-123; Blair 2006, 502-503; İstanbul 2007a, 48; Madrid 2007, 188-189; Sevilla 2008, 208-209

Zer-endûd levha

Mustafa Rakım, Osmanlı hüsnühat sanatında celi denen büyük boyutlu yazının gelişimini sağlayan, döneminin en önemli hattatlardandır. Sultan III. Mustafa (h. 1757-1774) tarafından sarayın hüsnühat hocalığına getirilmiş olan ağabeyi hattat İsmail Zühdi (ö. 1806) tarafından yetiştirilmiştir. İcazetini 1769'da ağabeyinden aldıktan sonra, yazı yazan anlamına gelen “Rakım” lakabını kullanmıştır. Mustafa Rakım'ın Sultan III. Selim'in (h. 1789-1807) bir portresini yaptığı, sultanın bu portreyi beğenmesi üzerine Rakım'a önce müderrislik payesi, ardından sikke ressamlığı ve tuğrakeşlik görevleri verildiği rivayet edilir. Sarayda şehzadelere hüsnühat dersleri veren Mustafa Rakım, Sultan II. Mahmud'un da (h. 1808-1839) yazı hocasıydı. Sergide yer alan zer-endûd levhada “Allah'tan başka ilah yoktur. O, benim ve âlemlerin rabbidir. Hz. Muhammed peygamberimdir. Salât ve selâm üzerine olsun” ibaresi iki farklı kalınlıktaki celi sülüs hatla istifli yazılmıştır. Bu tasarım, hattatın celi sülüs yazının farklı kalınlıklardaki uygulamalarında da üstat olduğunu göstermektedir.¹ Mustafa Rakım, celi sülüs harflerde ideal ölçüye ulaşmış ve bu harflerin istifinde estetik ve denge sağlamıştır. İstifli *Ketebehu Rakım* şeklindeki tanınmış ketebe kaydını 1224/1809-10 sonrasında geliştirmiş olduğu kabul edilirse, sergideki tarihsiz bu levhanın 1809-10 sonrasında hazırlanmış olduğu söylenebilir.²

¹ Mustafa Rakım'ın bu tasarımının diğer örnekleri için bkz. Berk 2003, 103; Derman 1992, 205.

² Mustafa Rakım'ın istifli ketebesi hakkında bkz. Derman 1973, 730, Berk 2003, 139; örnekleri için bkz. Berk 2003, 139-144.

136

Mahmud Celaleddin (ö. 1829) tarafından
1200 / 1785-86 yılında hazırlanmıştır

60 x 45 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya
ve altın

—

SSM 130-0452

Yayınlanmamıştır

Levha

Mahmud Celaleddin, kendisinden önceki ünlü hattatların, özellikle Şeyh Hamdullah (ö. 1520) ve Hafız Osman'ın (ö. 1698) yazılarını kopya ederek yazı yazmayı öğrenmiş ve kendi üslubuna ulaşmıştır.¹ 19. yüzyılda Osmanlı hüsnühat sanatında, duvarlara asılmak üzere büyük boyutlu yazı yazan üslup sahibi iki hattattan biri Mustafa Rakım (ö. 1826), diğeri Mahmud Celaleddin'dir. Mustafa Rakım'ın harf geçişlerini yumuşattığı, daha dengeli kompozisyonlar kurduğu, Mahmud Celaleddin'in ise daha sert karakterli ve heykelsi harflerle yazı yazdığı kabul edilegelmiştir. Büyük boyutlu yazı yazan sonraki hattatlar, bu iki üsluptan birini benimseyerek eser vermiştir. Örneğin Sultan II. Mahmud (h. 1808-1839) Mustafa Rakım üslubunda yazarken, oğlu Sultan Abdülmecid (h. 1839-1861) babasından farklı olarak Mahmud Celaleddin üslubunu benimsemiştir. Hattat, sergideki levhasında besmele ile başlayan Fatiha suresini yazmıştır.² *Sevvedehu Mahmûd Celâluddîn* (Mahmud Celaleddin yazmıştır) şeklindeki ketebe ile tarih son satıra, sol alt köşeye yazılmış, yazı tezhiplenirken kurdelelerle sarılarak madalyona dönüştürülmüştür. Altınlı satır aralarına beyaz çiçekli dallar serpiştirilmiştir. S harfinin uzatılmasıyla meydana gelen besmele okunun bezemesi, 18. yüzyılın beğenisine uygun olarak natüralist üslupta yapılmış irice bir çiçek buketi şeklindedir. Yazı alanının çevresini kırmızı ve yeşil renkli ince iki pervaz çevreler. Lacivert renkli kalınca dış pervaza altın ve beyaz boyayla çiçekli bir bezeme yapılmış, köşelere yıldız çiçekleri yerleştirilmiştir.

¹ SSM'de hattatın yazdığı bir kıt'a (kat. no. 190), iki murakkaa (SSM 120-0323 ve 120-0339) ve levhalar (kat. no. 137, 138, 139 ve SSM 130-0451) da vardır. Mahmud Celaleddin'in üslubunu takip eden hattatlardan biri eşi Esmâ İbret Hanım (1780-?) diğeri ise, Sultan Abdülmecid'dir (h. 1839-1861). Müzede sultanın yazdığı bir kıt'a da vardır (kat. no. 191). Mahmud Celaleddin'in istinsah ettiği ve Sultan Abdülaziz'in (h. 1861-1876) kızı Nazıma Sultan'ın (ö. 1947) sahibi olduğu Kuran nüshası için bkz. Bayani, Rogers ve Stanley 2009, 170-171. Hattatın Sultan III. Selim'in (h. 1789-1808) arzusu üzerine tamamladığı, ilk 21 cüzünü Eğrikapılı Mehmed Rasim'in (ö. 1756) istinsah ettiği Kuran nüshası için bkz. Derman 2010, 286-289.

² Mahmud Celaleddin'in Fatiha suresini yazdığı bir levha için bkz. Derman 2009b, 137.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم

مالك يوم الدين اياك نعبد و اياك

نستعين هذا الصراط المستقيم

صراط الذين انعمت عليهم

غير المغضوب عليهم ولا الضالين

صدق الله العظيم وبلغ رسوله الكريم

ای کو کل ایتمه عروزد دنیا فنادر عاقبت
کامیا اولسا جهاندنینه هجران عاقبت
چو فنادر غمرواند نیشایتی که موجب ناله
شاد حرم هم عمر و محنت یکاند در عاقبت
کل و کل کوشنده ای کو کل قیام و حشد
کو فرما الله ندر سیر کز در عقیق
صیال کشتی اموری بحر تو کله
اچ بادبان همتی یاز کله شیر قی

137

Mahmud Celeleddin (ö. 1829) tarafından yazılmıştır

53,5 x 41,5 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

—

SSM 130-0074

Yayın: New York 1998, 108-109; Paris 2000, 108-109; Berlin 2001, 108-109; Derman 2002, 138-139; Derman 2004, 132-133; Madrid 2007, 192-193; Sevilla 2008, 212-213

Levha

19. yüzyılda Osmanlı hüsnühat sanatında büyük boyutlu yazı yazan, üslup sahibi, tanınmış bir hattat olan Mahmud Celeleddin, sergideki levhasında sekiz satır düzeninde Türkçe bir manzume yazmıştır:

Ey gönül itme gurûr dünyâ fenâdır âkıbet
Kâm-yâb olsan cihânda, yine hicrân âkıbet
Çün fenâdır gam u endîş itmeye mûcib nedir
Şâdu hurrem hem gam u mihnet yegândır âkıbet
Gel tevekkül köşesinde ey gönül, kıl vahdeti
Görelim, Allah ne derse pür-keremdir âkıbet
Sal keşti-yi umûrı bahr-i tevekküle
Aç bâd-bân himmeti; yan gel de seyre bak

Son iki satırın arasında “Celeleddin karaladı” anlamına gelen ketebe kaydı yer alır: *Sevvedehu Celâlüddîn*. Altın zeminli koltuklar, levhanın yazıldığı dönemin natüralist üslubunda birer laleyle süslenmiştir. İç pervazın zencerekli bezemesi ve dış pervazın halkâr tezhibi, Rikkat Kunt’a (ö. 1986) atfedilir.¹ Sakıp Sabancı Müzesi’nde Mahmud Celeleddin’in yazdığı bir kıt’a (kat. no. 190), iki murakka (SSM 120-0323 ve 120-0339) ve levhalar (SSM 130-0451, kat. no. 136, 138, 139) da vardır.

¹ Derman 2002, 138.

138

Mahmud Celaledin (ö. 1829) tarafından
1215/1800-01 yılında yazılmıştır

63,5 x 55 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın
mürekkep

—

SSM 130-0100

Yayın: Madrid 2007, 194-195; Sevilla
2008, 214-215

Zer-endûd levha

19. yüzyılın ünlü celi sülüs hattatlarından biri olan Mahmud Celaledin, kendisinden önceki ünlü hattatların yazılarını kopya ederek kendi üslubuna ulaşmış nadir hattatlardan biridir. Sergideki levha, Mahmud Celaledin'in Arapça bir manzumeyi dört satır düzeninde yazdığı kalıptan parlak mavi zemin üzerine zer-endûd hazırlanmıştır. Hattat, "Bütün işlerimde tevekkülüm Allah'adır. Beş kişinin; (Hz.) Muhammed, iki torunu (Hasan-Hüseyin), sonra (Hz.) Fatıma ve (Hz.) Ali'nin yüzü suyu hürmetine niyaz ederim" anlamına gelen metnin sonuna ketebesini *Harrarahu Mahmûd Celâluddîn 1215* (Mahmud Celaledin 1215'te yazmıştır) şeklinde düşmüştür. Yazı alanını çevreleyen altın cetvel satır aralarını da ayırmaktadır. Cetvelin dışı 20. yüzyılda halkâr bezenmiştir. Sakıp Sabancı Müzesi'nde Mahmud Celaledin'in yazdığı bir kıt'a (kat. no. 190), murakkalar (SSM 120-0323 ve 120-0339) ve levhalar (kat. no. 136, 137, 139 ve SSM 130-0451) da vardır.

139

Mahmud Celaleddin (ö. 1829) tarafından
1210 / 1795-96 yılında hazırlanmıştır

19 x 40,5 cm; celi sülüs ve rika hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 130-0526

Yayınlanmamıştır

Levha

Kendisinden önceki ünlü hattatların, özellikle Şeyh Hamdullah (ö. 1520) ve Hafız Osman'ın (ö. 1698) yazılarını kopya ederek kendi üslubunu yaratmış olan Mahmud Celaleddin, sergideki levhasında, “O herşeye kadirdir” anlamındaki *ve huva alâ külli şey'in kadîr* ayetini yazmış, altına kırmızı mürekkeple ketebesini düşmüştür: *Ketebehu ve sahhahahu Mahmûd el-ma'rûf bi Celâluddîn. Rahimallâhu men nazara hattahu ve afâ kusûrahu sene 1210* (Celaleddin diye tanınmış Mahmud tarafından 1210 senesinde yazılmış ve tashih edilmiştir. Allah kusurlarını affetsin, hattına bakana da merhamet eylesin). Yeşil kâğıt üzerine siyah mürekkep ve rika hatla yazılan ayetin yer aldığı yazı alanı altınla cetvelle çevrelenmiştir. Kalınca pervazı beyaz ve altınla, kurdeleler ve çiçeklerle bezelidir.

140

Yesarizade Mustafa İzzet (ö.
1849) tarafından 1261/1845 yılında
hazırlanmıştır

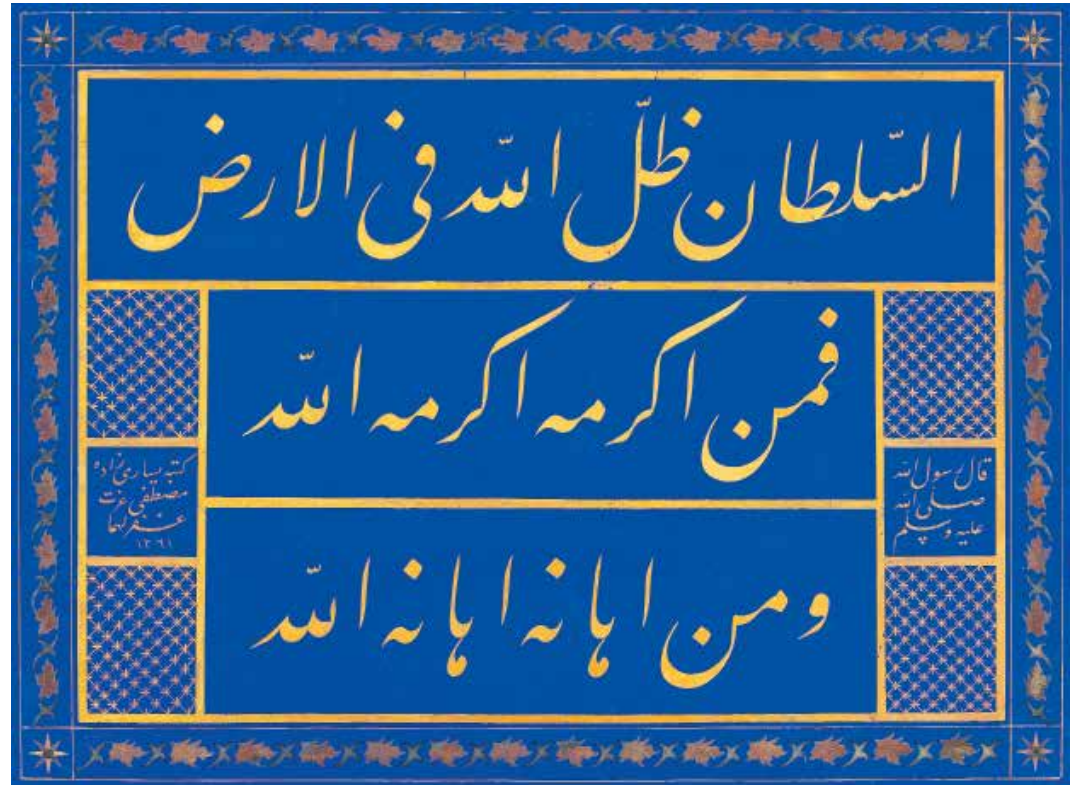
41 x 54 cm; celi talik hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın
mürekkep

—
SSM 130-0564
Yayınlanmamıştır

Zer-endûd levha

Hattat Mustafa İzzet, Yesari Mehmed Esad Efendi'nin (ö. 1798) oğludur; talik hattı babasından meşk edip icazet almıştır. Sergideki levhada, Hz. Muhammed'in "Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Kim ona ikram ederse Allah da kendisine ikram eder. Kim onu küçük düşürürse, Allah da onu küçük düşürür" anlamına gelen hadisi, hattatın üç satır halinde yazdığı kalıptan, koyu ve parlak mavi kalın kâğıt üzerine zer-endûd hazırlanmıştır. Levha, büyük bir kit'a formundadır. Üstteki uzunca tek satırın altındaki iki satır daha kısa tutulmuş ve iki yanda kalan dikey koltuklar üçe bölünmüştür. Sağdaki koltukta "Resulullah -Allah onu rahmetiyle kuşatsın- şöyle buyurmuştur" ibaresi yazılıdır. Soldaki koltuğa ise hattat ketebe kaydını düşmüştür: *Ketebehu Yesârî-zâde Mustafa İzzet ğufıra lehumâ 1261* (Yesarizade Mustafa İzzet tarafından 1261 yılında yazılmıştır. Allah günahlarını affetsin). Levhanın pervaz kenarları altınla yapraklı dallarla, pervazın köşeleri ise altı kollu yıldız motifleriyle süslüdür.

141

Hattatı bilinmiyor

18. yüzyıl sonu

48 x 152 cm; celi talik hat

Tahta üzerine boya ve altın

SSM 130-0066

Yayın: İstanbul 2007a, 96

Levha

Levhada, yeşil boyanmış tahta üzerine yapıştırılmış, tahtadan kesme talik harflerle, Türkçe şu satırlar yazılıdır:

Çık salın, ey serv-i nâzım, görsün âlemler seni

Aşnalar saf saf olsun, beklesin yer yer seni

Satırlar kartuşlar içine alınmış, harfler altınlanmış ve yazı alanının iki yanında kalan boşluklar oyma rumillerle bezenmiştir.

142

Mehmed Şefik (ö. 1880) tarafından 1275 / 1858-59 yılında hazırlanmıştır

39 x 45 cm; celi sülüs ve rika hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep

—

SSM 130-0070

Yayın: New York 1998, 122-123; Paris

2000, 122-123; Berlin 2001, 122-123;

Derman 2002, 170-171

Levha

Hattat Mehmed Şefik, Kazasker Mustafa İzzet'in (ö. 1876) öğrencisidir. Sultan Abdülmecid (h. 1839-1861) Mustafa İzzet'i ikinci imamlığa atayınca, Mehmed Şefik hocasının yerine Musika-yi Sultaniye ve Hademe-yi Humayun'un hüsnühat hocalığı görevine getirilmiştir. Mehmed Şefik, Sultan Abdülmecid'in yaptırdığı caminin yazılarını yazmak üzere 1855'te Sakız adasına gönderilmiş, aynı yıl depremde zarar gören Bursa'daki Ulu Cami'nin kitabelerinin onarımı için de görevlendirilmiştir. Sultan Abdülmecid'in türbesinin yazıları da Mehmed Şefik'e aittir.¹ Hattat sergideki levhasında, "Allahım, ayıplarımızı ört, günahlarımızı bağışla, kalplerimizi temizle. Allahım, rahmetinle rahmet peygamberi, ümmetin şefaatçisi Hz. Muhammed'i, ailesini ve ashabını kuşat" anlamındaki Arapça duayı celi sülüs hatla üç satır halinde yazmıştır. Son satırın altına rika hatla yazdığı ketebesini ise *Bende-i âl-i abâ Muhammed Şefik pür-hatâ* 1275 (Hz. Peygamber ve ailesinin hizmetkârı, günahkâr Mehmed Şefik tarafından 1275'te yazılmıştır) şeklindedir. *Âl-i abâ* sözü, Hz. Muhammed'in kendisiyle birlikte kızı Fatıma, damadı Ali, torunları Hasan ve Hüseyin'den oluşan ailesi için kullanılmaktadır. Yazı alanını çevreleyen iç ve dış pervazların ebru kâğıtları Necmeddin Okyay'a (ö. 1976) atfedilir.²

¹ SSM'de Mehmed Şefik ketebeli levhalar (kat. no. 143, 144, 145 ve SSM 130-0083, 130-0067), kıt'alar (SSM 110-0152, 110-0235), dua kitapları ve cüzler (kat. no. 61 ve SSM 102-0020, 103-0297), *Kasidetü'l-Bürde* (SSM 190-0301) ve bir hilye (kat. no. 167) vardır.

² Derman 2002, 171.

143

Mehmed Şefik (ö. 1880) tarafından 1286 / 1869-70 yılında hazırlanmıştır

37,5 x 43 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep

—

SSM 130-0072

Yayınlanmamıştır

Levha

Kazasker Mustafa İzzet'in (ö. 1876) öğrencisi olan ve hocasının ardından onun görevlerine atanan hattat Mehmed Şefik sergideki levhasında, *Yâ Hazreti Mevlana - kuddise sırruhu'l-a'lâ* (Yâ Hazret-i Mevlana - Mübarek sırrı mukaddes olsun) sözlerini yazmıştır.¹ "Mevlana" kelimesinin içindeki, kompozisyona hâkim olan lamelif harfi, semazenlerin sema sırasında açılan kollarını çağırıştırır. Hattat, kompozisyonun altına *Ketebehu Şefik 286* şeklindeki istifli ketebe kaydını yerleştirmiştir. Üst köşelerinde çiçekli birer dal olan yazı alanı lacivert pervazla çevrilidir.

¹ Aynı kompozisyonun başka örnekleri için bkz. İstanbul 2007b, kat. 2, 22; Derman 2009b, 298-299.

144

Mehmed Şefik (ö. 1880) tarafından
1286 / 1869-70 yılında yazılmıştır

62 x 51,5 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın
mürekkep

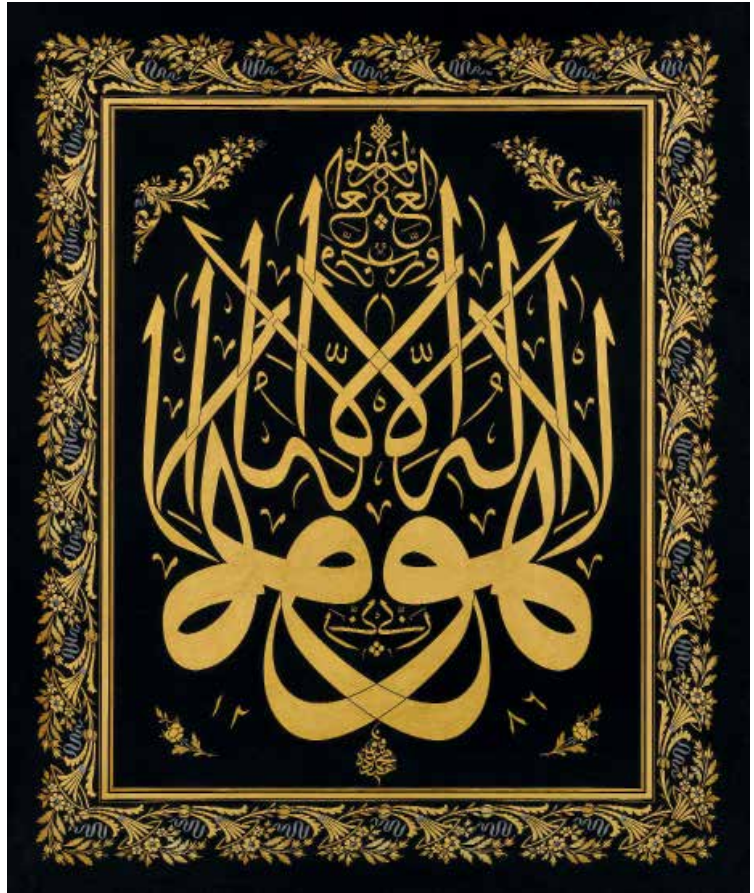
—

SSM 130-0245

Yayın: Derman 2002, 16-17; İstanbul
2007a, 118; Madrid 2007, 196-197;
Sevilla 2008, 216-217

Müsenna ve zer-endûd levha

Kalıpları Mehmed Şefik tarafından yazılmış bir örneği sergide görülen müsenna levhalarda, tam ortadan geçen hayali bir dikey çizginin ayırdığı sol taraf, sağ tarafın yansımasıdır. Ayna etkisi yaratan bu levhalarda hattatlar sağ tarafa istifli kompozisyonu yerleştirir, sol tarafa da bu kompozisyonun yansımasını resmederler. Zorlukla okunabilen bu levhalarda amaç göze güzel görünen simetrik ve dengeli kompozisyonlar yaratmaktır. Bu levhalarda özellikle celi sülüs hat tercih edilir.¹ Mehmed Şefik, sergideki levhasında, “Benim ve âlemlerin Rabbi olan Allah’tan başka ilah yoktur” anlamındaki Arapça, *Lâ ilâhe illallâhu huve rabbî ve rabbu’l-âlemîn* sözlerini yazmıştır. Yazının altındaki istifli ketebe kaydında “Mehmed Şefik” ismi okunur; levhanın altına 1286 tarihi yerleştirilmiştir. Altınlı cetvelin dışı, Türk rokосу olarak adlandırılan üslupta bezelidir.

¹ Müsenna yazı örnekleri için bkz. Özcan 2009, 210-219; Derman 1992, 217-218, 231; İstanbul 2007b, kat. 3, 20, 21; Bilgi 2004, III, 113, 114; Çağman ve Aksoy 1998, kat. 59, 66; Safwat 1996, 192-193, 208-209.

145

Mehmed Şefik (ö. 1880) tarafından
1291 / 1874-75 yılında hazırlanmıştır

47,5 x 100 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya, altın ve beyaz
mürekkep

—

SSM 130-0405
Yayınlanmamıştır

Zer-endûd levha

Mehmed Şefik'in yazdığı kalıptan hazırlanan zer-endûd levhada, yazı alanının üzerinde, pervazın ortasında, “Allah yüce kitabında şöyle buyurmuştur” anlamına gelen giriş ibaresi *Kâlellâhu te’âlâ fî kitâbihi’l-kerîm* yer alır. Altına, “Allah’ın göğsünü İslam’a açtığı, böylece üzerinde Rabbinden bir nur bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?” anlamındaki âyet (Zümer: 22) yazılmıştır.¹ Ayetin altında, istifli ketebe kaydında Mehmed Şefik ismi okunur ve satırın altına 1291 tarihinin rakamları yayılmıştır. Yazı alanının dışındaki kalınca pervaz beyaz bir kurdeleyle birbirine dolanan altınlı, çiçekli ve yapraklı dallarla bezelidir.

¹ Ayetlerin üzerine “Allah yüce kitabında şöyle buyurmuştur” anlamındaki ibarenin yerleştirildiği bir örnek için bkz. Safwat 1996, 170, 172.

146

Faik Efendi (ö. 1919) tarafından
1321 / 1903-04 yılında hazırlanmıştır

47,3 x 90 cm; celi divani hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 130-0104

Yayın: İstanbul 2007a, 107

Levha

Hattat Faik Efendi, sülüs ve nesih hatlarını Mehmed Şefik'ten (ö. 1880) meşketmiştir. Sergideki levhasında celi divani hatla “Taşlanan ve (Allah'ın huzurundan) kovulan şeytandan Allah'a sığınırım. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla! Ey kapıları açan Rabbimiz, bize hayır kapılarını aç” anlamına gelen Arapça duayı, saltanat kayığı formunda yazmıştır.¹ Dua siyah mürekkeple yazılmış, altınla tahrirlenmiştir. Hattat dikdörtgen bir çerçeve içindeki ketebesinde, “Merhum Rakım Efendi hattından istinsah olunmuştur. Faik 1321” diye yazdığına göre, levhasındaki saltanat kayığı kompozisyonunu Rakım'dan (ö. 1826) aldığını belirtmektedir.² Kompozisyonun üzerine irice, yeşil bir saz yaprağı, yaprağın arasına ise kırmızı büyük bir rozet çiçeği ilâştirilmiştir. Bu bezemenin sağında gene irice, altınlı bir şemse motifi görülür. Orta alanı, altınlı süslemeleri olan bej dar ve koyu pembe enli birer pervaz çevreler.

¹ Bu kompozisyonun başka örnekleri için bkz. Serin 1999, 202.

² Mustafa Rakım'ın yazı-resim örnekleri için bkz. Berk 2003, 60. Rakım'ın ağabeyi ve hocası İsmail Zühdi'nin (ö. 1806) leyrek formunda yazdığı besmele için bkz. İstanbul 1983, kat. no. E.328.

147

Abdülfettah (ö. 1896) tarafından
hazırlanmıştır

61,5 x 78,3 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep

SSM 130-0090

Yayın: Derman 2002, 162-163; İstanbul
2007a, 100

Levha

Sakız Adası'nda doğan hattat Abdülfettah, Serasker Hüsrev Paşa'nın (ö. 1855) himayesinde İstanbul'da eğitim görmüş ve önemli devlet görevlerinde bulunmuştur. Bilindiği kadarıyla Sultan Abdülmecid'in (h. 1839-1861) himaye ettiği hattat İstanbul, Bursa, Edirne, Şam ve Girit'in önemli mimari yapıları için celi yazılar yazmıştır. Sergideki levhasında "Ah, Yâ Muhammed" ibaresini yazmış, ibarenin solundaki boşluğa "Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun" anlamına gelen *Sallallâhu aleyhi vesellem* istifini yerleştirmiştir. Levhanın altına istifli *Ketebuhu Abdülfettah* (Bunu Abdülfettah yazdı) kaydı düşülmüştür. Sakıp Sabancı Müzesi'nde Abdülfettah'ın yazdığı bir levha (SSM 130-0105) ve Abdülaziz'in tombak tuğrası vardır (SSM 190-0412).

148

Sami Efendi (ö. 1912) tarafından 1289 / 1872-73 yılında hazırlanmıştır

52,5 x 93,5 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya, altın ve beyaz mürekkep

—

SSM 130-0111

Yayınlanmamıştır

Zer-endûd levha

Sami Efendi, 19. yüzyılın tanınmış celi sülüs ve celi talik hattatıdır. 1853'ten itibaren önemli devlet görevlerinde bulunmuş, güzel yazısıyla öne çıkmıştır. Döneminin meşhur hocalarıyla çalışarak hüsnühat sanatında ilerlemiştir. İsmail Zühdi (ö. 1806) ve Mustafa Rakım'ın (ö. 1826) sülüs hat üsluplarını, Yesarizade'nin talik hat üslubunu benimseyerek kendi üslubunu yaratmıştır. Sami Efendi, sarayın hüsnühat hocalığı görevinde de bulunmuştur. Son dönem hattatlarından Nazif Bey (ö. 1913), Hasan Rıza (ö. 1920), Mehmed Hulusi Yazgan (ö. 1940), Necmeddin Okyay (ö. 1976), Kâmil Akdik, İsmail Hakkı Altunbezer'e hat meşkettirmiş, 20. yüzyılın meşhur hattatlarını yetiştirmiştir. Sami Efendi'nin öğrencileri, 1914'te açılan Medresetü'l Hattatin'in hocaları olmuştur. Hattat, sergideki levhasında Kelime-i Tevhid'i yazmış, üzerine "Allah hû" ibaresini yerleştirmiştir.¹ Kompozisyonun sol alt köşesine ise *Ketebehu Sami* kaydını ve 1289 tarihini yazmıştır. Kompozisyonun üst köşelerindeki boşluklar saz yaprakları ve uzun saplı çiçeklerden oluşan buketlerle süslenmiştir. Altın cetvelin dışındaki pervaz birbirine dolanan saz yaprakları ve çiçekli dallarla bezelidir.

¹ Bu ibarenin yer aldığı başka örnekler için bkz. Derman 1992, 212; Serin 1999, 159. Bu kompozisyonun sonraki dönemde de beğenildiği anlaşılmaktadır. SSM'de aynı kompozisyonun İsmail Hakkı Altunbezer (ö. 1946) tarafından hazırlanmış bir örneği vardır (SSM 130-0406).

وَاللَّهُ يَكْفِيكَ
إِلَاحًا

إِلَاحًا
وَاللَّهُ يَكْفِيكَ

149

Sami Efendi (ö. 1912) tarafından 1297 / 1879-80 yılında hazırlanmıştır

50,5 x 74 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya, altın ve beyaz mürekkep

—

SSM 130-0120

Yayın: New York 1998, 142-143; Paris 2000, 142-143; Berlin 2001, 142-143; Derman 2002, 192-193; Derman 2004, 174-175; Madrid 2007, 210-211; Sevilla 2008, 230-231

Zer-endûd levha

19. yüzyılda celi sülüs ve celi talik hatla yazdığı levhalarıyla ün kazanmış olan Sami Efendi, sergideki levhasında, celi sülüsle iki satır halinde “Şüphesiz inkâr edenler Zikr’i (Kuran’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için) ‘Hiç şüphe yok O bir delidir’ diyorlar” anlamındaki âyeti (Kalem: 51) yazmıştır. Hattat kompozisyonun sol alt köşesine ketebesini *Ketebehu Sami* ve 297 tarihini yazmıştır. Sami Efendi’nin yazdığı kalıptan zer-endûd hazırlanmış olan levhanın iki satırını, zarif saz yapraklarıyla bezenmiş bir cetvel ayırmakta, yazı alanını ise altınlı bir cetvel çevrelemektedir. Cetvelin dışındaki pervaz, üzüm salkımları ve başak demetlerine dolanan kurdeleli şeritlerle süslüdür.

150

Sami Efendi (ö. 1912) tarafından 1298 / 1880-81 yılında hazırlanmıştır

85 x 100 cm

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın mürekkep

—

SSM 130-0103

Yayın: Derman 2002, 194-195; Derman 2004, 176-177; İstanbul 2007a, 104; İstanbul 2007a, 104; Madrid 2007, 216-217; Sevilla 2008, 236-237

Sultan II. Abdülhamid'in zer-endûd tuğrası

Son dönem Osmanlı hüsnühat sanatının önde gelen hattatlarından, hattatlığının yanı sıra tuğrakeşliğiyle de bilinen Sami Efendi, yaşadığı dönemin sultanlarından Abdülaziz (h. 1861-1876), II. Abdülhamid (h. 1876-1909) ve Mehmed Reşad'ın (h. 1909-1918) tuğralarını çekmiştir. Sergilenen levha, Sultan II. Abdülhamid'in Sami Efendi'nin çektiği tuğrasının kalıbından hazırlanmıştır. Sultanın alâmeti sayılan tuğra, sanatlı olarak levha halinde de hazırlanıp duvarlara asılıyordu. Osmanlı hat sanatında, Mustafa Rakım'ın (ö. 1826) Sultan II. Mahmud'un (h. 1808-1839) tuğrasını düzenlemesinin ardından özellikle son dönemde kusursuz kompozisyonlara dönüşen tuğra levhaların sergideki örneği siyah kalın kâğıt üzerine altınla yapılmıştır.¹ Tuğranın sağ üst köşesinde, 19. yüzyılın Batı etkisindeki tezhip anlayışında bir çiçek buketi, sağ alt köşesinde 1298 tarihi, sol alt köşesinde ise hattat Sami Efendi'nin istifli ketebesi vardır. Kompozisyonu çevreleyen altınlı cetvelin dışındaki pervazın dört köşesi ve kenarları kıvrımlı dallarla bezenmiştir.

¹ Mustafa Rakım'ın tuğra kompozisyonuna getirdiği yenilikler için bkz. Berk 2003, 130-135; Serin 1999, 90; Derman 2009c, 127-135. Bu levhaların Mustafa Rakım ve Mahmud Celaleddin tarafından hazırlanmış örnekleri için bkz. Safwat 1996, 156-157; Berk 2003, 131-134, 162; Derman 2009b, 136. Başka hattatların hazırladığı tuğra levhalar için bkz. Derman 1992, 226; Derman 2009b, 172-173, 313; Serin 1999, 180; Bilgi 2004, 109. Tuğralı bir meşk örneği için bkz. Bilgi 2004, 97. Sami Efendi'nin hazırladığı örnekler için bkz. Derman 2009b, 206-207; Berk 2003, 162; Serin 1999, 160. Kâğıt oyma tuğra levha örnekleri için bkz. Safwat 1996, 200-203; Bilgi 2004, 96.

151

Zer-endûd levha

Sami Efendi (ö. 1912) tarafından 1302 / 1884-85 yılında hazırlanmıştır

54 x 179 cm; celi talik hat

Kalın kâğıt üzerine boya, altın ve beyaz mürekkep

—

SSM 130-0454

Yayınlanmamıştır

Sami Efendi talik hat icazetini Yesarizade'nin (ö. 1849) öğrencilerinden Kıbrısîzade İsmail Hakkı'dan (ö. 1862) almış, Yesarizade'nin üslubunu celi talik levhalarına taşımıştır. Sergideki zer-endûd levhanın celi talik hat kalıpları Sami Efendi tarafından hazırlanmış, “Yâ Hazret-i pir Seyyid Abdülkadir Geylanî” ibaresi yazılmış, ortadaki “Seyyid” kelimesinin üzerine *Kaddese'llâhu sirrahu'l-'âziz* (Allah onun yüce sırrını mukaddes kılsın) ibaresi istiflenmiştir.¹ Hattat ketebesinde, “Pirin sayesinde nam alsın” ve “Mehmed Sami'nin kamış kaleminin eseri” diye yazıp 1302 tarihini vermiştir. Sami Efendi'nin yazı kalıplarından levhayı hazırlayan ve pervazını tezhipleyen, son dönemin ünlü müzehhibi Bahaddin Tokatlıoğlu (ö. 1939) olmalıdır.

¹ Bu ibareyi taşıyan bir levha için bkz. Derman 2006, 164-165.

152

Sami Efendi (ö. 1912) tarafından 1318 / 1900-01 yılında yazılmıştır.

60,5 x 126,5 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın mürekkep

—

SSM 130-0230

Yayın: New York 1998, 146-147; Paris 2000, 146-147; Berlin 2001, 146-147; Derman 2002, 196-197; Derman 2004, 178-179, İstanbul 2007a, 117; Madrid 2007, 212-213, Sevilla 2008, 232-233

Zer-endûd levha

Yazı kalıplarını Sami Efendi'nin hazırladığı levhada, kahverengi zemin üzerine altın mürekkeple “Başarıya ulaştıran Allah'tır” anlamındaki *Allâhu veliyyu't-tevfîk* ibaresi vardır. İbarenin ortasındaki uzatılmış “y” harfinin oluşturduğu büyük çanak içinde, “O ne güzel bir Mevlâ ve ne güzel bir dosttur” anlamına gelen *Ni'me'l-mevlâ ve ni'me'r-rafîk* sözleri istiflenmiştir.¹ Hattatın ketebesı şöyledir: *Ketebehu Sami, 318*. Altınli cetvelin dışındaki pervazın altınli geometrik tezhibini müzehhip Bahaddin Tokatlıoğlu (ö. 1939) yapmış olmalıdır. Levhalar, hattatların yazdığı celi yazı kalıpların müzehhipler tarafından büyük boyutlu kâğıtlara aktarılmasıyla hazırlanır. Hattat Sami Efendi'nin levhalarını hazırlarken son dönemin ünlü müzehhibi Bahaddin Tokatlıoğlu (ö. 1939) ile çalışmayı tercih ettiği görülmektedir.

¹ Bu ibarenin yer aldığı Celayirî (TSMK. B.411, y.94a) ve Timurî eserleri (TSMK. H.2152, y.7a, 14a) vardır. Şeyh Hamdullah'ın aynı ibareyi yazdığı aklâm-ı sitte murakkası için bkz. TSMK. E.H. 2086 (Serin 2007, 120, 123). Şeyh Hamdullah'ın yazdığı bir diğer örnek için bkz. Safwat 1996, 121. Hattatların sık sık kaleme aldığı bu ibarenin levhalardaki ve küt'aların sülüs satırlarındaki örnekleri için bkz. Derman 1992, 220; Safwat 1996, 29, 144-145; Serin 1999, 154, 166; Derman 2009b, 246-247; Bilgi 2004, 84-85; Derman 2006, 92-95.

153

Sami Efendi (ö. 1912) tarafından 1319 / 1901-02 yılında hazırlanmıştır

49 x 116 cm; celi talik hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın mürekkep

—

SSM 130-0062

Yayın: New York 1998, 148-149; Paris 2000, 148-149; Berlin 2001, 148-149; Derman 2002, 198-199; Derman 2004, 180-181

Zer-endûd levha

Sami Efendi'nin Yesarizade'nin (ö. 1849) talik üslubundan geliştirdiği celi talik levhaların bir örneği bu eserdir. Zer-endûd levhada Hz. Muhammed'in "Çalışıp kazanan Allah'ın dostudur" anlamındaki hadisi yazılıdır. Hattat, levhalarına attığı istifli ketebesinden farklı olarak burada "Sami tarafından yazılmıştır, Allah günahlarını affetsin" anlamına gelen *Nemakahu Sâmî gufıra zunûbuhu* şeklinde bir ketebe kaydı yazmış ve 1319 tarihini vermiştir. Kompozisyonu çevreleyen altın cetvelin dışındaki pervazın dört köşesi ve uzun kenarların ortaları geometrik ve bitkisel motiflerle bezelidir. Levhayı siyah zemin üzerine zer-endûd olarak hazırlayan ve tezhipleyen, hattatın birlikte çalışmayı tercih ettiği, son dönemin ünlü müzehhibi Bahaddin Tokatlıoğlu (ö. 1939) olmalıdır.

154

Sami Efendi (ö. 1912) tarafından
1324 / 1906-07 tarihinde hazırlanmıştır

47,5 x 94,5 cm; celi talik hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın
mürekkep

—

SSM 130-0110

Yayın: Derman 2002, 200-201; İstanbul
2007a, 114; İstanbul 2007b, 152-153;
İstanbul 2007a, 114; Madrid 2007,
214-215; Sevilla 2008, 234-235

Zer-endûd tekke levha

19. yüzyılın tanınmış celi sülüs ve celi talik hattatı olarak kabul gören Sami Efendi'nin tekkelerde tarikatın pirinin adının yazılarak duvara asılması âdetinden yola çıkarak kalıplarını hazırladığı levhada "Yâ Hazreti Mevlana" ibaresi yer alır.¹ Yazı kompozisyonun ortasına denk gelen "te" harfinin üzerine *Kuddise surruhu'l-azîz* (Yüce sırrı mukaddes olsun) sözleri yerleştirilmiştir. Kompozisyonun altında ise hattatın *Nemakahu'l-muznibu Sâmî ğaferallâhu zunûbehu* (Günahkâr Sami tarafından yazılmıştır. Allah günahlarını affetsin) şeklindeki ketebe ve 1324 tarihi bulunmaktadır. Koyu ve parlak mavi zemin üzerine zer-endûd olarak hazırlanmış olan levha, müzehhip Bahaddin Tokatlıoğlu'nun (ö. 1939) elinden çıkmış olmalıdır. Yazıyı çevreleyen altın cetvelin dışındaki geniş pervaz, rumili altın kıvrım dallarla bezelidir. Levhanın özgün ahşap çerçevesi, zeytin dallarından yapılmış bir çelengin ortasındaki yastığın üzerine yerleştirilmiş destarlı Mevlevi sikkesiyle süslenmiştir.

¹ Bu ibarenin yer aldığı başka levhalar için bkz. Derman 2006, 62-63, 154-155; İstanbul 2007b, kat. 2, 4, 5, 11, 12, 16, 18, 19, 20, 21, 22. SSM'de aynı ibareyi taşıyan levhalar vardır (kat. no. 143, 157).

155

Nazif (ö. 1913) tarafından 1323 / 1905-06 yılında hazırlanmıştır.

38 x 48,5 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep

SSM 130-0078

Yayın: New York 1998, 152-153; Paris

2000, 152-153; Berlin 2001, 152-153;

Derman 2002, 202-203

Levha

Sami Efendi'den (ö. 1912) hat meşk eden hattat Nazif, döneminde de beğenilen bir hattattı.¹ Sergideki levhasında, "Allah'ın farzlarını yerine getir ki, itaat edenlerden olasın" anlamındaki hadisi oval bir kompozisyon içine istiflemiştir. Kompozisyonun altına ise *Ketebuhu Nazif 1323* kaydını yerleştirmiştir. Zencerekli bir pervazla çevrelenen yazı alanı ebrulu kâğıtla vassalelenmiştir.

¹ Şerif Abdülkadirzade Hüseyin Haşim Bey, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi'nin 17 Cemaziyülahir 1329/1 Haziran 1911 tarihinde yayınlanan 6. sayısındaki yazısında, Nazif Bey'in Sami Efendi'den sonra zamanın en büyük ustası olduğunu yazar (Zihnioğlu 2007, 50-51). SSM'de Nazif ketebeli bir hilye (SSM 140-0065) ve ona atfedilen bir meşk murakkaa (kat. no. 10) vardır.

156

Mehmed Recai (ö. 1874) tarafından 1280 / 1863-64 yılında hazırlanmıştır

90,2 x 97,3 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın mürekkep

—

SSM 130-0384

Yayın: İstanbul 2007a, 121

Zer-endûd levha

Mehmed Recai, Sultan Abdülmecid (h. 1839-1861) ve Abdülaziz (h. 1861-1876) dönemlerinde, üst düzey devlet görevlerinde bulunmuştur. Sergideki levhasını Bosna ve İşkodra vilayetleri kapı kethüdalığı görevi sırasında yazmış olmalıdır.¹ Koyu mor zemin üzerine zer-endûd olarak hazırlanmış levhaya “Ali” adının aynalı ve zülfikârlı yazılmasıyla oluşan kompozisyon hâkimdir.² Karşılıklı bakan “ayın” harflerinin arasındaki dairesel istifin içinde “Hasan-Hüseyin-Fatimatü’z-zehrâ, Allah onlardan razı olsun”; üzerinde ise “Yâ Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, Allah yüce sırrını mukaddes kılsın” anlamına gelen Arapça ibareler yer alır. Bu ana kompozisyonun iki yanındaki boşluklara, yukarıdan aşağıya doğru, sağda “Allah yüzünü şerefli kılsın” (*Kerramallâhu vechehu*); solda “Allah ondan razı olsun” (*ve radiyallâhu te’âlâ anhu*) sözleri yazılmıştır. Kompozisyonun altında, zülfikârların birleştiği noktadan sarkan altıgen madalyonun içinde “Mehmed Recai tarafından yazılmıştır. Allah günahlarını affetsin” sözü ve madalyonun yanında 1280 tarihi vardır. Kalınca pervaz, birbirine dolanmış altınlı çiçek buketleri ve siyah kurdeleler, köşelerde yıldız çiçekleriyle bezelidir.

¹ Mehmed Recai, sergideki levhanın da tarihi olan 1280/1863-64 yılında bu göreve atanmıştır (İnal 1955, 309-316).

² Aynalı ve zülfikârlı tasarlanmış “Ali” isminin camaltına yazılı örneği için bkz. Bilgi 2004, 113.

157

Rakım tarafından hazırlanmıştır
19. yüzyıl

53 x 45 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 130-0453

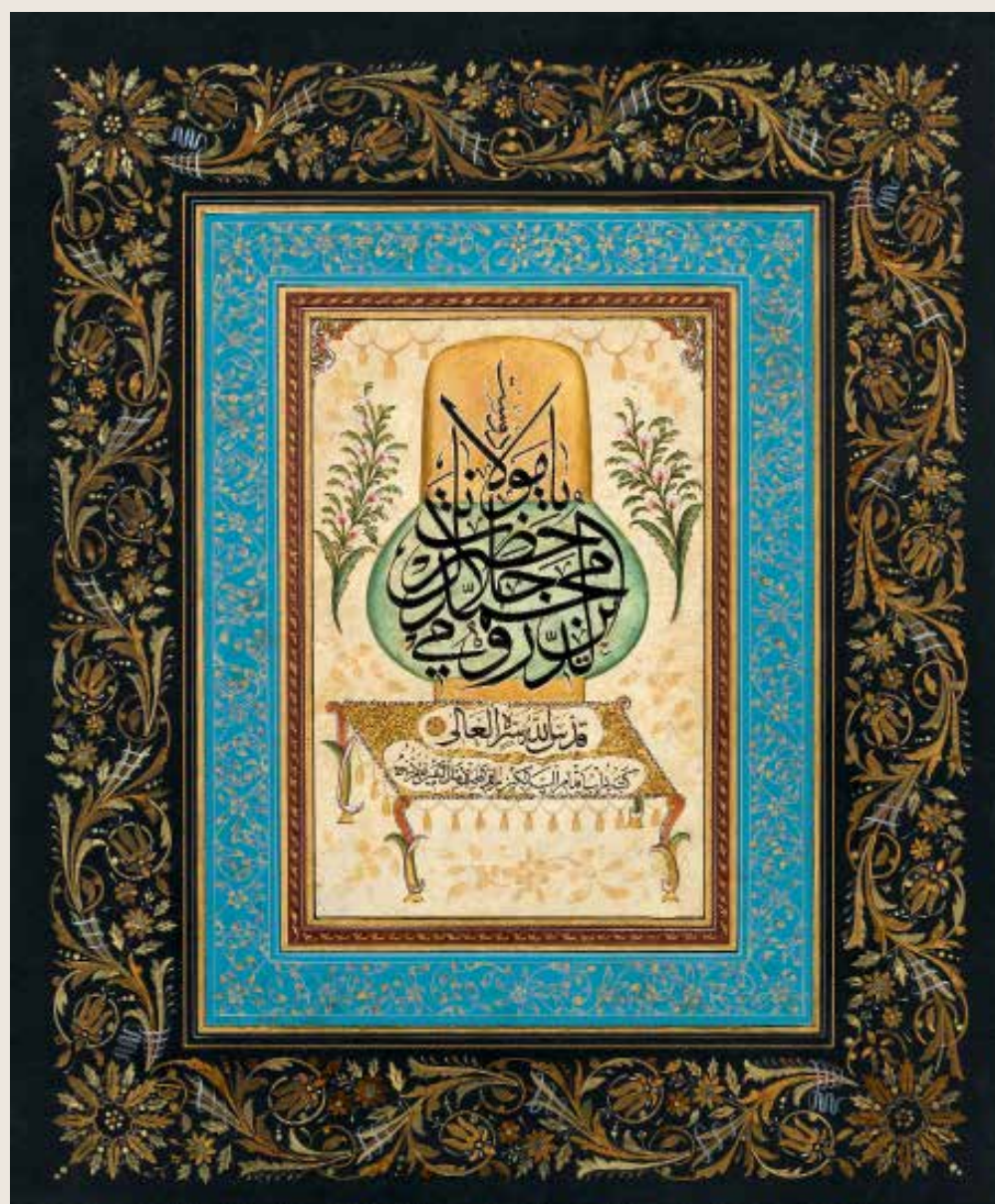
Yayınlanmamıştır

Levha

Tekkelerde tarikat pirinin adının yazıldığı sanatlı levhaların duvara asılması bir gelenektir. Bu geleneğe uyan hattat Rakım, kenarlarından püsküller sarkan, kıvrımlı ayakları saz yapraklarıyla süslü dikdörtgen bir sehpanın üzerine yerleştirilmiş Mevlevi sikkesinin içine, “Dost, Yâ Hazret-i Mevlana Muhammed Celeleddin-i Rumî” ibaresini istiflemiştir.¹ Sehpanın üzerine, *Kaddese'llâhu sirrahu'l-'âlî* (Allah onun yüce sırrını mukaddes kılsın) ibaresini yazmış, altına ketebesini düşmüştür: *Ketebehu tûrâbu akdâmi's-sâlikîne Râkım el-muhibbu li ehli'l-yakîn. Gufıra zunûbuhu* (Tarikat ehlinin ayaklarının toprağı, irfan sahiplerini seven Rakım tarafından yazılmıştır. Allah günahlarını affetsin).² Sehpanın üzerindeki bu ibarelerin satır araları tezhiplidir (beyne's-sütur). Levhanın krem rengi zemininin üzerine fırça ile altın, çiçekli dallar; Mevlevi sikkesinin iki yanına ise pembe çiçekli, yeşil saz yapraklı uzunca dallar resmedilmiştir. Mevlevi sikkesinin üstünde, bir perdeye ait olduğu anlaşılan püsküller sarmaktadır. Köşelerde kıvrımlı köşebentler vardır. Altın cetveller ve koyu kırmızı ince pervazın dışındaki kalınca mavi pervaz halkârî süslemelidir. Siyah dış pervaz ise birbirine dolanmış altın saz yaprakları ve boru çiçekleri, köşelerde rozetlerle bezenmiştir.

¹ Benzer örnekler için bkz. İstanbul 2007b, kat. no. 1, 2, 4, 7, 8, 10, 12, 15; Bilgi 2004, 105, 106, 118.

² Osmanlı hüsnühat ustalarından Rakım mahlasını kullananlar için bkz. İnal 1955, 286-292. Bu hattatlardan Ahmed Rakım (ö. 1866), Mustafa Rakım'ın (ö. 1826) manevi evladı ve öğrencisi olan Haşim Efendi'den (ö. 1845) icazet almıştır. Sergideki levhanın Ahmed Rakım tarafından hazırlanmış olduğu düşünülmektedir.

158

20. yüzyıl başları

80 x 59 cm; sülüs, nesih ve gubari hat

Kâğıt üzerine siyah mürekkep

—

SSM 130-0079

Yayınlanmamıştır

Aynalı yazı levha

Bazı hattatlar bir ibareyi farklı hat üsluplarında, sağdan ve soldan okunacak şekilde simetrik, bir aynadan yansıyor gibi, biri diğerinin tersi olacak şekilde yazarak hüsnuhat örnekleri hazırlamışlardır. Müsenna veya aynalı yazı diye anılan bu tarzda, çeşitli boylarda kâğıt veya cam üzerine renk renk boyalarla kutsal isimler, veciz sözler, ayetler yazılmış ve çeşit çeşit çiçeklerle süslenmiştir.¹ Buradaki örnek kâğıt üzerine siyah mürekkeple çalışılmıştır. Levhanın üst kısmında tam ortada, içinde Maşallah ibaresi yazılı armudi bir madalyon asılıdır. Madalyonun hemen altında aynalı olarak celi hatla Muhammed ismi yer alır. İsmi oluşturan harflerin içinde gubari hatla Ayetü'l-Kürsî (Bakara: 255) tekrarlanmaktadır. Levhanın ortasına celi sülüsle aynalı olarak “Ali” yazılmış, bu ismi oluşturan harflerin içine gubari hatla sağda ve solda Fetih, Nebe, Buruc, Tarık, Fil, Kureyş, Maun, Nasr, Yasin sureleri ile Saffat suresinden ayetler yazılmıştır. Altta, baklava biçiminde tasarlanmış, sağlı sollu üst üste duran her iki nokta işaretinin içine Ayetü'l-Kürsî yazılmış, “ayn” harfinin içine de bir buket yerleştirilmiştir. Levhanın sağında ve solunda Allah'ın isimlerinden “Ya Mennan”, Ya Deyyan”, “Ya Burhan” aynalı olarak, adeta bir insan yüzü izlenimi verecek tarzda tasarlanmıştır. Celi “lam” harflerinin arasına ise yine Allah'ın isimlerinden “Ya Hannan”, “Ya Sübhan” aynalı tarzda yazılarak diğer üç ibare gibi düzenlenmiştir. Levhanın alt kısmına Hac suresi 27. ayetin son kısmı *min külli feccin amîk* (uzak yollardan) sözü aynalı yazılmış, harflerin içi ve üzeri dal ve çiçeklerle süslenmiştir.²

¹ Avcı 1977.

² Levhanın orta kısmındaki tasarımın benzeri bir hilyede (Taşkale ve Gündüz 2006, 228) ve bir camaltı tekke levhada (Bilgi 2004, 113) görülür.

159

Olasılıkla 19. yüzyılın ikinci yarısı

100 x 79 cm; celi sülüs hat

Ağaç üzerine boya

—

SSM 130-0577

Yayınlanmamıştır

Bektaşî dervîşî

Sanatkâr, ağaçtan oyarak hazırladığı harflerle Hz. Muhammed’in “Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır” anlamına gelen hadisini, bir insan vücudu oluşturacak şekilde istiflemiştir. Levhanın üst kısmına “Ya Ali” sözü aynalı yerleştirilmiş ve “ayın” harflerinin içine birer göz oturtularak insan yüzü oluşturulmuştur. Bektaşî geleneğine uygun olarak figürün başında on iki dilimli bir Bektaşî tacı, boynunda ise dilimli bir teslim taşı vardır. Dervişin etek kısmı, art nouveau üslubunda kıvrımlarla sonlanır. İstiflenen bu ağaç harfler, yeşile boyalı bir tahtaya çivilenmiştir. Üç boyutlu bu figürün benzerleri, kâğıt üzerine hazırlanmış tekke işi levhalarda ve camaltı resimlerdeki, devesiyle ilerleyen “Sırr-ı Ali” tasvirlerinde görülür. Bu benzerlik, sergideki figürün de Hz. Ali’yi betimlediğini düşündürür.¹

¹ Devesi ile Ali tasvirleri için bkz. İstanbul 1 t.y.; Bilgi 2004, 115; İstanbul 2005, 234-235.

160

1341/1922-23

67 x 57cm; sülüs ve nesih hat

Cam üzerine renkli boyalar

—

SSM 130-0585

Yayınlanmamıştır

Camaltı yazı levha

Camaltı tekniğinde, camın verdiği pırıltıdan yararlanmak üzere camın bir yüzüne suluboya, yağlı boya, toz boya, altın kullanarak yazı yazılır ve resim yapılır. Ancak, cam yüzeyindeki işler ters yönden seyredileceği için, resim ve yazılar ters çalışılır. Hüsnühat sanatkârı levhaya ayetler, kutsal bilinen isimler, hikmetli sözler yazar. Çiçeklerle bezenen bu yazılara bazen tarikat simgeleri, Hz. Ali'nin portresi, devesi, kılıcı, amentü gemisi gibi genellikle dini içerikli resimler eklenir. Levha hane halkını, iş yerlerini kem gözlerden, sıkıntıdan korumak amacıyla çoğu zaman duvara asılır. Tarihi bilinen ilk örnekleri 19. yüzyılın başlarından günümüze gelen camaltı çalışmaların bazılarında tarih, ressamın ve hattatın ismi de yazılıdır.¹ İsmail Hakkı Bey'in hanesini dertten korumak amacıyla 1922'de, ona hatıra olarak hazırlanmış böyle bir camaltı yazı levha Sakıp Sabancı Müzesi'ndedir. Bu levhanın üst kısmında iki yanı birer buketle süslenmiş ve içine besmele yazılmış bir madalyon yer alır. Madalyonun etrafına nesih hatla hikmetli sözler yazılmıştır.

Levhanın ortasında aynalı (müsenna) olarak: *İnnâ fetahnâ leke fethan mubînâ* (Doğrusu biz sana apaçık bir fetih açtık) ayeti (Fetih: 1), alta ise 1341/1922-23 tarihi yazılıdır.² Elif harflerinden birinin uzantısının ucuna ve bu ucun yanına üzerinde dört halifenin ismi yazılı dört sancak dikilmiştir. Ayetin etrafını nesih hatla yazılmış altı dize çevirir:

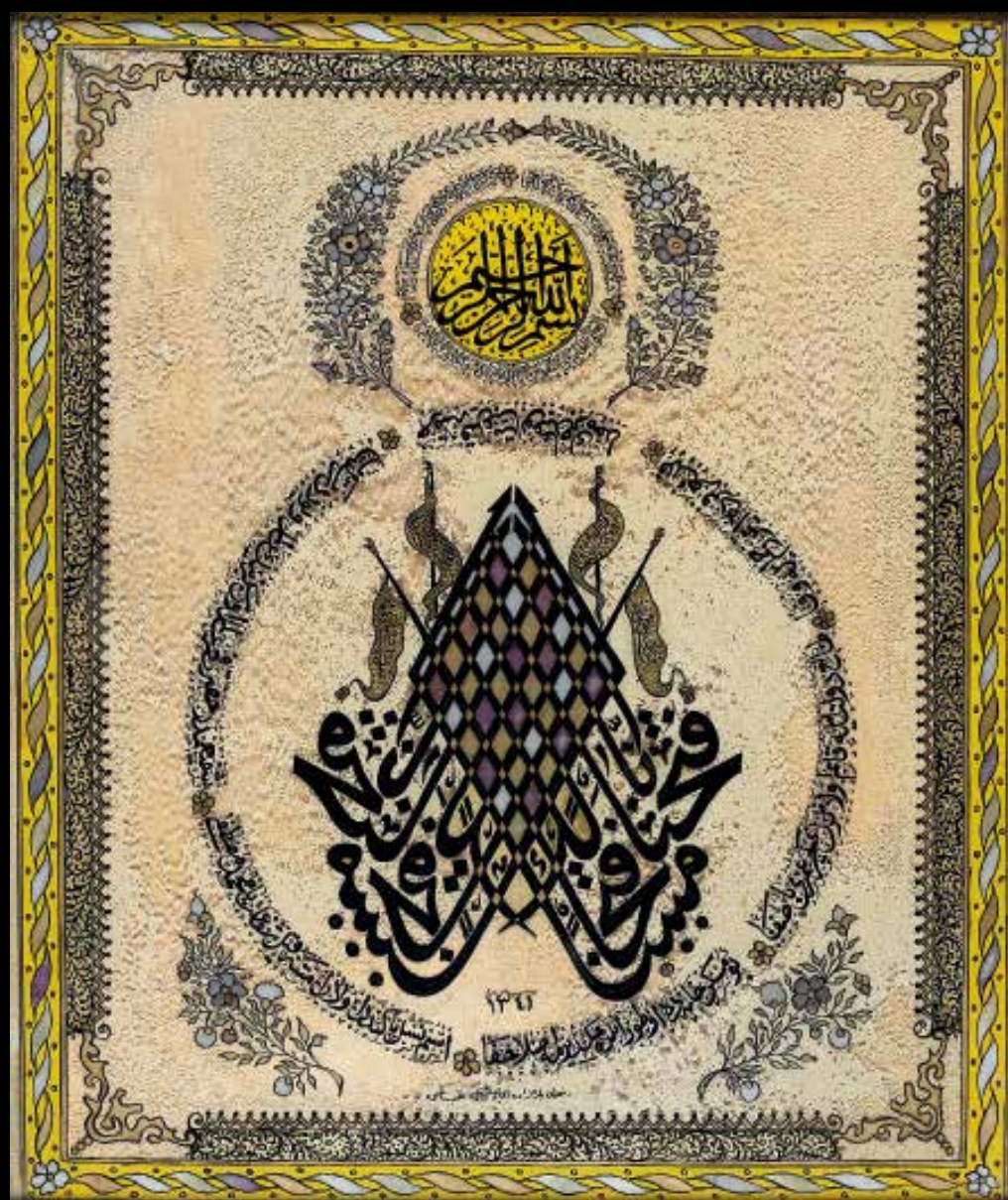
Felek her ferde etmez rahm ile vefâ
Tâlii devlet ile kaim olanların geçer ömrü bâ-safâ
Bu mesken hânede oturanlara çektirme asla cefâ
İsm-i nesl-i pâkinden olan ümmetine kıl şefaât yâ Muhammed Mustafa
Şefîmdir hazret-i fahr-i âlem; on sekiz bin âlem ve yüz dört kitab
Hürmetine kıl inâyet bu abd-i âcize ey Hudâ

(Felek her kişiye merhametle vefalı olmaz/ Talihi kutlu olanların ömrü safa içinde geçer/ Burada oturanlara asla cefa çektirme/Senin temiz soyundan olan ümmetine şefaât kıl ya Muhammed Mustafa/ Âlemin övüncü (Hz. Muhammed) şefaâtçimdir/On sekiz bin âlem ve yüzdört kitap/ hürmetine bu aciz kula yardım et ey Hudâ)

Levhanın alt köşelerine sağlı sollu birer buket yerleştirilmiş ve alt kısmına “Ramazanbeyzade İsmail Hakkı Beye hatıradır” ibaresi yazılmıştır. Levhayı iki sıra bezemeli pervaz çevreler.

¹ İstanbul 1997, 27-41; İstanbul 2005, 24-34.

² Aynı ayetin yazılı olduğu aynı tasarımda tarihsiz bir diğer camaltı örnek için bkz. İstanbul 1997, 95; işleme örnek için bkz. Avcı 1977, 32. Aynalı yazılarda tercih edilen bu tasarımın tarihi bilinen erken bir örneği Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndedir (TİEM. no. 3010); kâğıda yazıldıktan sonra tahtaya yapıştırılan bu hat 1179/1776 tarihlidir ve hattatı Hüseyin Nuri'dir (Avcı 1977, 30). Fetih suresinin ilk ayetinin camaltına yazılı farklı tasarımda örnekleri için bkz. Aksoy 1997, 136-141.

هو كتاب العبد المذنب
الشيخ محمد بن عبد الله
الشيخ محمد بن عبد الله
الشيخ محمد بن عبد الله

161

Şükri Girdî tarafından Cemaziyelevvel
1278 / Kasım-Aralık 1861 tarihinde
yazılmıştır

23 x 50 cm, celi sülüs hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah ve kırmızı
mürekkep

—

130-0572

Yayınlanmamıştır

Levha

Giritli hattat Şükrü, sergideki levhasında siyah mürekkeple “Koruyup gözeten Allah'ın bağışlayıcılığına tevekkül ettim” anlamına gelen Arapça *Tevekkeltu bi mağfirati'l-muheymini* ve kırmızı mürekkeple “O bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir” anlamına gelen Arapça *Huve'l-ğafûru zu'r-rahmeti* ibarelerini birbirinin arasından geçirerek yazmıştır. Hattat, kompozisyonun altına, kırmızı mürekkeple “Şükrü Girdî, sene 1278 hicriyyen, Cumâde'l-ûlâ kaydını düşmüştür. Bu kompozisyonun günümüze ulaşmış ilk örneklerinden biri 15. yüzyıl başlarında Timurî döneminde Herat'ta yazılmış olmalıdır.¹ Son derece zarif bir diğer tezhipli örneği ise 16. yüzyıl başlarında müzehhip Zeyneddin Mahmud (ö. 1519?) tarafından hazırlanmıştır.² Önceki meslektaşlarından esinlenen Osmanlı hattatlarından Saray-ı Hümayun meşk hocası Abdullah Vefâî bu sözleri 1136/1723-24 yılında, altın ve kırmızı mürekkeple yazmıştır.³ Beğenilen bu tasarımın 19. yüzyılda hazırlanmış ve cami iç duvarlarına yazılmış başka örnekleri de vardır.⁴ Osman Hamdi Bey (ö. 1910), SSM'de bulunan bir tablosunda bu levhanın bir benzerini bir cami duvarında asılı olarak resmetmiştir (SSM 200-0087).⁵

¹ TSMK. H.2152, y. 7b.

² İÜK. F.1426, y.46b. Çetin ve Derman 1992, 41, 190.

³ TSMK.E.H.2717 (Aksoy ve Çağman 1998, 86).

⁴ LKK. 54 (Sawfat 1996, 172-173).

⁵ Madrid 2007, 242-243.

162

Hasan Rıza (ö. 1920) tarafından
1301 / 1883-84 yılında hazırlanmıştır
127 x 88 cm; muhakkak, sülüs ve rika hat
Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya
ve altın
—
SSM 130-0101
Yayın: İstanbul 2007a, 103

Levha

20. yüzyılın tanınmış hattatlarından Hasan Rıza hüsnühat sanatını Yahya Hilmi (ö. 1907), Mehmed Şefik (ö. 1880) ve Sami Efendi'den (ö. 1912) öğrenmiştir. Medresetü'l-Hattatin'de ders vermiş, son Osmanlı hattatlarını yetiştirmiştir. Hattat, Şems suresinin tamamını yazdığı büyük boyutlu levhasına besmele satırıyla başlamış, altına muhakkak hat ile surenin Arapça ayetlerini, daha alta ise sülüs hatla Türkçe meallerini yazmıştır. Surenin sonuna muhakkak hat ile “Yüce Allah doğru söyledi, O'nun resulü mesajını (doğru) iletti” anlamına gelen *Sadakallâhu'l-azîm ve bellağa resûlühü'l-kerîm* sözünü yazmış, iki yanına da rika hatla ketebe kaydını düşmüştür. Yazı satırlarının dışı, altın zemin üzerine kurdeleler ve gırlantlarla birbirine bağlanan kıvrımlı saz yaprakları ve rengârenk çiçekli buketlerle doldurulmuştur. Levhanın dışındaki pervaz koyu kahverengi zemin üzerine altınla bezelidir. Sakıp Sabancı Müzesi'nde Hasan Rıza'nın elinden çıkmış bir murakka (kat. no. 196), bir karalama (kat. no. 7), bir hilye (kat. no. 171) ve iki icazetname (SSM 190-0328 ve 190-0306) vardır.

فقد الله العظيمة وبلغ رسول الله

163

Mehmed Hulusi Yazgan (ö. 1940)
tarafından yazılmıştır

54 x 94 cm; celi talik hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya
ve altın

—

SSM 130-0411

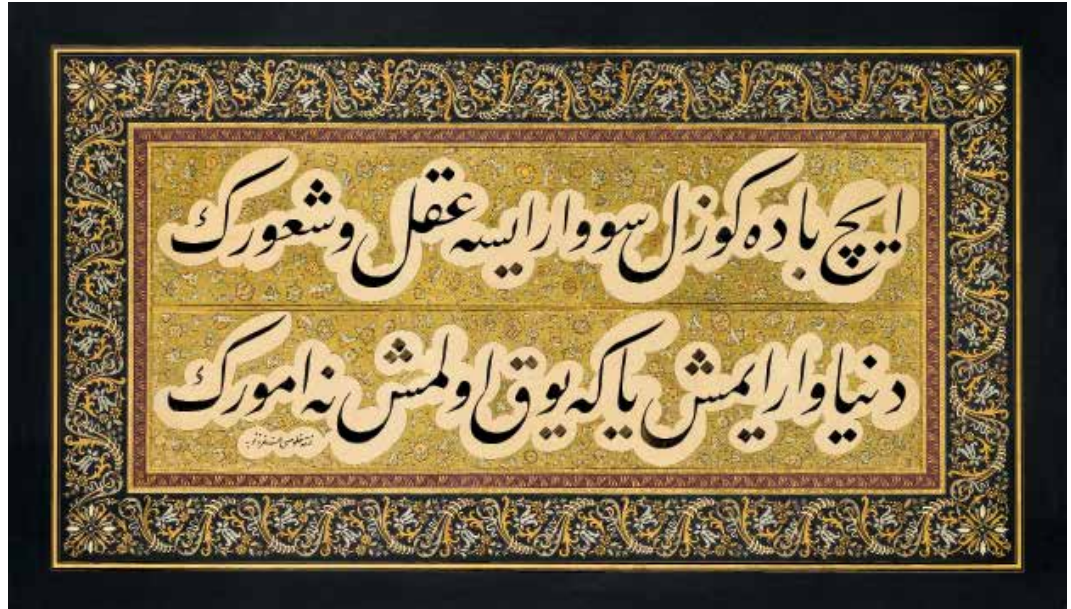
Yayın: Derman 2002, 218-219; Madrid
2007, 218-219; Sevilla 2008, 238-239

Levha

Osmanlı talik yazısının son dönemdeki en ünlü hattatlarından biri de Mehmed Hulusi Yazgan'dır. Talik yazıyı 19. yüzyılın büyük üstatlarından Sami Efendi'den (ö. 1912) öğrenmiştir. Mehmed Hulusi Yazgan, iki satır halinde celi talik ile yazdığı sergideki levhasında, Osmanlı yazar, şair ve devlet adamı, Ziya Paşa olarak tanınan Abdülhamid Ziyaeddin'in (ö. 1880) *Terkib-i Bend* adlı Türkçe şiirinin bir beytine yer vermiştir:

İç bâde, güzel sev var ise akl u şuûrun
Dünyâ var imiş, ya ki yoğ olmuş ne umûrun

Son msranın altında *Nemakahu Hulûsî ğufıra zunûbuhu* (Bunu Hulusi yazdı. Günahları bağışlana) kaydı okunur. Yazıların etrafı halkâridir. Sakıp Sabancı Müzesi'nde Yazgan'ın talik hat ile yazdığı başka levhaları (SSM 130-0096, 130-0107, 130-0250, 130-0251, 130-0124, 130-0082, 130-0097) ve bir meşk murakkası (kat. no. 198) vardır.

164

İsmail Hakkı Altunbezer (ö. 1946)
tarafından yazılmıştır

70 x 70 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine boya ve altın
mürekkep

—

SSM 130-0246

Yayın: New York 1998, 160-161; Paris
2000, 160-161; Berlin 2001, 160-161;
Derman 2002, 220-221; Derman 2004,
190-191; İstanbul 2007a, 43; Madrid 2007,
220-221; Sevilla 2008, 240-241

Müsenna ve zer-endûd levha

Son dönem Osmanlı hattatlarından İsmail Hakkı Altunbezer, Sanayi-i Nefise'nin resim bölümünden mezun olmuştur. Divan-ı Humayun kaleminde çalışırken Sami Efendi'den (ö. 1912) divani, celi divani, celi sülüs yazılarını ve tuğra çekmesini öğrenerek Babıali'de birinci tuğrakeş mertebesine yükselmiştir. Divan-ı Humayun'dan çıkan belgelerdeki tuğraları çeken İsmail Hakkı Altunbezer, bu belgelerin divani ve celi divani yazılarını da yazmıştır. Medresetü'l-Hattatin'de tuğra ve celi sülüs dersleri vermiş, 1928 Harf Devrimi'nin ardından tezhip dersleri vermeye başlamıştır. Nitekim soyadı kanunu ile aldığı Altunbezer soyadı da, onun müzehhiplik yanına gönderme yapmaktadır. Sergide bir örneği görülen müsenna levhalarda, tam ortadan geçen hayali bir dikey çizginin ayırdığı sol taraf, sağ tarafın yansımasıdır. Ayna etkisi yaratan bu levhalarda hattatlar genellikle sağ tarafa istifli kompozisyonu yerleştirir ve sol tarafa da bu kompozisyonun yansımasını resmederler. Altunbezer'in yazdığı kalıptan zer-endûd hazırlanmış olan bu müsenna levhada, Kuran'da birkaç surede geçen ve *huve bi kulli şey'in alîm* (O, her şeyi hakkıyla bilendir) ayeti yazılıdır (Nisa: 32, Nur: 64, Hucurat: 16, Ankebut: 62). Hattat, istifin üzerinde oluşan boşluğa besmele, altında oluşan boşluğa ise ketebe kaydını (*Ketebehu Hakkî*) gene aynalı yazmıştır. Kompozisyonun içine yerleştirildiği madalyonun çevresini dolanan şeridin içi sarmal rumili dallarla, dışı ise rumili ve çiçekli kıvrımlarla tezhiplidir. Levhanın tezhipleri de hattatın elinden çıkmış olmalıdır. Sakıp Sabancı Müzesi'nde Altunbezer'in elinden çıkma bir yazı kalıbı (SSM 190-0586) ve bir levha daha vardır (SSM 130-0406).

165

Necmeddin Okyay (ö. 1976) tarafından
1351 / 1932-33 yılında hazırlanmıştır

88 x 120 cm; celi talik hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep
—

SSM 130-0102

Yayın: New York 1998, 162-163; Paris
2000, 162-163; Berlin 2001, 162-163;
Derman 2002, 226-227; Derman 2004,
196-197

Levha

Necmeddin Okyay, son dönem hattatlarından Nazif (ö. 1913), Hasan Rıza (ö. 1920), Mehmed Hulusi Yazgan (ö. 1940), Ahmed Kâmil Akdik (ö. 1941), İsmail Hakkı Altunbezer (ö. 1946) gibi, 19. yüzyılın tanınmış celi sülüs ve celi talik hattatı olan Sami Efendi'nin (ö. 1912) öğrencisiydi. Necmeddin Okyay da, Sami Efendi'nin diğer öğrencileri gibi, 1914'te açılan Medresetü'l-Hattatin'in hocalarındandı. Sanatkâr, hattatlığının yanında, ebru çalışmalarıyla da tanınmış, çiçekli ebrulu kâğıtlarıyla bu alana önemli bir yenilik getirmiştir. Hattatın bu levhasında, *Şefâat yâ nebiyyallâh* (Ey Allah'ın peygamberi, şefaet et) ibaresi yazılıdır. Levhanın alt kısmında ince kalemle, *Ketebehu Necmuddîn tilmîzu Sâmî ğâfarallâhu zunûbehumâ* (Sami'nin öğrencisi Necmeddin yazdı. Allah günahlarını bağışlasın) kaydı ve 1351 tarihi düşülmüştür. Koyu sarı zemin üzerine siyah mürekkeple yazılan kompozisyonu çevreleyen pervazlar ebrulu kâğıttandır. Sakıp Sabancı Müzesi'nde Necmeddin Okyay'ın yazdığı bir levha daha vardır (SSM 130-0249).

شفا عیسیٰ

کتابخانه المیزان مشهد
عقرا لعل و نورها
۱۳۸۸

166

Hamid Aytaç (ö. 1982) tarafından
1371 / 1951-52 yılında hazırlanmıştır

Müzehhibi: Rikkat Kunt (ö. 1986)

59 x 70 cm; celi sülüs hat

Kalın kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya
ve altın

—
SSM 130-0563

Yayın: Madrid 2007, 222-223; Sevilla
2008, 242-243

Levha

Diyarbakırlı Hamid Aytaç'ın gerçek adı Şeyh Musa Azmi'dir. Erken tarihli eserlerindeki ketebelelerinde bu adı, sonraları Hâmidü'l-Âmidî (Diyarbakırlı Hamid) adını kullanmıştır. Hattat, 1906 yılında İstanbul'a geldiğinde Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiş, 1911'den itibaren hüsnühat alanında eserler vermiştir. Hattatın Hattat Hamid Yazı Evi adlı hat atölyesi ünlüdür. Döneminin meşhur hattatları Ahmed Kâmil Akdik, İsmail Hakkı Altunbezer ve Mehmed Hulusi Yazgan ile ortak sanat çevresini paylaşan Hamid Aytaç, 20. yüzyılın genç nesline hüsnühat hocalığını yapmıştır. Mustafa Halim Özyazıcı da (ö. 1964) hattatın öğrencilerindedir. Aytaç, bu levhasında beş satır celi sülüs ile Fatiha suresini yazmıştır. Levhanın satır araları tezhiplidir (beyne's-sütur). Son satırın sağındaki koltuğun içine "Hâmidü'l-Âmidî tarafından 1371'de yazılmıştır. Allah günahlarını affetsin" anlamındaki *Nemekahu Hâmid el-Âmidî ğufıra zunûbuhu 1371* ketebe kaydını düşmüştür. Levhanın ilk ve son satırlarının iki yanında oluşan koltuklar tezhiplenmiş, ilk satırdaki besmele okunun üzeri halkârla süslenmiştir. Surenin sonuna yerleştirilmiş irice bir altın durak görülür. Levhanın mavi zemin üzerine zencerekli iç pervazını çevreleyen dış pervaz halkâr bezelidir. Ketebe kaydını taşıyan koltuğun sağında "Rikkat'a hatıra" yazısı okunur. Rikkat Kunt, Hamid Aytaç'ın kendisine hatıra olarak verdiği bu yazıyı bizzat tezhiplemiş olmalıdır. Sakıp Sabancı Müzesi'nde hattat tarafından yazılmış bir hilye (kat. no. 172) ve bir levha daha (kat. no. 1) vardır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم مالك يوم الدين

إياك نعبد وإياك نستعين اهتدنا الصراط المستقيم

صراط الذرين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم

ولا الضالين

167

Mehmed Şefik (ö. 1880) tarafından
1270 / 1853-54 yılında yazılmıştır

62 x 39 cm; muhakkak, sülüs ve nesih hat

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boyalar ve altın

—

SSM 140-0093

Yayın: Derman 2002, 34; Taşkale ve

Gündüz 2006, 17, 18, 35, 180-181;

İstanbul 2007a, 52; Madrid 2007, 202-203;

Sevilla 2008, 222-223

Hilye-i Şerif

Bu Hilye-i Şerif’te Hz. Ali rivayetine göre Hz. Muhammed’in fiziksel özellikleri, karakteri, ahlaki nitelikleri, hal ve tavırları, etrafı yeşil yapraklarla çevrili göbek bölümüne on satır ve altta çiçek ve yapraklarla çevrelenmiş “etek” diye adlandırılan dikdörtgen bölüme üç satır nesih hatla yazılmıştır. Dört halifenin ismi göbeğin köşelerinde yer alır. Etrafı çiçek ve yapraklarla çevrelenmiş oval biçimlerden üsttekinde muhakkak hatla besmele, alttakinde “Biz seni ancak cihana rahmet olmak üzere gönderdik” ayeti (Enbiya: 107) sülüs hatla yazılıdır. Bu metinlerin arasında kalan alanlar beyaz zemine pembe gül buketleriyle süslenmiştir. Yeşil zemine altınla rozetler ve buketlerle bezenmiş enli bir pervaz hilyeyi çevreler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عشر

عشر

عشر

عشر

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

168

Abdülkadir Şükrî (ö. 1806) tarafından
1795 civarında yazılmıştır

63,5 x 37 cm; celi muhakkak, celi sülüs,
sülüs ve nesih hat

Kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

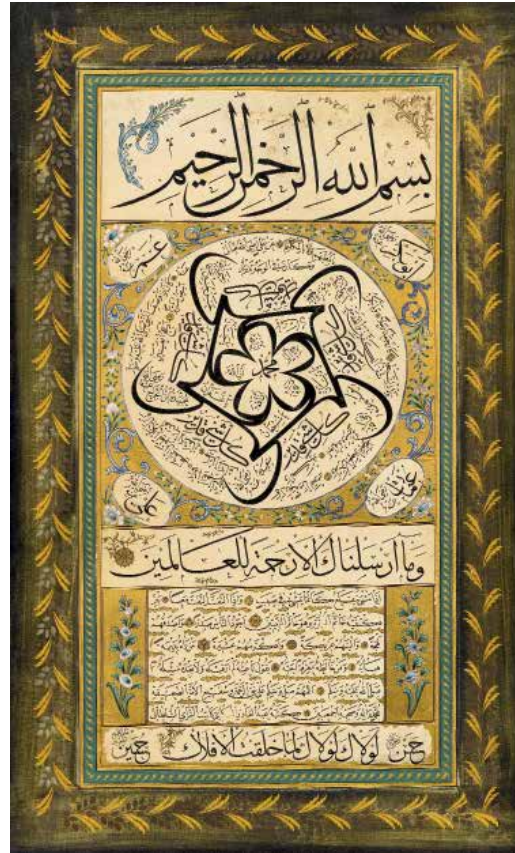
—

SSM 140-0400

Yayın: Derman 2002, 130-131; Derman
2004, 120-121; İstanbul 2007a, 127;
Madrid 2007, 204-205, Sevilla 2008, 224-
225; Taşkale ve Gündüz 2006, 128-129

Hilye-i Şerif

Hilyenin hattatı Abdülkadir Şükrî Efendi, şehzadelîği sırasında ders verdiği Sultan III. Selim'in (h. 1789-1807) tahta geçmesiyle saraya hat hocası olmuştur; bu yüzden eserlerine imza atarken saray hocası olduğunu belirtir. Bu eserinde de hattat imzasını “Kâtibü's-Sarayü's-Sultanî” şeklinde atmıştır. Abdülkadir Şükrî Efendi'nin bu Hilye-i Şerif'i geleneksel tasarımdan farklıdır. Eserin “göbek” kısmının orta alanı daire şeklinde tasarlanmıştır. Dairenin merkezinde “Muhammed”, etrafında beş defa *innallâhe*, beş defa kalın siyah harflerle *alâ*, “ayn” harflerinin arasında Esmâ-i Hüsnâ'dan beşi, “elif-i maksure” harflerinin dışına beş defa “külli şey'in kadîr” yazılıdır; böylece Muhammed isminin etrafında Bakara suresi 20. ayetin sonunda ve Kuran-ı Kerim'in pek çok yerinde geçen *Innallâhe 'alâ külli şey'in kadîr* (Muhakkak ki Allah her şeye kadirdir) ayeti oluşturulmuştur. Hz. Ali rivayetine göre Hz. Muhammed'in yazıyla tasviri dairenin kenarlarında, dört halifenin ismi oval madalyonlar içinde köşelerde yer alır. Üstte muhakkak hatla besmele, alttaki yatay dikdörtgende sülüs hatla “Biz seni ancak âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik” ayeti (Enbiya: 107) yazılıdır. Hilyenin devamı olan metin nesih hatla bu ayetin altında yer alır. En alttaki yatay dikdörtgenin içinde celi sülüsle “Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” hadisi ve iki yanda içinde Hasan ve Hüseyin'in isimlerinin yazılı olduğu iki madalyon vardır. Bu tasarım başka hattatlar tarafından da küçük farklarla tekrarlanmıştır.¹ Hilyenin yazı alanı arasında kalan boşluklar altın zemine buketler, kıvrım dallarla tezhiplidir.

¹ Safwat 1996, 65; Bilgi 2004, 88; Taşkale ve Gündüz 2006, 130-131; SSM 140-0065. Bu hilyedeki “alâ” ibaresinin dört defa tekrarıyla yapılan istifin 15. yüzyıl başı Timurî dönemine tarihlenen bir örneği vardır (TSMK. H.2152, y. 8a).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

169

Mustafa Vâsıf (ö. 1853) hattıyla
1236 / 1820-21 yılında yazılmıştır

Müzehhibi: Muhsin (ö. 1983)

106,5 x 73,5 cm; muhakkak, sülüs, nesih
hat

Kâğıt üzerine siyah mürekkep, renkli
boyalar ve altın

—

SSM 140-0383

Yayın: New York 1998, 114-115, Paris
2000, 114; Berlin 2001, 114; Derman
2002, 151; Derman 2004, 142; Taşkale ve
Gündüz 2006, 160

Hilye-i Şerif

Hz. Ali rivayetine göre Hz. Muhammed’in fiziksel özellikleri, karakteri, ahlaki nitelikleri, hal ve tavırlarını anlatan hilyenin metni bu eserde “göbek” kısmına dokuz, “etek” kısmına beş satır nesih hatla yazılmıştır. “Biz seni ancak âlemlere rahmet olasın diye gönderdik” ayeti (Enbiya: 107) celi sülüsle “etek” diye adlandırılan bölümün üst kısmındaki dikdörtgen içine, besmele ise muhakkak hatla üstteki dikdörtgen içine yazılmıştır. Göbeğin köşelerine, içinde dört halifenin isminin yazıldığı madalyonlar yerleştirilmiştir. Yazı alanı dışındaki boşluklar, koltuklar minik çiçeklerle tezhiplidir. Enli pervazın halkârları alttaki *Zehhebehu Muhsin* imzasından anlaşıldığı gibi 20. yüzyılın tanınmış kitap sanatçısı Muhsin Demironat tarafından yapılmıştır. Sakıp Sabancı Müzesi’nde müzehhip Muhsin’in halkârla süslediği bir Hilye-i Şerif daha vardır (kat. no. 172). Çividi mavi zemine altınla sarmal dallar ve çiçeklerle süslenmiş dış pervaz ise çağdaş müzehhip Faruk Taşkale’nin elinden çıkmıştır. Eteğin son iki satırında “Her şeye gücü yeten Rabbinin rahmeti karşısında fakr ve acze düşen, cennet mekân Sultan Abdülhamid Han’ın üçüncü türbedarı diye bilinen Mustafa Vâsıf yazdı. Allah’ın rahmeti ve bağışlaması üzerine olsun. Sene 1236” sözleriyle ketebe kaydedilmiştir. Hattat, Kebecizade Mehmed Vasfi’nin öğrencisi, Kazasker Mustafa İzzet’in hocasıdır. Sülüs ve nesih hatla yazdığı kıtaları ve hilyesi vardır.¹ SSM’de onun hattıyla yazılmış kıta, murakka ve Elif-ba cüzü yer alır (SSM 110-0133; 120-0321; kat. no. 22).

¹ Taşkale ve Gündüz 2006, 161.

170

Yahya Hilmi (ö. 1907) tarafından
Muharrem 1288 / Mart-Nisan 1871
yılında yazılmıştır

84 x 48 cm; sülüs ve nesih hat

Kâğıt üzerine siyah mürekkep,
renkli boyalar ve altın

—

SSM 140-0085

Yayın: Derman 1995, 138-139; Alparslan
1999, 89; Derman 2002, 188-189; Madrid
2007, 206-207; Sevilla 2008, 226-227

Hilye-i Şerif

Hz. Ali rivayetine göre Hz. Muhammed’in fiziksel özellikleri, karakteri, ahlaki nitelikleri, hal ve tavırlarının anlatıldığı metin, bu eserde “göbek” olarak adlandırılan ortadaki büyük daire içine on dokuz, alttaki “etek” bölümüne sekiz satır halinde nesih hatla yazılmıştır. Üstteki oval çerçeve içinde besmele, alttaki oval çerçeve içinde celi sülüsle yazılmış kelime-i tevhid yer alır. Besmele oku içine hilye tasarımlarında gelenek olmayan bir ibare oval çerçeve içine nesih hatla Arapça olarak üç satır halinde yer alır: “[Hz.] Ali’den –Allah ondan razı olsun– rivayet edildiğine göre Resulullah –Allah onu rahmetiyle kuşatsın– ‘Allah, benden sonra hilyemi gören veya ona beni özlediği için bakan kimseye ateşi yasaklar, o kimse Cehennem ateşinden emin olur; hesap gününde çıplak hesaba çekilmez,’ diye buyurmuştur. Hz Peygamber doğru söyledi”. Hz. Muhammed’in dört ismi (Muhammed, Ahmed, Hamid, Mahmud) göbek kısmının köşelerine yerleştirilen küçük madalyonlar içine yazılmıştır. Etek kısmının altında tek satırda Arapça olarak ketebe kaydedilmiştir; anlamı şöyledir: “[Her şeye] gücü yeten Allah’ın rahmetine muhtaç, fakir Yahya Hilmi tarafından muharrem ayı 1288 senesinde yazılmıştır. Yüce Allah onun günahlarını affetsin, ayıplarını örtsün; hattına bakana da merhamet etsin, kusurlarını affetsin”. Hilyede yazı alanları dışında kalan boşluklar, âharlı zemine yeşil, açık kestane rengi dar ve uzun yapraklarla, iri mavi çiçekler ve tomurcuklarla süslüdür; enli pervazında çivit mavisi zemine beyaz bantlar ve altınlı rozet çiçekler yer alır. Hattat Yahya Hilmi, İstanbul’da dönemin ünlü hattatlarından öğrenim görüp icazet almış, hayatı boyunca birçok Kuran, En’am, dua kitapları, hilye ve levha yazmış, hızlı yazmasıyla ün kazanmıştır. SSM onun istinsah ettiği, zarif tezhipli bir Kuran nüshasına da sahiptir (kat. no. 58).

171

Hasan Rıza (ö. 1920) tarafından
1323 / 1905-06 yılında yazılmıştır.

107 x 74,5 cm; sülüs ve nesih hat

Kâğıt üzerine mürekkep, renkli boyalar
ve altın

—

SSM 140-0113

Yayın: Paris 2000, 156-157; New York
2001, 156-157; Derman 2002, 208-209;
Derman 2004, 186-187; Taşkale ve
Gündüz 2006, 220; İstanbul 2007a, 124;
Madrid 2007, 208-209; Sevilla 2008,
228-229

Hilye-i Şerif

Hiz. Ali rivayetine göre Hiz. Muhammed'in fiziksel özellikleri, karakteri, ahlaki nitelikleri, hal ve tavırlarını anlatan hilye metni "göbek" kısmına dokuz satır, "etek" kısmına dört satır nesih hatla yazılmıştır. "Biz seni ancak âlemlere rahmet olasın diye gönderdik" ayeti (Enbiya: 107) celi sülüsle eteğin üst kısmındaki dikdörtgenin içine, "Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" hadisi ise eteğin alt kısmındaki dikdörtgenin içine celi sülüs hatla yerleştirilmiştir. Üstte celi sülüs hatla yazılan besmelenin "besmele oku" denilen kısmının içine sülüs hatla "Mektup Süleyman tarafından" ayetinin (Neml: 30) ilk cümlesi yerleştirilmiş, ayette bu satırları takip eden "Bismillahirrahmanirrahim" (O, esirgeyen, bağışlayan Tanrı adıyla başlıyor) bu kez celi sülüsle yazılarak anlamlı bir bütünlük elde edilmiştir. Bu anlamlı birleşim Hasan Rıza'nın tasarladığı hilyelerde hep vardır. Hilyenin göbek kısmının köşelerinde, içinde dört halifenin isminin yazıldığı madalyonlar yer alır. Bazı satırların arası, duraklar, besmele okunun içi, yazı alanı dışındaki boşluklar ve koltuklar, vazolardan fışkıran buketler, birbirine sarılmış ince uzun yapraklarla tezhiplidir. Hilyenin çivit mavisi zemine altınla dallar ve buketlerle bezenmiş enli pervazı, Mustafa Vâsıf'ın yazdığı hilyenin Faruk Taşkale tarafından yapılan dış pervaz süslemesiyle aynıdır (kat. no. 169). 20. yüzyıl başlarının önde gelen hattatlarından olan Hasan Rıza Kuran nüshaları istinsah etmiş, büyük boy birçok Hilye-i Şerif hazırlamıştır.¹ SSM'de hattatın bir Kuran nüshası, karalama, murakka, yazı-levhaları ve icazeti vardır (kat. no. 7, 162, 196; SSM 190-0328 ve 190-0306).

¹ Derman 2010, 398-411; Taşkale ve Gündüz 2006, 58, 216-223.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي

عَزَّ وَجَلَّ

سَيِّدِ الْوَعْدِ الْوَفِيِّ الْمُسَوِّدِ الْخَمْسِينَ

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

172

Hamid Aytaç (ö. 1982) tarafından
1389 / 1949'da yazılmıştır

Müzehhibi: Muhsin (ö. 1983)

64 x 47,5 cm; celi muhakkak, celi sülüs,
sülüs ve nesih hat

Kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 140-0395

Yayın: New York 1998, 35; Paris 2000, 35;

Derman 2002, 230; Derman 2004, 45, 199

Hilye-i Şerif

Bu eserine Hamid el-Amidî imzasını atan hattat Hamid Aytaç yazı öğrenimine askeri rüştiyedeki resim hocasından sülüs ve rıka hatlarını meşk ederek başladı, sülüs, nesih, nestalik hat çalışarak yetkinleşti. Daha sonraları çeşitli matbaalarda hattat olarak çalıştı ve müdürlük yaptı. Harf devriminden sonra da hat sanatının sürdürülmesine önderlik etti. İstanbul Şişli ve Ankara Kocatepe camileri ile Eyüp Camii kubbe içi yazısı onun eserleri arasındadır. Hamid Aytaç'ın yazdığı birçok levha arasında hilyeler de vardır. Hz. Ali rivayetine göre Hz. Muhammed'in fiziki özellikleri, karakteri, ahlaki nitelikleri, hal ve tavırlarını anlatan hilye metni “göbek” kısmına dokuz, “etek” kısmına dört satır nesih hatla ve “Biz seni ancak âlemlere rahmet olasın diye gönderdik” ayeti (Enbiya: 107) celi sülüsle eteğin üst kısmına yazılmıştır. Celi muhakkak hatla yazılan ve iki laleyle süslü besmele üstteki dikdörtgenin içine, dört halifenin isminin yazıldığı madalyonlar ise hilyenin göbeğinin köşelerine yerleştirilmiştir. Hilyenin ketebesini eteğin son satırında yer alır. Dış pervazın alt kısmındaki imzadan, hattat Hamid el-Amidî'nin bu eserin zarif halkâîlerini 1373/1954'te Mehmed Muhsin'in (Demironat) yaptığı anlaşılmaktadır. Bu müzehhibin bezediği anlaşılan bir başka hilye Sakıp Sabancı Müzesi'ndedir (kat. no. 169).

VIII

Hattatların Hünerli  alışmaları: Murakka ve Kıt'a

Güzel yazıları yazan hattat, resimleri yapan musavvir ve renkli boyalarla süsleme yapan müzehhiplerin tek yapraklar halinde olan çalışmalarını bir arada toplayan murakka yapımcılığının İslam kitap sanatında ayrı bir yeri vardır. Tek tek eserlerin sayfalara özenle yerleştirilerek ciltlenmesinde, müzehhip, musavvir, hattat, cetvelkeş, vassaleci, mücellit ve kat'ı, ebru, zerefşan, halkâr işlerini yapan sanatkârların önemli katkısı olmuştur. Hazırlandıkları yer ve tarih farklı olmasına rağmen, bazı murakkalarda eserler öylesine beceri ve uyumla aynı sayfa üzerinde bir araya getirilirler ki, saray nakkaşhanesinin erişmiş olduğu yüksek düzey bu eserlerde izlenebilir.

Osmanlı kitap sanatında 16. - 19. yüzyıllar arasında birçok murakka  rneği vardır. Bunların yüzlercesi güzel yazı örneklerini içerir. Hattatların pek çoğu dua, ayet, güzel bir söz, hadis, tekerleme veya harf denemelerini bir veya bir kaç hat türünde muhtelif boyuttaki yatay ya da dikey kağıtlara yazmışlardır. Kıt'a adı verilen bu tek hat çalışmaları karton üzerine yapıştırılmış, etraflarına bezemeli kâğıtlarla pervaz ge irilmış, tezhip yapılmıştır.

173

Şeyh Hamdullah'a (ö. 1520) atfedilir

20,8 x 14,2 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep ve altın

—

SSM 110-0457

Yayınlanmamıştır

Kıt'a

Sergide yer alan kıt'anın ketebe kaydı olmadığından hattatı bilinmemektedir. Ancak arkasında Ahmed Kâmil Akdik'in yazdığı "Şeyh Hamdullah Efendi hazretlerinin hattıdır" notu vardır. Ketebe kaydı yazılmadan bırakılmış veya ketebe sayfaları günümüze ulaşmamış eserlerin üzerine, sonraki dönemlerin önde gelen hattatları tarafından, bu eserlerin sanatçısını belirleme kaygısıyla atıf notları yazma geleneği, Osmanlı hüsnühat sanatında 20. yüzyıl ortalarına dek sürmüştür.¹ Hattatlıklarının yanı sıra bilgilerine, yazıları ayırt edebilme ve atfedebilme yeteneklerine de güvenilen hattatlar, kitapların son sayfalarına, tek sayfaların arkalarında bir yerlere bu notları düşmüşlerdir. Osmanlı hüsnühat sanatında ekol sahibi diye nitelendirilen, hat sanatına yön verdikleri ve kendilerinden sonraki hattatlarca izlendikleri kabul edilen isimlerin başında Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman (ö. 1698) gelir. Nitekim atıf notları da bu iki isimde yoğunlaşmaktadır. Dönemin önde gelen hattatlarının kimi zaman kalabalık bir heyet halinde, kimi zaman ise birkaç kişiyle, hatta yalnız başlarına bu notları yazdıkları görülmektedir. 19. yüzyılda özellikle Kazasker Mustafa İzzet (ö. 1876) ve Mehmed Şevki (ö. 1887); 20. yüzyılda ise Ahmed Kâmil Akdik tarafından yazılmış notlara sık sık rastlanır.² Akdik'in sergideki kıt'ayı atfettiği Şeyh Hamdullah, şehzadelğinde Sultan II. Bayezid'in (h. 1481-1512) hat hocası olmuştur. Sultan II. Bayezid tahta geçtiğinde hocasını İstanbul'a davet etmiş, sarayın hat hocası yapmış, ona sarayda bir meşkhane vermiştir. Şeyh Hamdullah böylece Yakut el Mustasıfî'nin yazılarını ayrıntılı inceleme fırsatı bulmuş, kendi yazısına yeni bir üslup katmıştır. Bundan sonra Şeyh Hamdullah, Osmanlı hat sanatının en büyük ustası haline gelmiştir. Sergide yer alan kıt'asında ise hattat, sülüs satırdaki "Ey Rabbim! Vesveselerden sana sığınırım" anlamına gelen cümlemin altına iki satır nesihle "Allah Resulü –Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun– şöyle buyurdu: Sizden bana çok salâvat getirenlerin Cennetteki hurileri de çok olacaktır" hadisini yazmıştır. Gelenek olduğu gibi, ebrulu kâğıtla vassalelenmiş olan kıt'anın üzeri simefşanlıdır.

¹ SSM'de atıf notu taşıyan başka eserler de vardır: SSM 100-0280, 190-0233, 101-0296, 101-0358, 120-0320.

² Osmanlı hat sanatında kıdemli hattatlara verilen "reisül hattatin" unvanına sahip son Osmanlı hattatı olarak anılan Ahmed Kâmil Akdik, 20. yüzyıl başı hat sanatının en büyük isimlerinden biridir. Türkiye ve yurtdışındaki koleksiyonlarda, hattatın tasdik ettiği Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman yazılarına rastlanmaktadır. Bunlardan biri Ağa Han Koleksiyonunda bulunan Kuran nüshasıdır (bkz. AKM.00263. İstanbul 2010b, 178-179).

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثْرَةُ كُنُوزِكُمْ عَلَى
صَلَاةِ كَثْرَةِ أَرْوَاحِكُمْ فِي الْجَنَّةِ وَرَوَى عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ

174

Şeyh Hamdullah (ö. 1520) tarafından yazılmıştır.

21,6 x 14,6 cm; 4 kıt'a, sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya, altın ve ebrulu kâğıt

—

SSM 120-0045

Yayın: Madrid 2007, 142-143; Sevilla 2008, 162-163

Murakka

Amasyalı Şeyh Hamdullah'ın hüsnühat hocası Hayreddin Maraşî'dir (ö. 1471). Hattat, şehzadelğinde meşk dersi verdiği Sultan II. Bayezid'in (h. 1481-1512) tahta çıkması üzerine, onun isteğiyle İstanbul'a gelmiş ve sarayın hat hocası olmuştur. Şeyhin tek sayfalık yazıları ve kıt'aları, yazıldıkları dönemden itibaren murakkalar içinde özenle korunmuştur. Sergideki körüklü murakkanın üç kıt'ası bir satır sülüs ve üç satır nesih, son kıtası bir satır sülüs ve dört satır nesih düzenindedir. Şeyh Hamdullah, dört kıt'asına, Hz. Muhammed'in ahiret, iyilik ve kötülükle ilgili hadislerini yazmıştır. Hattat, son kıtanın dördüncü nesih satırına "Bunu fakir İbnü'ş-Şeyh yazdı" anlamına gelen ketebe kaydını düşmüştür. Kıt'alar, ebrulu kâğıtlarla vassalelenmiştir. SSM'de Şeyh Hamdullah ketebesini taşıyan bir dua kitabı (SSM 101-0283) ve murakkalar (kat. no. 79 ve SSM 120-0360) vardır.

المولى يابى كى كى كى

[illegible]

لے عباد افسر مکاننا

[illegible]

175

Derviş Ali (ö. 1673) tarafından
1075 / 1664-65 yılında yazılmıştır

20 x 21 cm, sülüs, nesih ve rıka hat, 6 kıt'a

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya, altın ve gümüş

—

SSM 120-0391

Yayın: Paris 2000, 64-65; New York, 64-
65; Berlin 2001, 64-65; Derman 2002, 70-
71; Derman 2004, 76-77; İstanbul 2007a,
93; Madrid 2007, 146-147;
Sevilla 2008, 166-167

Körüklü murakka

Sergideki murakkada Derviş Ali'nin yazdığı altı kıt'a yer alır. Hattat, bir sülüs, iki veya üç nesih, bir sülüs, iki veya üç nesih satır düzeninde yazdığı kıt'alara, Hz. Muhammed'in şükretmeye ve yetinmeye, kötü âdetleri ortadan kaldırmaya, insanların kötülüklerine, zalim yöneticilerin başına geleceklere dair hadislerini yazmıştır. Son kıt'adaki nesih satırların yanındaki koltuğa rıka hatla düşülen ketebe kaydının anlamı şöyledir: "Allah'ın en zayıf kulu Derviş Ali tarafından nimetlerinden dolayı Allah'a hamdederek, Peygamberi Muhammed'e, Peygamberin seçilmiş, tertemiz tüm ailesine salât getirerek 1075 senesinde yazılmıştır." Kıt'alar nil yeşili ve pembe kâğıtlarla vassalelenmiş, bu kâğıtlar simefşanla süslenmiştir. Cetvel ve durakları altın, koltukları tezhipsiz olan kıt'aların sadece ikincisi altın zemine rumilerle dolu bir yaprakla süslüdür. Bu körüklü murakkanın cildi, siyah sade deridendir. SSM'de hattatın istinsah ettiği üç Kuran nüshası (kat. no. 42, 43 ve SSM 100-0256), dua kitapları (kat. no. 44, 64 ve SSM 101-0292), bir murakka (SSM 120-0380) ve bir karalama (kat. no. 6) vardır.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مَنْ رَأَى الْإِنْسَانَ بِشَيْءٍ
أَيُّهُ بِالْأَمْسِ أَوْ بِشَيْءٍ مِنْهُ وَدُنِيَ الْأَمْرِ عَصَمَهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا ابْنَ آدَمَ

إِنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يُرِيدُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْكَ مِنْ سَمَاءٍ جَنَّتِ

لَسْتَ بِرَسُولِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَرَأَيْتُمْ مَا ظَهَرَ مِنْ بَعْضِ رُوحِي لَوْ أَنَّ
مَنْ ظَهَرَ لَوْ أَنَّ رُوحِي بَيْنَهُمْ قَالُوا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَانِ

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَانِ
أَلَمْ تَرَ أَنِّي رَأَيْتُكَ أَمَّا أَنْتَ وَرَأَيْتُ
أَلَمْ تَرَ أَنِّي رَأَيْتُكَ أَمَّا أَنْتَ وَرَأَيْتُ
هَذَانِ عَلَى أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْكَ مِنْ سَمَاءٍ جَنَّتِ

نَقَعَ وَلَا بِكَ كَثِيرٌ تَسْبَعُ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَكُونُ مَعَهُ عَلَى أَرْبَعَةِ أَطْلُوفٍ وَيَكُونُ
فِي حَيْضَتِهِمْ كَذَلِكَ وَأَعَانَهُ عَلَى ذَلِكَ

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى أَشْرَفِ الْخَلْقِ

فَلَيْسَ مِنْهُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَلَا مِنْهُمْ
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِهِ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ

وَأَنْتَ تَفْرَحُ أَنْتَ تَحْزَنُ يَا كَفِيكَ

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَقُولُ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَجْعَلُ الْخَلْقَ

وَأَنْتَ تَطْلُبُ يَا طَغِيكَ لِبَقْلِيكَ

لَيْفَ وَالْخَلْقَ بَيْنَهُ وَالْمَرْءَ وَبَيْنَهُ وَالْمَرْءَ
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
لَأَنْتَ أَنْتَ وَمُسْلِمًا نَأَى وَأَنَا مِنْ نَأَى

176

Ağakapılı İsmail (ö. 1706) tarafından yazılmıştır

14 x 23 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

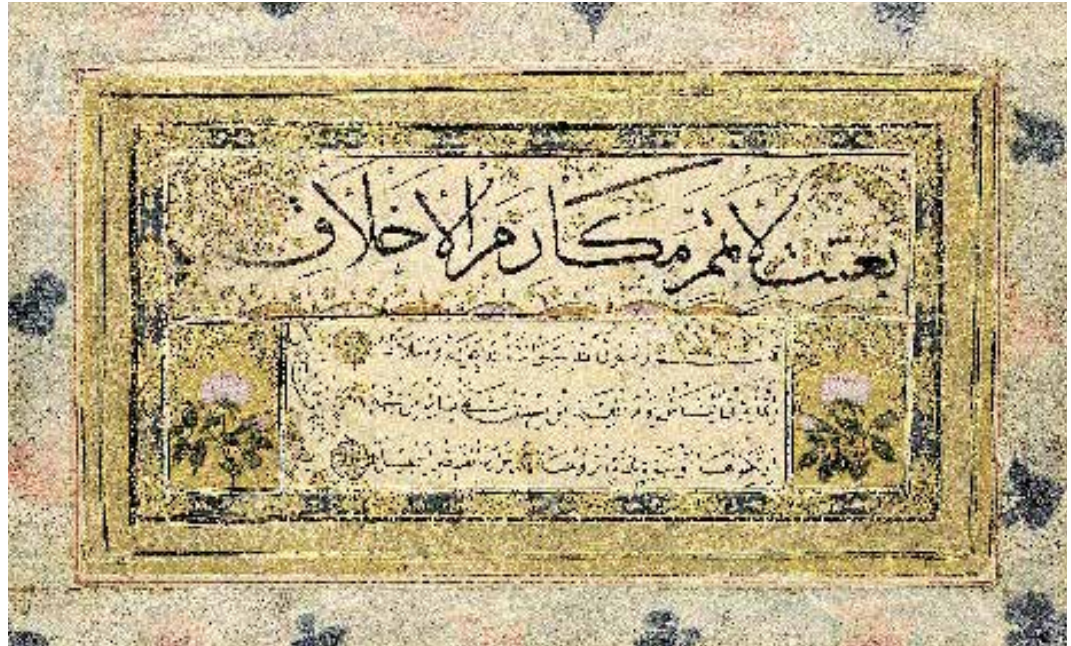
—

SSM 110-0144

Yayın: New York 1998, 70; Paris 2000, 70; Berlin 2001, 70; Derman 2002, 89; Derman 2004, 85; Madrid 2007, 158-59; Sevilla 2008, 178-79

Kıt'a

Hattat İsmail, Osmanlılarda yeniçeri ağasının Süleymaniye semtinde, Ağa Kapısı olarak bilinen resmi makamında ders vermiş olmasından dolayı Ağakapılı lakabıyla tanınmıştır. 17. yüzyılın önde gelen hattatlarından Derviş Ali'nin (ö. 1673) öğrencisi olan Ağakapılı İsmail, dönemin meşhur hattatı Hafız Osman'ın (ö. 1698) mezar kitabesini yazmıştır. Hattatın sergide yer alan kıt'ası, bir satır sülüs ve üç satır nesih düzenindedir. Hattat, sülüs satırdaki, Hz. Muhammed'in "Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" anlamındaki hadisinin ardından üç nesih satırda "Allah Resulü –Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun– şöyle buyurdu: İnsanlara şu üç şeyden biri kıyamet gününde zarar verecektir: Ya dinde gösterdikleri şüphe veya tercih ettikleri kibir [veyahut kişisel öfke]" anlamındaki hadisini yazmıştır. Ketebesini *Harrarahu'l-fakîr İsmâîl* şeklinde yazan hattat, nesih satırların sonuna düştüğü notta *Tahrîran fî karye-i Cenkâr* demektedir. Bu not sayesinde hattatın kıt'asını İstanbul boğazının Anadolu yakasındaki eski yerleşim yerlerinden biri olan Cenkâr sahil köyünde, bugünkü adıyla Çengelköy'de yazmış olduğu öğrenilmektedir. Nesih satırların yanındaki koltuklar, altın zemin üzerine, dilimli kemerli bir kartuşun içindeki pembe çiçekli ve goncalı birer gül dalıyla bezelidir. Yazı satırlarına irice duraklar, çiçekli ve yapraklı dallar, saz yaprakları serpiştirilmiştir. Kıt'a, kumlu, hatip ebrulu kâğıtla vassalelenmiştir.

177

Derviş Abdî tarafından 1120 / 1708-09
yılında yazılmıştır

15,8 x 22,5 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep ve
altın

—

SSM 110-0145

Yayınlanmamıştır

Kıt'a

Derviş Abdî hattıyla yazılan kıt'a, bir sülüs, bir nesih, bir sülüs ve üç nesih satır düzenindedir. “Günahlarımdan, yanlışlarımdan tövbe ediyorum” anlamındaki ibare ikiye bölünerek sülüsle iki satır halinde yazılmıştır. Bu satırların altındaki “Vallahi ben günde yetmiş defadan fazla Allah’tan beni bağışlamasını diliyorum, tövbe ediyorum” anlamına gelen nesih satırı, ikinci sülüs satırı ile iki nesih satır halinde yazılmış olan “Ecel gelmeden önce acele edin: Amellerin en küçüğü ve en büyüğü değerlendirilecektir. Çokça iyi amel işleyin” anlamındaki Arapça sözler izler. Hattat son nesih satıra yazdığı ketebe kaydını *Ketebehû ez’afu’l-kuttâb Dervîş Abdî gaferallâhu zünûbehû an cerîdeti* (kâtiplerin en zayıfı Derviş Abdî - Allah günahlarını bağışlasın) şeklinde düşmüştür. Nesih satırların yanına ise “eş-Şeyh el-ma’rûf bi-şes kalem” 120 şeklinde düştüğü nottan, Derviş Abdî’nin bu kıt’ayı Şeyh Hamdullah’ın tasarımından kopya ederek yazdığını öğreniriz. Hattat, Şeyh Hamdullah’tan “şes kalem diye bilinen Şeyh” diye bahsetmektedir.¹ Sülüs satırların arası altınlanmış (beyne’s-sütur), ebrulu kâğıtla vassalelenmiştir.

¹ Derviş Abdî’nin Şeyh Hamdullah’tan kopya etmiş olabileceği tasarımlar için bkz. TSMK. E.H. 2086, E.H. 2084, E.H. 2083; Serin 2007, 106-126.

178

Hafız Osman (ö. 1698) tarafından yazılmıştır

21,3 x 15 cm; sülüs ve nesih hat, 66 kıt'a

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, altın ve ebrulu kâğıt

—

SSM 120-0334

Yayınlanmamıştır

Murakka

Hafız Osman, önce Derviş Ali (ö. 1673), daha sonra Suyolcuzade Mustafa Eyyubî'den (ö. 1686) hüsnühat eğitimi almıştır. Şeyh Hamdullah'ın (ö. 1520) üslubunu benimseyen Hafız Osman, Sultan II. Mustafa'ya (h. 1695-1703) ve şehzadeliğinde Sultan III. Ahmed'e (h. 1703-1730) meşk hocalığı yapmıştır.¹ Hafız Osman sergideki murakkasını oluşturan 66 kıt'aya, Muhammed b. Said el-Busirî'nin Arapça yazdığı (ö. 1296?) *Kasidetü'l-Bürde* adlı Hz. Muhammed'i öven şiirinden beyitler yazmıştır. Bir sülüs, bir nesih ve bir sülüs satır düzeninde olan kıt'aların sonuncusu bir satır sülüs, iki satır nesih ve bir satır sülüs düzenindedir ve nesih satırların yanına hattat "Kuran hafızı diye tanınmış fakir Osman tarafından yazılmıştır" anlamına gelen ketebe kaydını düşmüştür. Kıt'alar, renkli, düz ve ebrulu kâğıtlarla vassalelenmiştir. Duraklar ve cetveller altınlıdır. İlk kıt'adaki besmele oku mavi çiçekli altınlı dallarla bezelidir. Kimi kıt'alar altınlı saz yapraklarıyla süslenmiş, koltukları sade bırakılmıştır. Özgün halinde kitap formunda olan kıt'alar, 1999'da körüklü murakka formuna getirilmiş, cildi yeniden yapılmıştır.

¹ SSM'de Hafız Osman ketebesini taşıyan bir Kuran (kat. no. 47), bir Kuran cüzü (kat. no. 46), dört murakka (SSM 120-0371, 120-0343, 120-0373, 120-0393), iki dua kitabı (SSM 101-0308, 101-0285), bir kıt'a (SSM 110-0155) ve bir karalama (SSM 190-0229) vardır.

179

Yedikuleli Seyyid Abdullah (ö. 1731)
tarafından 18. yüzyılın ilk yarısında
yazılmıştır

14 x 21,7 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

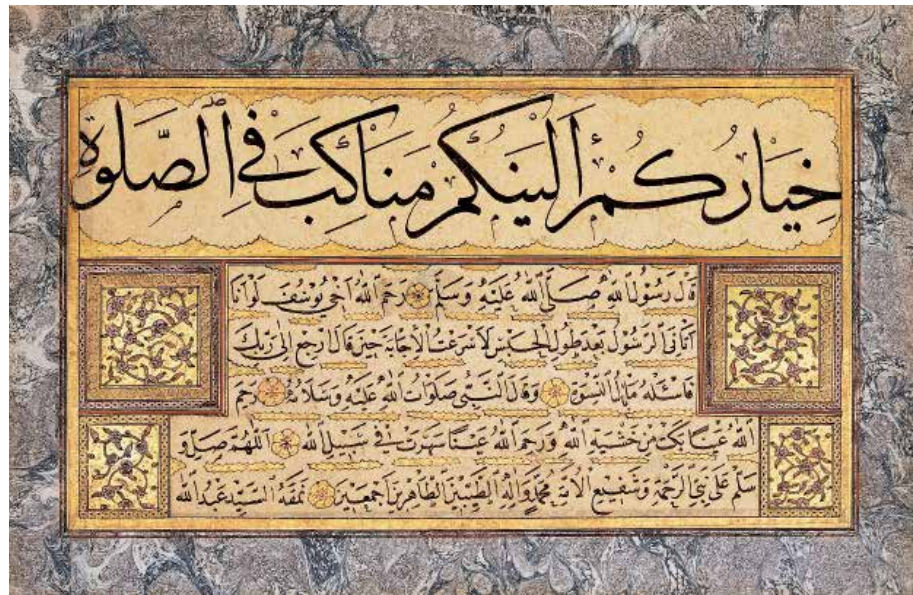
—

SSM 110-0132

Yayın: Derman 2002, 95; Derman 2004,
94-95

Kıt'a

Yedikuleli lakabıyla tanınan Seyyid Abdullah, aklâm-ı sitteyi dönemin en meşhur hattatı Hafız Osman'dan (ö. 1698) öğrenmiş, Sultan III. Ahmed'i (h. 1703-30) hat konusunda eğitmiştir. Hattatın sergide yer alan kıt'ası bir sülüs ve beş nesih satır düzenindedir. "Sizin en hayırlınız namazda omuzları en yumuşak olandır" anlamındaki sülüs satırın altındaki üç nesih satırda, önce ünlü hadis bilginlerinden İmam Tirmizî'nin (ö. 892) aktardığı, "Resulullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- şöyle buyurdu: Allah kardeşim Yusuf'a rahmet eylesin! (Melik'in gönderdiği) elçi, ben uzun süre hapiste kaldıktan sonra bana gelmiş olsaydı ona icabet etmekte acele ederdim" anlamındaki hadis yazılıdır. Ardından, "Halbuki o vakit Yusuf elçiye: 'Efendine dön de ellerini kesen o kadınların derdi ne idi, diye sor' dedi" ayetini (Yusuf: 50) içeren rivayeti yer alır. Altındaki iki nesih satır ise daha geniş tutularak, gene İmam Tirmizî'nin aktardığı "Nebî -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- şöyle buyurdu: Allah Teâlâ, Allah korkusundan ağlayan göze ve Allah yolunda nöbet tutan göze rahmet etsin" anlamındaki hadis yazılmıştır. Ayrıca, "Ey Allah'ım! Rahmet peygamberi ümmetin şefaatçisi Muhammed'e, ailesine ve bütün temiz sahabelisine salât ve selâm olsun" anlamındaki dua cümlesi ve ketebe eklenmiştir. Hattat ketebesini *Nemekahû es-Seyyid Abdullah* şeklinde yazmıştır. Satırların arası altınlanmıştır (beyne's-sütur). Nesih satırların iki farklı genişlikte yazılmasıyla dört koltuk yaratılmış ve bunlar birbirine dolanan çiçekli dallarla tezhiplenmiştir. Kıt'a, gelenek olduğu gibi, ebrulu kâğıtla vassalelenmiştir. SSM'de hattatın ketebesini taşıyan üç murakka (SSM 120-0392, 120-0338, 120-0213), iki kıt'a (kat. no. 180), bir meşk kıt'a (SSM 110-0430), 1136/1724 tarihli bir karalama (SSM 190-0439), 1136/1698 tarihli bir hilye (kat. no. 71) ve 1108/1696 tarihli bir dua kitabı (kat. no. 13) vardır.

180

Yedikuleli Seyyid Abdullah (ö. 1731)
tarafından 18. yüzyılın ilk yarısında
yazılmıştır

13,5 x 21 cm ve 12,8 x 19,8 cm; sülüs ve
nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

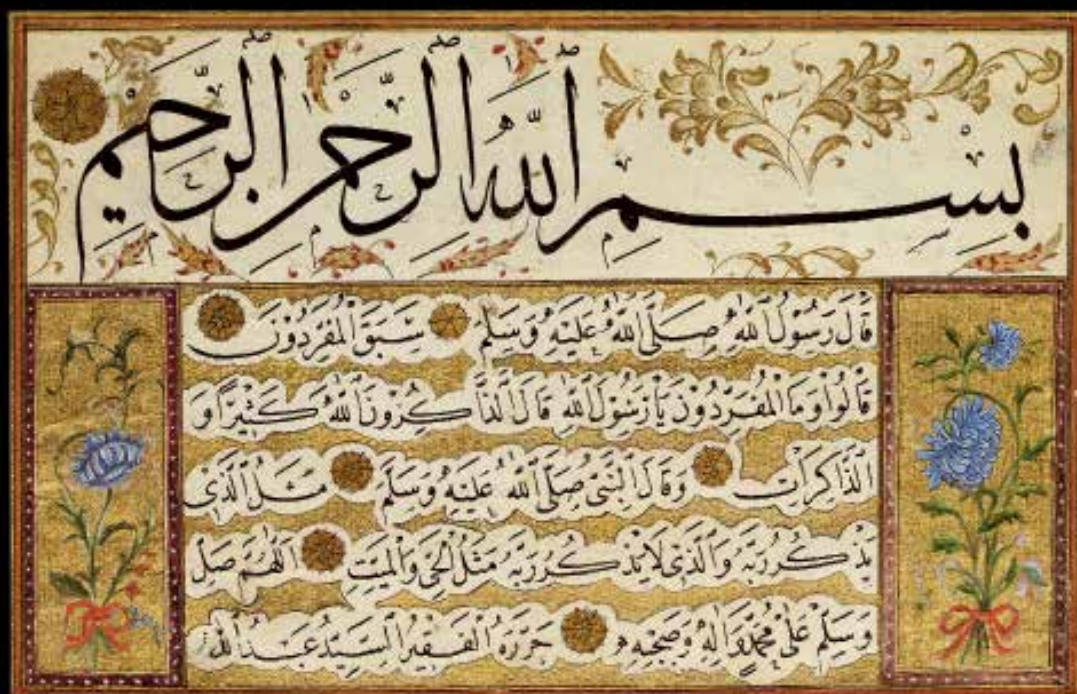
SSM 110-0141 ve 110-0143

Yayın: Madrid 2007, 160-161; Sevilla
2008, 180-181

İki kıt’a

İstanbul’un Yedikule semtinde doğduğu için Yedikuleli lakabıyla tanınan, bazı ketebelerinde “İmam adıyla maruf” ibaresini kullanan Seyyid Abdullah, “aklâm-ı sitte”yi dönemin en meşhur hattatı Hafız Osman’dan (ö. 1698) öğrenmiştir. Sultan III. Ahmed’i (h. 1703-30) hat konusunda eğitmiş, sarayın hüsn-ü hat hocalığına getirilmiştir. Aralarında Eğrikapılı Mehmed Rasim (ö. 1756) ve Şekerzade Mehmed (ö. 1753) de olan öğrenciler yetiştirmiştir. Hattatın sergide yan yana yer alan her iki kıt’ası bir sülüs ve beş nesih satır düzenindedir. Hz. Muhammed’in hadislerini içeren kıt’aların ikisinde de ketebe kaydı vardır. Âdet olduğu üzere, alçakgönüllü sıfatlardan biri olan “fakir” sıfatı da eklenerek *el-fakir es-Seyyid Abdullah* şeklinde yazılmıştır; birinin sonuna hattat, gene âdet olduğu üzere, “Allah günahlarını bağışlasın” dileğini eklemiştir (SSM 110-0141). Kıt’aların birinde hattat, sülüsle yazdığı “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla” anlamına gelen Bismillahirrahmanirrahim ibaresinin altına nesihle yazdığı “Allah Resulü şöyle buyurdu: Müferridûn ilerlediler. ‘Müferridûn nedir ey Allah’ın Resulü?’ diye soruldu. ‘Allah’ı çok zikreden erkek ve kadınlardır’ buyurdu. Allah Resulü şöyle buyurdu: Allah’ı zikredenle zikretmeyenin misali, diri ile ölünün misali gibidir” anlamındaki hadisi yerleştirmiştir (SSM 110-0143). Onun da altında “Ey Allah’ım! Muhammed’e, ailesine ve sahabelerine salât ve selâm olsun” ibaresi vardır. Diğerinde ise “Amelsiz sözden tövbe ederim” anlamındaki sülüs satırın altında nesihle yazılan “Allah Resulü şöyle buyurdu: Kalbimde gam ve keder izleri ortaya çıkınca, ben günde yetmiştenden fazla Allah’a tövbe ederim. Allah Resulü şöyle buyurdu: Müferridûn ilerlediler. ‘Müferridûn’ nedir ey Allah’ın Resulü? diye soruldu. ‘Allah’ı çok zikreden erkek ve kadınlardır’ buyurdu” anlamındaki hadis ve “Ey Allah’ım! Muhammed’e, güzel ve temiz ailesine salât ve selâm olsun” ibaresi görülür (SSM 110-0141). Kıt’aların sülüs satırlarına altın yaldızlı minik çiçekli dallar ve saz yaprakları serpiştirilmiştir. Nesih satırların arası altınlanmış, koltuklara altın zemin üzerine kırmızı kurdeleyle bağlanmış mavi iri kasımpatı buketleri yerleştirilmiştir. Bezemenin üstat bir müzehhibin fırçasından çıktığı bellidir. Kıt’a koltuklarında buketlere ve içinde türlü türlü çiçekler olan vazolara 18. yüzyıldan başlayarak sık sık yer verilmiştir.¹ Sakıp Sabancı Müzesi’nde Yedikuleli’nin ketebesini taşıyan üç murakka (SSM 120-0392, 120-0338, 120-0213), bir kıt’a (kat. no. 179), bir meşk kıt’a (SSM 110-0430), 1136/1723-24 tarihli bir karalama (SSM 190-0439), 1110/1698-99 tarihli bir hilye (kat. no. 71) ve 1108/1696-97 tarihli bir dua kitabı (kat. no. 13) vardır.

1 SSM’de koltukları bu şekilde tasarlanmış kıt’a örnekleri vardır (kat. no. 176, 182, 183, 194).

181

Şekerzade Mehmed Efendi (ö. 1753)
tarafından 1158 / 1745-46 yılında
yazılmıştır

20,2 x 28,3 cm; sülüs ve nesih hat, 12 kıt'a

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 120-0208

Yayın: New York 1998, 86-87; Paris 2000,
86-87; Berlin 2001, 86-87; Derman 2002,
106-107; Derman 2004, 106-107; İstanbul
2007a, 80; Madrid 2007, 162-163;
Sevilla 2008, 182-183

Murakka

Hafız Osman (ö. 1698) üslubunun 18. yüzyılın ilk yarısındaki temsilcisi kabul edilen hattat Mehmed, icazetini Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'den (ö. 1731) almıştır. III. Ahmed (h. 1703-1730) ve I. Mahmud (h. 1730-1754) dönemlerinde sarayda hüsnühat hocalığı yapmıştır. Babasının şekerci olmasından dolayı Şekerzade lakabıyla tanınmış, ketebelerinde lakabını belirtmiştir. Sergideki murakkanın on ikinci kıt'asının son nesih satırına yazdığı ketebe kaydında da "Bunu Şekerzade diye bilinen fakir Seyyid Hacı Mehmed yazdı, Allah günahlarını affetsin" der ve 1158 tarihini verir. Şekerzade Mehmed'in sanat hayatının son yıllarına ait bu murakkada, iki satır sülüs, üç satır nesih halinde, Hz. Muhammed'in Allah'ı anmanın erdemleri, cennete ulaşmanın yolları, iyi insan olmanın ödülleri hakkındaki hadisleri yazılıdır. Nesih satırların iki yanındaki koltuklar altın ve mavi zemin üzerine çiçekli ve rumili dallarla bezenmiştir. Murakkanın ilk kıt'ası besmeleyle başlar. Sin harfinin uzatılmasıyla bir bezeme alanı haline gelen besmele oku, minik pembe, turuncu ve yeşil çiçekli, kıvrımlı altın dallarla süslenmiştir. Kıt'alar ebrulu kâğıtla vassalelenmiş ve ebruların üzerine fırçayla bitkisel altın bezemeler yapılmıştır. Murakkanın özgün cildi 20. yüzyılda tamir görmüştür. SSM'de hattat Şekerzade Mehmed'in yazdığı beş kıt'a (kat. no. 182, SSM 110-0436, 110-0126, 110-0150 ve 110-0157) ve bir murakka (SSM 120-0385) daha vardır.

لست
ش

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَفْضَلُ
الْحَمْدِ لِلَّهِ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وآلِهِ وَسَلَّمَ: الْإِخْلَافُ الْمَلِكُ وَالْغَيْبُ الرَّحْمَةُ وَمَنْ لَكَ

مِنْكَ نَسِبُكَ خَدَّ الْعَمَلِ

182

Şekerzade Mehmed (ö. 1753) tarafından
18. yüzyılın ilk yarısında yazılmıştır

19,7 x 29,5 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

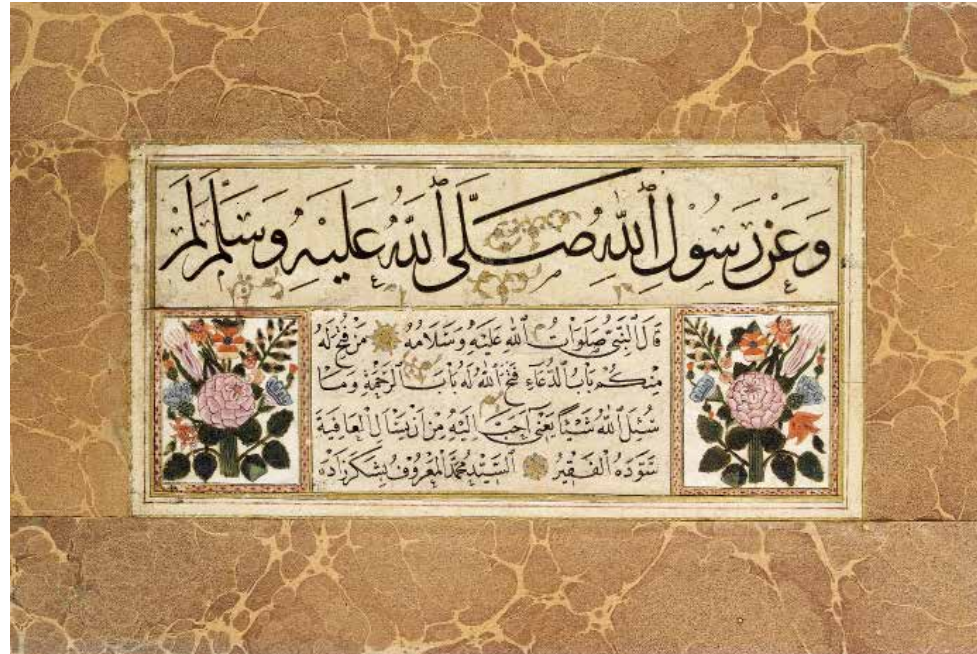
—

SSM 110-0156

Yayınlanmamıştır

Kıt'a

Hafız Osman (ö. 1698) üslubunun 18. yüzyılın ilk yarısındaki temsilcisi kabul edilen hattat,¹ sergide yer alan kıt'asında sülüsle yazdığı "Allah Resulünden" şeklindeki giriş ibaresinin altına, dört satır nesihle "Allah Resulü şöyle buyurdu: Sizden kime dua kapısı açılırsa Allah ona rahmet kapısını açar. Allah'ın kendisinden istenmesini en çok istediği şey afiyet dilenmesidir" anlamındaki hadisi yerleştirmiştir. Son satırdaki ketebe kaydı "bunu Şekerzade diye meşhur olan, fakir Seyyid Mehmed yazdı" şeklindedir. Kıt'anın koltuklarına üstat bir çiçek ressamının fırçasından çıkmış, natüralist üslupta, dönemin zevkini en iyi şekilde yansıtan çok çiçekli birer buket resmedilmiştir. Kalın ve kısa saplı bu bukette katmerli bir gül, pembe bir lale, iki renkli bir hercai menekşe, henüz tam açmamış bir pembe şebboy çiçeği dalı ve küçük, mavi kasımpatılar ayırt edilebilmektedir.² Kıt'a, gelenek olduğu gibi, ebrulu kâğıtla vassalelenmiştir.

¹ Sultan III. Ahmed'in (h. 1703-1730) Hafız Osman'ın 1682'de istinsah ettiği bir Kuran nüshasını (İÜK.A 6549) 1729'da Şekerzade Mehmed'e (TİEM. 85) kopya ettirmiş olması, 18. yüzyıl başında Hafız Osman'a en yakın üslubun Şekerzade'ye ait olduğunu düşündürmektedir. Bu iki Kuran nüshası için bkz. Derman 2010, 168-173, 236-241.

² 18. yüzyıldan başlayarak kıt'a koltuklarının bezenmesinde irice çiçeklerin buket şeklinde veya bir vazo içine yerleştirilerek kullanıldığı görülür; benzer buket tasarımları için bkz. Demiriz 2005, 70, 72, 121, 152, 158-160, 170 ve 205.

183

İsmail Zühdi (ö. 1731) tarafından 18. yüzyılın ilk yarısında yazılmıştır

13,7 x 21,3 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

—

SSM 110-0137

Yayınlanmamıştır

Kıt'a

Hattat İsmail Zühdi, Sultan III. Mustafa (h. 1757-1774) tarafından sarayın hüsnühat hocalığına getirilmiş olan bir diğer hattat İsmail Zühdi'den (ö. 1806) ayırt edilebilmek için "Eski Zühdi" veya "Birinci İsmail Zühdi" olarak anılır. Hattatın sergide yer alan kıt'ası bir satır sülüs ve üç satır nesih düzenindedir. "Hepiniz birer çobansınız ve idare ettiklerinizden sorumlusunuz" anlamındaki Arapça hadisin altında "Allah Resulü -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- şöyle buyurdu: Sultana yakın olanın kalbinde fitne olur. İnsanlara en yakın olan, Allah'tan en uzak olandır" anlamındaki hadis ve "Allah Resulü doğru söyledi" anlamına gelen ibare yazılmıştır. Hattat ketebesini *Ketebehu'l-fakir İsmail ez-Zühdi* şeklinde vermiştir. Sülüs satırın arası altınlanmış (beyne's-sütur) ve küçük çiçeklerle süslenmiştir. Nesih satırların sağında ve solunda kalan koltuklara, altın yaldız zemin üzerine natüralist üslupta, dönemin zevkini yansıtan pembe çiçekli birer gül dalı resmedilmiştir. Kıt'anın çevresi halkâridir. SSM'de hattat tarafından yazılmış 1130/1717-18 tarihli bir kıt'a (SSM 110-0136) ve üç murakka vardır (kat. no. 28 ve SSM 120-0351, 120-0325).

184

İsmail Zühdi (ö. 1806) tarafından
18. yüzyıl sonunda yazılmıştır

15,6 x 22,7 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 110-0128

Yayın: New York 1998, 96-97; Paris 2000,
96-97; Berlin 2001, 96-97; Derman 2002,
128-129; Derman 2004, 118-119; İstanbul
2007a, 76; Madrid 2007, 168-169;
Sevilla 2008, 188-189

Kıt'a

Hatasız yazma ve harfleri yerleştirmedeki ustalığıyla tanınan hattat İsmail Zühdi, Sultan III. Mustafa'nın saltanatı (h. 1757-74) sırasında sarayın hüsnühat hocalığına getirilmiş, vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür. Şeyh Hamdullah (ö. 1520) ve Hafız Osman (ö. 1698) üsluplarını takip eden hattatın en tanınmış öğrencisi kardeşi Mustafa Rakım'dır (ö. 1826). Mustafa Rakım'ın yazdığı mezar kitabesinde, İsmail Zühdi için “Kâtib-i Saray-ı Sultani” ve “Reisü'l-Hattatin” sıfatları kullanılmıştır. Sergide yer alan kıt'a, iki nesih, bir sülüs ve dört nesih düzenindedir. Nesih satırların arasındaki sülüs satırda, tek bir satıra yerleştirilmesi güç olan “Onlar gibi biz de hacılarla haccettik” anlamındaki Arapça *hacecnâ mea'l-huccâci haccen ke-hacchim hacceten fete-haccû* sözlerini hünerle yazmıştır. Biçimleri birbirine çok benzeyen ha ve cim harflerinin ardı ardına kullanıldığı bu cümle yazıya aktarıldığında, görsel bir tekerlemeye dönüşür. Hattatın bu yazı oyunlarını sevdiği anlaşılmaktadır.¹ Sülüs satırın üstündeki iki satırda “Allah Resulü şöyle buyurdu: Aşhabıma sövmeyiniz. Herhangi biriniz Uhud Dağı kadar altın infak etse, onların bir ölçeğine erişemez”; sülüs satırın altındaki üç satırda ise “Allah Resulü şöyle buyurdu: Allah'a dua ettiğinizde ellerinizin içini açarak dua edin; dışını açarak dua etmeyiniz. Şöyle rivayet edilir: Duayı tamamladığınızda ellerinizi yüzünüze sürünüz. Allah Resulü doğru söyledi” anlamındaki hadisler okunmaktadır. Son nesih satırda “Bunu Kuran hafızı diye meşhur, fakir İsmail Zühdi yazdı” şeklindeki ketebe vardır. Nesih satırların yanındaki koltuklar halkârla bezenmiştir. Satır araları altınlanmış, enli pervaza simefşan yapılmıştır.

¹ Bu tekerlemelerin 15. yüzyıl ortalarına tarihli örnekleri TSMK. E.H.2878 ve H.2153, y. 20a ve y. 196a'da görülebilir (bkz. Londra 2005, 288-289). 18. yüzyıldan itibaren çok sık yazılan bu yazı örnekleri için bkz. Serin 1999, 136; Safwat 1996, 137-138; Derman 2009b, 143, 188; Çağman ve Aksoy 1998, 112-113; Çetin ve Derman 1992, kat. 88, 118, 133, 154, 182; SHM 15530-Y.123; Derman 2006, 99, 217; Berk 2003, 64.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي
فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ سَبَّ أَحَدَهُمْ لَسَبَّ أُمَّةً بَلَغَ مِنْهَا جِدَارُ هَمٍّ

بَعِثَ اللَّهُ إِلَى الْبَنِي إِسْرَءِيلَ نَبِيًّا سَمَّى هَارُونَ فَتَّبِعُوهُ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ
فَأَسْأَلُوا بِأَسْمَاءِ أَنْبِيَائِهِمْ وَلَا تَسْأَلُوا بِأَسْمَاءِ
وَنُحُوتِهِمْ فَإِنَّهُمْ سَأَلُوا بِأَسْمَاءِ أَنْبِيَائِهِمْ
وَنُحُوتِهِمْ فَاسْتَجَبُوا لَهُمْ وَاسْتَجَبُوا لَهُمْ

185

Mustafa Kütahî (ö. 1787 sonrası)
tarafından 1181 / 1767-68 yılında
yazılmıştır

23,4 x 15,8 cm; sülüs ve nesih hat, 11 kıt'a

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, altın
ve ebrulu kâğıt

—

SSM 120-0386

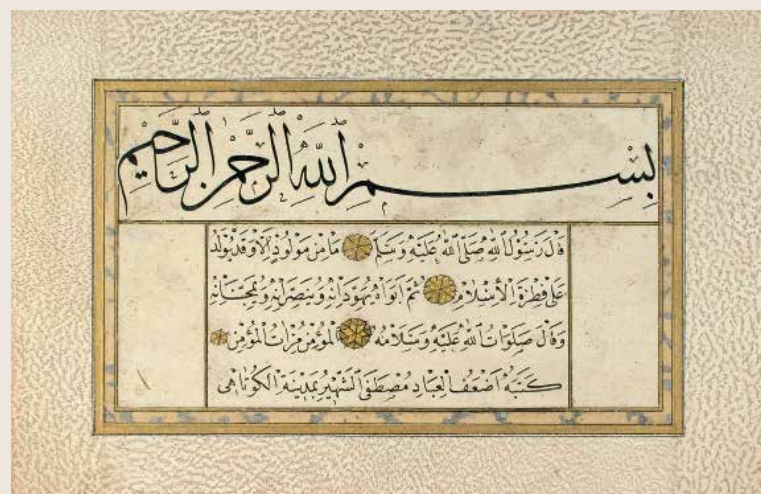
Yayın: New York 1998, 90-91; Paris 2000,
90-91; Berlin 2001, 90-91; Derman 2002,
120-121; İstanbul 2007a, 113; Madrid 2007,
164-165; Sevilla 2008, 184-185

Murakka

İbrahim Rodosî'nin (ö. 1787) öğrencisi olan Mustafa Kütahî'nin kızı Şerife Emine Safvet de ünlü bir hattattı. Mustafa Kütahî, sergideki murakkayı oluşturan kıt'alara bir satır sülüs, üç-beş satır nesih veya iki satır sülüs, üç satır nesih hatla Hz. Muhammed'in hadislerini yazmıştır. Murakkanın 11. kıt'asının sülüsle yazılan ilk satırında ise hattat "Düşmanlarla bağrışıp çağrıştılar" anlamına gelen Arapça ve *zaccû zacceten ke-zacîcinâ ve accû acîcen ve'l-e'âdî* cümlesinin dad, cim ve ayn harflerini, adeta oyun oynayarak art arda sıralar.¹ Hattat, "Kütahyalı diye bilinen" ibaresini ve yazdığı tarihi, 11 kıt'anın biri hariç hepsinde kullanmıştır. Altın cetvelli kıt'alar kumlu ebrulu kâğıtlarla vassalelidir.

¹ Bu söz oyunlarının 15. yüzyıl ortalarına tarihlenen örnekleri TSMK. E.H.2878 ve H.2153, y. 20a ve y. 196a'da görülebilir (bkz. Londra 2005, 288-289). 18. yüzyıldan itibaren sık sık yazılan bu örnekler için bkz. Serin 1999, 136; Safwat 1996, 137-138; Derman 2009b, 143, 188; Çağman ve Aksoy 1998, 112-113; Çetin ve Derman 1992, kat. 88, 118, 133, 154, 182; SHM 15530-Y.123; Derman 2006, 99, 217; Berk 2003, 64.

186

Berberzade Mehmed Said (ö. 1778)
tarafından 18. yüzyıl ortasında yazılmıştır

14,5 x 24,3 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

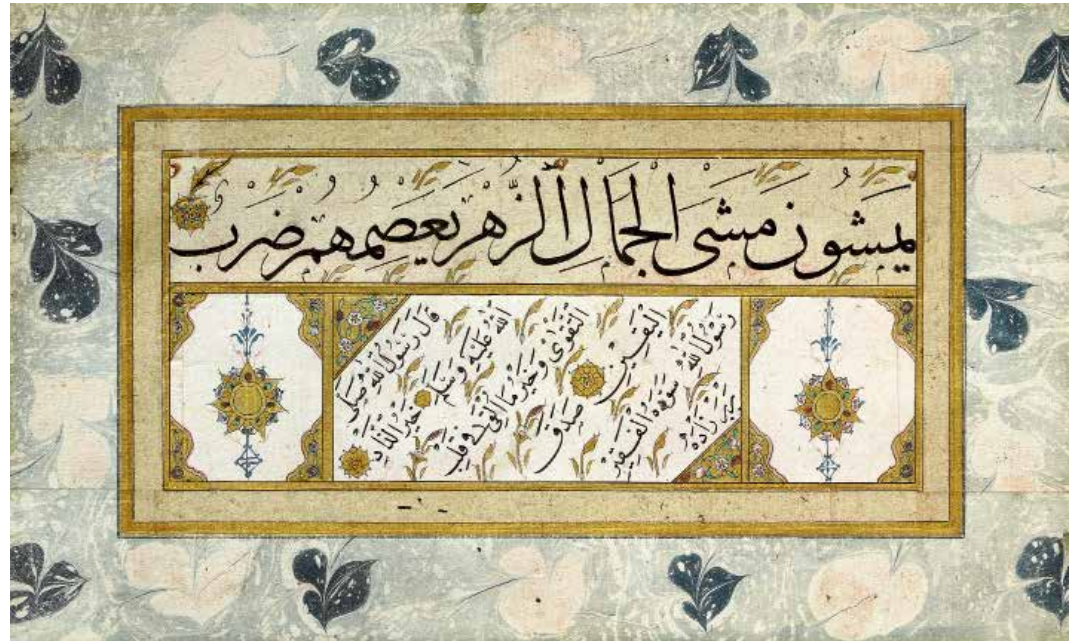
—

SSM 110-0148

Yayınlanmamıştır

Kıt'a

Hocası Şekerzade Mehmed (ö. 1753) gibi Mehmed Said de baba mesleğini lakap olarak benimsemiş, ketebe kayıtlarında sık sık Berberzade lakabını kullanmıştır. Sülüs hatla yazdığı, Kaab b. Zühayr'ın (ö. 645) kasidesinden “Beyaz develer gibi yürürler. Kısa boylu kara yüzlüler saldırdıklarında büyük bir güç onları görür” beytinin altına, mailen beş satır nesihle, “En iyi azık takvadır. Kalbe verilen en iyi şey hakiki bilgidir. Allah Resulü doğru söyledi” anlamındaki Arapça hadisleri yazmıştır. Beşinci satırın sonunda yazmaya başladığı ketebe kaydı son satırda devam eder: “el-fakir Berberzade.” SSM’de hattatın elinden çıkmış bir kıt’a daha bulunmaktadır; ketebe kaydı “bunu Berberzade diye bilinen fakir Mehmed Said yazdı” şeklindedir (SSM 110-0153).

187

Giritli Mehmed (ö. 1752) tarafından
1146 / 1733-34 tarihinde yazılmıştır

16,5 x 24,3 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 110-0129

Yayın: Derman 2002, 102

Kıt'a

Yazılarındaki ketebe kayıtlarından Girit kökenli olduğu öğrenilen hattat, Hafız Osman üslubunu benimsemiştir. Sergideki kıt'anın ilk satırına sülüs hatla, "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla" anlamına gelen Bismillahirrahmanirrahim; ayrıca üç satır nesihle "Peygamber şöyle buyurdu: Meclislerin en hayırlısı en geniş olanıdır" ve "Peygamber şöyle buyurdu: Çocuklarınıza yazıyı, ok atmayı ve yüzmeyi öğretiniz. Çünkü bunlar önemli işlerdir" anlamındaki hadisler yazılmıştır.¹ Üçüncü satırın sonunda başlayan ketebe kaydında "Bunu Giritli fakir Mehmed yazdı, günahları bağışlansın, kusurları örtülsün, sene 1146" yazılıdır. Giritli Mehmed'in bu eserin kendi döneminde tezhiplenmemiş olduğu, ancak 20. yüzyılda, İsmail Hakkı Altunbezer'in (ö. 1946) besmele oku ve koltukları geleneksel üslupta bezediği anlaşılmaktadır. Kıt'a, gelenek olduğu gibi, ebrulu kâğıtla vassalelenmiştir. Müzede Giritli Mehmed'in yazdığı bir kıt'a daha vardır (SSM 110-0469).

¹ Güzel yazı yazmanın özendirilmesine ilişkin hadislerin sık sık yazıldığı görülmektedir. Benzer bir hadis, sergide yer alan "hutût-ı mütenevvia"yı (yazı çeşitlerini) gösteren levhada da yer alır (kat. no. 1).

188

Mehmed Şehrî (ö. 1740) tarafından
1152 / 1739-40 yılında yazılmıştır

24,5 x 14,4 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 110-0471

Yayın: Derman 2002, 103

Kıt’a

Mehmed Şehrî, Giritli Mehmed’in (ö. 1752) öğrencisidir. Hocası gibi Hafız Osman (ö. 1698) üslubunda yazmıştır.¹ Hattatın sergide yer alan kıt’asının sülüs satırında “Yanlışlarım ve günahlarım için Allah’tan bağışlanma diliyorum” duası görülür. Bu satırın altına ise hattat mailen on satır nesihle bazı hadisler yazmıştır: “Amr b. Şuayb babasından ve dedesinden rivayet ederek şöyle demiştir: Hz. Peygamber –Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun– bir topluluğun Kuran hakkında tartıştıklarını işitti de şöyle buyurdu: ‘Sizden öncekiler ancak bu yüzden helâk oldular. Onlar Allah’ın kitabının bir kısmını diğer kısmına vuruşturdular. Halbuki Allah’ın kitabı bir kısmı diğer kısmını tasdik eder halde inmiştir. Öyleyse onun bir kısmını diğer kısmı ile yalanlamayın. Ondan bildiğinizi söyleyin, bilmediğinizi ise bilenine havale edin.’ Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ‘Bilmediklerini sorsalardı ya! Cehaletin ilacı ancak sormaktır.’ Bu hadisi Câbir rivayet etmiştir”. Son satırdaki ketebede hattat *Sevvedehu’l-fakîr Muhammed eş-Şehrî, sene 1152* (Bunu fakir Mehmed eş-Şehrî yazdı, sene 1152) kaydını düşmüştür. Yazı boşluklarına altın, bitkisel motifler serpiştirilmiş olan kıt’a, kumlu, hatip ebrulu kâğıtla vassalelenmiştir.

¹ Habib, Mehmed Şehrî’yi “kimseye kulak asmayıp gece-gündüz Osman Efendi’yi taklidde ömrünü sarf etdi” sözleriyle anar (Habib 1305/1887-88). Necmeddin Okyay ise, Mehmed Şehrî’nin ketebesiz yazılarının karıştırılarak Hafız Osman’a atfedildiğini söyler (Derman 2002, 103).

189

Yesari Mehmed Esad Efendi'ye (ö. 1798)
atfedilmiştir

35 x 22 cm; talik hat, 12 kıt'a

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 120-0347

Yayın: New York 1998, 100-101; Paris

2000, 100-101; Berlin 2001, 100-101;

Derman 2002, 124-125; Derman 2004,
124-125

Müfredat meşki

Hattat Mehmed Esad, solak manasına gelen “yesari” lakabıyla anılır. Osmanlı talik üslubunu onun oluşturduğu kabul edilir. Sultan III. Mustafa (h. 1757-1774) döneminden itibaren sarayda hüsnühat hocalığı yapan hattat, Sultan III. Selim'in de (h. 1789-1807) desteğini kazanmıştır. Öğrencileri arasında oğlu Yesarizade Mustafa İzzet (ö. 1849) ve Arabzade Sadullah (ö. 1843) vardır. Sergide yer alan murakka, talik yazı öğretimi için hazırlanmış, harf birleşmelerini gösteren müfredat meşkidir. Meşkin sonuna hattat “Mademki müfretlerden (yalın harfler) kurtuldun, mürekkebler (bitişik harfler) meşkinin vakti geldi” anlamına gelen Farsça bir beyit yazmıştır. Böylece talik hat meşk eden genç hattat adayı artık mürekkebat meşkine geçebilecektir. Kasıtlı olarak sulu bir mürekkeple yazarak öğrencisinin kamış kalemin ve mürekkebin hareketlerini görmesini sağlayan hattat, satır aralarına da âdet olduğu üzere sa'y (çalış) yazmayı ihmal etmemiştir. Krem rengi yazı kâğıtları, mavi ve pembe tonlarında kalın kâğıtlarla vassalelenmiştir. Ketebe kaydı olmayan meşk murakkasının son kıt'asının sonuna başka bir hattatın eliyle, “el-fakîr Mehmed Es'ad el-Yesârî, Allah ona mağfîret etsin” anlamına gelen Arapça bir atıf notu yazılmıştır. Müzede hattatın talik hat ile yazdığı murakkalar (SSM 120-0374, 120-0061), levhalar (SSM 130-0077, 130-0076) ve kıt'alar (SSM 110-0464, 110-0528) vardır.

کست بل مم من موم

ملاصی سی

ج بهر دهر

من شش من طبع

موتو کست بل مم

من بهر دهر

چون نکست سی ز من

وقت شش من کبارت

من بهر دهر

190

Mahmud Celaleddin (ö. 1829) tarafından
19. yüzyıl başlarında yazılmıştır

18,5 x 24,3 cm; sülüs, nesih ve rika hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya, altın ve ebru

—

SSM 110-0458

Yayın: New York 1998, 110-111; Paris
2000, 110-111; Berlin 2001, 110-111;
Derman 2002, 140-141; Derman 2004,
134-135.

Kıt'a

Mahmud Celaleddin, Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman başta olmak üzere ünlü hattatların yazılarını kopya ederek yazı yazmayı öğrenmiş, sonra kendi üslubuna ulaşmış nadir hattatlardan biridir.¹ Hattatın sergideki kıt'ası Şeyh Hamdullah'ı kopya ederek yazdıklarından biridir.² Nitekim hattat, sağdaki koltuğa ince rika hatla "İbnü's-Şeyh diye meşhur Hamdullah'ın hattından aktarılmıştır" anlamına gelen *Nekalehû min hattı Hamdullah el-ma'rûf bi-ibnu's-Şeyh hâmiden lillâhi teâlâ* notunu düşmüştür. Bu nottan tasarımının³ Şeyh Hamdullah'a ait olduğu anlaşılan kıt'ada "Dünyada, birbirlerine kin besleyenler sıkıntı vermiştir ve kul kanaat ederse hürdür; hür olan tamah ederse kuldur" anlamına gelen sözler iki satır sülüsle yazılıdır. Mailen nesihle on satır halinde ise "müminlerin emiri Ali b. Ebî Talip -Allah yüzünü nurlandırın ve Allahu Teala ondan razı olsun- şöyle dedi: Allah'a tevekkül et, her işinde O sana yeter. Gençliğinde bir hayır yapmadıysan, gücün yeterse yaşlılığında telafi et" anlamındaki Arapça sözler yazılıdır. Nesih satırların sonunda yer alan ketebe kaydında "Bunu Kuran hafızı diye bilinen günahkâr Mahmud yazdı" sözleri görülür. Kıt'anın iç pervazı kumlu, dış pervazı battal ebrudur. Müzede hattatın yazdığı murakkalar (SSM 120-0323 ve 120-0339) ve levhalar (kat. no 136, 137, 138, 139) da vardır.

¹ Mahmud Celaleddin'in üslubunu takip eden hattatlardan biri eşi Esma İbret Hanım (1780-?) diğeri ise, Sultan Abdülmecid'dir (h. 1839-1861). SSM'de, Sultanın yazdığı bir kıt'a vardır (kat. no. 191). Mahmud Celaleddin'in istinsah ettiği ve Sultan Abdülaziz'in (h. 1861-1876) kızı Nazıma Sultan'a (ö. 1947) ait Kuran nüshası için bkz. Bayani, Rogers ve Stanley 2009, 170-171. Hattatın Sultan III. Selim'in (h. 1789-1808) arzusu üzerine tamamladığı, ilk 21 cüzünü Eğrikapılı Mehmed Rasim'in (ö. 1756) istinsah ettiği Kuran nüshası için bkz. Derman 2010, 286-289.

² Mahmud Celaleddin'in Şeyh Hamdullah'ı takliden yazdığı bir diğer kıt'a için bkz. Safwat 1996, 144-146.

³ Şeyh Hamdullah'ın bu tasarımda yazdığı bir kıt'a, Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonundadır (bkz. Serin 2007, 219).

191

Sultan Abdülmecid (h. 1839-1861)
tarafından yazılmıştır

19. yüzyıl ortası

28,5 x 33,5 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 110-0084

Yayın: Derman 2002, 158-159; Derman
2004, 148-149; Amsterdam 2006, 105

Kıt'a

Sultan Abdülmecid, Mustafa Rakım (ö. 1826) üslubunda hatlar yazan Sultan II. Mahmud'un (h. 1808-1839) oğludur. Babasından farklı olarak Mustafa Rakım değil, Mahmud Celaleddin (ö. 1829) üslubunda yazmıştır. Sultan, bir satır sülüs ve üç satır nesih hat düzenindeki kıt'anın sülüs satırında Alak suresinin "Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir" anlamındaki ayetlerini (Alak: 3-4) ve nesih satırlarında "Allah Resulü –Allah'ın selâmı üzerine olsun– şöyle buyurdu: Adil ve mütevazı hükümdar, yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve mızrağıdır. Ona yetmiş siddik sevabı verilir. Allah Resulü doğru söyledi. Ey Allah'ım! Efendimiz Muhammed'in ve bütün ailesinin üzerine salât ve selâm eyle" anlamına gelen hadisleri yazmıştır. Seçtiği metinlerin hükümdarlıkla ilgili oluşu dikkat çekicidir. Yazı alanının altındaki bezeme alanının ortasında yer alan armudi biçimin içine ketebe kaydı olarak "Mahmud Han oğlu Abdülmecid yazdı" anlamına gelen *Ketebehu Abdülmecid b. Mahmud Han* sözleri istifli yerleştirilmiştir. Ketebe kaydını, eflatun zemin üzerine koyu mor renkli dallar ve kırık hatlı kıvrımlarla doldurulmuş bir kartuş çevrelemektedir. Dallara sarı üzüm salkımları resmedilmiştir. Bu kartuştan nesih satırların iki yanına uzanan mavi saz yapraklarının içlerine beyaz çiçekli yeşil ve mavi yapraklı dallar yerleştirilmiştir. Benzer mavi saz yaprakları sülüs yazı satırının da iki yanında görülür. Tüm bezeme alanında ve bordürlerde tekrarlanan, 19. yüzyılın beğenisini yansıtan bu bezeme üslubu, Sultan Abdülmecid'in yazılarında sık sık görülmektedir.¹

¹ Sultan Abdülmecid'in yazdığı yazılar için bkz. Safwat 1996, 159-160; Çağman ve Aksoy 1998, 107. Derman 2006, 84-85. Sultan, zengin tezhipli bir Amme Cüzü'nü de kopya etmiştir (TSMK. H.S. 3, bkz. Demiriz 2005, 270).

192

Mustafa İzzet (ö. 1876) tarafından
1265 / 1848-49 yılında yazılmıştır
18,8 x 26,3 cm; sülüs ve nesih hat, 23 kıt'a
Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın
—
SSM 120-0164
Yayın: New York 1998, 116-117; Paris
2000, 116-117; Berlin 2001, 116-117;
Derman 2002, 152-153; Derman 2004, 39;
İstanbul 2007a, 79; Madrid 2007, 170-171;
Sevilla 2008, 190-191

Murakka

Hattat Mustafa İzzet kazaskerlik görevinde bulunmuş, dolayısıyla bu unvanıyla tanınmıştır. Mustafa Vâsıf'tan (ö. 1853) aklâm-ı sitte, Yesarizade Mustafa İzzet'den (ö. 1849) talik dersleri almış, sarayda yazı hocalığı yapmıştır. Kazasker Mustafa İzzet sergilenen murakkayı oluşturan kıt'alara, Muhammed b. Said el-Busirî'nin (ö. 1296?) Arapça kaleme aldığı *Kasidetü'l-Bürde* adlı, Hz. Muhammed'i öven şiirinden beyitler yazmıştır.¹ Yirmi üç kıt'adan oluşan bu körüklü murakkanın kıt'aları iki satır sülüs, iki satır nesih düzenindedir. Son kıt'adaki koltuklardan birinde "Seyyid İzzet Mustafa" ibaresi ve 1265 tarihi okunmaktadır. Nesih satırların yanındaki koltuklar, lacivert, kırmızı ve altın zemin üzerine rumili ve çiçekli kıvrım dallarla süslenmiştir. Yazı alanı tezhipli pervazlıdır. Yeşil kâğıtla vassalelenmiş olan kıt'aların yüzeyi zerefsanlıdır. Kıt'alardan önceki iki ve sonraki üç sayfa, çiçekli, irice buketlerle süslenmiştir. Murakkanın yeşil deriden özgün cildinin dış kapaklarının ortasına baskıyla Sultan Abdülmecid (h. 1839-1861) tuğrası basılmış, pervazına altın çiçekli süsler yapılmıştır. Müzede hattatın elinden çıkmış bir Kuran (kat. no. 50), levhalar (SSM 130-0075, 130-0524, 130-0088, 130-0106), kıt'alar (kat. no. 193 ve SSM 110-0115) vardır.

¹ Busirî'nin bu şiirinin oyma harfle istinsah edilmiş sanatlı nüshaları (İSK. Ayasofya 4170), ayrıca SSM'de de Kazasker Mustafa İzzet'in öğrencisi Mehmed Şefik'in 1263/1846-47 yılında istinsah ettiği zarif tezhipli bir kopyası vardır (SSM 190-0301). SSM'deki bir diğer sanatlı *Kasidetü'l-Bürde* nüshası ise 1262/1845-46 tarihlidir (SSM 190-0319).

193

Mustafa İzzet (ö. 1876) tarafından
1264 / 1847-48 yılında yazılmıştır

33 x 26 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 110-0116

Yayınlanmamıştır

İki kıt'a

Kazasker unvanıyla tanınan Mustafa İzzet, Sultan II. Mahmud'un (h. 1808-1839) himayesinde sarayda eğitim görmüş, 1845'te Sultan Abdülmecid'e (h. 1839-1861) hat dersleri vermeye başlamıştır. Sarayda şehzadelere de yazı hocalığı yapan hattat, Rumeli kazaskerliği ve reisü'l-ulemalık görevlerinde bulunmuştur. Hattatın sergide yer alan her iki kıt'ası bir satır sülüs ve beş satır nesih düzenindedir. Mustafa İzzet kıt'aların ikisine de ketebe kaydı düşmüş ve kendini Sultan Abdülmecid'in imamı olarak tanıtarak 1264 tarihini vermiştir.

Üstteki kıt'anın sülüs satırında “Ey iman edenler! Allah'ı çokça anın” anlamındaki Arapça söz yer alır. Altındaki beş nesih satırda Kuran okumanın faziletleriyle ilgili hadis yazılıdır: “Allah Resulü –Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun– şöyle buyurdu: ‘Her zaman Kuran okuyan kimseye şöyle denecektir: Oku ve yüksel, dünyada düzgün okuduğun gibi burada da düzgün oku. Şüphesiz senin merteben, okuduğun ayetin son noktasındadır’. Nebî –Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun– şöyle buyurdu: Her kim Kehf suresinin başından üç ayet okursa, Deccal fitnesinden kurtulmuş olur. Nebî –Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun– şöyle buyurdu: Sizin en hayırlınız Kuran'ı öğrenen ve öğretendir.” Ayrıca “Ey Allah'ım! Muhammed'e, güzel ve temiz ailesine salât ve selâm olsun” sözleri yazılıdır.

Alttaki kıt'anın sülüs satırında “Ey mağlup olmayan Galip!” sözü yer alır. Altındaki beş nesih satırda bir hadis yazılıdır: “Ebî Ümâme'den rivayet edildiğine göre Allah Resulü şöyle buyurdu: ‘Benim nazarımda en ziyade gıpta etmeye değer kimse, dünyevi yükü ve hali hafif, namazdan nasibi fazla, insanlar içinde gizli kalmış ve kendisine cemiyette iltifat edilmemiş mümindir. Onun rızkı zaruri ihtiyaçlarına yetecek kadardır.’” Ayrıca, “Allah Resulü doğru söyledi. Ey Allah'ım! Muhammed'e, güzel ve temiz ailesine salât ve selâm olsun” sözleri yazılıdır. Kıt'alar alt alta getirilerek tezhiplenmiş, adeta levha görünümüne kavuşmuştur. Yazı alanının yanındaki uzun ve dar koltuklar, altın ve lacivert zemin üzerine altın çiçekler ve dilimli şemselerle süslüdür. Kıt'aların çevresini dolaşan pervaz ise, birbirini izleyen altın ve mavi zeminli dar, oval madalyon dizisiyle doldurulmuştur. Satır araları altınlanmıştır, sülüs satırlardaki altının üzerine ve harflerin çevresine bitkisel bezemeler yapılmıştır. SSM'de hattatın ketebesini taşıyan Kuran nüshası (kat. no. 50) levhalar (SSM 130-0075, 130-0524, 130-0088 ve 130-0106), bir başka kıt'a (SSM 110-0115) ve bir murakka (kat. no. 192) vardır.

اذكروا الله ذكرا كثيرا

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ﴿مَنْ قَالَ لِمُصَاحِبِ الْقُرْآنِ اذْكُرْهُ وَرَأَيْتُكُمْ كُنْتُمْ تَزْكُرُونَهُ الَّذِي كَانَ مِنْكُمْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَ قُرْبَاهُ تَعْرُوهُمْ﴾ • قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿مَنْ قَرَأَ ثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ الْحِكْمِ كَفَبَ عَمْرُؤُكَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ • وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿مَنْ قَرَأَ مِنْ عِلْمِ الْقُرْآنِ وَعَلَّمَهُ﴾ • اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ • حَزْرَةِ الشَّيْخِ الْإِمَامِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حَسَنٍ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

مَنْ قَرَأَ مِائَةَ رَجُلٍ مِنْهُ • قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿مَنْ قَرَأَ مِائَةَ رَجُلٍ مِنْهُ وَحَفِظَ مِنْ الْقُرْآنِ أَحْسَنَ عِلْمًا وَرَبِّهِ وَأَطْلَعَ فِي الْبَيْتِ وَصَكَّ أَنْ يَأْتِيَ فِي النَّاسِ لَا يَسْتَأْذِنُ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَالْمُتَابِعِ وَكَانَ رِزْقُهُ مَكْفُومًا﴾ • سَدَّقَ رَسُولُ اللَّهِ • اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ • اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ • حَزْرَةِ الشَّيْخِ الْإِمَامِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حَسَنٍ

194

Ahmed Arif (ö. 1909) tarafından
1304 / 1886-87 tarihinde yazılmıştır

29 x 36,5 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 110-0525

Yayınlanmamıştır

Kıt’a

Bakkal lakabıyla tanınan hattat Ahmed Arif Filibelidir. Sergideki kıt’ada hattat sülüsle yazdığı “Allah’tan yardım ve yakın bir fetih” ibaresinin altına üç satır nesihle “Bismillahirrahmanirrahim –Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla- Allah’ın yardımı ve fetih geldiğinde ve insanların dalga dalga Allah’ın dinine girdiklerini gördüğünde, Rabbini överek tesbih et, O’ndan bağışlanmanı dile, çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir” hadisini yazmıştır. Dördüncü satırdaki ketebe kaydında “bunu fakir Seyyid Hacı Ahmed Arif yazdı, sene 1304” sözleri görülür. Nesih satırların iki yanındaki koltuklar, Batı etkisindeki Türk rokokosu üslubunda çiçeklerle bezenmiştir. Besmele oku adı verilen ve Bismillahirrahmanirrahim ibaresindeki s harfinin genişçe yazılmasıyla oluşan çanağın içi de çiçekli kıvrım dallarla süslüdür. SSM’de Ahmed Arif’in istinsah ettiği bir Kuran nüshası vardır (kat. no. 57).

نَضْرًا مِنَ اللَّهِ فَشَحْ قَرِيبٌ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَ نَضْرًا مِنَ اللَّهِ وَالْفَيْتُ . وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِيهِ

دِينًا اللَّهُ أَهْوَأًا . فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَأَسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ

كَتَبَهُ الْفَقِيرُ السَّيِّدُ الْحَاجُّ أَحْمَدُ الْبَغْدَادِيُّ فِي مِثْلِهِ

195

1270/1853-54 yılında verilmiştir

27 x 36,5 cm; sülüs, nesih ve rıka hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya ve altın

—

SSM 110-0597

Yayınlanmamıştır

Mir Mustafa Celaleddin'in icazetnamesi

Hattatlar, hüsnühat sanatını öğrenmek için yolundan gidecekleri bir hattatın verdiği derslere katılır, onunla düzenli olarak yazı meşk eder ve başarılı olurlarsa icazetname almaya hak kazanırlardı.¹ İcazetname bir hattatın yazdıklarına ketebe kaydı düşme, yani imza ve tarih atma yetkisine sahip olduğunu gösteren diplomaydı. Sergideki icazetname, hattat Eyüp Sabri Paşa'nın oğlu Mir Mustafa Celaleddin'e (1853'te sağ) hocaları Manisalı Ali Rıza ve Abdullah Zühdi (ö. 1879) tarafından verilmiştir. Mir Mustafa Celaleddin, Hz. Muhammed'in bir hadisini bir sülüs ve iki nesih satır düzeninde yazmıştır. “Günahlarımdan tövbe ediyorum” anlamına gelen sülüs satırın altındaki nesih satırlarda “Allah Resulü –Allah'ın selâmı üzerine olsun– şöyle buyurdu: ‘En hızlı icabet edilen dua, kişinin gıyabında yapılan duadır.’ Allah Resulü doğru söylemiştir” sözleri yer alır. Alttaki iki oval kartuşun içinde, dönemin önde gelen hattatlarından Manisalı Ali Rıza ve Abdullah Zühdi rıka hatla Mir Mustafa Celaleddin'in sülüs ve nesih hatla yazdıklarının altına ketebe kaydı düşmeye hak kazandığını onaylar. Hattat Abdullah Zühdi'nin sağdaki kartuşun içine yazdığı onay metni şöyledir: “Yapılan hamde fazlasıyla karşılık veren Allah'a hamdeder, hamd sancağının sahibi Hz. Muhammed aleyhisselama, şükür ve hamd ile muttasıf olan ailesine ve ashabına salât ve selâm ederim. Temîm ed-Dârî sülalesinden bizzat ve şahsen Abdullah Zühdi Efendi olarak ben, –Allah kadirlerini yüceltsin, şereflerine şeref katsın– Eyüp Sabri Paşa'nın oğlu Mir Mustafa Celaleddin Beyefendi'ye kâtiplerin vaadiyle bu mübarek ve değerli yazısıyla [bu hat için] icazet verdim”. Hattat Ali Rıza ise soldaki kartuşun içine şunları yazmıştır: “Dost ve yârân olan Allah'a hamd, elçisi Hz. Muhammed Mustafa aleyhisselama, ailesine ve ashabına salât ve selâm ederim. Peygamberler serveri Hz. Muhammed Mustafa hürmetine, Hocası Fakir Manisalı Ali Rıza olarak ben 1270 senesinde, bu mübarek ve değerli hattı yazan Eyüp Sabri Paşa'nın oğlu Mustafa Celaleddin Beyefendi'ye –Allah murad ettikleri işlerde kolaylıklar ihsan etsin– kâtiplerin vaadiyle icazet verdim.” İcazetnamelerin çok azı buradaki örnekte görüldüğü gibi dönemin üstat bir müzehhibi tarafından süslenebilmiştir. Yazıların arası Batı etkisindeki Türk rokokosu üslubunda, altın zemin üzerine saz yaprakları ve buketlerle süslüdür. İcazetnamenin enli pervazında vişne rengi zemine altın ve gümüşle renklendirilmiş kıvrılan yapraklar, aralarına da içi çiçek dolu vazolar vardır.²

¹ İcazetname örnekleri için bkz. Karimzadeh Tabrizi 1999. Hilve formunda hazırlanmış icazetname örnekleri için bkz. Taşkale ve Gündüz 2006, 84-85, 88-89, 184, 187.

² Benzer örnekler için bkz. Çağman ve Aksoy 1998, 38-39; Derman 2009b, 332; Derman 2006, 232-233; Bilgi 2004, 102.

196

Hasan Rıza (ö. 1920) tarafından
1299 / 1881-82 yılında yazılmıştır

33 x 25 cm; muhakkak, sülüs, nesih ve
rıka hat, 9 kıta

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya, altın ve gümüş

—

SSM 120-0225

Yayınlanmamıştır

Murakka

20. yüzyılın tanınmış hattatlarından Hasan Rıza, Yahya Hilmi (ö. 1907), Mehmed Şefik (ö. 1880) ve Sami Efendi'den (ö. 1912) hüsnuhat öğrenmiştir. Medresetü'l-Hattatin'de sülüs ve nesih dersleri vermiş, son Osmanlı hattatlarını yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Halim Özyazıcı (ö. 1964) da vardır.

Hasan Rıza, buradaki murakkanın içindeki kıt'alara, Muhammed b. Said el-Busirî'nin (ö. 1296?) Arapça yazdığı, Hz. Muhammed'i öven şiirinden beyitler yazmıştır. Kıt'alar, bir sülüs, iki nesih, bir sülüs satır düzenindedir. Son kıt'anın nesih satırlarının yanındaki koltuğa, mailen rıka hatla yazdığı ketebeeye “Evliyanın ayağının toprağı Seyyid Hasan Rıza, 1299” kaydı düşülmüştür. Kıt'alar koyu yeşil renkli kâğıtla vassalelenmiştir.¹ Koltuklar tezhipsizdir, cetveller ve duraklar altındır. Koyu kestane rengi sade deri cildi özgündür. SSM'de hattatın elinden çıkmış bir karalama (kat. no. 7), bir levha (kat. no. 162), bir hilye (kat. no. 171) ve iki icazetname (SSM 190-0328, 190-0306) vardır.

¹ Hattatın, aynı yapımcı tarafından hazırlanmış bir başka murakkası için bkz. Safwat 1996, 126-127.

وَالْبَابُ بَرَكَةٌ وَالتَّائِيَةُ

مُحَمَّدٌ بِاسْمِ الْمَعْرُوفِ جَامِعَةٍ • مُحَمَّدٌ صَاحِبُ الْأَحْيَانِ وَالْكَرَمِ
مُحَمَّدٌ تَابُحُ رُسُلِ اللَّهِ قَاطِبَةٍ • مُحَمَّدٌ صَادِقُ الْأَقْوَالِ وَالْكَرَمِ

وَالْبِشَاءُ ثَوَابُ الْبَابِ الْجَبِّ بِمَجْمَلَا

وَصَلَّى إِلَيْهِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ صَلَواتُهُ

مُحَمَّدٌ قَاتِلُ الْكُفْرِ وَدُفَعِيمٌ • مُحَمَّدٌ خَاتَمُ الرُّسُلِ كُلِّهِمْ
مَنْتَ الْقَصِيدَةُ الشَّرِيفَةُ الْمُبَارَكَةُ الْحَمْدُ لِلَّهِ إِيْمَانُ الْبُوصَرِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى

أَجْمَعِينَ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ

197

Ahmed Kâmil Akdik (ö. 1941) tarafından yazılmıştır

1915 yılı sonrası

17 x 27,5 cm; sülüs ve nesih hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya, altın ve ebru

—
SSM 110-0130

Yayın: New York 1998, 158-159; Paris 2000, 158-159; Berlin 2001, 158-159; Derman 2002, 212-213; Derman 2004, 188-189.

Kıt’a

Ahmed Kâmil Akdik, sülüs ve nesih hattı Sami Efendi’den (ö. 1912) öğrenerek, 1884’te icazet almış ve hocası 1909’da emekli olunca onun yerine Nişan-ı Hümayun Kalemi’nde yazı hocası olmuştur. 1914’te Medresetü’l-Hattatin’de sülüs ve nesih yazı dersleri vermeye başlayan hattat, cumhuriyetin ilanı ve harf devriminin ardından, 1936’dan itibaren İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi’nde hat sanatı hocalığı yapmaya devam etmiştir. Osmanlı döneminde kıdemli hattatlara verilen reisü’l-hattatin unvanına layık görülen son hattattır ve 20. yüzyıl başı hat sanatının en büyük isimlerinden biridir. Sergide yer alan kıt’a, bir satır sülüs ve altındaki üç satır nesih halinde yazılmıştır. Sülüs satırda “Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının peygamberleri gibidir” anlamındaki hadis, nesih satırlarda ise Hz. Muhammed’in Hz. Ali için söylediği “Allah Resulü şöyle buyurdu: ‘Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır. Kim ilmi istiyorsa kapıya gelsin.’ Allah Resulü doğru söyledi. Ey Allahım! Rahmet peygamberi, ümmetin şefaatçisi olan Muhammed’e, ailesine ve bütün sahabelerine salât ve selâm olsun” anlamındaki övgü sözleri yazılmıştır. Son satırdaki “hattatların reisi Hacı Ahmed Kâmil karaladı” şeklindeki ketebe kaydı, hattatın reisü’l-hattatin unvanını 1915’te almış olduğu bilindiğinden, kıt’anın bu tarihten daha erken tarihli olmayacağını düşündürmektedir. Kıt’anın iç pervazındaki kumlu ebru ile dış pervazdaki ebrunun, meşhur hat ve ebru sanatçısı Necmeddin Okyay’a (ö. 1976) ait olduğu bilinmektedir. Nesih satırların iki yanındaki koltuklar, sülüs satırın sonundaki boşluk, iri birer çiçekle süslenmiştir. Müzede hattatın yazdığı 1336/1917-18 tarihli bir levha vardır (SSM 130-0581).

عُلِّمْنَا أُمَّتِي كَانِبِيَا بَنِي إِسْرَائِيلَ

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلَى بَابِهَا فَمَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ
فَلْيَأْتِ بَابِي ۖ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ ۖ اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى نَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَشَفِّعِ الْأُمَّةَ
بِحُجَّتِهَا إِلَهُ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ ۖ سَوَّدَهُ الْحَاجُّ أَحْمَدُ الْكَامِلُ رَئِيسُ الْحَقَائِدِ

198

Mehmed Hulusi Yazgan (ö. 1940)
tarafından 1323 / 1905-06 yılında
yazılmıştır

17,4 x 25,3 cm; talik hat, 9 kıta

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep,
boya, altın ve ebru

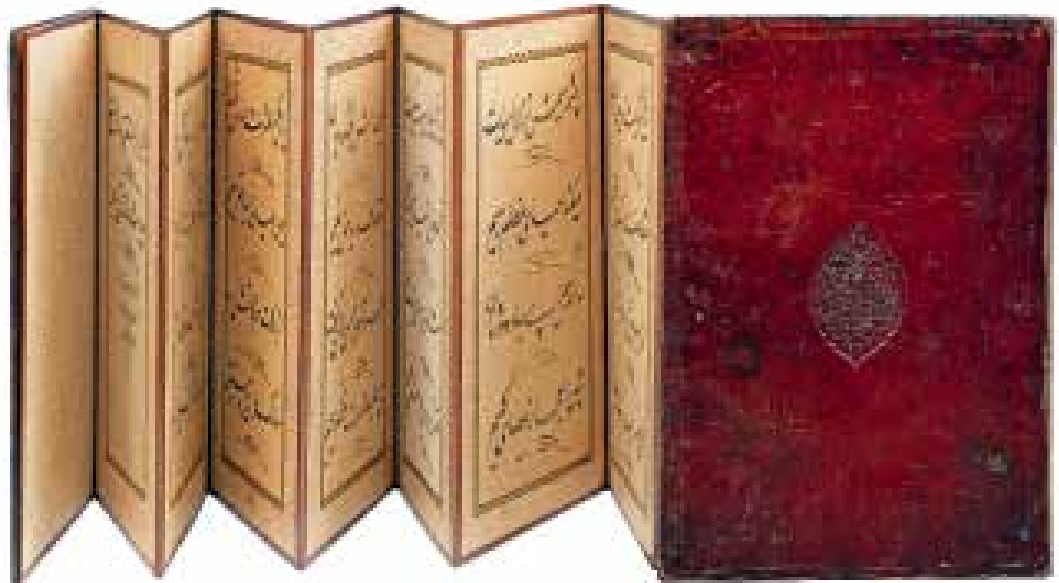
—

SSM 120-0322

Yayın: New York 1998, 150-151; Paris
2000, 150-151; Berlin 2001, 150-151;
Derman 2002, 216-217; Derman 2004,
182-183; İstanbul 2007a, 44; Madrid 2007,
184-185; Sevilla 2008, 204-205

Murakka

Osmanlı talik yazısının son dönemdeki en ünlü hattatlarından biri Mehmed Hulusi Yazgan'dır. Talik yazıyı, 19. yüzyılın büyük üstatlarından Sami Efendi'den (ö. 1912) öğrenmiştir. Sanat hayatının en parlak devresi olan 1902-1927 arasına ait bu meşk murakkasının son sayfasına talik hatla yazdığı ketebede “Hattatların öncüsü Sami Efendi'nin –Allah varlığını uzun etsin ve şanını yüceltsin– öğrencisi Hafız Mehmed Hulusi yazdı” diyerek hocası Sami Efendi'yi anmakta ve 1323 tarihini vermektedir. Dokuz kıt'adan oluşan murakka, bir mürekkebat meşkidir. Meşkin ikinci aşaması olan mürekkebat meşklerinde öğrencinin kompozisyon kabiliyetini geliştirmek üzere çeşitli beyitleri yazma çalışmaları yapıldı. Talik yazı öğreniminde en çok tercih edilen metinler İranlı ünlü âlim ve şair Abdurrahman Molla Câmi'nin (ö. 1492) 19 beyitlik Farsça *Besmele Kasidesi* ve Hakani Mehmed Bey'in (ö. 1606) 1598'de yazdığı 716 beyitlik Türkçe mesnevi *Hilye-i Hakani*'dir. Mehmed Hulusi Yazgan, bu dokuz kıt'ada *Besmele Kasidesi*'nden beyitler yazmıştır. Sadece eğitim için kaleme aldığı bu beyitlerde, satır aralarına çalış anlamına gelen sa'y kelimesini yazmayı ihmal etmemiştir. İlk iki kıt'a hafif ebrulu kâğıtlar, diğerleri düz kâğıtlar üzerine yazılmıştır ve yazı alanlarının etrafı zerefşanlı (altın serpmeye) bej kâğıtla vassalelenmiştir. Talik murakka bezemesizdir. Körüklü murakkanın kestane rengi deri cildinin dış kapakları şemselidir, iç kapakları ise bej kâğıtla kaplıdır. SSM'de hattatın talik hat levhaları (kat. no. 163, SSM 130-0096, 130-0107, 130-0250, 130-0251, 130-0124, 130-0082 ve 130-0097) vardır.¹

¹ Hattatın bir başka meşk murakkaası için bkz. Derman 2009b, 274-277.

بسم الله الرحمن الرحيم

اعطى اسم اسما عليم وليم

محمد تاج المظفر

تازه حدیثت ز عهد قدیم

199

Şeref Akdik (ö. 1972) tarafından 1958 yılında yazılmıştır

27 x 33 cm, talik hat

Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep, boya ve altın

—

SSM 110-0596

Yayınlanmamıştır

Kıt'a

Reisü'l-hattatin Ahmed Kâmil Akdik'in (ö. 1941) oğlu Şeref Akdik, babası sayesinde dönemin sanat ortamında yetişmiş ve onun desteğiyle 1915'te Sanayi-i Nefise Mektebi'nin resim şubesine girmiş, Hikmet Onat (ö. 1977) ve İbrahim Çallı'nın (ö. 1960) öğrencisi olmuştur. 1925'te açılan Avrupa sınavını kazanarak devlet bursuyla Paris'e giden ve Julian Akademisi'nde resim eğitimi alan Akdik, ülkesine döndükten sonra düzenli olarak sergilere katılmış ve resim öğretmenliği yapmıştır. Babasından aldığı geleneksel sanatlar eğitimiyle hüsnühat ve ebru eserler de veren sanatçı, 1951'den emekliliğine kadar Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim ve hat dersleri vermiştir. Sergideki kıt'asında mailen dört satır halinde yazdığı dizeler şöyledir:

Ümid ettiklerin ey dil
Uyarsa hükm ü takdîre
Zuhûr eyler sana elbet
Ne hâcet re'y ü tedbîre

Ketebehu Şeref Akdik, 1958 şeklindeki ketebesi, alttaki koltuktur. Kıt'anın sağ üst ve sol alt köşelerindeki koltuklar mavi zemine rumili sarmal dallar ve rengârenk minik çiçeklerle süslüdür, pervazı halkâridir.

امید بند گلستان اقبال
او بار باره کرم و قدیر
ظهور آید کمال لب
خجسته رنج بره

IX

Güzel Yazıda Çağdaş Yorumlar

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1928 Harf Devrimi'yle Latin alfabesi kabul edilmiş olsa da, Arap harfleriyle güzel yazı yazma geleneği sanat eğitimi veren kurumlarda sürdü, seçkin hattatların, kitap sanatçılarının yetişmesi sağlandı. Son yüzyılın hüsnühat sanatkârları eski üstatlarının ardından giderek parlak, geleneksel eserler verdiler; müzehhipler bu eserleri tezhipleyip halkârla ve ebruyla süslediler. Bu gelenek, bugün de devam ediyor.

Kimi çağdaş sanatçılar geleneği yepyeni, özgün tasarımlarla birleştiriyor. Mürekkep ve yağlıboya ile veya akrilik boya ile çalışıyor, bazen dijital ortamda çalışıyor, bazen özgün baskı tekniğiyle hat tasarımlarını kâğıda geçiriyor, bazen bir ayetin, hatta bir surenin tamamını çağdaş bir yorumla büyük boyutta dokuma olarak tasarlıyorlar.

Kimi çağdaş sanatçılar ise, günümüzün teknolojik imkânlarından yararlanarak geçmişin güzel yazı ve yazı-resim örneklerini video ya da enstalasyon olarak tasarlıyor, onları hareketlendiriyor, insanı büyüleyen, hayrete düşüren görüntülere dönüştürüyorlar.

200

Kutluğ Ataman (d. 1961), 2009

—

SSM 300-0001

Yayın: İstanbul 2011, 58-9

Mezopotamya Dramaturjileri / Su, no. 5

Çağdaş sanatçı ve film yönetmeni Kutluğ Ataman'ın “Mezopotamya Dramaturjileri / Su” adını verdiği video serisi, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran İstanbul Boğazı'nın suyunun farklı saatlerde çekilmiş görüntüleri üzerine tasarlanmıştır. Seride yer alan videoların bir bölümüne kufi hatla yazılmış bir metin yerleştirilmiştir. Metinsiz videolar ise modernizmin dili üzerine düşünen, bütünüyle kavramsal işlerdir. Sergide yer alan, serinin beş numaralı videosudur. Sağdaki ekranda, deniz sularının üzerine, gene deniz sularının günün farklı bir saatinde çekilmiş görüntüsünün kufi hat şekline girmesiyle “Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun resulüdür” anlamına gelen, Arapça *Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resulüllah* yazılmıştır. Soldaki ekran ise, sağdaki ekranın yansımasıdır, böylece Arapça ibarenin adeta aynadaki görüntüsüyle karşılaşılmaktadır. Videolar, hüsnühat sanatında “müsenna” veya aynalı adı verilen simetrik yazı kompozisyonlarını hatırlatır.¹ Kutluğ Ataman'a göre ise, Arapça ibarenin bu düz ve tersten görünümü, izleyenin gözünde buluşmaktadır. İki dünyayı ayıran coğrafi bir hat olarak görülen Boğaziçi, bu işle iki dünyayı birleştirmekte, birbirinin yansıması olan görüntüler kucaklaşmaktadır.

Mezopotamya Dramaturjileri / Su, no. 5 adlı videoyu nasıl seyredebileceğinizi öğrenmek için s. 383'e bakınız.

¹ Sergide müsenna yazı örnekleri vardır (kat. no. 144, 156, 158, 164).

Kaynakça

- Acar 1999 M. Şinasi Acar, *Türk Hat Sanatı: Araç, Gereç ve Formlar*, İstanbul.
- Aydiner 2007 Mesut Aydınar (haz.), *Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, Subhî Târîhi*, İstanbul.
- Akalay 1979 Zeren Akalay (Tanındı), "XVI. Yüzyıl Nakkaşlarından Hasan Paşa ve Eserleri," *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul 15-20.10.1973), Tebliğler*, İstanbul, 607-626.
- Aksoy 1977 Şule Aksoy, "Kitap Süslemelerinde Türk Barok-Rokoko Üslubu," *Sanat* 6: 126-136.
- Akkuş ve Derman 2008 Mehmet Akkuş ve Uğur Derman, *Süleyman Çelebi. Vesiletü'n-Necât (Mevlid)*, İstanbul.
- Akyavaş 2004 Erol Akyavaş ve Miraçnamesi. *Özümsenmiş Gelenek, Çağdaş Yorum*, Ankara.
- Alpaslan 1999 Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, İstanbul.
- Amsterdam 2006 *Istanbul: The City and the Sultan*, Sergi Kataloğu, De Nieuwe Kerk, Amsterdam.
- Ankara 2000 *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki Ahmed Karahisari Mushaf-ı Şerifi*, Ankara (tıpkıbasım).
- Atasoy 2002 Nurhan Atasoy, *Hasbahçe. Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul.
- Arberry 1967 A. J. Arberry, *The Koran Illuminated. A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, Dublin.
- Arberry, Blochet ve Minovi 1959-1962 A. J. Arberry, E. Blochet ve M. Minovi, *The Chester Beatty Library, A Catalogue of the Persian Manuscripts and Miniatures*, c. 1-3.
- Arık 1976 Rüçhan Arık, *Batılılaşma Döneminde Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara.
- Âsar-ı Âtika 2010 *Âsar-ı Atika Müzayede. Osmanlı Eserleri, Klasik ve Çağdaş Tablo Müzayedesi*, 23 Ekim 2011, İstanbul.
- Âsâr-ı Atika 2011 *Âsâr-ı Atika Müzayede. Özel Koleksiyonlar Müzayedesi, 16 Ekim 2011 ve 19 Şubat 2011*, İstanbul.
- Aşıcı 2009 Seher Aşıcı, "Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih," *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara, 300-319.
- Avcı 1977 Cavit Avcı, "Türk Sanatında Aynalı Yazılar," *Kültür ve Sanat* 5: 20-33.
- Bağcı 2003 Serpil Bağcı, *Konya Mevlânâ Müzesi Resimli Elyazmaları*, İstanbul.
- Bağcı 2005 Serpil Bağcı, "Vassel Kalender Paşa'nın Eserlerinin Takdimidir: Üç Osmanlı Murakkasının Önsözü," *Filiz Çağman'a Armağan* (baskıda).
- Bağcı 2012 Serpil Bağcı, "Âli ve Kitap Sanatçıları: Menakıb-ı Hünerveran," *Gelibolulu Mustafa Âli Çalıştayı Bildirileri*, Ankara (baskıda).
- Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2006 Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, İstanbul.
- Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı 2010 Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tanındı, *Ottoman Painting*, İstanbul.
- Bain 2001 Alexandra Bain, "The En'am-ı Şerif: Sacred Text and Images in the Late Ottoman Prayer Book," *Archivum Ottomanicum* 19: 213-238.
- Barın 1975 Emin Barın, "En Yeni Fatih Divanı," *Türkiyemiz* 16: 23-27.
- Bayani, Contadini ve Stanley 1999 Manijeh Bayani, Anna Contadini ve Tim Stanley, *The Decorated Word: Qur'ans of the 17th to the 19th Centuries. The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*, c. IV, böl. 1, Londra.
- Bayani, Stanley ve Rogers 2005 Manijeh Bayani, Tim Stanley ve J. Michael Rogers, *The Decorated Word: Qur'ans of the 17th to the 19th Centuries. The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*, c. IV, böl. 2, Londra.
- Baykal 1942 İsmail Baykal, "Hazine-i Hümayûn ile Bağdad ve Revan Odası Saray Kütüphaneleri Hakkında İki Hatt-ı Hümayûn," *Tarih Vesikaları* 11/9: 191-192.
- Baykal 1949 İsmail Baykal, "Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplıkları," *Güzel Sanatlar Mecmuası* 6: 75-84.
- Berk 2003 Süleyman Berk, *Hattat Mustafa Rakım Efendi: Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, İstanbul.

- Berlin 2001 Uğur Derman, *Siegel des Sultans: Osmanische Kalligrafie Aus Dem Sakıp Sabancı Museum. Sabancı Universität, Sergi Kataloğu*, Berlin Deutsche Guggenheim, Berlin.
- Bilgi 2004 Hülya Bilgi, *Gönülden Bir Tutku. Sevgi Gönül Hat Koleksiyonu*, İstanbul.
- Blair 2006 Sheila S. Blair, *Islamic Calligraphy*, Edinburgh.
- Bosch, Carswell ve Petherbridge 1981 Gulnar Bosch, John Carswell ve Guy Petherbridge, *Bindings and Bookmaking*, Chicago.
- Brüksel 2005 *Mothers, Goddesses and Sultanas: Women in Turkey from Prehistory to the End of the Ottoman Empire*, Sergi Kataloğu, Brussels Centre For Fine Arts, Brüksel.
- Candemir 2008 Murat Candemir, "Yıldız Sarayı Kütüphanesi: Saray'dan Üniversiteye," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 45: 123-153.
- Coffey 2010 Heather Coffey, "Between Amulet and Devotion: Islamic Miniature Books in the Lilly Library," *Islamic Manuscript Tradition. Ten Centuries of Book Arts in Indiana University Collection*, Christiane Gruber (haz.), Indiana, 79-115.
- Çağman 1978 Filiz Çağman, "The Miniatures of the Divan-ı Hüseyini and the Influence of Their Style," *Fifth International Congress of Turkish Art*, G. Feher (haz.), Budapeşte, 231-259.
- Çağman 1984 Filiz Çağman, "Serzgerân Mehmed Usta ve Eserleri," *Kemal Çığ'a Armağan*, İstanbul, 51-87.
- Çağman 1998 Filiz Çağman, "18. Yüzyılda Kağıt Oymacılığı," *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı*, İstanbul, 65-73.
- Çağman 2000 Filiz Çağman, "The Ahmed Karahisari Qur'an in the Topkapı Palace Library in Istanbul," *Persian Painting from the Mongols to the Qajars. Studies in Honour of Basil W. Robinson*, R. Hillenbrand (haz.), Londra - New York, 57-73.
- Çağman 2012 Filiz Çağman, *Efşan ve Mukzaz: Osmanlılarda Kâğıt Oymacılığı* (baskıda).
- Çağman ve Aksoy 1998 Filiz Çağman ve Şule Aksoy, *Osmanlı Sanatında Hat*, İstanbul.
- Çağman ve Tanındı 1986 Filiz Çağman ve Zeren Tanındı, *Topkapı Saray Museum. The Albums and Illustrated Miniatures*, Michael J. Rogers (haz.), Londra.
- Çağman ve Tanındı 1996 Filiz Çağman ve Zeren Tanındı, "Remarks on Some Manuscripts From the Topkapı Palace Treasury in the Context of Ottoman-Safavid Relations," *Muqarnas*, XIII: 132-148.
- Çağman ve Tanındı 2005 Filiz Çağman ve Zeren Tanındı, "Tarikatlarda Resim ve Kitap Sanatı," *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ahmet Y. Ocak (haz.), Ankara, 201-227.
- Çavdar ve Türkmen 2001 Tuba Çavdar ve Hüseyin Türkmen, "Yıldız Sarayı Kütüphanesi," *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim*, İstanbul, 637-641.
- Çetin ve Derman 1992 Nihat Çetin ve Uğur Derman, *İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı*, İstanbul.
- Çığ 1971 Kemal Çığ, *Türk Kitap Kapları*, İstanbul.
- Demiriz 1996a Yıldız Demiriz, "Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Başkentinde Kitap Süsleme Sanatı," *19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı*, İstanbul, 115-128.
- Demiriz 1996b Yıldız Demiriz, "Topkapı Kütüphanesi'ndeki Y.1122 Sayılı Kuran-ı Kerim ve Kitap Süslemelerinde Rokoko Hakkında Notlar," *Aslanapa Armağanı*, S. Mülayim, Z. Sönmez, A. Altun (haz.), İstanbul, 77-94.
- Demiriz 2005 Yıldız Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*, İstanbul.
- Derman 1973 Uğur Derman, "Yazı Tarihimizde Hattat İmza ve Şecereleri," *VII. Türk Tarih Kongresi*, Bildiriler, Ankara, 25-29 Eylül 1970, Ankara, TTK, 728-733.
- Derman 1974 Uğur Derman, "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü. Gazneli Mahmud Mecmuası," *Türkiyemiz* 14: 17-21.
- Derman 1992 Uğur Derman, *İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı*, İstanbul.
- Derman 2002 Uğur Derman, *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul.

- Derman 2004 Uğur Derman, *Masterpieces of Ottoman Calligraphy from the Sakıp Sabancı Museum*, İstanbul.
- Derman 2005 Uğur Derman, "Osmanlı Hat Sanatında Tarikat Pîrleri," *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Ahmet Y. Ocak (haz.), Ankara, 501-504, res. 1-34.
- Derman 2006 Uğur Derman, *Emin Barın ve Koleksiyonu*, İstanbul.
- Derman 2009a Uğur Derman, *Murakka'-ı Hâs. Tuğrakeş Bir Padişah: Sultan III. Ahmed*, İstanbul.
- Derman 2009b Uğur Derman, *Eternal Letters. From the Abdul Rahman Al Owais Collection of Islamic Calligraphy*, Sharjah.
- Derman 2010 Uğur Derman, *Doksandokuz İstanbul Mushafı*, İstanbul.
- Deroche 1992 François Deroche, *The Abbasid Tradition: Qur'ans of the 8th to 10th Centuries AD. The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*, c. 1, Azimuth edisyonu, Londra.
- Daneshvari 1986 Abbas Daneshvari, *Animal Symbolism in Warqa wa Gulshâh*, Oxford.
- Diba 1989 Layla S. Diba, "Persian Painting in the Eighteenth Century: Tradition and Transmission," *Muqarnas* VI: 147-162.
- Duda 1983 Dorothea Duda, *Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln Österreichischen Nationalbibliothek. Islamische Handschriften I. Persische Handschriften, text und tafelband*, Viyana.
- Duda 1992 Dorothea Duda, *Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln Österreichischen Nationalbibliothek. Islamische Handschriften II/I. Die Handschriften in Arabische Sprache, text und tafelband*, Viyana.
- Duda 2008 Dorothea Duda, *Die illuminierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Islamische Handschriften. Die Handschriften in Türkischer Sprache, teil 2, text und tafelband*, Viyana.
- Duran 2008 Gülnur Duran, *Ali Üsküdüârî. Tezhip ve Ruganî Üstâdi, Çiçek Ressamı*, İstanbul.
- Duran 2009 Gülnur Duran, "18. Yüzyıl Tezhip Sanatı," *Hat ve Tezhip Sanatı*, A.R. Özcan (haz.), İstanbul, 396-415.
- Edgü t.y. Ferit Edgü, *Türk Hat Sanatı (Karalamalar/Meşkler)*, Ada Yayınları, İstanbul.
- Erünsal 1981 İsmail Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları I. II. Beyazıt Dönemine Ait Bir İn'amat Defteri," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, X-XI: 301-342.
- Erünsal 1988 İsmail Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, Ankara.
- Erünsal 2007 İsmail Erünsal, "Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar: Yeni Bazı Belge ve Bilgiler," *Osmanlı Araştırmaları* XXIX: 99-146.
- Farhad ve Bağcı 2009 Massumeh Farhad ve Serpil Bağcı, *Falnama. The Book of Omen*, Washington D.C.
- Fleischer 1996 Cornell Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli. Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, İstanbul.
- Giray 2001 Kıymet Giray, *Ergin İnan*, İstanbul.
- Gruber 2010 Christiane Gruber, "A Pious Cure-All: The Otoman Illustrated Prayer Manual in the Lilly Library," *Islamic Manuscript Tradition. Ten Centuries of Book Arts in Indiana University Collection*, C. Gruber (haz.), Indiana, 116-153.
- Habib 1305/1888 Habib Efendi, *Hat ve Hattatlar*, İstanbul.
- İnal 1955 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul.
- İnan 2007 Ergin İnan, *Mevlana Celaleddin Rumi. 99 Şiir-99 Resim*, Talat Halman (haz.), İstanbul.
- İpek 2006 Selin İpek, "Ottoman Ravza-i Mutahhara Covers Sent from İstanbul to Medina with the Surre Processions," *Muqarnas* 23: 289-316.
- İrepoğlu 1999 Gül İrepoğlu, *Levni: Painting, Poetry, Colour*, İstanbul.
- İstanbul 1 *Turkish Arts Calligraphic Figures*, İstanbul, t.y.
- İstanbul 2 *Turkish Arts Calligraphic Figures*, İstanbul, t.y.

- İstanbul 1983 *Anadolu Medeniyetleri III. Selçuklu/Osmanlı*, Sergi Kataloğu, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 1986 *Osmanlı Padişah Fermanları (Imperial Ottoman Fermans)*, Ayşegül Nadir (haz.), Londra.
- İstanbul 1993 *Women in Anatolia. 9000 Years of the Anatolian Women*, Sergi Kataloğu, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 1995 *Sabancı Collection. Calligraphy, Paintings, Sculpture and Porcelain*, Sergi Kataloğu, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 1997 *Cam Altında Yirmi Bin Fersah*, Sergi Kataloğu, Yapı kredi Vedat Nedim Tör Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2000 *Padişahın Portresi*, Sergi Kataloğu, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2001 *Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayûn*, Sergi Kataloğu, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2005 *Camaltında Devr-i Âlem. Dört Kitadan Örneklerle Camaltı Resimlerinin Büyülü Dünyasında Bir Gezi*, Sergi Kataloğu, İstanbul Pera Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2007a *Habersiz Buluşma. Blind Date*, Sergi Kataloğu, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2007b *Saltanatın Dervişleri, Dervişlerin Saltanatı*, Sergi Kataloğu, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- İstanbul 2007c *Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nden Bir Seçme. Ali Emîrî Efendi. Fermanlar, Beratlar, Hatlar, Kitaplar*, Sergi Kataloğu, İstanbul Pera Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2008 *Surre-i Hümayûn*, Sergi Kataloğu, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2010 *1400. Yılında Kuran-ı Kerim (The 1400th Anniversary of the Qur'an)*, Sergi Kataloğu, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2010a *Fırça ve Kalemin İzinde Sınırları Aşmak. Doğu ve Batı Yazı Sanatından Seçmeler*, Sergi Kataloğu, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2010b *Ağa Han Müzesi Hazineleri, Kitap Sanatı ve Hat*, Sergi Kataloğu, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul.
- İstanbul 2011 *İsimsiz (12. İstanbul Bienali)* Sergi Kataloğu, İKSV, İstanbul.
- James 1980 David James, *Qur'ans and Bindings from the Chester Beatty Library*, Londra, 1980.
- James 1988 David James, *Qur'ans of the Mamluks*, Londra.
- James 1992a David James, *The Master Scribes: Qur'ans of the 11th to the 14th Centuries AD. The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*, c. II, Azimuth edisyonu, Londra.
- James 1992b David James, *After Timur: Qur'ans of the 15th and 16th Centuries. The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*, c. III, Azimuth edisyonu, Londra.
- Karatay 1951 Fehmi E. Karatay, *İstanbul Üniversite Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul.
- Karatay 1961a Fehmi E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul.
- Karatay 1961b Fehmi E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I-II, İstanbul.
- Karatay 1962-69 Fehmi E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, I-IV, İstanbul.
- Karahisari 1980 *The Holy Qur'an. Manuscript in 953/1546 by Ahmed Karahisari for Sultan Süleyman the Magnificent*, Roma (tıpkıbasım).
- Karimzadeh Tabrizi 1999 Mohammad Ali Karimzadeh Tabrizi, *Ijazat Nameh. Icâzet Name. the most unique and precious document in Ottoman Calligraphy*, London.
- Kıvanç 2011 Esra Akin Kıvanç, *Mustafa Âli's Epic Deeds of Artists*, Leiden.
- Kubilay 2000 Ayşe Y. Kubilay, "18 ve 19. Yüzyıl İstanbul Vakıf Kütüphaneleri Üzerine Tipolojik Bir Değerlendirme," *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı. "Uluslarüstü Bir Miras,"* İstanbul, 149-153.

- Kundak 2009 Ali N. Kundak, "An Ottoman Album of Drawings including European Engravings (TSMK.H.2135)," *Thirteenth International Congress of Turkish Art*, Budapeşte, 423-437.
- Kut 1999 Günay Kut, "Sultan I. Mahmud Kütüphanesi ve Kütüphaneler: Ayasofya Kütüphanesi," *Osmanlı Devletinde Bilim Kültür ve Kütüphaneler*, Ankara, 99-128.
- Kut ve Bayraktar 1984 Günay Kut ve Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, İstanbul.
- Küpeli 2007 Gülnihal Küpeli, "II. Bayezid Dönemi Tezhip Sanatı," Sanatta Yeterlik tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Küpeli 2009 Gülnihal Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları: II. Bayezid Dönemi (1481-1512)," *Hat ve Tezhip Sanatı*, A.R. Özcan (haz.), İstanbul, 320-341.
- Londra 1988 *Süleyman the Magnificent*, J. M. Rogers, R. M. Ward (haz.), Sergi Kataloğu, British Museum, Londra.
- Londra 2005 *Turks. A Journey of a Thousand Years, 600-1600*, D. J. Roxburgh (haz.), Sergi Kataloğu, Royal Academy of Arts, Londra.
- MacWilliams ve Roxburgh 2008 Mary MacWilliams ve David J. Roxburgh, *Traces of the Calligraphy. Islamic Calligraphy in Practice, c.1600-1900*, New Haven ve Londra.
- Madrid 2007 *Lines in Gold. Ottoman Calligraphy from the Sakıp Sabancı Museum*, Sergi Kataloğu, Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, 11 Aralık 2007-2 Mart 2008, İstanbul.
- Mahir 2002 Banu Mahir, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Nakkaşhanesinde Murakka Yapımcılığı," *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler*, İzmir, 401-17.
- Meriç 1953 Rıfki M. Meriç, *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I. Vesikalar*, Ankara.
- Meriç 1958 Rıfki M. Meriç, "Beyazıd Camii Mimârı," *Yıllık Araştırmalar Dergisi* 11: 5-41.
- Mesara 1991 Gülbün Mesara, *Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı*, İstanbul.
- Münih 1998 *Prachtcorane aus tausend Jahren. Handschriften aus dem Bestand der Bayerischen Staatsbibliothek München*, Münih.
- New York 1998 Uğur Derman, *Letters in Gold: Ottoman Calligraphy from the Sakıp Sabancı Collection*, Sergi Kataloğu, Metropolitan Museum of Art, New York.
- Necipoğlu 2007 Gülru Necipoğlu, *15. ve 16.Yüzyılda Topkapı Sarayı. Mimari, Tören ve İktidar*, İstanbul.
- Özcan 2009 Ali Rıza Özcan, "Müsenna Yazılar," *Hat ve Tezhip Sanatı*, İstanbul, 211-219 ve Şehnaz B. Özcan, "Tezhip Sanatında İhtişamlı Bir Dönem: Timur Devri Herat Üslubu," *Hat ve Tezhip Sanatı*, İstanbul, 283-299.
- Özen 1985 Mine E. Özen, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul.
- Özen 1998 Mine E. Özen, *Türk Cilt Sanatı*, Ankara.
- Özen 2003 Mine E. Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, İstanbul.
- Özen 2007 Mine E. Özen, *Tezhip Sanatından Örnekler*, İstanbul.
- Paris 1990 *Soliman le Magnifique*, Sergi Kataloğu, Galeries Nationales du Grand Palais, Paris.
- Paris 2000 Uğur Derman, *Calligraphies Ottomanes: Collection de Musée Sakıp Sabancı, Université Sabancı*, Sergi Kataloğu, Musée de Louvre, Paris.
- Paris 2009 *De Byzance a Istanbul un Port Pour Deux Continents*, Sergi Kataloğu, Galeries nationales (Grand Palais, Champs-Élysées), Paris.
- Pekin 2011 Arzu Karamani Pekin (haz.), *Osmanlı'da Hat Sanatı- Emin Barın Koleksiyonu*, İstanbul.
- Qadi Ahmad 1959 Qadi Ahmad b. Mir Munshi, *Calligraphers and Painters*, haz. ve terc. V. Minorsky, Washington D.C.
- Raby ve Tanındı 1993 Julian Raby ve Zeren Tanındı, *Turkish Bookbinding in the 15th Century. The Foundation of Ottoman Court Style*, T. Stanley (haz.), Londra.

- Rado t.y. Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul.
- Renda 1977 Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*, Ankara.
- Richard 1997 Francis Richard, *Splendeurs persanes. Manuscrits du XII au XVII siecle*, Bibliotheque nationale de France, Paris.
- Richard 1989 Francis Richard, "Divani ou ta'liq: Un calligraphe au service de Mehmet II, Sayyidi Mohammad Monshi", *Les manuscrits du Moyen-Orient. Essais de codicologie et de paleographie*, ed.by F. Deroche, İstanbul-Paris, 1989, 89-93.
- Rogers 1995 J.M. Rogers, *Empire of the Sultans. Ottoman Art from the Collection of Nasser D. Khalili*, Londra.
- Roxburgh 2001 David Roxburgh, *Prefacing the Image. The Writing of Art History in the Sixteenth-Century Iran*, Leiden, Boston, Köln.
- Roxburgh 2004 David Roxburgh, *The Persian Album 1400-1600. From Dispersal to Collection*, New Haven ve Londra.
- Safwat 1996 Nabil F. Safwat, *The Art of the Pen. The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*, c. V, J. Raby (haz.), Londra.
- Safwat 1997 Nabil F.Safwat, *The Harmony of Letters. Islamic Calligraphy from the Tareq Rajab Museum*, Kuveyt, Singapur, 1997.
- Safwat 2000 Nabil F. Safwat, *Golden Pages. Qur'ans and other manuscripts from the collection of Ghassan I. Shaker*, Londra.
- Safwat 2010 Nabil F. Safwat, *A Collector's Eye. Islamic Calligraphy in Qur'ans and Other Manuscripts*, Londra.
- Serin 1999 Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul.
- Serin 2007 Muhittin Serin, *Hattat Seyh Hamdullah*, İstanbul.
- Sevilla 2008 *Ottoman Calligraphy from the Sakıp Sabancı Museum*, Sergi Kataloğu, Real Alcazar, 4 Nisan-15 Temmuz 2008, İstanbul.
- Soucek 1982 Priscilla Soucek, "Abdallâh Haravî," *Encyclopaedia Iranica*, 195-197.
- Soucek ve Çağman 1995 Priscilla Soucek ve Filiz Çağman, "A Royal Manuscript and Its Transformation: The Life History of a Book," *The Book in the Islamic World. The Written Word and Communication in the Middle East*, G. N. Atiyeh (haz.), New York, 179-207.
- Soudavar 1992 Ebolala Soudavar, *Art of the Persian Court. Selections from the Art and History Trust Collection*, New York.
- Stanley 2000 Tim Stanley, "Shumen as a Centre of Qur'an Production in the 19th Century," *M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı*, Irvin C. Schick (haz.), İstanbul, 483-512.
- Tanındı 1984 Zeren Tanındı, "İslam Resminde Kutsal Kent ve Yöre Tasvirleri," *Orhan Şaik Gökyay Armağanı. II. Journal of Turkish Studies*, 7: 407-437.
- Tanındı 1985 Zeren Tanındı, "Cilt Sanatında Kumaş," *Sanat Dünyamız*, 32: 27-34.
- Tanındı 1990 Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Ortaçağ İslam Ciltleri," *Topkapı Sarayı Müzesi*, Yıllık 4: 102-149.
- Tanındı 1991 Zeren Tanındı, "Manuscript Production in the Ottoman Palace Workshop," *Manuscripts of the Middle East*, IV, 67-98.
- Tanındı 1996 Zeren Tanındı, "Mimar Sinan Çağında Türk Kitap Sanatı," *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, 24-27 Ekim 1988, Ankara, 139-157.
- Tanındı 2000 Zeren Tanındı, "Additions to Illustrated Manuscripts in Ottoman Workshops," *Muqarnas*, XVII: 147-161
- Tanındı 2003a Zeren Tanındı, "Kitap ve Cildi," *Osmanlı Uygarlığı*, c. 2, Halil İnalçık ve Günsel Renda (haz.), İstanbul, 841-863.
- Tanındı 2003b Zeren Tanındı, "Kitap ve Tezhibi," *Osmanlı Uygarlığı*, c. 2, Halil İnalçık ve Günsel Renda (haz.), İstanbul, 864-891.

- Tanındı 2003c Zeren Tanındı, "Transformation of Words to Images. Portraits of Ottoman Courtiers in the Dîwâns of Bâkî and Nâdirî," *Anthropology and Aesthetics* (Bahar 2003), Francesco Pellizini (haz.) ve konuk ed. Oleg Grabar, The Peabody Museum of Archeaology and Ethnology, Harvard University Publications, 131-145.
- Tanındı 2009 Zeren Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı," *Hat ve Tezhip Sanatı*, A.R. Özcan (haz.), İstanbul, 243-282.
- Tanındı 2011 Zeren Tanındı, "Üslup Yansımaları: Musavvir Rıza," *Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat. Günsel Renda'ya Armağan*, Zeynep Y. Yamanlar ve Serpil Bağcı (haz.), Ankara.
- Taşkale 2000 Faruk Taşkale, "Kuran-ı Kerim'de Açan Çiçekler," *M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı*, Irvin C. Schick (haz.), İstanbul, 537-552.
- Taşkale ve Gündüz 2006 Faruk Taşkale ve Hüseyin Gündüz, *Hat Sanatında Hilve-i Şerife. Hz. Muhammed'in Özellikleri*, İstanbul.
- Tezcan 1987 Hülya Tezcan, "Kanuni'nin Adını Taşıyan İlk Kabe Perdesi", *Antika* 23 (1987): 20-27.
- Titley 1983 Norah M. Titley, *Persian Miniature Painting and Its Influence on the Art of Turkey and India. The British Library Collections*, Londra.
- Tugay ve Tugay 2002 Emine Ç. Tugay ve Mehmet S. Tugay, *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi. Bir Kuruluşun Öyküsü*, İstanbul.
- Uluç 2006 Lale Uluç, *Türkmen Valiler, Şirazlı Ustalar, Osmanlı Okurlar: 16. Yüzyıl Şiraz Elyazmaları*, İstanbul.
- Umur 1980 Suha Umur, *Osmanlı Padişah Tuğraları*, İstanbul.
- Ünver 1984 Süheyl Ünver, "Şumnu'da Türk Hattatları ve Eserleri," *Belleten*, XLVII: 31-36.
- Washington 1987 *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*, Esin Atıl (haz.), Sergi Kataloğu, National Gallery of Art, Washington D.C.
- Wood 2004 Barry Wood, "The Tarikh-i Jahanara in the Chester Beatty Library: An Illustrated Manuscript of the Anonymous Histories of Shah İsmâ'il," *Iranian Studies*, c. 13, no. 1: 89-107.
- Wright 2009 Elaine Wright, *İslam. Faith, Art, Culture. Manuscripts of the Chester Beatty Library*, Dublin.
- Yağmurlu 1973 Haydar Yağmurlu, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde İmzalı Eserleri Bulunan Tezhip Ustaları," *Türk Etnografya Dergisi* XIII: 79-121, res. 1-34.
- Yenal 1946 Şükrü Yenal, "Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kitaplığı," *Güzel Sanatlar Mecmuası*, 6: 85-90.
- Yıldırım 2000 Ayşin Yoltar Yıldırım, "An Accomplished Artist of of the Book at the Ottoman Court: 1515-1530", *M. Uğur Derman. 65 Yaş Armağanı*, I. C. Schick (haz.), İstanbul, 603-616.
- Yıldırım 2006 Ayşin Yoltar-Yıldırım, "Following the Path of a Nakkash from the Akkoyunlu to the Otoman Court," *Pearls from Water Rubies from Stone. Studies in Islamic Art of in Honor of Priscilla Soucek*, L. Kamaroff (haz.), böl. 1-2 , New York, 147-172.
- Yılmaz 2004 Abdülkadir Yılmaz, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstilahları*, İstanbul.
- Yoltar 2002 Ayşin Yoltar, "The Role of Illustrated Manuscripts in Ottoman Luxury Book Production: 1413-1520," Doktora Tezi, New York University, New York.
- Zihnioğlu 2007 Yaprak Zihnioğlu, *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi: 1911-1914*, İstanbul.

Kısaltmalar

BİK	Bursa İnebey Kütüphanesi
BSB	Berlin Staatsbibliothek
BTİEM	Bursa Türk ve İslam Eserleri Müzesi
DCBL	Dublin Chester Beatty Library
İNK	İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi
İSK	İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi
İÜK	İstanbul Üniversite Kütüphanesi
KMM	Konya Mevlana Müzesi
LBL	Londra British Library
LKK	Londra Khalili Koleksiyonu
LNG	Londra National Gallery
MBSB	München Bayerische Staatsbibliothek
NMET	New York Metropolitan Museum of Art
OAM	Oxford Ashmolean Museum
OBL	Oxford Bodleian Library
PBN	Paris Bibliotheque National
PLM	Paris Louvre Müzesi
PWM	Bombay Prince of Wales Musuem
SHM	İstanbul Sadberk Hanım Müzesi
SSM	İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi
TİEM	İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi
TSMA	İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMH	İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Hazinesi
TSMK	İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTKK	Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi
UUL	Uppsala University Library
VBNM	Venedik Biblioteca Nazionale Marciana

Mezopotamya Dramaturjileri / Su, no. 5 adlı videoyu seyretmek için, <http://muze.sabanciuniv.edu/200/> adresine girerek yukarıdaki resmi bilgisayarınızın kamerasına gösterin.

arox tarafından gerçekleştirilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
والحمد لله رب العالمين
كتاب الصلاة
في شهر ربيع الأول سنة ١٠٧٧
م

